

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Michel Foucault
DELİLİĞİN TARİHİ
3

Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay

Michel Foucault 1926'da Poitiers'de doğdu. 1970'de Collège de France'a seçildi. Bütün hayatını tarihin kapısından geçemeyen konuların tarihini yapmakla geçirdi. Foucault 1984'te Paris'te öldü.

Michel Foucault'un başlıca eserleri

- Surveiller et Punir, Naissance de la Prison, 1975 (Türkçesi: Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 1992)
- La Naissance de la Clinique, une archéologie du regard médical (Kliniğin Doğuşu, Tıbbi Bakışın Bir Arkeolojisi), 1963.
- Les Mots et les choses, une archéologie des sciences humaines (Kelimeler ve Şeyler, İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi), 1966.
- Archéologie du savoir (Bilginin Arkeolojisi), 1969.
- Histoire de la sexualité, 2 cilt, 1975. Türkçesi, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Tufan, 2 cilt, Afa Yay.

Özgün adı *Raison et Dérison: Histoire de la Folie à l'âge classique* olan bu kitap ilk kez 1961'de yayınlanmıştır. Çeviri 1972 Gallimard yayınından yapılmıştır.

MICHEL FOUCAULT

AKIL VE AKIL BOZUKLUĞU:
KLASİK ÇAĞDA
DELİLİĞİN
TARİHİ

3. Cilt

Fransızca aslından eviren:
Mehmet Ali Kılıçbay

İmge Kitabevi Yayınları: 68
Haziran 1993

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak No: 3 Kızılay/ANKARA
Tel: 417 01 37 - 418 19 42 - 425 52 02
Fax: 425 65 32

Baskı: Özkan Matbaacılık Ltd. Şti.
ISBN 975-533-040-2 (Tk. No.)
975-533-052-6 (3. Cilt)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
GİRİŞ	11
BİRİNCİ AYIRIM	
BÜYÜK KORKU	25
İKİNCİ AYIRIM	
YENİ PAYLAŞIM	61
ÜÇÜNCÜ AYIRIM	
ÖZGÜRLÜĞÜN İYİ KULLANIMINA DAİR —	111
DÖRDÜNCÜ AYIRIM	
TİMARHANENİN DOĞUŞU	167
BEŞİNCİ AYIRIM	
ANTROPOLOJİK DÖNGÜ	229
EKLER	263
BİBLİYOGRAFYA	289

SUNUŞ

Deliliğin Tarihi bu üçüncü ciltle tamamlanıyor. Buradaki "tamamlanma" ifadesi, vurguyu Foucault'nun dev eserinin Türkçede yayınlanma işinin bitirilmesi üzerine vurmaktadır. Genel anlamı içinde ise, deliliğin tarihi tamamlanmıyor, tamamlanmışa benzemiyor, tıpkı birçok "yerel" tarih gibi. Çünkü toplum(lar) varolduğu sürece toplumdışılar da mutlaka olacaktır ve bunlara çeşitli ad ve sıfatlar takılacaktır; bunlar, kendilerinin seçmedikleri çeşitli toplumsal kompartmanlara yerleştirilecek, tasnif edileceklerdir. Deli de bu "toplumdışı" çehrelerden biridir ve tarihi zorunlu olarak sürecektir. Sürecektir, çünkü toplumun buna ihtiyacı vardır. İnsanların rahatlaması, kurumların varlıklarını kanıtlaması için deli zorunlu bir kişidir.

Foucault bu üçüncü ciltte delinin "*hasta*" statüsüne terfi etmesini incelemektedir. Bizim çağımız da deliyi bu statü içinde tanımaktadır ve bu terfiin insani açıdan bir devrim oluşturduğu söylenmektedir. Oysa üstadın irdelemeleri yakından izlendiğinde, delinin hasta olarak kabulünden daha önemli olanın, onun nasıl bir hasta olarak kabul edildiğidir. Yani deliyi kuşatan bu yeni kabul, bu yeni kavramsal ve etik çerçeve, hangi ahlâki, tıbbi, toplumsal vb. öngerekçelere ve önbelirlenmişliklere dayandırılmıştır?

Başka bir söyleme tarzı içinde, deliyi birlikte kapatıldığı diğer toplum dışılardan soyutlayarak, tımarhaneye tek başına kapatan ve bu bağlamda toplumun kapatılacak yegâne unsuru olarak artık onu gören zihin hali, hangi toplumsal-lıkların içinde dokunmuştur? İşte bu üçüncü bölümde Foucault'nun esas olarak tartıştığı konular bunlardır?

"Tımarhanenin Tarihi" olarak da adlandırılabilen ni-telikte olan bu sonuncu bölümde, delilerin kapatıldıkları (hapsedildikleri değil, çünkü bu kapatma bir mahkûmiyet kararının sonucu bile değildir; daha doğrusu, mahkûmiyet belli kişiler ve belli peşin hükümler tarafından, önceden verilmiş bir kararın doğrultusunda olmaktadır), hem de artık tek başlarına kapatıldıkları bu kurum, bir anti-toplum man-zarası sunmaktadır (aynı zamanda tüm baskı unsurlarıyla birlikte), çünkü Aydınlanma insanı kendini "akıl"ın işlevinde simgeleştirmekte ve kendi hayalini, idealini bu simgenin doğ-rultusunda kurmaktadır. O halde toplum akıldan, cisimleşmiş akıldan başka birşey değildir. Akıl bozukluğu ise, tanım gere-ği toplumun zıddı, onun varlık-olmayan tersidir; yani aklın ve dolayısıyla toplumu tehdit eden unsurdur; o halde kapa-tılması, ama bunun da hasta statüsü verilerek yapılması gere-kir. Çünkü hasta statüsü vermek, delinin ıslah olabilir bir ters varlık olduğu anlamına gelmektedir. Tedavi, deliyi topluma geri vermek için vardır.

Ama bu modelde akıl asla tanımlanmamaktadır. Veya daha doğrusu, akıl kendini ancak deliliğin zıddında, deli-liğin zıddı olarak tanımlayabilmektedir. Öyleyse delilik top-lum düzeninin varlığı için gereklidir, çünkü bu düzen kendine ancak negatifinin aynasında kimlik verebilmektedir.

Deliliğin Tarihi'nin kuru, donuk, duygusuz, duyarsız bir tarih kitabı olmaktan; kavramlar üzerinde bir ip cambazının maharetiyle dolaşan bir filozofun eseri olmaktan çok, bir iti-raz çığılığı olarak okunmasını diliyorum.

Mehmet Ali Kılıçbay

Ocak 1993

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞ

*Onlar için tamamiyle
Küçük-Evler'dim.*

"Bir öğleden sonra orada etrafıma çokça bakıp, az konuşup, mümkün olduğunca az dinliyordum ki, Tanrının bu ülkeyi hiç de mahrum bırakmadığı kişilerin en tuhaflarından biriyle karşılaştım. Bu adam yücelik ve alçaklığın, sağduyu ve akıl bozukluğunun bir karışımıydı".

Kuşkunun başlıca tehlikelerine yaklaştığı anda, Descartes deli olamayacağının bilincine varmaktaydı –daha uzunca bir süre ve akıl bozukluğunun, kötü huylu cine varana kadar bütün güçlerinin onun düşüncesinin etrafında kol gezdiklerini kabul etme pahasına–; fakat bilinçli bir şekilde kuşku duyma işine girişmiş filozof olarak, "şu meczuplardan biri" olamazdı. Rameau'nun Yeğeni ise deli olduğunu bilmektedir –ve onun bir gelip bir kaçiveren emin olmaları içinde en inatçısı da budur–. "Başlamadan önce derin bir şekilde iç çekmekte ve iki elini alnına götürmektedir; sonra sakın bir hava içinde işine koyulmakta ve bana şöyle demektedir: biliyorsunuz ki ben bir cahil, bir deli, bir tutarsız, bir tembelim"¹.

1 Diderot, *Le Neveu de Rameau, Oeuvres*, Pléiade, s. 435.

Bu deli olma bilinci henüz narindir. Akıl bozukluğunun derin güçleriyle iletişimde bulunmanın kapalı, gizli ve egemen bilinci değildir; Rameau'nun Yeğeni bütün rüzgârlara açık ve başkalarının bakışları karşısında şeffaf olan bağımlı bir bilinçtir. Ona öyle olduğu söylendiği ve öyle davranıldığı için delidir: "Gülünç olmam istendi, ben de oldum"². Oadaki akıl bozukluğu tamamen yüzeyseldir, kamu oyununkinden başka bir derinliğe sahip değildir, en az özgür olan şeye tabidir ve akılda en narin olan şey tarafından ifşa edilmiştir. Akıl bozukluğu bütünüyle insanların nafile deliliğinin düzeyindedir. Herhalde bu seraptan başka birşey değildir.

Öyleyse Rameau'nun Yeğeni'nin çağdaşları için gizli olan, ama bizim geriye yönelik bakışlarımız için belirleyici olan bir şekilde ortaya çıkardığı bu akıl bozukluğu varoluşunun anlamı nedir?

Bu zaman içinde çok gerilere giden bir varoluştur –çok eski çehreleri ve diğerlerinin arasında hem Orta Çağ hatırlatan, hem de Nerval, Nietzsche ve Antonin Artaud'nun çağdaşları olan en modern akıl bozukluğu biçimlerini haber veren bir soytarılik profilini biraraya getirmektedir–. Rameau'nun Yeğeni'ni aslında göze batan, ama XVIII. yüzyılda farkedilmeyen varoluşunun paradoksu içinde sorgulamak, evrimin anlatısına nazaran hafifçe geriye çekilmek, ama aynı zamanda akıl bozukluğunun büyük yapılarını genel biçimleri içinde tanıma hakkını kendinde görmek olacaktır –Batı kültüründe, tarihçilerin zamanının biraz altında uyuklayan yapı–. Ve belki de *Rameau'nun Yeğeni* bize, klasik çağdaki akıl bozukluğu deneyini yenileyen alt üst oluşların içinde en esaslı olanı kendi çelişkileriyle sarsalanan çehreler aracılığıyla hızlı bir şekilde öğretecektir. Onu tarihin kısaltılmış bir paradigması olarak sorguya çekmek gerekmektedir. Ve madem ki bir anlık parıldama esnasında Deliler Gemisinden Nietzsche'nin son sözlerine kadar ve belki de Artaud'nun bağırıp çağrımalarına

2 *Ibid.*, s. 468.

kadar olan kırık hattı resmetmektedir, o halde bu kişinin neyi sakladığını, Diderot'nun metninde akıl, delilik ve akıl bozukluğunun nasıl çarpıştıklarını, bunların arasında hangi yeni ilişkilerin kurulduğunu öğrenmeye çalışalım. Bu sonuncu bölümde yazmaya çalışacağımız tarih, Yeğen'in sözleriyle açılan mekânın içine yerleşmektedir: ama tabii ki onu bütünüyle kapsamanın uzağında kalacaktır. Delilik ile akıl bozukluğunun onda birleştiği sonuncu kişi olan Rameau'nun Yeğeni, aynı zamanda bunlar arasındaki ayırımın da önceden gösterildiği kişi olmaktadır. İzleyen bölümlerde bu ayırımın hareketini, ilk antropolojik olguları içinde yeniden çizmeye çalışacağız. Fakat bu ayırım Batı kültürü için felsefi ve trajik anlamlarını ancak Nietzsche'nin sonuncu metinlerinde veya Artaud'da kazanacaktır.

Böylece deli kişisi Rameau'nun Yeğeni'nde yeniden ortaya çıkmaktadır. Soytarılık biçiminde bir yeniden ortaya çıkış. Tıpkı Orta Çağ soytarısı gibi akıl biçimlerinin ortasında yaşamaktadır, ama hiç kuşkusuz biraz kıyıda kalmaktadır, çünkü burada akli başında insanların emrine amade bir şey, gösterilen ve aktarılan bir mülk gibidir. Ama o da bu sahiplenmenin ikilemini hemen ifşa etmektedir. Çünkü akıl için sahiplenilme nesnesi olmasının nedeni, onun için ihtiyaç nesnesi olmasıdır. Bu ihtiyaç onun bizatihi içeriğine ve varoluşunun anlamına temas etmektedir; akıl deli olmaksızın gerçekliğinden mahrum kalacak; boş tekdüzelik, kendi kendinin can sıkıntısı, kendi çelişkisini mevcut kılacak olan hayvansal çöl olacaktır: "Şimdi bana artık sahip değiller, acaba ne yapıyorlar? Köpekler gibi can sıkıntısından patlıyorlar..."³. Fakat bizzat kendi olarak yalnızca deliliğe sahip olan bir akıl, kendini kendiyile olan dolaysız özdeşlik içinde tanımla-

3 *Ibid.*, s. 437.

maktan çıkar ve bu sahipliğin içinde yabancılaşıır: "Bilge olacak kişinin hiçbir delisi olmayacaktır; bir delisi olan bilge değildir; eğer bilge değilse delidir; ve kral olsa bile, herhalde delisinin delisidir"⁴. Akıl bozukluğu aklın akli haline gelmektedir –doğrudan doğruya aklın onu ancak sahip olma tarzı içinde tanıyabildiği ölçüde–.

Can sıkıcı konuğun *gülünç* kişisinde soytarılıktan ibaret olan şey, işin sonunda içkin bir *alay gücünü* açık etmektedir. Rameau'nun Yeğeni'nin macerası akıl bozukluğunu kendine dış ve öze ilişkin olarak ihbar eden bütün yargılama biçimlerinin gerekli istikrarsızlığını ve alaycı tersine dönüşünü anlatmaktadır. Akıl bozukluğu kendini mahkûm edene doğru yavaş yavaş çıkararak, ona bir cins geriye dönük kölelik dayatmaktadır; çünkü delilikle saf bir yargılama ve tanımlama ilişkisi kurduğuna inanan –"bu bir delidir"– bir bilgelik daha işin başında bir sahiplenme ve karanlık bir aidiyet ilişkisi koymuş olmaktadır: Onun deliliğini bilebilecek kadar akli başında olduğum ve bu bilincin benim aklımın damgası, işareti, amblemi olduğu ölçüde "bu benim delimdir". Akıl kendini sahip olma ilişkileri içinde tehlikeye atmadan deliliği belirleyemez. Akıl bozukluğu aklın *dışında* değil de, tersine onun *içinde* kuşatılmıştır, onun tarafından sahiplenilmiştir ve şeyleştirilmiştir; akıl için en iç ve aynı zamanda en şeffaf, en fazla sunulmuş olan şeydir. Bilgelik ve gerçek akıl için her zaman belirsiz bir uzaklıktayken, delilik her zaman aklın kendinden neye sahipse, ondan daha fazla birşey olmamıştır. "Kralın uzun süre delisi olmuştur... ama hiçbir zaman kralın bilgisi olmamıştır"⁵.

Deliliğin zaferi böylece kendini yeniden, çifte bir geri dönüşün içinde haber vermektedir: akıl bozukluğunun, kendine güvenini ancak deliliğe sahip olması içinde sağlayan akla doğru inmesi; bunların her ikisinin birden birbirlerini sonsuza

4 *Ibid.*, s. 468.

5 *Ibid.*

kadar gerektirdikleri bir deneye doğru çıkış: "deli olmamak, deliliğin başka bir hilesiyle deli olmak olacaktır...". Fakat bu karşılıklı gerektirme, Batı aklını Orta Çağın sonunda ve Rönesansın tümü boyunca tehdit edeninden tamamen farklı bir tarzındadır. Hayal gücü için dünyaların zamanın en son noktasındaki fantastik karışımını yansıtan şu karanlık ve ulaşılamaz bölgeleri artık işaret etmemektedir; aidiyet ilişkilerinin telâfisi olanaksız narinliğini, aklın kendi varlığını aradığı sahip olmanın içine dolaysız olarak düşmesini ifşa etmektedir: *akıl bizzat akıl bozukluğuna sahip olduğu hareketin içinde kendine yabancılaşmaktadır.*

Diderot'nun bu birkaç sahifesinde, akıl ile akıl bozukluğu arasındaki ilişkiler tamamen yeni bir çehreye bürünmektedirler. Deliliğin modern dünyadaki kaderi burada garip bir şekilde önceden gözükmekte ve daha şimdiden hemen hemen bu yola girmektedir. Düz bir hat bu noktadan hareketle, bir solukta Antonin Artaud'ya ulaşan şu muhtemel olmayan yolu çizmektedir.

Rameau'nun Yeğeni'ni ilk bakışta deliler ile soytarılar arasındaki eski akrabalığın içine yerleştirmekten ve bu ikisine yüklenmiş olan bütün alay güçlerini geri vermekten tad alınacaktır. Rameau'nun Yeğeni gerçeğin açığa çıkartılmasında, tiyatrodan uzun bir süre ona ait olmuş olan ve klasisizmin derinlemesine bir şekilde unuttuğu dikkatsiz işlemci rolünü oynamakta değil midir? Gerçek çoğu zaman onun tutarsızlığının izinde parıldamakta değil midir? Bu deliler "eğitimimizin, toplum anlaşmalarımızın, adet ve davranış kurallarımızın devreye soktukları şu sahte tekdüzeliğe son vermektedirler. Eğer bunlardan biri bir toplulukta ortaya çıkarsa, mayalanmaya yol açan ve herkese kendi doğal bireyselliğinin bir parçasını geri veren bir unsur olmaktadır. Sarısalamakta, çalkalamakta, onaylatmakta veya reddettir-

mekte, gerçeği ortaya çıkarttırmakta, iyi insanları belli etmekte, rezillerin maskesini düşürmektedir"6.

Fakat delilik böylece gerçeği dünya ölçeğinde dolaştırmayı yükleniyorsa da, bunun nedeni artık körlüğünün öze ilişkin olanla tuhaf bilgiler aracılığıyla iletişim kurması değil de, yalnızca kör olması olmaktadır; gücü yalnızca hatadan gelmektedir: "Eğer iyi birşey söylüyorsak, bunu tıpkı deliler veya filozoflar gibi rastlantıyla yapıyoruz"7. Bunun anlamı hiç kuşkusuz, rastlantının gerçek ile hata arasındaki yegâne gerekli bağ, paradoksal olarak emin olmanın tek yolu olduğudur; ve delilik bu ölçü içinde, bu rastlantının yüceltilmesi olarak –ne arzu edilen, ne de aranan, ama kendi kendine teslim edilen rastlantı– gerçeğin gerçeği ve aynı zamanda aşikâr hale getirilen hata olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü aşikâr hale getirilen hata hem olduğu varlık ve hem de onu hata yapan varlık-olmayan'dır. Ve delilik modern dünya için işte burada yeni bir anlam kazanmaktadır.

Akıl bozukluğu bir yandan varlığa en dolaysız şekilde yakın olan, onda en derinlere kök salmış olan şeydir: bilgelikten, gerçekten ve akıldan kurban edebildiği veya iptal edebildiği herşey, açığa çıkardığı varlığı saf ve daha baskıcı hale getirmektedir. Bu varlığın her gecikmesi, her geri çekilmesi, hatta her aracılığı onun için çekilmez niteliktedir: "Hiç varolmamaktansa, varolmayı ve hatta tutarsız akıl yürütücü olmayı tercih ederim"8.

Rameau'nun Yeğeni acıkmıştır ve bunu söylemektedir. Rameau'nun Yeğeni'nde yırtıcı ve arsız olan şey, onda sinsilik olarak yeniden doğabilecek şey, sırlarını açmaya karar veren bir ikiyüzlülük değildir; çünkü sırrı tam da ikiyüzlü olmamasıdır; Rameau'nun Yeğeni Tartuffe'ün diğer cephesi değildir; yalnızca varlığın akıl bozukluğu içindeki dolaysız baskısını,

6 *Ibid.*, s. 426-427.

7 *Ibid.*, s. 431.

8 *Ibid.*, s. 433.

aracılığın olanaksızlığını açığa çıkartmaktadır⁹. Fakat akıl bozukluğu aynı zamanda yanılısamanın varlık-olmama'sma teslim edilmiştir ve karanlığın içinde tükenmektedir. Eğer varlığın içinde en dolaysız olana ilgisi yüzünden azalıyorsa, aynı zamanda görünüş içinde en uzak, en narin, en az tutarlı olanı da taklid etmektedir. Aynı anda hem varlığın ivediliği, hem de varlık-olmama'nın pantomimidir; hem dolaysız gereklilik, hem de aynanın sonsuz yansımasıdır. "En beteri, ihtiyacın bizi içinde tuttuğu zorlamalı konumdur. İhtiyaç duyan insan başkası gibi yürümez; atlar, tırmanır, eğilir, bükülür, sürünür; hayatını konum almak ve uygulamakla geçirir"¹⁰. İhtiyacın katılığı ve yararsızın taklidi; akıl bozukluğu tek bir hareketle şu yardım etmeyen, paylaşılmayan bencillik ve esas olmayan'ın içinde en dış olanın şu cazibesidir. Rameau'nun Yeğeni bizatihi bu eşanlılık, bu ileri gitmiş kaçıklık, sistematik bir hezeyan içinde olma iradesidir; öylesine ki, bu irade tamamen bilinçliyen ve dünyanın toplam deneyi olarak uygulanmayı istemektedir: "Vallahi sizin baldırı çıplakların pantomimi dediğiniz şey yeryüzünün salınımidir"¹¹. Bizzat bu gürültü, bu müzik, bu komedi olmak; kendini şey ve hayali şey olarak gerçekleştirmek, bu nedenle yalnızca şey değil de, aynı zamanda boşluk ve hiçlik olmak; şu mutlak boşluk, onun aracılığıyla dışarıdan cezbolunan şu mutlak tamlik olmak; nihayet şu hiçbir şeyin ve konuşkan çemberi içindeki şu varlığın baş dönmesi olmak ve bunun aynı anda hem köle bir bilincin tam tahribine ve hem de egemen bir bilincin yüce şanına kadar olmak; işte Rameau'nun Yeğeni'nin XVIII. yüzyılda ve Descartes'ın sözlerinin tam olarak duyulmasından iyice önceki anlamı herhalde böyledir: Locke'un tümünden, Voltaire'in tümünden veya Hume'un tümünden çok daha Descartes-karşıtı bir ders.

9 *Le Neveu de Rameau*'da ilgi tam olarak varlığın bu baskısını ve bu aracılığın yokluğunu işaret etmektedir. Aynı düşünce biçimi Sade'da da bulunmaktadır; bu aşikâr bir yakınlık içinde, XVIII. yüzyılda sıklıkla rastlanılan "yarar" (gerçek ve akıl yönünde aracılık) felsefesinin tersidir.

10 *Ibid.*, s. 500.

11 *Ibid.*, s. 501.

Rameau'nun Yeğeni insani gerçekliği içinde, anonimlikten ancak kendine bile ait olmayan bir ad sayesinde –gölgenin gölgesi– kurtulabilen şu narin hayatın içinde, her gerçeğin ötesinde ve gerisinde, hakikinin varlığı ile varlık-olmaması olarak, varoluş olarak gerçekleşen hezeyandır. Buna karşılık, Descartes'ın tasarısının kuşkuyu, gerçeğin aşikâr fikrini hakikiliği içinde ortaya çıkartmasına kadar geçici bir şekilde desteklemek olduğu düşünülünce, modern düşüncenin Descartes-karşıtlığının belirleyici olarak sahip olabilecekleri itibariyle doğuştan getirilen fikirler veya varlıksal kanıtın suçlanması üzerindeki bir tartışmayla değil de, *Rameau'nun Yeğeni* metniyle, onun ancak Hölderlin ve Hegel'in dönmelerinde kulak verilebilecek olan bir alt üst oluşu işaret etmesiyle başladığı açıkça görülmektedir. Burada tartışmalı hale getirildiği görülen şey, *Oyuncu hakkındaki Paradoks*'ta söz konusu olan- dır, ama aynı zamanda işin diğer cephesidir de: artık soğuk bir kalp ve berrak bir zekâyla gerçeklikten komedinin varlık-olmaması'na götürülmesi gereken şey değil de, varoluşun varlık-olmamasından görünüşün boşuna tamlığı içinde icra edilebilenidir ve bunun bilincin uç noktasına ulaşmış olan hezeyanın aracılığıyla yapılmasıdır. Descartes'tan sonra artık hezeyanın, rüyanın, yanılsamaların bütün belirsizliklerini cesaretle katetmek gerekli değildir; akıl bozukluğunun tehlikelerine bir defalığına göğüs germek artık gerekli değildir; akıl hakkında bizzat akıl bozukluğunun tabanı üzerinde soru sorulabilir; ve olabilirlik, hakikinin varlığını ve varlık-olmama'sını gerçeğe eşdeğer bir yanılsama içinde biraraya getiren bir hezeyanın burgulu hareketleri içinde yeniden dünyanın özünü kavramaya açık hale gelmiştir.

Hezeyan deliliğin merkezinde yeni bir anlam kazanmaktadır. O zamana kadar tamamen hata mekânı içinde tanımlanmaktaydı: yanılsama, sahte inanç, temelsiz ama inatla

sürdürülen kanaat olarak, bir düşüncenin artık gerçeklik alanında yer almadığı zaman üretebileceği herşeyi kapsamaktaydı. Hezeyan şimdi sürekli ve anlık bir çarpışmanın; ihtiyaç ile cazibenin, varlığın yalnızlığı ile görünüşün parıltısının, dolaysız tamlık ile yansımanın varlık-olmama'sının çarpışmalarının yeridir. Rüya ile olan eski akrabalığına ilişkin hiçbir şey inkâr edilmemiştir; fakat bunların benzerliklerinin çehresi değişmiştir; hezeyan artık rüyadaki en öznel şeyin dışavurumu değildir; Herakleitos'un daha o sıralarda *idios kosmos* adını verdiği şeye doğru bir kayış değildir. Eğer hâlâ rüya ile akrabalığı varsa, bunun nedeni rüyanın içindeki ışıklı görünüş ve sağır gerçeklik oyunundan, ihtiyaçların inatçılığı ve cazibelerin köleliğinden, onda gün ile ışığın şu dilsiz diyalogu olan şeyden kaynaklanmaktadır. Rüya ve hezeyan artık körlüğün gecesi içinde değil de, varlıkta en dolaysız olan şeyin, görünüşün serapları içinde en belirsiz şey olarak yansıyanla çarpıştığı şu aydınlığın içinde iletişim kurmaktadırlar. Hezeyan ve rüya bu trajik'i alayların kesintisiz retoriği içinde aynı anda hem örtmekte, hem de açığa çıkartmaktadırlar.

İhtiyaç ile yansımanın Freud ile Nietzsche'yi haber veren düşsel bir tarz üzerindeki çarpışmaları olan Rameau'nun Yeğeni'nin hezeyanı, aynı zamanda dünyanın alaycı tekrarı, onun yansıma tiyatrosu üzerindeki tahripkâr yeniden kuruluşudur: "... bir zır deli gibi bağırarak, avaz avaz şarkı söyleyerek, hezeyana kapılarak; kadınlı erkekli bütün dansçıları, bütün şarkıcıları, orkestranın tümünü kendi başına oynayarak, yirmi çeşitli rolü üstlenerek, deli dolu bir havada koşarak, durarak, gözleri çakmak çakmak, ağzı köpürmüş... ağlıyor, bağırıyor, iç çekiyor, ya hüznü, ya sakın, ya öfkeli bakıyordu; acılarla dolu bir kadın, umutsuzluğuna teslim olan talihsiz bir adam, yükselen bir tapınak, güneş batarken susan bir kuştu... Karanlıklarıyla birlikte geceydi, gölge ve sessizlikti"¹².

12 *Ibid.*, s. 485-486.

Akıl bozukluğu yeniden bulunduğunda, öteki dünyanın kaçamak mevcudiyeti olarak değil de, tam burada, bütün ifade eylemlerinin doğmakta olan aşkınlıkları içinde, ta dilin kaynağından itibaren insanın dünyada en iç olanı sarhoşluğu içinde kabul ederken, kendine dışsal hale geldiği şu hem başlangıç, hem de son olan anda ortaya çıkmaktadır. Akıl bozukluğu artık Orta Çağın onu orada tanımaktan hoşlandığı şu tuhaf çehreleri değil de, bildik'in ve özdeş'in farkedilemeyen maskesini taşımaktadır. Akıl bozukluğu aynı anda hem dünyanın kendi, hem de kendinden yalnızca pantomimin ince yüzeyiyle ayrılmış olan aynı dünyadır; güçleri artık sıra hasreti değildir; ona ait olan artık kökten başka olanı ortaya çıkartmak değil de, dünyayı aynının çemberi içinde fırdolayı döndürmektir.

Fakat dünyanın gerçekliğinin ancak mutlak bir boşluğun içinde tutunabildiği bu baş dönmesinde, insan aynı zamanda kendi gerçeğinin alaycı yozlaşmasına, onun içselliğinin düşlelerinden mübadele biçimlerine geçtiği anda rastlamaktadır. Böylece akıl bozukluğu başka bir kötü huylu cini göstermektedir –insanı dünyanın gerçekliğinden süreni değil de, insanın onun ellerine, yüzüne, sözüne emanet ettiği şu kendi hakkındaki gerçeği hem kutsallaştıran, hem de kutsallığını kaldıranı, bu gerçeği en uç büyü bozmaya kadar büyülü hale getireni–; artık insan gerçeğe ulaşmak istediğinde değil de, kendine ait olan ve içinde kaybolduğu hissedilebilirin sarhoşluğuna yansıtıldığında, sonunda "hareketsiz, aptal, şaşkın"¹³ kaldığı bir gerçeği yeniden kurmak istediğinde iş gören kötü bir cin. Kötü huylu cinin olabilirliği *algılama*'nın içinde değil de, *ifade*'nin içinde yer almaktadır; ve dolaysızın ve hissedilirin alayına teslim edilen, onlara yabancılaşan insanın bu aracılığın sayesinde bizzat kendi olması alayın zirvesidir.

Rameau'nun Yeğeni'nin gülüşü XIX. yüzyıl antropolojisinin bütün hareketini önceden belirtmekte ve indirgemektedir; tüm

13 *Ibid.*, s. 486.

Hegel-sonrası düşünce içinde insan güvenden gerçeğe zihnî ve aklın çabasıyla gidecektir; fakat bundan daha çok önce Diderot insanın sürekli olarak, akıldan dolaysızın doğru olmayan gerçekliğine gönderildiğini ve bunun çabasız bir aracılıkla, zamanın derinliklerinde çoktan gerçekleştirilmiş bir aracılıkla yapıldığını anlatmıştı. Sabrı olmayan ve aynı zamanda hem uç mesafe, hem de mutlak yakınlık olan; sadece yıkıcı gücü olduğundan tamamen negatif, ama iptal ettiğinin içinde cezbedildiğinden ötürü tamamen pozitif olan bu aracılık akıl bozukluğunun hezeyanıdır –deliliği içinde tanıdığımız esrarlı çehre–. Hezeyan dünyanın hissedilir sarhoşluğunu, ihtiyaç ile görünüşün baskıcı oyununu ifade yoluyla yeniden kurma girişimi esnasında, bir alay olarak tek başına kalmaktadır: açlığın verdiği sıkıntı belirlenemez acı olarak kalmaktadır.

Yarı karanlıkta kalan bu akıl bozukluğu deneyi, Rameau'nun Yeğeni'nden Raymond Roussel ve Antonin Artaud'ya kadar varlığını sağır bir şekilde sürdürmüştür. Ama eğer onun sürekliliğini açığa çıkartmak söz konusuysa, o halde onu üstüne örtülen patolojik kavramlardan kurtarmak gerekir. Hölderlin'in sonuncu şiirlerindeki dolaysıza geri dönüş, Nerval'deki hissedilirin kutsallaştırılması eğer deliliğin pozitivist bir kavranışından itibaren anlaşılmalı çalışılırsa, ancak bozulmuş ve yüzeysel bir anlam sunabilirler: bunları, gerçek anlamının içine yerleştikleri şu akıl bozukluğu anma sormak gerekir. Çünkü bu iki şiirsel yön değiştirme ve psikolojik değişme hareketi ancak, onların somut olabilirlik koşulu olan bu akıl bozukluğu deneyinin merkezinden itibaren anlaşılabilir: bunlar birbirlerine bir neden sonuç ilişkisiyle bağlı değildir; ne tamamlayıcılık, ne de zıtlık tarzı içinde gelişmektedirler. Bunların her ikisi de aynı tabana, derinlere batmış olan ve Rameau'nun Yeğeni'nin deneyinin bize çoktan, hem hissedilirin sarhoşluğunu, hem dolaysızın içindeki büyülen-

meyi, hem de hezeyanın yalnızlığının haber verildiği acılı alayı içerdiğini gösterdiği bir akıl bozukluğu deneyinin tabanına dayanmaktadır. Bu deliliğin doğasından değil de, akıl bozukluğunun özünden kaynaklanmaktadır. Eğer bu öz farke dilmeden kaldıysa, bunun nedeni yalnızca gizli olması değil, aynı zamanda onu aydınlığa çıkartabilecek herşeyin içinde kaybolmasıdır. Çünkü –ve bu herhalde bizim kültürümüzün en temel çizgilerinden biridir–, akıl bozukluğunun bu mesafesinin içinde belirleyici ve sonsuza kadar kararlı bir şekilde tutunmak olanaksızdır. Bu mesafe hissedilirin baş dönmesi ve deliliğin kapanması içinde ölçülür ölçülmez unutulmak ve ilga edilmek zorundadır. Van Gogh ve Nietzsche sıraları geldiğinde buna tanıklık etmişlerdir: hakikin, parıldayan görünüşün, ilga edilen ve ışığın adaleti içinde yeniden tam olarak bulunan zamanın hezeyanı tarafından büyülenen, en narin görünüşün sarsılmaz sağlamlığı tarafından müsadere edilen bu ikisi, buradan kovulmuşlar ve mübadelesi olmayan ve yalnızca başkaları için değil, onlar için de yeniden dolaysız gerçeklik, delilik haline gelen biçimler halinde ortaya çıkan bu acının içine kabul edilmişlerdir. Hissedilir'in parlaklığı altındaki *ja-sagen* anı, bizatihi deliliğin karanlığına geri çekilmedir.

Fakat bu iki an bizim için tıpkı şiir ile sessizlik, gece ile gündüz, dilin dışavurumu içinde tamamlanması ile hezeyanın sonsuzu içinde kaybolmasında olduğu gibi farklı ve mesafelidir. Gene bizim için, akıl bozukluğuyla korkutucu birliği içinde çarpışmak olanaksız hale gelmiştir. XIX. yüzyılın, *Rameau'nun Yeğeni*'nin alayının işaret ettiği bu paylaştırılması olanaksız alanı kendi ciddiyet zihniyeti içinde parçalaması ve bölünmez olanın arasına patolojinin soyut sınırını çizmesi gerekmiştir. Bu birlik XVIII. yüzyılın ortasında ani bir parıltıyla aydınlatılmıştır; ama birinin bakışlarını onun üzerinde sabitleştirmeye yeniden cüret edebilmesi için yarım yüzyıldan daha uzun bir sürenin geçmesi gerekmiştir: Hölderlin, Nerval, Nietzsche, Van Gogh, Raymornd Roussel'in arkasın-

da Artaud kendini burada trajediye varana kadar –yani deliliği reddeden bu akıl bozukluğu deneyine karşı yabancılaşana kadar– tehlikeye atmıştır. Ve bu varoluşların herbiri, bu varoluşları meydana getiren sözlerin herbiri zamanın inadı içinde, hiç kuşkusuz modern dünyanın özüne ilişkin olan şu aynı soruyu tekrarlamaktadır: Acaba akıl bozukluğunun farkı içinde tutunmak neden mümkün değildir? Acaba neden her zaman kendiliğinden ayrılması, hissedilir'in hezeyanı içinde büyülenmesi ve deliliğin geri çekilmesinin içine kapatılması gerekir? Acaba nasıl olmuştur da, dilden bu denli mahrum kalmıştır? Ona bir kez cepheden bakanları taşlaştıran ve *Akıl bozukluğu* deneyine girişen herkesi *deliliğe* mahkûm eden bu güç nedir?

BİRİNCİ AYRIM

BÜYÜK KORKU

XVIII. yüzyıl *Rameau'nun Yeğeni*'nde sunulan anlamı tam olarak kavrayamazdı. Ama gene de bu metnin yazıldığı dönemde belirleyici bir değişiklik vaadeden birşeyler olmuştur. İlginç nokta: kapatma aleminin mesafesi içinde açığa alınmış olan ve doğal delilik biçimleri içinde kendine tedricen yabancılaşan bu akıl bozukluğu, yeni tehlikelerle yüklü ve yeni bir tartışma gücüne sahipmiş gibi yeniden ortaya çıkmaktadır. Fakat XVIII. yüzyılın ona ilişkin olarak algıladığı ilk şey gizli sorgulama değil de, yalnızca toplumun eski el işlerini çıkartıp atmasıdır: yırtık pırtık elbise, paramparça saldırganlık, kaygı verici güçleri alaycı bir hoşgörülle susturan şu tahammül gösterilen saygısızlık. XVIII. yüzyıl kendini Rameau'nun Yeğeni kişisinde tanıyamazdı, ama ona muhatap olarak hizmet veren *ben*'in içinde tam olarak yer almaktaydı; bu kişi aynı zamanda biraz utangaç bir şekilde ve sağır bir kaygı içinde eğlenen bir "gösterici"ydi; çünkü Büyük Kapatma'dan beri deli ilk kez yeniden toplumsal kişi haline gelmekteydi; onunla gene ilk kez yeniden konuşmaya başlamıştı ve ona yeniden soru soruluyordu. Akıl bozukluğu tip olarak ortaya çıkmıştır ki, bu pek fazla birşey değildir; ama herşeye rağmen ortaya çıkmıştır ve toplumsal manzaranın bildikliği

içinde yavaş yavaş yer almaktadır. Mercier ona Devrimden on yıl kadar önce bu konumu içinde rastlayacak ve pek şaşır-mayacaktır: "Başka bi kahveye giriniz; bir adam kulağınıza sakın ve kararlı bir şekilde şöyle söyleyecektir: hükûmetin bana karşı olan hayırsızlığını ve kendi çıkarları konusunda ne kadar kör olduğunu düşünemezsiniz bayım. Otuz yıldan beri kendi işlerimi ihmal ettim; çalışma odama kapanarak düşündüm, hayal kurdum, hesap yaptım; devletin bütün borçlarını ödemesine olanak veren bir tasarı geliştirdim; daha sonra kralı zenginleştirecek ve ona 400 milyon gelir sağlayacak bir başkasını düşündüm; bundan sonra, adı bile beni öfkeliendiren İngiltere'yi ebediyen tepeleme konusunda bir tasarı daha oluşturdum... Dehanın tümünün kullanılmasını gerektiren bu geniş kapsamlı işlemlerle uğraşırken, kendi öz işlerim konusunda ihmalkâr davrandım, uyanık bazı alacaklılar beni üç yıl süreyle hapse attırdılar... İşte bayım görüyorsunuz ki vatanseverlik tanınmadan ölmekten ve kendi vatanı uğruna şehit olmaktan başka bir işe yaramıyor"¹. Bu cins kişiler arada mesafe olmasına karşılık, Rameau'nun Yeğeni'nin çevresinde çember oluşturmaktadırlar; bunlar yeğenin boyutlarına sahip değillerdir; ancak resimsel unsurun araştırılması sırasında onun ardılları sayılabilirler.

Fakat gene de toplumsal bir profil olmaktan, bir karikatür silueti olmaktan biraz daha fazla birşeydirler. Onlarda XVIII. yüzyılın akıl bozukluğuna ilişkin olan ve ona temas eden birşeyler bulunmaktadır. Bunların gevezelikleri, kaygıları, şu bulanık hezeyan ve temeldeki şu endişe, bütün bunlar oldukça ortak olarak yaşanmışlardır ve bu yaşanmışlıklar izleri hâlâ sürülebilen gerçek varoluşların içinde yer almaktadırlar. Öylesine ki, XVII. yüzyılın ahlâk serbestisi içinde olan kişinin, har vurup harman savurup ailesini ihmal eden ve şiddet yöntemlerine başvuranın deli mi, hasta mı, yoksa düzenbaz mı olduğunu söylemek güçtür. Mercier bile onlara

1 Mercier, *Tableau de Paris*, I, s. 233-234.

hangi statüyü vereceğini tam olarak bilememektedir: "Böylece Paris'te ister ekonomist, ister anti-ekonomist olsunlar, kamu mallarına gözleri gibi bakan birçok dürüst kişi vardır; fakat ne yazık ki bunlar *kafadan çatlaktırlar*, yani dar görüşlüdürler, ne içinde yaşadıkları dünyayı, ne de iş yaptıkları insanları tanımaktadırlar; bunlar budalalardan daha çekilmezdirler, çünkü paraları ve sahte ışıkları olduğu için sahte bir ilkeden yola çıkmakta, sonra da buna bağlı olarak saçmalamaktadırlar"². Bu "kafadan çatlak proje üreticileri" gerçekten de varolmuşlar³, filozofların aklının bütün çevresinde, bütün şu ıslahat, kuruluş tasarılarının etrafında sağır bir akıl bozukluğu eşliği oluşturmuşlardır; Işıklar Yüzyılı'nın akılcılığı burada adeta yamuk bir ayna, zararsız bir karikatür bulmaktaydı. Fakat esas olan nokta, tam da onun kapatma mekânının en derin yerlerine saklandığının sanıldığı bir sırada, akıl bozukluğu kişinin eğlenceli bir hoşgörü içinde gün ışığına çıkmasına izin verilmesi değil midir? Sanki klasik akıl kendiyile akıl bozukluğu biçimleri arasındaki bir komşuluğu, bir ilişkiyi, bir adeta-benzerliği yeniden kabul ediyormuşçasına. Sanki klasik akıl tam zafer kazandığı anda, maskesini alayıyla biçimlendirdiği bir kişinin düzenin kıyılarında ortaya çıkmasına olanak vermektedir –klasik aklın kendini hem tanıdığı, hem de geçersiz kıldığı bir cins ikizi–.

Ancak korku ve endişe uzakta değillerdi: kapatmanın ters yöndeki şoku olarak bunlar yeniden ortaya çıkmışlardır, ama ikiye katlanmış olarak. Eskiden ve şimdi kapatılan bir kişi olmaktan kaygı duyulmaktadır; XVIII. yüzyılın sonunda Sade hâlâ "kara adamlar" adını verdiği ve onu yoketmek için peşine düşmüş olan adamlardan duyduğu korkudan kurtulamamıştır⁴. Fakat şimdi kapatma ülkesi kendi iktidarını kur-

2 *Ibid.*, s. 235-236

3 Kapatma sicillerinde bu kayda sıklıkla rastlanmaktadır.

4 Karısına mektubu, zikr., Lély, *Vie de Sade*, Paris, 1952, I, s. 105.

muştur; o da kendi hesabına kötülüğün doğduğu toprak haline gelmiştir ve bundan sonra artık bu kötülüğü kendiliğinden yayabilecek ve başka bir dehşeti egemen kılabilecektir.

XVIII. yüzyılın ortalarında, birkaç yıl içinde ortaya aniden bir korku çıkmıştır. Bu tıbbi terimlerle ifade edilen, ama esas olarak koskoca bir ahlâki efsane tarafından harekete geçirilen bir korkudur. Kapatma evlerinden itibaren yayılacağı ve kısa bir süre sonra kentleri tehtid edeceği söylenen oldukça esrarlı bir beîâdan korkulmaktadır. Hapishane hummasından söz edilmekte; şu mahkûm arabalarına, şu kentlerden zincire vurulmuş olarak geçen ve arkalarında bir kötülük izi bırakan adamlara lânet okunmaktadır; iskorbite hayali bulaşıcılıklar vehmedilmektedir, kötülük tarafından bozulan havanın oturulan mahalleleri istila edeceğine dair kehanetlerde bulunmaktadır. Ve Orta Çağın büyük dehşet imgesi, korku benzetmeleri içinde ikinci bir paniğe yol açarak, kendini yeniden dayatmaktadır. Kapatma evi yalnızca kentlerin uzağındaki miskinane değildir; bizzat kentin karşısındaki cüzzamdır: "Siyasal bünyenin üzerindeki korkunç ülser; bakışları kaçırınca düşünülemez kadar geniş ve derin ülser. 400 *toise* mesafeden duyduğunuz havanın kokusuna kadar herşey size bir hapishaneye, bir yozlaşma ve talihsizlik yuvasına yaklaştığınızı belli etmektedir"⁵. Kapatma uygulamasının bu üst noktalarının çoğu eskiden cüzzamlıların konuldukları yerlere inşa edilmişlerdir; sanki yeni kiracılar yüzyılları aşarak, salgının içine girmişlerdir. Bu aynı yerlerin taşıdıkları anlama bürünmüşlerdir: "Başkent için fazlasıyla büyük bir cüzzam! Bicêtre adı hiç kimsenin iğrenmeden, dehşete düşmeden veya küçümsemeden telâffuz edemeyeceği bir addır... Toplumda en iğrenç ve en aşağılık ne varsa, bütün bunların toplandığı kap haline gelmiştir"⁶.

Kapatma uygulamasıyla kovulmak istenilen belâ, halkı daha da büyük bir dehşet içinde bırakan fantastik bir görünüş

5 Mercier, *op. cit.*, VIII, s: 1.

6 *Ibid.*, s. 32.

altında geri gelmektedir. Aynı anda hem fizik, hem de manevi olan ve bu belirsizlik içinde aşınma ve dehşetin karışık güçlerini kuşatan bir belâyâ ilişkin temaların bütün yönlerde birden doğduğu ve dal budak saldığı görülmektedir. Bu durumda, aynı anda hem adetlerin yozlaşmasına olduğu kadar, hem de bedenın çözülmesine ilişkin olan ve kapatılan kişilere karşı aynı anda duyulan iğrenme ve acımanın bağlanacağı bir cins belirginleşmemiş "çürüme" imgesi hüküm sürmektedir. Kötülük ilk önce kapatma aleminin kapalı mekânlarında mayalanma haline geçmektedir. XVIII. yüzyıl kimyasında aside ait olduğu düşünülen bütün özelliklere sahiptir: iğne gibi kesici olan parçacıkları, bedene ve kalbe tıpkı alkali parçacıklar gibi kolayca girmektedirler. Karışım hemen kaynamakta, zararlı buharlar ve aşındırıcı sıvılar salgılamaktadır: "Bu salonlar bütün suçların biraraya gelerek mayalandıkları ve eğer deyim yerindeyse, bu mayalanma aracılığıyla etraflarına bulaşıcı bir atmosfer yayan ve bunun ordakilere yayılmasına yol açan iğrenç bir yerden başka birşey değillerdir"⁷. Bu yakıcı buharlar daha sonra yükselerek havaya yayılmakta ve sonunda çevreye dökülmektedirler ve böylece bedenleri damgalamakta, ruhları hasta etmektedirler. Böylece bir kötülük-çürüme bulaşması düşüncesine ilişkin imgeler tamamlanmış olmaktadır. Bu salgının zararlı ajanı havadır, şu "günahkâr" denilen hava; bu terimden havanın doğasını kendi saflığına uygun olmadığı ve kötülüğün aktarımına hizmet ettiği anlaşılmaktadır⁸. Hastanelerin, hapishanelerin, kapatma evlerinin bozulmuş havasının taşıyabileceği tüm ters anlamları tahmin edebilmek için, hemen hemen aynı dönemde kır havasının kazanmış olduğu manevi ve tıbbi değeri hatırlatmak yeterli olacaktır (beden sağlığı, ruhun sağlamlığı). Zararlı

7 Musquinet de la Pagne, *Bicêtre réformé*, Paris, 1790, s. 16.

8 Bu tema, o dönemde incelendiği haliyle solunum konusunda ortaya çıkan kimya ve hijyen sorunlarıyla bağlantılıdır, bkz., Hales, *A description of ventilators*, Londra, 1743; Lavoisier, *Altérations qu'éprouve l'air respiré*, 1785, *Oeuvres*, 1862, II, s. 676-687.

buharlarla dolu bu atmosfer kentlerin tamamını tehdit etmekte, böylece buraların halkları zamanla çürümenin ve kötülüğün damgasını yemektirler.

Ve bunlar ahlâk ile tıbbın yarı yolundaki düşüncelerden ibaret olarak kalmamaktadırlar. Hiç kuşkusuz koskoca bir edebi çabayı, çok iyi belirlenemeyen endişelerin patetik ve belki de siyasal işlenişlerini de hesaba katmak gerekir. Fakat bazı kentlerde, en azından Orta Çağ aralıklarıyla sarsan büyük dehşet bunalımları kadar hakiki, tarihlendirilmeleri onlar kadar kolay panik hareketleri meydana gelmiştir. 1780'de Paris'te bir salgın çıkmıştır: bunun kökeninin Genel Hastane'deki bir enfeksiyon olduğu düşünülmekte, hatta Bicêtre binalarının yakılmasından söz edilmektedir. Polis komutanı halkın bu büyük korkusu karşısında oraya bir soruşturma kurulu göndermiştir; kurulda birçok ünlü hekimin yanı sıra, Genel Hastane Hekimi ve Tıp Fakültesi Dekanı da yer almaktadır. Kurul Bicêtre'de, havanın kötü kalitesinden kaynaklanan bir "çürütücü humma"nın hüküm sürdüğünü kabul etmiştir. Bu belânın ilk nedenine gelince, verilen raporda bunun kapatılanlara ve yaydıkları enfeksiyona bağlı olduğu kabul edilmemiştir; basit bir nedene, yani hastalığı başkentte salgın haline getiren, havaların kötü gitmesine bağlanması gerekmektedir; Genel Hastanede gözlenen belirtiler "mevsim" özelliklerine uygundur ve Paris'te aynı dönemde gözlenen hastalıklarla tamamen uyum içindedirler". Demek ki halkı teskin etmek ve Bicêtre'in masumiyetini ortaya koymak gerekmektedir: "Başkentin tümünü etkileyebilecek bir salgının Bicêtre'de ortaya çıktığına ilişkin olarak yaygınlaşan söylentiler temelden yoksundurlar"⁹. Rapor herhalde dehşet dolu söylentileri hemen sona erdirememiştir, çünkü Genel Hastane hekimi bir süre sonra yeni bir rapor yazarak, aynı kanıtlamayı tekrarlamıştır; Bicêtre'deki kötü sağlık durumunu kabul etmek zorunda kalmıştır, fakat "işler hiç de, bu ta-

9 Bu raporun elyazması bir nüshası, B.N., kol. "Joly de Fleury", 1235, V. 120.

lihsizlerin sığındıkları yerin çok daha kötü bir belânın kaynağı haline geldiğinin düşünülmesine yolaçacak noktada değil"lerdir¹⁰.

Daire kapanmıştır: kötülük coğrafyasının içinde cüzzeamin yerini almış olan ve toplumsal mesafelerin olabildiğince uzağına defedilmiş olan bütün bu akıllı bozukluğu biçimleri şimdi göze görünür cüzzeamin haline gelmişlerdir ve kemirici yaralarını insanların izdiham halinde üşüşmelerine sunmaktadır. Akıl bozukluğu yeniden ortalıktadır; ama şimdi ona dehşet güçlerini ödünç veren hayali bir hastalık göstergesiyle damgalanmıştır.

Demek ki akıl bozukluğu artık hastalıkla tıbbi düşüncenin sağlamlığı içinde değil de, fantastiğin içinde çarpışmakta ve onunla yakınlaşmaktadır. Akıl bozukluğu içinde olanın hangi ölçüde patolojik olduğu sorununun formüle edilmesinden çok önce, kapatma mekânının içinde ve ona özgü bir simya aracılığıyla, akıl bozukluğunun dehşeti ile hastalığın eski tasallutları arasında bir karışma meydana gelmiştir. Cüzzeamin eski karışımları çok uzaktan olmak üzere, rollerini bir kez daha oynamışlardır; ve akıl bozukluğu dünyası ile tıbbi evren arasındaki sentezin birinci ajanı işte bu fantastik temaların gücü olmuştur. Bunlar ilk önce "bozulma" ile "kötülükler" in cehen-nemi karışımı içinde birbirlerine eklenen korku fantazmaları aracılığıyla iletişim kurmuşlardır. *Homo medicus*'un suç olan ile delilik olanı, kötülük ile hastalığı ayırmak üzere kapatma dünyasına *hakem* olarak davet edilmeyip, daha çok diğerlerini kapatma aleminin duvarlarından dışarı sızan tehlikeye karşı koruyan *gardiyan* olarak çağırılması, deliliğin modern kültür içinde işgâl etmek zorunda olduğu yer konusunda önemli, belki de belirleyici olmuştur. Serbest ve cömert bir şefkat duygusunun kapalı tutulanların kaderleri ile ilgilenmesiyle başladığına ve daha bilgili ve uyanık tıbbi bir dik-

10 *Ibid.*, V. 123. Olayın bütünü 117-126 numaralı varakları doldurmaktadır; "hapishane humması" ve kentleri tehdit eden salgın hk. bkz., Howard, *Etat des prisons*, C. I, Giriş, s. 3.

katin hataların ayırimsız cezalandırıldığı yerde hastalığı tanımayı bilebildiğine kolaylıkla inanılmaktadır. İşler fiili durumda bu iyiliksever tarafsızlık içinde cereyan etmemiştir. Eğer hekime çağrıda bulunulmuşsa, eğer ondan gözlemde bulunması istenmişse, bunun nedeni korku olmuştur. Kapatma aleminin duvarları içinde kaynayan kimya karşısındaki korku, orada oluşan ve yayılma tehtidi taşıyan güçler karşısındaki korku. Hekim, dönüşüm tamamlandıktan, kötülük çoktan Mayalanmış ve Bozulmuş cinsleri içine alındıktan; kötülük taşıyan buharların, parçalanan etlerin içine kapatıldıktan sonra gelmiştir. Geleneksel olarak, deliliğin tıbbi statü kazanmaya doğru "ilerleme"si olarak adlandırılan şey, aslında garip bir geri dönüş sayesinde mümkün olabilmıştır. Ahlâki ve fizik bulaşıcılıkların çözülmez karışımı içinde¹¹ ve XVIII. yüzyılın çok alışkın olduğu şu Saf olmayan simgeciligi sayesinde, çok eski imgeler insanların belleklerine yeniden yerleşmişlerdir. Ve akıl bozukluğu bilginin mükemmelleşmesinden çok, bu hayali canlandırma sayesinde tıbbi düşünce tarafından ele alınır hale gelmiştir. Pozitivizmin paradoksal olarak, hastalığın çağdaş imgelerine karışan bu fantastik hayatın geri dönüşü içinde akıl bozukluğunu yakalamanın bir yolunu bulacak veya daha doğrusu kendini ona karşı korumanın yeni bir nedenini keşfedecektir.

Şu an için kapatma evlerini kaldırmak söz konusu değildir; söz konusu olan onları yeni bir kötülüğün nedeni olarak zararsız hale getirmektir. Onları saflaştırarak düzene sokmak söz konusudur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gelişecek olan büyük ıslahat hareketi birinci kökünü hemen burada bulmuştur. Saf olmayan şeyleri ve buharları gidererek, bütün bu mayalanmaları yatıştırarak bulaşıcılığı yok etmek, kötülükleri engellemek ve kötülüğün havayı bozarak belâsını

11 "Ben de herkes gibi Bicêtre'in hem bir hastane, hem de bir hapisane olduğunu biliyordum; fakat hastanenin hastalık,hapishanenin de suç yaratmak üzere yapıldığını bilmiyordum.", Mirabeau, *Souvenirs d'un voyageur anglais*, s. 6.

kentlerin havasına yaymasına mani olmak. Hastane, hapishane, bütün kapatma yerleri daha iyi tecrit edilmeli, daha saf bir hava tarafından çevrelenmelidirler: o dönemde salgının tıbbi açıdan oluşturduğu sorunu uzaktan kuşatan, ama buna karşılık çok daha belirgin olarak manevi aktarım temalarını hedefleyen koskoca bir hastane havalandırması edebiyatı bulunmaktadır¹². Devlet konseyi 1776 tarihli bir kararıyla, "Fransa'da çeşitli hastanelerdeki iyileşme denemesi"yle uğraşacak bir komisyon atamıştır. Kısa bir süre sonra Viel, Salpêtrière'deki locaların yeniden inşa edilmeleriyle görevlendirilecektir. Asıl işlevlerini yerine getirmekle birlikte kötülüğün yayılmasına asla olanak vermeden bitkisel bir yaşam sürdüreceği bir şekilde düzenlenecek bir düşkünler yurdunun; akıl bozukluğunun bütün örnek olmak gücüne sahip olduğu, ama hiçbir bulaşma tehlikesi taşımadığı bir gösteri içinde seyirciler açısından tehdit yaratmadan sunulduğu ve tamamen zaptedildiği bir düşkünler yurdunun hayali kurulmaktadır. Kısacası, kafes olma gerçeğine iade edilmiş bir düşkünler yurdu. 1789'da başrahip Desmonceaux, *Ulusal Refah* adlı bir kitapçıkta, eğer şu anakronik terimi kullanmak mümkünse, hâlâ bu "sterilize edilmiş" kapatma mekânının hayalini kurarak, onu pedagojik bir araç haline getirmenin taslağını oluşturacaktır –ahlâksızlığın sakıncalarının tamamen kanıta yönelik gösterimi–: "Bu zorunlu yurtlar... yararlı oldukları kadar gerekli de olan sığmakları oluşturmaktadırlar... Bu karanlık yerlerin ve kapalı tuttukları suçluların görünümü, fazlasıyla ahlâksız bir gençliğin sapmalarını aynı hareketin içinde tutmak için yapılmışlardır; bu durumda anne ve babaların temkinliliği bu dehşetli ve iğrenç yerleri, bu utanç ile alçaklığın suçla birleştiği yerleri, bu özünden sapmış insanın toplumda sahip olduğu hakların çoğunu kaybettiği yerleri çocuklarına

12 Bkz.Hanway, *Réflexions sur l'aération*, *Gazette Salulaire*, 25 Eylül ve 9 Ekim 1766, no. 39 ve 41; Genneté, *Purification de l'air dans les hôpitaux*, Nancy, 1867.

erkenden tanıtmalıdır"^{13, 14}.

Tıb ile işbirliği içindeki ahlâkın kendini zaptedilmiş, ama kapatma alemi içinde hiç de iyi kapatılamamış olan tehlikelere karşı korumak üzere kurduğu hayaller bunlardır. Bu tehlikeler aynı zamanda hayal gücünü ve arzuları cezbetmektedir. Ahlâk onları önlemeyi düşlemektedir; ama insanda öyle bir yan vardır ki, bunları yaşamanın, hiç değilse onlara yaklaşmanın ve onların faztazmalarını serbest bırakmanın düşünüyü kurmaktadır. Şimdi kapatma kalelerini çevreleyen dehşet, aynı zamanda dayanılmaz bir çekicilik de yaratmaktadır. Şu geceleri ulaşılamaz zevklerle doldurmaktan keyif alınmaktadır; şu yozlaşmış ve kemirilmiş çehreler ihtiras çehreleri haline gelmektedir; şu karanlık manzaraların üzerinde, Hieronymus Bosch'un ve hezeyan içindeki bahçelerinin tekrarladıkları biçimler –acı ve zevk– doğmaktadır. 120 gün şatosundan kaçan sırlar burada uzun uzadıya ve fısıltıyla anlatılmaktadır: "Burada en iğrenç aşırılıklar bizatihi hapsedilen kişinin üzerinde uygulanmakta; bize hapishanenin halka açık salonunda herkesin gözü önünde işlenilen suçlardan söz edilmektedir; o yüzyılın edep anlayışı bu günahları adlandırmamıza izin vermemektedir. Bize birçok mahpusun *similimi feminis mores stuprati et constupratores* oldukları; her tür utanma duygusunu kaybetmiş ve her cins suçu işlemeye hazır olarak *ex hoc obscaeno sacrario cooperti stupri suis alienisque*'ye döndükleri söylenilmektedir"¹⁵. Ve La Rochefoucauld-Liancourt da kendi hesabına Correction salonlarındaki, Salpêtrière'deki şu aynı sırları ve aynı zevkleri kuşaktan kuşağa aktaran *Yaşlı Kadınlar* ve *Genç Kadınlar* çehrelerini anacaktır: "Maison'un büyük cezalandırma yeri olan Correction, bizim ziyaret ettiğimiz sırada suçlu olmaktan çok değer-

13 Lyon Akademisi 1762'de izleyen konuyu yarışmaya açmıştı: "Hastaneler ve hapishanelerde sıkışıp kalan havanın zararlı niteliği nedir ve buna en iyi nasıl çare bulunabilir?" Genel olarak bkz., Coqueau, *Essai sur l'établissement des hôpitaux dans les grandes villes*, 1787.

14 Desmonceaux, *De la bienfaisance nationale*, Paris, 1789, s. 14.

15 Mirabeau, *op. cit.*, s. 14.

siz olan, çoğu çok genç 47 kız barındırmaktaydı... Ve hep aynı yaşlararası karışma, hafif kızlarla onlara en sınır tanımaz bozulmalardan başka bir şey öğretemeyecek olan kadınlar arasındaki hep aynı şaşırtıcı biraradalık"¹⁶. Bu görüşler XVIII. akşamlarının geç saatlerine hep aynı ısrarla musallat olacaktıdır. Bunlar bir an için, Sade'in acımasız eserinin ışığı tarafından parçalanacaklar ve Arzu'nun sağlam geometrisinin altına yerleştirileceklerdir. Bunlar ayrıca *Préau des fous*'nun rahatsız edici aydınlığı veya *Maison du Sourd*'u çevreleyen günbatımı tarafından yeniden ele alınacak ve kuşatılacaklardır. *Disparat*ların çehreleri onlara ne kadar da benzemektedir! Kapatma uygulamasının şimdi doğurduğu büyük Korku tarafından taşınan koskoca bir hayali manzara yeniden su yüzüne çıkmaktadır.

Klasisizmin kapattığı yalnızca delilerin ve ahlâki serbesti içinde olanların, hastaların ve canilerin birbirlerine karıştıkları soyut bir akıl bozukluğundan ibaret olmayıp, aynı zamanda muazzam bir fantastik haznesi, Hieronymus Bosch'un onları bir kez bağıra bağıra ilân ettiği şu gecenin içinde görüldükleri sanılan, uykudaki bir canavarlar dünyasıydı da. Denilebilir ki, kapatma kaleleri toplumsal ayırimcılık ve arındırma rollerine, bunun tamamen zıddında yer alan kültürel bir rol eklemişlerdir. Bunlar, akıl ile akıl bozukluğunun toplumun yüzeyinde birbirlerinden ayrıldıkları dönemde, bu ikisinin derinlerde birbirlerine karıştıkları ve aynılaştıkları imgeleri korumaktaydılar. Uzun süre sessiz kalan büyük bir bellek gibi işlev görmüşler; kovulduğu sanılabilecek hayali bir gücü karanlıkta tutmuşlar, yeni klasik düzen tarafından doğrultularak, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olduğu gibi aktarılan yasak biçimleri ona ve zamana karşı korumuşlardır. *Brocken* ile *Deli Margot* bu iptal edilmiş zamanın içinde, aynı hayali manzaranın üzerinde Maréchal

16 Dilencilik komitesi adına düzenlenen rapor, Ulusal meclis tutanakları, C. XLIV, s. 80-81.

de Rais'nin büyük efsanesi Noircueil'le buluşmaktadırlar. Kapatma uygulaması hayalinin bu direncine olanak vermiş, onu davet etmiştir.

Fakat XVIII. yüzyılın sonunda serbest kalan imgeler XVII. yüzyılın silmeye kalkıştıklarıyla her noktada aynı değildir. Rönesansın onları Orta Çağdan sonra bulduğu şu arkadünyadan kopartan bir eylem karanlıklar içinde gerçekleştirilmiş; bunlar insanın kalbi, arzusu ve hayal gücü içinde yer almışlar; ve bakışlara meczubun sivri mevcudiyetini sunmak yerine, insan iştahlarının garip çelişkisini ortaya çıkartmışlardır: arzu ile cinayet, gaddarlık ile acı çekme isteği, egemenlik ile kölelik, hakaret etme ile aşağılanma arasındaki işbirliği. Meczubun XV. ve XVI. yüzyıllarda değişmelerini açık ettiği büyük kozmik çatışma, klasisizmin iyice sonunda kalbin aracı istemeyen diyalektiği haline gelecek kadar yer değiştirmiştir. Sadizm Eros kadar eski bir uygulamaya ilişkin olarak nihayet bulunan bir ad değildir; Sadizm tam da XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bitkisel bir kültürel olgudur ve bu olgu Batı hayal gücünün en büyük dönüşümlerinden birini meydana getirmektedir: akıl bozukluğu gönül hezeyanı, arzu- dan çıldırma, iştahın sonsuz talebi içinde aşk ile ölüm arasındaki meczup diyalog haline gelmiştir. Sadizmin ortaya çıkışı, bir yüzyıldan daha uzun bir süreden beri kapalı tutulan akıl bozukluğunun artık dünyanın bir çehresi, bir imgesi olarak değil de, söylem ve arzu olarak yeniden ortaya çıktığı ana rastgelmektedir. Ve bir insanın adını taşıyan sadizmin bireysel olgu olarak kapatmadan ve kapatma içinde doğmuş olması; Sade'in bütün eserlerine Kale, Hücre, Yeraltı, Manastır, Ulaşılamaz Ada imgelerinin hükmetmesi ve bunların adeta akıl bozukluğunun doğal yerleri gibi olmaları rastlantı değildir. Ve aynı zamanda Sade'in eseriyle çağdaş olan bütün bu delilik ve dehşet fantastik edebiyatının da, ayrıcalıklı bir şekilde kapatma aleminin zirvelerinde yer alması da rastlantı değildir. Batı belleğinin XVIII. yüzyılın sonunda, Orta Çağın sonuna özgü, alışılmış çehreleri biçimleri bozulmuş ve

yeni bir anlamla donanmış olarak yeniden bulma olanağıyla birlikte geçirdiği bu ani dönüşüm, fantastiğin bizzat akıl bozukluğunun sessiz kılındığı yerlerde korunmuş ve gözetilmiş olması sayesinde gerçekleşmiş değil midir?

Delilik bilinci ile akıl bozukluğu bilinci klasik dönemde birbirlerinden hiçbir şekilde ayrılmamışlardı. Bütün kapatma uygulamalarına rehberlik etmiş olan akıl bozukluğu deneyi delilik bilincini o denli kapsamaktaydı ki, onun yok olmasına (veya hemen hemen) izin vermekte, veya hiç değilse kendine özgü şeyleri kaybettiği bir gerileme yoluna sürüklemekteydi.

Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısının kaygısı içinde, delilik korkusu akıl bozukluğu karşısında duyulan dehşetle aynı anda artmıştır: ve bu yüzden de bu iki tasallut biçimi birbirlerinden destek alarak sürekli güçlenmiştir. Ve tam da akıl bozukluğuna eşlik eden hayali güçlerin serbest kalmalarına tanık olunduğu sırada, deliliğin yol açtığı yıkımlar konusundaki yakınmaların arttığı duyulmaktadır. "Sinir hastalıkları'nın yarattığı kaygı ve insanın mükemmelleştikçe daha narin hale geldiğine dair şu bilinç çoktan beri bilinmektedir¹⁷. Yüzyıl ilerledikçe kaygı daha baskıcı, uyarılar daha resmi hale gelmektedir. Raulin daha şimdiden "tıbbın doğumundan beri... bu hastalıklar arttılar ve daha tehlikeli, daha karmaşık, daha çetrefil ve iyileştirilmesi daha zor hale geldiler" demektedir¹⁸. Bu izlenim Tissot'nun zamanında katı bir inanç, bir cins tıbbi dogma haline gelmiştir: sinir hastalıkları eskiden bugünkünden çok daha seyrektiler ve bunun iki nedeni vardır: birincisi, insanlar genelde daha sağlıklıydılar ve daha az hastalanıyorlardı; her cinsten hastalık sayısı daha

17 Bkz. bu cilt, ayırım V.

18 Raulin, *Traité des affections vaporeuses*, Önsöz.

azdı; ikincisi ise, daha özel olarak sinir hastalıklarına yol açan nedenler belli bir süreden beri diğer bütün hastalıklardan daha yüksek oranlarda çoğaldılar (hatta bu diğer hastalıkların bazıları azaldı)... Ben bu hastalıkların dün en nadirle-riyken, bugün en sık rastlanılanları olduklarını söylemekten çekinmiyorum"¹⁹. Ve XVI. yüzyılın çok canlı bir şekilde sahip olduğu, delilik tarafından her an ve kesin bir şekilde tehli-keye atılabilecek bir aklın narinliğine ilişkin bu bilinç yeni-den ortaya çıkacaktır. Rousseau'nun çok etkisinde kalmış olan Cenevreli hekim Matthey bu bilinçten kaynaklanan kehane-tin formülünü, bütün medeni ve bilge kişiler için çıkartmıştır: "Medeni ve bilge insanlar kendinizi hiç yüceltmeyiniz; övün-düğünüz bu sözümona bilgeliğin dağılıp yok olması için bir an yeter; beklenmedik bir olay, şiddetli ve ani bir ruh hali, dünyanın en akli başında ve en akıllı insanını bir çılgına veya eblehe çevirecektir"²⁰. Delilik tehtidi yüzyılın acil konuları arasındaki yerini almaktadır.

Ancak bu bilinç çok özel bir üsluba sahiptir. Akıl bozuk-luğunun tasalludu çok duygusaldır ve adeta bütünü itibariyle hayali hortlamaların hareketinin içine alınmıştır. Delilik-ten duyulan kaygı bu miras karşısında çok daha serbesttir ve azıl bozukluğunun geri dönüşü kendi kendiyile zaman ötesinde yeniden bağ kuran kitlesel bir prova edasına bürünürken; de-lilik bilinci bunun tersine, onu daha işin başında zamansal, ta-rihsel ve toplumsal bir çerçevenin içine yerleştiren belli bir modernlik çözümlemesine eşlik etmektedir. Akıl bozukluğu bi-linciyle delilik bilinci arasındaki farklılığın içinde, XVIII. yüzyılın bu sonunda belirleyici bir hareketin yola çıkış nok-tası vardır: akıl bozukluğu deneyinin Hölderlin, Nerval ve Nietzsche'yle birlikte zamanın köklerine doğru inmeye hiç ara vermeyeceği hareketin –akıl bozukluğu böylece dünyanın en mükemmelinden karşı-zamanı olmaktadır– ve bunun tersine

¹⁹ Tissot, *Traité ...*, I, s. III-IV.

²⁰ Matthey, *Nouvelles recherches sur les maladies de l'esprit*, Paris, 1816, I. bl., s. 65.

onu hep daha belirgin bir biçimde olmak üzere doğanın ve tarihin gelişme yönünün içine yerleştirmeye uğraşan delilik bilgisinin. İşte akıl bozukluğunun zamanı ile deliliğin zamanı bu tarihten itibaren iki zıt vektör tarafından etkileneceklerdir: bunlardan biri koşulsuz geri dönüş ve mutlak dalıştır; diğeri de bunun tersine, bir tarihin kroniğine göre gelişmektedir²¹.

Deliliğin zamansal bilincinin kazanılması tek bir darbeye gerçekleşmemiştir. Bu kazanım koskoca bir yeni kavramlar dizisinin yoğrulmasını ve çoğu zaman çok eski olan temaların yeniden yorumlanmalarını gerektirmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyılların tıbbi düşüncesi delilik ile dünya arasındaki adeta dolaysız bir ilişkiyi memnuniyetle kabul etmişti: bu ayın etkisine olan inançtı²²; ayın zamanda iklimin hayati ruhların cins ve niteliği, dolayısıyla sinir sistemi, hayal gücü, tutkular ve nihayet bütün ruh hastalıkları üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğuna ilişkin genel kanıydı. Bu bağımlılık ilkeleri itibariyle çok açık olmadığı gibi, sonuçları itibariyle de tek yönlü değildi. Cheyne hava nemliliğinin, ani ısı değişikliklerinin, sık yağın yağmurların sinirsel türün katılığını tehlikeye soktuğunu düşünmektedir²³. Venel ise bunun tersine, "soğuk hava daha ağır olduğundan, bunların (sinirsel tür) dokularını daha sağlam ve eylemlerini daha güçlü kılar", buna karşılık "daha hafif, daha seyrek, daha az esnek ve bunun sonucunda daha az sıkışmış durumda olan sıcak bir havada katılar tonlarını kaybeder, özsular bozulurlar; iç hava dış

21 XIX. yüzyılın evrimciliği içinde delilik bir geri dönüştür, ama bu uzun bir kronolojik *yolun* geri dönüşüdür, zamanın mutlak bir *bozgun*'u değildir. Katı anlamıyla bir tekrar değil de, zamanın tersine dönmesi söz konusudur. Delilik ve akıl bozukluğu ile yeniden yüz yüze gelmeye kalkışan psikanaliz ise, kendini bu zaman sorununun karşısında bulmuştur; sabitleşme, ölüm içgüdüğü, ortaklaşa bilinçdışı, *archetype* bu iki zamansal yapıyı az veya çok başarılı bir şekilde kuşatmaktadırlar: Akıl bozukluğu deneyine ve onun kuşattığı bilgiye özgü olanı; deliliğin bilinmesine ve onun izin verdiği bilime özgü olanı.

22 Bkz., yukarıda, bl. II, ay. II.

23 C. Cheyne, *Méthode naturelle de guérir les maladies du corps*, Paris, 1749. Ve bu konuda Montesquieu, *Esprit des Lois*, III. bl., s. 474-477'yle uyum içindedir.

hava tarafınan dengelenmediğinden, sıvılar yayılma durumuna geçerler, onları tutan yolları ve damarları genişletir ve açarlar ve bunu onların tepkilerini aşacak ve önleyecek kadar, hatta bazen setlerini devirecek kadar ileriye götürürler"²⁴ diye düşünülmektedir. Klasik zihniyet açısından, delilik kolaylıkla dış bir "ortam"ın sonucu olabilirdi –daha da kesin olarak, dünya ile belli bir dayanışmanın sonucu olarak ortaya çıkan yara izi diyelim–: tıpkı dış dünyanın gerçeğine ulaşmanın, düşüşten beri duyuların güç ve çoğu zaman bozucu olan yoldan geçmek zorunda olmaları gibi; tıpkı akla sahip olmanın "makinenin fizik durumuna"²⁵ ve onun üzerinde etki eden tüm mekanik etkilere bağlı olması gibi. Burada adeta Rönesansın deliliği koskoca bir kozmik dramlar ve devreler dizisine bağlayan eski doğalcı ve dinbilimsel temalarının bir versiyonunun karşısında gibiyiz.

Fakat bu bütünsel bağımlılık kavrayışından yeni bir kavram doğacaktır: büyümekte olan kaygının etkisiyle, evrenin sabiteleri veya büyük döngüsellikleri arasında, dünyanın mevsimleriyle akraba kılınan delilik teması yavaş yavaş, kozmosun özel bir unsuruna karşı bağımlılık fikriyle iki kat büyüyecektir. Korku daha acil hale gelmekte, deliliğe tepki gösteren herşeyin duyusal yoğunluğu sürekli artmaktadır: bu sırada artık bağımsız, nisbi, hareketli, sürekli bir ilerlemeye veya devamlı bir ivmeye tabi ve bu ardı arkası kesilmeyen artışını, deliliğin bu büyük bulaşmasını göstermekle yükümlü bir unsurun bütün kozmik bağlantılardan ve geçici istikrarlardan koptuğu izlenimi alınmaktadır. XIX. yüzyıl kelime haznesinin sahip olmadığı, ama onu ileri taşıyarak bir "ortam" olarak adlandırılabilir şey, bütün mekanizmaların işbirliği yaptıkları yer ve onların yasaklarının genel kavramı olarak alınan makrokozmostan kopmaktadır.

24 Venel, *Essai sur le santé et l'éducation médicale des filles destinées au mariage*, Yvernon, 1776, s. 135-136.

25 Bkz., Montesquieu, *Causes qui peuvent affecter les esprits et les caractères*, *Toplu Eserleri*, Pléiade, II, s. 39-40.

Hiç kuşkusuz, henüz ne dengesini, ne nihai adını bulabilmiş olan bu kavrama, henüz tamamlanmamış olarak sahip olduğu yanlarını bırakmak gerekmektedir. Daha iyisi Buffon'la birlikte, yalnızca bireyin oluşmasına olanak vermekle kalmayıp, aynı zamanda insan cinsinin çeşitlerinin ortaya çıkmasına da yol açan "nüfuz edici güçler"den söz edelim: iklimin etkisi, beslenme ve hayat tarzı farkı²⁶. Bu negatif, bu "diferansiyel" kavram XVIII. yüzyılın sonunda uyumlardan ve benzeşmelerden çok çeşitlilikleri ve hastalıkları açıklamak üzere ortaya çıkmıştır. Sanki bu "nüfuz edici güçler", daha sonra pozitif ortam kavramının olacağı şeyin tersini, negatifini meydana getiriyormuşçasına.

Bu kavramın –bizim için paradoksal–, insanın toplumsal zorlamalar tarafından yeteri kadar desteklenmediğinde, insan artık zorlamayan bir zaman içinde yüzmeye başladığında, son olarak da hem hakikiden, hem de hissedilirden fazlasıyla uzaklaştığında inşa edildiği görülmektedir. Artık arzuları zorlamayan bir toplum, artık zamanı ve hayal gücünü düzene sokmayan bir din, artık düşünce ve duyarlık farklarını sınırlandırmayan bir uygarlık "nüfuz edici güçler" haline gelmektedirler.

1° *Delilik ve özgürlük*. Bazı melankoli biçimlerinin tamamen İngilizlere ait olduklarına uzun süre inanılmıştır; bu tıbbi bir veriydi²⁷, aynı zamanda edebiyatın sabitelerinden biriydi. Montesquieu ahlâki ve siyasal bir tavır olan, bilinçli bir eğitimin istenilen sonucu olan Roma intiharı ile, "İngilizler onları buna zorlayan herhangi bir neden olmadan kendilerini öldürürler, hatta kendilerini mutluluğun göbeğinde bile öldürürler"²⁸ gibi bir nedenden ötürü bal gibi hastalık sayılması gereken İngiliz intiharını zıtlıştırmaktadır. Or-

26 Buffon, *Histoire Naturelle, Oeuvres Complètes*, 1848 yay., C. III, *De l'Homme*, s. 319-320.

27 Sauvages, "*Melancolia anglia veya toedium vitae*" den söz etmektedir, *op. cit.*, VII, s. 366.

28 Montesquieu, *op. cit.*, II, s. 485-486.

tamın rol oynayacağı yer tam da burasıdır, çünkü XVIII. yüzyılda mutluluk doğa ve akıl düzleminde yer alırken, mutsuzluk veya en azından mutluluktan nedensiz yere kopartan şey başka bir düzleme ait sayılmaz zorundaydı. Bu düzen önce iklim aşırılıklarının içinde, doğanın kendi dengesine ve kendi mutlu ölçüsüne nazaran olan şu sapmasında aranmıştır (ılıman iklim doğadan, aşırı sıcaklıklar ortamdan kaynaklanır). Ama bu İngiliz hastalığını açıklamaya yetmemektedir, Cheyne daha o sıralarda, bütün halkın yararlandığı zenginliğin, incelmış gıdaların, bolluğun, zenginler topluluğunun sürdürdüğü avare ve tembel hayatın bu sinirsel bozuklukların kökeninde yer aldıklarını düşünmektedir²⁹. Giderek ekonomik ve siyasal bir açıklamaya yönelinmekte, bu açıklamanın içinde zenginlik, ilerleme, kurumlar deliliğinin belirleyici unsuru olarak ortaya çıkmaktadırlar. Spurzheim XIX. yüzyılın başında bütün bu çözümlemelerin sentezini, onlara ayrılmış olan metinlerin sonuncularından birinde yapacaktır. Delilik "diğer her yerden daha sık rastlandığı" İngiltere'de, orada hüküm süren özgürlüğün ve heryere yayılmış olan zenginliğin bedelinin başka birşey değildir. Vicdan serbestisi otorite ve despotluktan daha fazla tehlike içermektedir: "Dinsel duygular... kısıtlama olmadan etki ederler; her bireyin dinlemek isteyen herkese vaaz vermeye hakkı vardır" ve bu kadar farklı kanaatler dinlene dinlene, "zihinler gerçeği bulma konusunda sıkıntıya düşerler". Kararsızlık, nerede sabitleşeceğini bilemeyen dikkat, bir oraya bir buraya yatan ruhtan kaynaklanan tehlike. Aynı zamanda tuttuğu taraf üzerinde inatla sabitleşen zihnin kavga ve tutkularının meydana getirdiği tehlike: "Herşey kendine bir zıt bulur ve zıtlık duyuları tahrik eder; dinde, siyasette, bilimde ve bütün alanlarda herkesin bir parti oluşturmaya izni vardır; ama zıddının ortaya çıkmasına hazır olması da gerekir"... Bu kadar özgürlük zamanı egemen olunmasına da izin vermemektedir: zaman öz-

29 Cheyne, *The English Malady*, Londra, 1733.

gürlüğün belirsizliğine teslim edilmiştir ve herkes devlet tarafından onun dalgalanmalarına bırakılmıştır: "İngilizler tüccar bir ulus oluşturmaktadırlar; hep spekülasyonla meşgul olan zihinleri sürekli olarak korku ve umutla çalkalanmaktadır. Bencillik, ticaret zihniyeti kolaylıkla haset hale gelmekte ve diğer yetenekleri yardımına çağırmaktadır". Zaten bu serbestlik gerçek doğal özgürlükten çok uzaktır: bireylerin en meşru arzularına zıt talepler tarafından her yerinden zorlanmakta ve baskı altına alınmaktadır: bu çıkarların, anlaşmaların, mali tezgâhların özgürlüğü olup, zihnin ve kalplerin özgürlüğü değildir. Aileler para nedenleri yüzünden, diğer her yerdekenden daha tiranca yönetilmektedirler: yalnızca zengin kızlar evlenebilmektedir; "diğerleri bedeni çö-kerten ve ruhun dışavurumlarını bozan tatmin araçlarına mahkûm edilmektedir. Bu aynı neden ahlâk serbestliğini teşvik etmekte, bu da deliliğe hazırlıklı hale getirmektedir"³⁰. Ticari serbesti böylece, kanaatin içinde gerçeğe asla ulaşamayacağı, dolaysızın zorunlu olarak çelişkiye teslim edildiği, zamanın mevsimlerin eşemenliği ve kesinliğinden kaçtığı, insanın çıkar yasaları yüzünden arzularından yoksun bırakıldığı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, özgürlük insanı kendi kendine sahip kılmanın uzağında kalarak, onu sürekli olarak ve artan bir şekilde özünden ve dünyasından uzaklaştırmaktadır; onu başkalarının ve paranın mutlak dışsallığının içinde, tutku ile tamamına erememiş arzusunun tersine döndürülemez içselliğinin içinde büyülemektedir. İnsan ile kendini tanıyacağı bir dünyanın mutluluğu arasında, insan ile gerçeğini bulacağı bir doğa arasında ticari durumun serbestliği "ortam"dır ve işte bizatihi bu ölçünün içinde deliliğin belirleyici unsurudur. Spurzheim'ın yazdığı sıralarda –yani Kutsal Antlaşma döneminin tam göbeğinde, otoriter monarşilerin toparlanma süreçlerinin tam ortasında–, liberalizm dünyada delilikten kaynaklanan bütün günahların taşı-

30 Spurzheim, *Observations sur la folie*, Paris, 1818, s. 193-196.

yıcısıydı: "İnsanın en büyük arzusu olan kişisel özgürlüğün aynı zamanda onun bütün dezavantajlarını da meydana getirdiğini görmek ilginç olmaktadır"³¹. Fakat böylesine bir çözümlemenin bizim açımızdan özü özgürlüğün eleştirisinde değil de, Spurzheim'a göre deliliğin psikolojik ve fizyolojik mekanizmalarının teşvik edildikleri, genişledikleri ve çoğaldıkları doğal olmayan ortamı işaret eden kavramın kullanılmasıdır.

2° *Delilik, din ve zaman*. Dinsel inanışlar bütün halüsinasyonlara ve bütün hezeyanlara uygun bir cins hayali manzarayı, yanılsamaya dayalı bir ortamı hazırlar. Hekimler uzun zamandan beri çok katı bir sofuluğun veya çok şiddetli bir inancın sonuçlarından kaygı duymuşlardır. Aşırı bir ahlâki katılık, selâmete veya gelecek hayata yönelik aşırı bir kaygı, işte çoğu zaman melankoliye düşmek için yeterli nedenler. *Encyclopédie* benzeri örnekleri zikretmeyi sektirmemektedir: "Bazı vaizlerin yarattıkları aşırı güçlü etkiler, dinimizin yasasını çiğneyenlere vereceğini söylediği cezalara ilişkin olarak bunların savundukları aşırı tehditler zayıf zihinlerde şaşırtıcı dönüşümlere yolaçmaktadırlar. Montélimar hastanesinde, kente gelen bir misyoner kurulunun arkasından *mania* ve melankoliye tutulan çok sayıda kadına rastlandı; bunlar kendilerine sürekli olarak anlatılan korkunç manzaraların darbesini yemişlerdi; yalnızca umutsuzluk, intikam, cezalandırma vb.'den söz ediyorlardı; bir tanesi kendini cehennemde sandığı ve ateşini kimsenin söndüremeyeceği bu yerin kendisini yutacağını düşündüğü için hiçbir ilaç almayı istemiyodu"³². Pinel bu aydınlanmış hekimlerin çizgisi üzerinde kalmaktadır –bunlar "sofuluktan ötürü melankolik" olanlara³³ dini kitap verilmesini yasaklamakta, hatta "kendilerine ilham geldiğini sanan ve sürekli olarak başkalarını da kendi imanlarına çekmeye çalışan" sofı kadınların kapatılmalarını tav-

31 *Ibid.*, s. 193-196.

32 *Encyclopédie*, "Mélancolie" md.

33 Pinel, *Traité...*, s. 268.

siye etmektedirler—³⁴. Fakat burada pozitif bir çözümlemeden çok eleştiri söz konusudur: dinsel nesnenin veya temanın, onda olduğu düşünülen hezeyana ve halüsinasyona açık karakter aracılığıyla hezeyan ve halüsinasyona yol açtığı kabul edilmektedir. Pinel yeni iyileşmiş bir delinin örneğini zikretmektedir; bu kadına "bir din kitabı... herkesin kendi koruyucu meleğinin olduğunu hatırlattı; ertesi gecedен itibaren etrafını bir melekler korosunun çevirdiğine inandı ve göksel bir müzik duyduğunu ve kendine ifşalarda bulunulduğunu iddia etti"³⁵. Din burada henüz yalnızca bir hata aktarımı unsuru olarak kabul edilmiştir. Fakat daha Pinel'den önce çok daha sağlam, tarihsel tarzda çözümlemeler olmuştur, din bunlarda tutkuların bir tatmin veya baskı altında alma aracı olarak ortaya çıkmaktaydı. Bir Alman yazarı 1781'de, rahiplerin mutlak bir iktidara sahip oldukları eski dönemleri mutlu zamanlar olarak anmaktaydı: o sıralarda boş kalma sözkonusu değildi, her an "dinsel törenler, uygulamalar, hac ziyaretleri, fakirlere ve hastalara yapılan ziyaretler, dinsel bayramlarla" doldurulmuştu. Böylece zaman, boş tutkulara, hayatın iğrençliklerine, can sıkıntısına hiç serbest an bırakmayan düzenlenmiş bir mutluluğa teslim edilmiş durumdaydı. Birisi kendini hata işlemiş olarak mı hissetmekteydi? Ona hemen zihnini işgâl eden ve ona hatanın telâfi edildiğine dair güvence veren gerçek, çoğu zaman da maddi bir ceza verilmekteydi. Ve günah çıkartıcı "çok fazla sık olarak günah çıkartmaya gelen şu hastalık hastası tövbekârlarla" karşılaştığında, onlara kefaret olarak ya "çok kalınlaşmış kanlarını sulandıran" ağır bir ceza, ya da uzun bir hac ziyareti verilmekteydi: "Hava değişimi, yolun uzunluğu, evlerinden uzak kalma, onları rahatsız eden nesnelerden uzaklaşma, diğer hacılarla birlikte oluşturdıkları grup, yayan yürürken yaptıkları enerjik ve yavaş hareket onların üzerinde, bugün hac ziyaretlerinin yerini

34 *Ibid.*, s. 291, dn. 1.

35 *Ibid.*

almış olan... rahat yolculuklarınkinden daha fazla olumlu etki yapmaktaydı". Nihayet rahibin kutsal niteliği bu emirlerin herbirine mutlak bir değer vermektedir ve kimse bunlardan kaçınmamaktaydı; "hekim olağan durumda bunları hastanın kaprisi yüzünden gerçekleştiremez"³⁶. Moehsen'e göre din insan ile hata, insan ile ceza arasındaki aralıktır: din otoriter sentez biçimi altında cezayı gerçekleştirerek, hatayı sahiden yok etmektedir eğer bunun tersine gevşeyecek ve vicdan azabının, ruhani çilenin ülküsel biçimleri içinde tutunacak olursa, doğrudan doğruya deliliğe götürür; insanı hâtanın ölçüsüz hezeyanı içinde delirmekten bir tek dinsel ortamın tutarlılığı kurtarabilir. Din ayinlerinin ve taleplerinin tamlığı içinde insanın hata öncesindeki tutkularının yararsız aylaklığını; ve hata işlendikten sonra da vicdan azabının boşuna tekrarını müsadere eder; insan hayatının tümünü tamamlanmakta olan anın çevresinde düzene sokar. Bu mutlu zamanların eski dini, sürekli bir şimdiki zaman bayramıydı. Fakat modern çağla birlikte idealize edilince, şimdiki zamanın etrafına dünyevi bir hale geçirdi; yani insanın kalbinin kendi endişesine terkedildiği, tutkuların zamanı kaygısızlığa ve tekrara teslim ettikleri, ve nihayet deliliğin serbestçe serpilebildiği boş zaman ve vicdan azabına ait olan boş bir ortam.

3° *Delilik, uygarlık ve duyarlık*. Uygarlık genel olarak deliliğin gelişmesi için uygun bir ortam meydana getirmektedir. Bilimlerin ilerlemesi hatayı dağıtıyorsa da, aynı zamanda inceleme yapma zevkini, hatta *maniasını* yaygınlaştırmak gibi bir sonuç da yaratmaktadır; hayatın çalışma odasında geçirilmesi, soyut spekülasyonlar, 'zihnin hiçbir bedeni hareket olmadan sürekli faaliyet içinde tutulması, bütün bunlar çok kötü sonuçlar doğurabilirler. Tissot insan bedeninde en çok çalışan bölümlerin ilk önce güçlendiklerini ve sertleştiklerini açıklamaktadır; işçilerde kol kas ve lifleri sertleş-

36 Moehsen, *Geschichte des Wissenchaften in der mark Brandenburg*, Berlin ve Leipzig, 1781, s. 503.

mekte, böylece onlara ileri yaşlara kadar sürdürdükleri bir güç ve sağlamlık vermektedir; "edebiyatla uğraşan kişilerde beyin sertleşmektedir; çoğu zaman fikirleri birbirlerine bağlayamaz hale gelmektedirler" ve işte bunlar bunamaya adaydırlar³⁷. Bir bilim ne kadar soyut veya karmaşık, meydana getirdiği delilik tehlikesi o kadar büyüktür. Pressavin'e göre, duylarda en dolaysız olan şeylere hâlâ yakın olan bir bilgi iç duyunun ve beyin organlarının fazla çalışmasını gerektirmez, ancak fizyolojik bir mutluluğa yol açabilir: "nesnelerin duylarımız tarafından kolaylıkla algılanan, ruha anlaşmalarının uyumuyla hoş oranlar sunan bilimler... makineye onun bütün işlevlerini teşvik eden hafif bir faaliyet aktarırlar". Bunun tersine, duysal bağlantılarından fazlasıyla kopartılmış, dolaysızın karşısında fazla serbest bir bilgi, yalnızca beyinde, bütün beden dengesini bozan bir gerilime yol açar: "duylarımızın onlara fazla duyarlı olmamaları yüzünden veya bağlantıları çoklu olduğundan ötürü, bizi araştırılmalarında çok dikkat sarfetmeye zorlamaları yüzünden kavranması güç olan bağlantılara sahip nesnelere" ilişkin bilimler "ruha, iç duyu bu organı aşırı sürekli bir şekilde gerilim altında tuttuğundan ötürü yoran bir faaliyet sunarlar"³⁸. Böylece bilgi hissedilebilir'in bütün çevresinde, insanın olağan olarak dünyayla ilişkisini onun içinde kurduğu fizik mutluluğu kaybetme tehlikesini taşıdığı koskoca bir soyut bağlantılar ortamı oluşturmaktadır. Bilgiler hiç kuşkusuz artmaktadır, ama bunun bedeli de artmaktadır. Daha çok sayıda bilgin olduğu kesin midir? En azından birşey kesindir, "daha çok insan sakat hale gelmiştir"³⁹. Bilgi ortamı, bizzat bilgilerin kendilerinden daha hızlı büyümektedir.

Fakat insanı hissedilir olandan yalnızca bilim kopartmaktadır, bizzat duyarlığın kendi de vardır: artık doğanın hareketlerinin değil de, bütün alışkanlıkların, toplumsal ha-

37 Tissot, *Avís...*, s. 24.

38 Pressavin, *op. cit.*, s. 222-224.

39 Tissot, *op. cit.*, s. 442.

yatın bütün gereklerinin hükmü altında olan bir duyarlık. Modern insan, ama erkekten daha fazla kadın, geceyi gündüz, gündüzü de gece haline getirmiştir: "bizim kadınların Paris'te yataktan kalktıkları an doğanın belirlediği anı ancak çok uzaktan izlemektedir; günün en güzel saatleri akıp gitmiştir; temiz hava yok olmuştur; kimse ondan yararlanmamıştır. Güneşin ısısının davet ettiği buharlar, kötü etkili atıklar çoktan atmosferin içinde yükselmişlerdir, bu kadının yataktan kalkmak için seçtiği saattir"⁴⁰. Duyuların bu ayar bozukluğu, yanılısımların beslendiği, boşuna tutkuların ve en kötü ruh hareketlerinin yapay yollarla uyarıldığı tiyatrodadır; bu gösterileri en başta kadınlar sevmektedirler, bunlar onları "tutuşturmakta ve heyecanlandırmaktadır"; ruhları "öylesine güçlü bir şekilde sarsılmaktadır ki, bu sarsılmış ruh onların sinirleri üzerinde aslında geçici olan, ama sonrasında genelde vahim sonuçlar doğuran bir şok yaratmaktadır; duyularından geçici olarak yoksun kalmaları, bizim modern trajedilerimiz karşısında akıttıkları gözyaşları bundan kaynaklanabilecek en önemsiz sonuçlardır"⁴¹. Romanlar, ayarı bozulmuş bu duyarlık için daha da yapay ve daha zararlı bir ortam oluşturmaktadırlar; hatta bazı modern yazarların yaratmaya çalıştıkları gerçeğe yakınlık ve gerçeği taklid etme konusunda bütün becerilerini göstermeleri, kadın okuyucularında uyandırmaya çalıştıkları duyguları çok daha şiddetli ve tehlikeli hale getirmektedir."Fransız nezaket ve kibarlığının oluştuğu ilk yüzyıllarda, kadınların daha az mükemmel olan zihinleri, inanılmaz olduğu kadar sihirli olaylarla yetinmekteydi, şimdi bunlar gerçeğe yakın olaylarla birlikte, kendi duygularını çalkalayacak sihirli duygular istemektedirler; daha sonra çevrelerindeki herşeyde bu büyüyü aramaktadırlar; ama doğada olmayan birşeyi aradıkları için herşey onlara duygudan ve hayattan yoksun ola-

40 Beauchesne, *De l'influence de l'âme dans les maladies nerveuses des femmes*, 1783, s. 31.

41 *Ibid.*, s. 33.

rak gözükmektedir"⁴². Roman her tür duyarlığın en mükemmel yozlaşma ortamını meydana getirmektedir; roman ruhu hissedilir'in içinde dolaysız ve doğal olan ne varsa ondan kopartmakta ve onu gerçekdışı oldukları ölçüde ve doğanın yumuşak yasaları tarafından ne kadar az düzenlendilerse o kadar şiddetli olan hayali bir duygu alanına sürüklemektedir: "Bu kadar çok yazar birçok okuyucu oluşturdu; ve sürekli bir okuma bütün sinir hastalıklarını meydana getirir; kadınların sağlığına zararlı olan bütün nedenler arasında başlıcası herhalde son yüzyıl içinde roman sayısında meydana gelen artıştır... On yaşındaki bir kız koşacağı yerde okumaktadır ve böylece yirmisine geldiğinde iyi bir ana olacağına, keyifsiz bir kadın olacaktır"⁴³.

XVIII. yüzyılın deliliğe ve onun tehtidkâr artışına ilişkin olarak oluşturduğu bilincin etrafında yavaş yavaş ve henüz çok dağınık bir tarzda olmak üzere, koskoca bir yeni kavram düzeni meydana gelmiştir. XVII. yüzyılın akıl bozukluğunu içine yerleştirdiği manzarada delilik bir anlam ve belli belirsiz ahlâki bir köken saklamaktaydı; sırrı onu hatayla akraba kılmaktaydı ve onda algılanan hayvansallık onu paradoksal olarak daha masum kılmamaktaydı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında artık insanı başlangıcı bilinmeyen bir düşüşe veya her zaman mevcut bir hayvansallığa yaklaştıran şeylerin içinde tanınmayacaktır; tersine, insanın kendi kendine, dünyasına, doğanın dolaysızlığı içinde ona sunulan herşeye karşı koyduğu mesafenin içine yerleştirilmiştir; delilik insanın hissedilir olanla, zamanla, başkalarıyla olan ilişkilerinin bozulduğu bu *ortam*'da mümkün hale gelmektedir; delilik hayatın ve insanın oluşumunun içinde dolaysızla kopuş olan herşeyin içinde mümkün olabilir hale gelmiştir. Delilik artık ne doğa, ne de düşüş düzlemindedir; tarihin hissedilmeye başlandığı ve belli belirsiz bir ilk akrabalığın içinde

42 *Ibid.*, s. 37-38.

43 *Causes physiques et morales des maux de neifs*, *Gazette Salulaire*, no. 40, 6 Ekim 1768. Bu makalenin yazarı belirsizdir.

hekimlerin "yabancılaşma"sı ile filozofların "yabancılaşması"nın –insanın gerçeğini her halükârda bozduğu, ama XIX. yüzyılın Hegel'den hemen sonra tüm benzerlik izlerini kaybettiği iki figür– oluşmaya başladığı yeni bir düzlemde yer almaktadır.

Deliliği "nüfuz edici güçler"in bu denli belirlenmiş etkileri boyunca kavrama konusundaki bu yeni tarz, hiç kuşkusuz belirleyici olmuştur –modern delilik tarihi içinde, Bicêtre'de zincire vurulanların Pinel tarafından seyirlik bir şekilde serbest bırakılmaları kadar belirleyici–.

Hem garip, hem de önemli olan nokta nicelikle, bu aşamada bile yoğunluğu arkaik kalan bu kavramın negatif değeridir. Andığımız çözümlemelerde, bu güçler bir canlının doğal çevresini oluşturan şeyleri işaret etmemektedirler; bunlar karşılıklı uyumların, etkilerin veya düzenlemelerin yeri de değildir; hatta canlı varlığın kendi hayat kurallarını içinde geliştirebileceği ve dayatabileceği mekân bile değildir. Eğer XVIII. yüzyıl düşüncesinin belli belirsiz oluşturduğu anlamlar açığa çıkartılacak olursa, bu güçler tam da *kozmos* içinde *doğa*'yla zıtlayan şeylerdi⁴⁴. Ortam mevsimlerin geri dönüşünün içinde, günlerin ve gecelerin birbirlerinin yerine geçmelerinin içinde zamanı alt üst etmekte; ancak hayalinin aşırılıklarına göre ayarlanan bir duyarlılığın titreşimleriyle hissedilir olanı ve bunun insanın üzerindeki sakin yankılarını bozmaktadır; insanı dolaysız tatminlerinden kopartarak onu arzusunun sesini dinlemekten alakoyan çıkar yasalarına tabi kılmaktadır. Ortam, doğanın insanda ölmeye koyulduğu yerde başlamaktadır. Rousseau daha önceden doğanın sona ermesini ve insani ortamın batan kıtaların kozmik felâketinin

44 Tıbbi çözümlemeler bu konuda Buffon'un kavramlarından ayrılmaktadırlar. Buffon'a göre, nüfuz edici güçler doğaya (hava, gök) ait olanlar kadar, ondan kopanları da (toplum, salgınlar) biraraya toplamaktadırlar.

içinde ihdas edilmesini bu şekilde göstermiş değil miydi?⁴⁵ Ortam, canlıya sunulduğu biçimiyle doğanın pozitifliği değildir; ortam bunun tersine, doğanın tamlığı içinde canlıdan geri alındığı şu negatifliktir; ve bu geri çekilmenin içinde, bu doğa-olmayan'ın içinde birşey, doğanın yerine geçmektedir; bu birşey yapayın tamlığı, *antiphysis*'in kendini haber verdiği hayali dünyadır.

Oysa deliliğin olabilirliği tam da burada tüm genişliğine kavuşmaktadır. XVII. yüzyıl bunu gerçeğin kaybı içinde keşfetmiştir: içinde yalnızca doğaya değil de, özgürlüğe mensup insandaki şu uyanıklık ve dikkat yeteneğinin gündemde olduğu, tamamen negatif olabilirlik. XVIII. yüzyılın sonu deliliğin olabilirliğini bir ortamın oluşmasıyla özdeş kılmaya koyulmuştur: delilik kaybedilmiş doğa, yoldan çıkmış hissedilebilir-olan, arzunun yönünü şaşırmayı, ölçüsünü kaybetmiş zamandır; aracılıkların sonsuzluğu içinde kaybedilmiş olan dolaysızlıktır. Bunun tersine, doğa bunun karşısında ilga edilmiş delilik, varoluşun en yakın gerçeğine mutlu geri dönüşüdür. Beauchesne "sevimli ve şehvetli kadınlar, gelin artık sahte zevklerin, ateşli tutkuların, eylemsizliğin ve gevşekliğin tehlikesinden kaçınız; çiçeklerle süslü yumuşak otların üzerinde koşarken bunları kovunuz; arkadaşlarınıza sizin cinsinize uygun idman ve çalışmaların örneğini vermek için Paris'e geri dönünüz; çocuklarınızı seviniz, özellikle de yetiştiriniz; bu zevkin diğerlerinden ne kadar üstün olduğunu ve doğanın size biçtiği mutluluğun bu olduğunu öğreneceksiniz; hayatınız saf-laşınca yavaş yavaş yaşlanacaksınız"⁴⁶.

Demek ki ortam, eskiden hayvansallığın oynadığına aşağı yukarı simetrik ve ters bir rol oynamaktadır. Eskiden hayvanın sağır mevcudiyetinin içinde, deliliğin kudurganlığı içinde insanda dışarı fışkırabildiği nokta vardı; doğal varoluşun en derin, en son noktası aynı zamanda doğa-karşıtı'nın

45 Rousseau, *Discours sur l'origine de l'inégalité*, Toplu Eserleri, Paris, 1852, I, s. 553.

46 Beauchesne, *op. cit.*, s. 39-40.

yüceltildiği noktaydı –insan doğası kendine nazaran ve dolaysız olarak bizzat kendi doğa-karşıtı olduğundan ötürü-. Buna karşılık hayvansal sükûnet XVIII. yüzyılın sonunda tamamen doğanın mutluluğuna ait hale gelmiştir; ve insan kendine bir ortam oluşturduğu anda hayvanın dolaysız hayatından kurtularak, doğa-karşıtı'nın olabilirliğine açılmış ve kendi kendini delilik tehlikesinin karşısına koymuştur. Hayvan deli olamaz veya hiç değilse, onda deliliği taşıyan onun hayvansallığı değildir⁴⁷. Demek ki ilkellerin bütün insanlar içinde deliliğe en az yatkın olanları olmalarına şaşırmamak gerekir: "Çiftçi tabakası bu açıdan halkın zenaatkâr kesiminden çok daha üstündür; ama ne yazık ki yalnızca çiftçilerin ve hemen hiçbir kötülüğü tanımayan ve kazalar ile ihtiyarlıktan ölen birkaç vahşi halkın var olduğu eski zamanlarda olduğuna nazaran çok gerilerdedir". XIX. yüzyılın başında "Kızılderililer arasında tek bir delilik vakasına bile rastlamayan ve onlardan çok az manyak ve melankolikle karşılaşan"⁴⁸ Amerikalı Rush'ın veya "Güney Amerika yerlileri arasında tek bir yabancılaşmış" kişiden bile söz edildiğini duymayan⁴⁹ Humboldt'un iddiaları hâlâ zikredilmektedir. Delilik, ortamın hayvani varoluş halindeki insanda yoketmeyi başarabildiklerinin sayesinde mümkün kılınabilmiştir⁵⁰.

47 Hayvanların deliliği ya terbiye etmenin ve toplum halinde yaşamının sonucu olarak (efendilerinden yoksun kalan köpeklerin melankolisi); ya da adeta insani olan üst bir niteliğin zedelenmesi olarak kabuledilmektedir. Bkz., "Observation d'un chien inbécile par absence totale de *sensorium commune*", *Gazette de médecine*, C. III, no. 13, 10 Şubat 1672 çarşamba, s. 89-92.

48 Rush, *Medical Inquiries*, I, s. 19.

49 Zikr., Spurzheim, *op. cit.*, s. 183.

50 Raulin'in bir metninde hayvani beslenmeden insani bir gıda rejimine geçişle ortaya çıkan deliliğin ilginç bir çözümlemesi bulunmaktadır: "İnsanlar tutkularına kulak verdikleri ölçüde bu basit hayattan uzaklaştılar; hoşla giden bir sürü yiyecek keşfettiler; bunları uyarladılar; bu belirleyici keşifler yavaş yavaş çoğaldı; kullanımları tutkuları artırdı; tutkular aşırılıkları doğurdu; bazıları lüksü ortaya çıkardılar; ve Hindlerin bulunması lüksün beslenmesine ve bu yüzyılda ulaştığı yere gelmesine yol açtı. Hastalıkların ilk görüldüğü tarih yemeklerin karışımının değiştiği ve aşırılıkların ortaya çıktığı tarihle hemen hemen aynıdır", *loc. cit.*, s. 60-61.

Delilik bundan sonra artık insandaki bir oluşum biçimine bağlı hale gelmiştir. Delilik kozmik tehdit veya hayvansal içkinlik olarak hissedildiği sürece, insanın çevresinde veya onun kalbinin gecelerinde, sürekli ve hareketsiz bir mevcudiyete sahip olarak uyuklamaktaydı; devreleri bir geri dönüşten, fışkırmaları basit yeniden ortaya çıkışlardan ibaretti. Şimdi deliliğin zamansal bir yola çıkış noktası vardır –bunu yalnızca efsanevi bir anlamda anlamak gerekse bile–: belirsiz bir artışı işaret eden doğrusal bir vektörü izlemektedir. İnsanın çevresinde ve insan tarafından oluşturulan ortam daha kalın ve daha ışık geçirmez hale geldikçe, delilik tehlikesi artmaktadır. Bunların ona uygun olarak dağıldıkları zaman açık bir zaman, bir çoğalma ve gelişme zamanı haline gelmektedir. Delilik bu durumda gelişmenin diğer yanı haline gelmektedir: uygarlık aracılıkları çoğaltarak, insana sürekli olarak yeni yabancılaşma fırsatları sunmaktadır. Matthey Restorasyon döneminde şunları yazdığında, XVIII. yüzyıl insanların genel duyularını özetlemekten başka birşey yapmamıştır: "Toplumsal insanın en derin sefaletleri ve çok sayıdaki zevki, yüce düşünceleri ve sersemlikleri bizzat onun doğasının mükemmelliğinden, gelişebilir olmasından ve hem fizik, hem de manevi yeteneklerindeki aşırı ilerlemeden kaynaklanmaktadır. İhtiyaçlarının, arzularının, tutkularının çokluğu; işte günahların ve erdemlerin, kötülüklerin ve iyiliklerin kaynağı olan uygarlığın sonucu bu olmuştur. Sefaletin iniltileri, umutsuzluk ve öfke çılgınlıkları kentlerin lezzetlerinin ve bolluklarının içinden yükselmektedir. Bicêtre, Bedlam bu gerçeği teyid etmektedirler"⁵¹. Hiç kuşkusuz bu basit iyilik ve kötülük, ilerleme ve düşüş, akıl ve akıl bozukluğu diyalektiği XVIII. yüzyılın çok alışkın olduğu birşeydi. Fakat bunun önemi delilik tarihi içinde belirleyici olmuştur: deliliğin genelde onun içinde algılandığı zamansal bakış açısını tersine çevirmiş; deliliği kökeni sabit ve hem daha uzaklarda kalan

51 Matthey, *op. cit.*, s. 67.

bir zamanın belirsiz akışının içine yerleştirmiştir; deliliğin kozmik devrelerini kırarak ve onu geçmiş hatanın büyüünden kurtararak, onu tersine döndürülemez bir süreye açmıştır; dünyanın delilik tarafından istilasını vaad etmiştir; bu istila artık XV. yüzyılda olduğu gibi meczubun mahşeri biçimindeki zaferiyle değil de, hiçbir nihai biçim tarafından hiçbir şekilde saptanmamış sürekli ve ilerlemeci biçim altında olacak ve delilik bizzat dünyanın yaşlanmasından ötürü gençleşecektir. Daha Devrim'den önce XIX. yüzyılın büyük tasallutlarından biri icad edilmekte, ve daha şimdiden ona bir ad verilerek "dejenerasyon" denilmekteydi.

Babaları kadar değerli olmayan oğullar konusundaki düşünce ile sırları çağdaşların delilikler içinde kaybolan antik bir bilgelik nostaljisi tabii ki Eski Yunan-Latin kültürünün en geleneksel temalarından biridir. Ama burada da gene ancak eleştirel bir dayanağa sahip olabilen ahlâki bir fikir söz konusudur: bu tarihin bir algılanması değil, bir reddidir. Bunun tersine, XVIII. yüzyılda düşüşün bu boş süresi somut bir içerik kazanmaya başlamıştır: artık ahlâki bir terkin bayırının izlenmesiyle değil de, insani bir ortamın güç hatlarına veya fizik bir ırsiliğin yasalarına boyun eğerek yozlaşmaktadır. Demek ki insan artık başlangıcı bilinmeyen anısı olarak kabul edilen zamanı unuttuğu için değil de, bunun tersine zamanın onda ağırlık kazanması, geçmişin toplamı olan ve varoluşu doğal dolaysızlığından kopartan bir cins maddi beden belleği gibi daha baskıcı ve daha mevcut hale gelmesidir: "çocuklar babalarının kötülüklerinin acısını çekerler; atalarımız selâmete götüren hayat tarzından biraz uzaklaşmaya başladılar; dedelerimiz daha zayıf doğdular, daha gevşek yetiştirildiler, kendilerinden daha zayıf çocukları oldu, ve biz dördüncü kuşak seksenlik ihtiyarların güç ve sağlığına bile sahip değiliz"⁵². Tissot'nun böylece "dejenerasyon" adını verdiği şeyde, XIX. yüzyılın "dejenerasans" olarak adlandıracağına

52 *Gazette Salulaire*, art. cit., 6 Ekim 1768.

ilişin pek az nokta bulunmaktadır; "dejenerasyon" henüz hiçbir cins karakteri taşımamakta; hayatın ve örgütlenmenin ilkel biçimlerine dönmenin kader olduğuna dair hiçbir eğilim⁵³ içermemektedir, yeniden canlandırılan birşeye henüz hiçbir umut bağlanmamıştır⁵⁴. Ancak Morel *Traité de la Dégénérescence* adlı eserinde XVIII. yüzyılın ona aktardığı öğretilerden yola çıkacaktır; daha önce Tissot için de olduğu gibi, ona göre insan ilkel bir tipten itibaren yozlaşır⁵⁵ ve bu canlı bir maddeye özgü bir ağırlıktaki ani bir bozulmanın sonucu olarak değil de, çok daha muhtemel olarak "doğayla uyum içinde olmayan bazı toplumsal kurumların etkisi" altında veya "ahlâki naturanın bozulması"nın sonucu olarak ortaya çıkar⁵⁶. Tissot'dan Morel'e kadar insani ortama bir yabancılaştırma gücü atfeden aynı ders tekrarlanmaktadır, burada insani ortamın içinde doğayı dolaylı kılan bütün herşeyin anısından başka birşey görmemek gerekir. Delilik çağlar boyunca çoğalan tüm güçleri itibariyle bizzat insanın kendinde değil de, onun ortamında yer alır. Burada tam olarak, Hegelciliğin felsefi bir temasıyla (yabancılaştırma aracılıkların hareketinin içindedir) Bichat'ın "insanı çevreleyen herşey onu yok etmeye yönelecektir" dediğinde formüle ettiği biyolojik temanın birbirlerine karıştırıldığı noktadayız. Bireyin ölümü tıpkı ölümü, tıpkı yabancılaştırması gibi kendi kendinin dışındadır;

53 "Canlı madde yüksek tipinden, basamak basamak daha alt tiplerine iner, sonuncu basamak inorganik hale geri dönüştür, Boekel, "Dégénérescence", Jacoud, *Dictionnaire*.

54 "İrsi bozulmadan kurtulmuş bireyler her zaman bulunacaktır ve türün devamı için yalnızca bunları kullanarak, kötü son önlenbilir", Prosper Lucas, *Traité physiologique et philosophique de l'hérédité naturelle*, Paris, 1847.

55 "İnsan zihninin kendi düşüncesi içinde yaradılışın şaheseri ve özeti olarak kurmaktan tad aldığı bir ilkel tipin varlığı inançlarımıza o kadar uygundur ki, doğamızdaki bir bozulma fikri, cinsin devamı için gereken unsurları kendinde toplayan bu ilkel tipin sapması fikrinden ayrılmaz niteliktedir.", Morel, *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*, Paris, 1857, s. 1-2.

56 *Ibid.*, s. 50 vd., birey ile "varoluşunun içinde geçtiği toplumsal durumunun ona dayattığı yapay doğa" arasındaki mücadelenin tablosu.

insan gerçeğini işte şeylerin ağırlıklı belleğinin ve dışsallığının içinde kaybetmektedir. Ve eğer başka bir belleğin içinde değilse, bu gerçeği nerede bulacaktır? Bu bellek ancak bilginin içkinliği içindeki uyuşma veya zamanın mutlağına doğru, barbarlığın dolaysız gerçeğine doğru tam dalış ve kopuş olabilir: "Ya hiç de umulamayacak mantıklı bir tutum, ya da arzulamaya bile cüret edemediğimiz birkaç yüzyıl sürecek barbarlık"⁵⁷.

XVIII. yüzyıl delilik üzerindeki bu düşünme eylemi içinde⁵⁸ ve ortam kavramının henüz iyice belirginleşmemiş bir yoğuruluşunun içinde, izleyen dönemde insana ilişkin düşünce eylemlerinin yönlendirici temaları olacak şeyleri, garip bir şekilde yeniden ortaya çıkartmaktaydı; ve tıp ile felsefenin, psikoloji ile tarihin sınırlarında, XIX. yüzyılın ve bizim yüzyılımızın henüz ikircikliklerini dağıtmayı başaramadıkları bir saflıkla ve belirsiz bir aydınlatma içinde, insani ortamı insanın negatifliği olarak tanımlamaya ve onda muhtemel her deliliğin somut *a priori*'sini tanımaya izin veren çok ilkel bir yabancılaşma kavramı önermekteydi. Delilik böylece insanın hem en yakınına, hem de en uzağına yerleştirilmiş olmaktaydı: oturduğu yer aynı zamanda kaybolduğu yerdir; ikâmetgâhının onu aynı zamanda ilga ettiği bu tuhaf vatanda gerçeğinin gerçekleşmiş tamlığının ve varlık-olmayan'ın nihayetsiz çabasını bulmaktadır.

Böylece delilik yeni bir devrenin içine girmektedir. Şimdi, Sade'dan Hölderlin'e, Nerval'e ve Nietzsche'ye kadar tekrarlanan kesin bir şiirsel veya felsefi deney olarak uzun bir süre kalacak olan, tarihi ilga eden ve hissedilebilir'in en na-

57 *Gazette Salulaire*, 6 Ekim 1768.

58 Buffon da bozulmadan ya doğanın genel bir zayıflaması (s. 120-121), ya da türlerine göre bozulma gösteren bireyler (s. 311) anlamında söz etmektedir.

rin yüzeyinde başlangıcı bilinmeyen bir gerçeğin kaçınılmazlığının parıltılarını saçan akıl bozukluğundan kopmuştur. Deliliğin XIX. yüzyıla göre tamamen farklı bir anlamı olacaktır: kendi doğası içinde ve onu doğayla zıtlılaştıran herşeyin içinde tarihe çok yakın olacaktır.

Deliliğin pozitivist kavranışının fizyolojik, doğalcı ve tarih-karşıtı⁵⁹ olduğuna ve tarih patolojisinin tarihle gizlice sahip olabileceği bağı açığa çıkartmak için psikanalizin, sosyolojinin ve "kültür psikolojisi"nin ortaya çıkmalarının gerektiğine dair bir izlenime kolayca sahip olmaktadır. Aslında bu XVIII. yüzyılın sonunda açıkça belirlenmiş birşeydi: delilik bu dönemden itibaren insanın zamansal kaderinin içine konulmuştu; hatta insanın hayvanın tersine, bir tarihe sahip olmasının sonucu ve bedeliydi. "Delilik tarihi akıl tarihinin tersidir" sözünü olağanüstü bir anlam ikircikliği içinde yazan kişi ne Janet'yi, ne Freud'ü, ne Brunscvieg'i okumuştur; o Claude Bernard'ın bir çağdaşıydı ve şunu apaçık bir denklem olarak koymaktaydı: "Her zamanın kendine uygun zihin bozukluğu türü vardır"⁶⁰. Hiç kuşkusuz hiçbir dönem deliliğin tarihsel göreliliği konusunda XIX. yüzyılın ilk yıllarındakinden daha sivri bir kavrayışa sahip olmayacaktır: Pinel "Tıp bu ilişkinin altında insan cinsinin tarihiyle ne kadar da çok temas noktasına sahiptir"⁶¹ demektedir. Ve Devrim kadar lehte bir dönemde, "yabancılaşmanın en olağan kökeni" olan şu "ateşli tutkular"a uygun olan bu dönemdeki zihin hastalıklarını inceleyebilmiş olmaktan ötürü kendi kendini kutlamaktaydı; bu hastalıkların sonuçlarını gözleme konusunda "insani tutkuları veya daha doğrusu *mania*'yı bütün biçimleriyle en yüksek noktaya kadar yüceltmeye hep hazır olan bir dönemin fırtınalarından daha uygun bir dönem olabilir mi?"⁶². Fransız tıbbı sanki tarihin şiddetleri ile deliliği ırsiliğin sessiz za-

59. Tam anlamıyla pozitivist olan biyoloji önceden oluşmaya inanmaktadır; evrimciliğin etkisindeki pozitivizm çok daha geç çıkmıştır.

60 Michel, "Démonomanie", Jaccoud, *Dictionnaire*, C. XI, s. 125.

61 Pinel, *Traité*, s. XXII.

62 *Ibid.*, s. XXX.

manının içinde birikmişlercesine, 93'ün izlerini uzun süre son-
raki kuşaklarda arayacaktır: "Devrim esnasında Terörün an-
cak birkaç bireye ve daha ana karnından itibaren zararlı
olduğunda hiçbir kuşku yoktur... Bu nedenin deliliğe yatkın
hale getirdiği bireyler savaşın dehşetlerine en uzun süre ma-
ruz kalan illere mensupturlar"⁶³. XIX. yüzyılda varolduğu ha-
liyle delilik kavramı, tarihsel bir bilincin içinde ve iki
şekilde oluşmuştur: ilk olarak, deliliğin sürekli ivmesi içinde
tarihin bir türevi gibi olmasından ötürü; ve ikinci olarak da
deliliğin biçimlerinin bizzat oluşumunun çehreleri tarafından
belirlenmelerinden ötürü. Zamana nazaran göreceli ve insanın
zamansallığı açısından esaslı olan o çağın deliliği, bizim için
olduğundan çok daha derin bir şekilde tarihsel olarak kabul
edilmiş, en azından hissedilmiştir.

Ancak tarihle olan bu bağlantı çabuk unutulacaktır. Freud
güçlkle ve herhalde kökten olmayan bir şekilde, deliliği ev-
rimciliğin içinden çıkartmaya zorlanacaktır. Bunun nedeni de-
liliğin XIX. yüzyıl süresi boyunca aynı anda hem toplumsal,
hem de ahlâki olan ve ona tamamen ihanet eden bir kav-
rayışa doğru yatmış olmasıdır. Delilik artık tarihin tersi
olarak değil de, toplumun tersi olarak algılanmaktadır. Ta-
rihsel çözümlemenin, deliliği tarihin hareketinin içinden
kovarak onu bu tarihin mutlu gelişmesinin ve uzlaşma vaad-
lerinin engellerinden biri haline getiren toplumsal eleştiri
halinde tersine dönmesi, en açık biçimde bizzat Morel'in ese-
rinde kavranmaktadır. Sefalet ona göre –oysa XVIII. yüz-
yılda zenginlik vardı, gelişme vardı– deliliğin yayılmasında
en uygun ortamı meydana getirmektedir: "tehlikeli veya sağ-
lığa aykırı meslekler, çok kalabalık veya sağlıklı merkez-
lerdeki konutlar", çeşitli zehirlenmeler, "eğer şimdi bu genel
kötü koşullara sefaletin icra ettiği derinlemesine ahlâk bozu-
cu etki, eğitim yokluğu, öngörü eksikliği, alkollü içkilerin
aşırı kullanımı ve cinsi aşırılıklar, gıda yetersizliği eklene-

63 Esquirol, *op. cit.*, C. II, s.302.

cek olursa, fakir sınıfların huylarını aleyhte bozmaya yönelen karmaşık koşullar hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktır"⁶⁴. Böylece delilik insani oluşum içinde en tarihsel olabilen ne varsa ondan kaçarak, toplumsal bir ahlâk içinde anlam kazanmaktadır: burjuva etiğinin biçimlerini terketmiş olan bir sınıfın yara izi haline gelmektedir; ve tam da yabancılaşmaya ilişkin felsefi kavramın emek konusundaki ekonomik çözümleme aracılığıyla tarihsel bir anlam kazandığı sırada, yabancılaşma konusundaki tıbbi ve psikolojik kavram tarihten tamamen kurtularak cinsin tehlikeye girmiş selâmeti adına ahlâki bir eleştiri haline gelmektedir. Tek kelimeyle, XVIII. yüzyıl için kendi oluşumu üzerinde yaratacağı sonuçlardan duyulan bir kaygı olan delilikten korku, XIX. yüzyılda yavaş yavaş dönüşerek, sonunda ancak kendi yapılarının muhafazası yoluyla korunabileceği çelişkilerin tasallutu haline gelmiştir; delilik burjuva düzeninin süresinin paradoksal koşulu haline gelmiştir, oysa aynı delilik bu düzeni dıştan en dolaysız şekilde tehdit eden unsurdur. Demek ki delilik aynı anda hem vazgeçilmez dejeneresans –çünkü burjuva aklının ebediliğinin koşuludur– ve ahlâk ile din ilkelerinin rastlantısal, kazaya dayalı unutulması –çünkü deliliği yargılayarak, sonucunu öngörmenin mümkün olmadığı bir düzenin dolaysız çelişkisi olarak ortaya çıkanı önemsiz kılmak gerekmektedir– olarak algılanmaktadır. Böylece, "militan pozitivizm" döneminde uzun süre uyanık tutulmuş olan bu tarihsel delilik bilinci XIX. yüzyılın ortasına doğru uykuya yatacaktır.

Ne kadar narin ve unutulmuş olursa olsun, tarihten bu geçiş XIX. yüzyıldaki delilik deneyi için hiç de belirleyici olmanın uzağında kalmamıştır. İnsan bu deneyde delilikle bir bakıma daha dolaysız ve aynı zamanda daha dış yeni bir ilişki kurmaktadır. Klasik deneyde insan delilikle hata yolundan iletişim kurmaktaydı, yani delilik bilinci zorunlu olarak bir

hakikat bilinci gerektirmekteydi. Delilik en mükemmel hata, hakikatin mutlak kaybıydı. XVIII. yüzyılın sonunda, delilik halindeki insanın hakikati değil de, *kendi* hakikatini kaybettiği yeni bir deneyin genel hatları resmolmaya başlamıştır; artık dünyanın yasaları ondan kaçmamakta, o kendi özünün yasalarından bizzat kaçmaktadır. Tissot XVIII. yüzyılın sonunda delilik konusundaki bu gelişmeyi, insanın kendinin en dolaysız gerçeğini meydana getiren şeyi unutmaması olarak anmaktadır; insanlar, çoğu çok özel varoluş biçimlerinden, doğal adetlere zıt ve tuhafıkları çok fazla olan şeylerden ibaret olan birçok yapay zevke başvurmuşlardır; hiçbir insanın destekleyemeyeceği bu duygu bunların cazibelerine kapılmaları açısından gerçektir ve insanın çevresindeki herşeyi değerli kılmaktadır. Aslında gereksiz birçok şeye eğilim duyulmasına neden olan lüksün ilk nedenlerinden biri herhalde bu olgunun içindedir... Bu durum, memnun edilmesi için çok sayıda ilaç verilmesi gereken, ama gene de mutsuz olmaktan kurtulamayan hastalık hastasının durumudur"⁶⁵. İnsan delilikte kendi gerçeğinden ayrılmış ve kendi kendini kaybettiği bir çevrenin dolaysız mevcudiyetine sürgün edilmiştir. Klasik insan *gerçeği* kaybettiğinde, bu onun hayvansallığının kudurduğu ve aynı zamanda onu kökenden itibaren suçlu olarak gösteren şu ilk düşüşün ortaya çıktığı şu dolayız varoluşun içine atılmış olduğu demektir. Şimdi deli bir insandan söz edildiğinde, *kendi* dolaysız gerçeğinin ülkesini terkeden ve kendi kendini kaybeden biri işaret edilmektedir.

İKİNCİ AYIRIM

YENİ PAYLAŞIM

XVIII. yüzyıl esnasında delilik cephesinde birşey yerinden kıpırdamıştır. Önce akıl bozukluğunu eski tasallutlara, ve ona kapatmanın kaçınmayı becerdiği –veya hemen hemen– bir mevcudiyeti iade ediyora benzeyen şu korku olmuştur. Ama daha fazlası da vardır: bizzat deliliğin akıl bozukluğunun türdeş mekânı içinde dinlenmeye bırakıldığı yerde, çok karanlık, ancak şöylesine bir tanımlanmış ve yalnızca yüzeydeki sonuçları algılanabilen yavaş bir çaba tamamlanmaktadır; derin bir itme deliliğin yeniden ortaya çıkmasına neden olmuş, o da böylece kendini soyutlama ve kendini kendi için tanımlama eğilimine girmiştir. XVIII. yüzyılın yeni korkusu kendinin boşuna bir tasallut olmadığını açık etmektedir: delilik karışık, ama kapatma uygulamasının soyutlamasını daha şimdiden sorunlu hale getiren bir mevcudiyet içinde, yeniden su yüzüne çıkmaktadır.

Deliliğin arttığı sürekli söylenmektedir. XVIII. yüzyılda delilerin sayısının gerçekten arttığını, yani bunların nüfus artış oranından daha yüksek bir oranda arttıklarını kesin

olarak belirlemek güçtür. Bu sayı bizim için ancak, aslında zorunlu olarak temsili olmayan kapatma rakamlarından itibaren algılanabilir hale gelmiştir. Bu rakamlar temsili değildir, çünkü kapatma nederi çoğu zaman meçhuldür ve deli olarak kabul edilen, ama kapatmaktan vazgeçilenlerin sayısı her zaman daha büyüktür. Ancak bazı sayısal veriler gene de kesindir.

Şeyler bütünsel olarak ele alınırsa ve XVII. yüzyıl sonu rakamlarıyla Devrim dönemi başının rakamları kıyaslanacak olursa, kitlesel bir artış görülmektedir. Salpêtrière 1690'da 3.059 kişi barındırmaktaydı; yüz yıl sonra La Rochefoucauld-Liancourt tarafından dilencilik komitesine verilecek rapor için yapılan sayıma göre bu rakam 6.704'e, yani iki katına çıkmıştır¹. Bicêtre'deki oranlar da aynıdır: XVII. yüzyılda 2.000'den biraz daha az kapatılmış, Devrim sırasında 3.874². Bazı dinsel kurumlardaki artış daha da büyüktür; Saint-Jean de Dieu tarikatı biraderleri 1665'te Senlis'teki Charité kapatma evini açtıklarında 4 yer öngörmüşlerdi; 1780'de 67'si fiilen dolu 91 yer vardı³; Château-Thierry'de önce birkaç yer varken, 1783'te 30 pañsiyoner bulunmaktaydı⁴. Fakat gerçek anlamlarını açık edebilmeleri için, bu rakamların evrimlerinin tüm eğrisi boyunca izlenmeleri gerekir. Kapatma uygulamasının yaklaşık olarak 1680'le 1720 arasına yayılan kurulma ve yerleşme döneminin tümünü ve bu süre esnasında artışın nüfustaki artıştan çok daha hızlı olduğunu hesaba katmak gerekir. Fakat eğer devrimi önceleyen yetmiş yıl ele alınacak olursa, rakamlar şaşırtıcı bir istikrar içindedirler. Bu durum nüfus eğrisinin aynı dönemde hissedilir bir şe-

1 La Rochefoucauld-Liancourt, Dilencilik Komitesine rapor, Ulusal Meclis tutanakları, C. XLIV, s. 85.

2 *Ibid.*, s. 38. Ancak 21 Aralık 1789 tarihli *Gazette Nationale* (no. 121) 4.094 sayısını vermektedir. Bu farklılıklar, çoğu aslında kapatılmış kişiler olan müstahdemin dahil edilip, edilmemesinden kaynaklanmaktadır (1789'da Bicêtre'de, kapatılmış kişilerden 435'i çeşitli görevlerde istihdam edilmekteydi ve kayıtlara böyle geçmişti).

3 Bonnafous-Sérieux, *op. cit.*, s. 23.

4 Tardif, *op. cit.*, s. 26.

kilde gelişmesinden ötürü daha da paradoksal hale gelmektedir. Hatta kapatılan kişi sayısının 1770'ler civarında yer alan bir maksimuma doğru yavaş yavaş ilerlediği, Devrimden hemen sonra gerilemeye başladığı görülmektedir. Bicêtre'de 1 Ocak 1770'de 4.052, 1 Ocak 1772'de 4.277, 1774'de 3.938, 1776'da 3.668 kapalı tutulan kişi vardır; ve kâhya Tristan 9 Nisan 1779'da raporunu yazdığında yalnızca 3.518 kişi kalmıştır⁵. 1733'te 62 pansiyonerin olduğu Saint-Lazare'da, 1776'da 77 kişiyle maksimuma ulaşılmış, ama 29 Ekim 1788'de yalnızca 40 kişi kalmıştır. Château-Thierry'de Devrim arefesinde yalnızca 25 pansiyoner bulunmaktadır.

Bu dalgalanmalar kapatma rejiminin nüfus eğrisini sadık bir şekilde izlemediğini göstermeye yetmektedirler. Bunun nedeni kesinlikle başka etkilerin de rol oynamış olmalarıdır: sefalet, baskının katılığı XV. Louis'nin saltanat döneminin son yıllarında rakamları şişirmiştir; buna karşılık ekonomideki belirli bir toparlanma, Amerika Savaşı, Breteuil tarafından mühürlü mektuplara ve kapatma uygulamalarına getirilen kısıtlamalar bu düşkünler yurdu nüfusunu azaltmıştır.

Fazla hataya düşme tehlikesi olmadan değerlendirilebilmesi ölçüsünde, deli sayısı eğrisi oldukça kendine özgü bir eğri izlemektedir: ne nüfus eğrisininkini, ne de kapatılanlarınkini. Eğer Salpêtrière'in ilk yıllarına ilişkin olarak Magdeleine, Saint-Levêze, Sain-Hilaire, Saint-Catherine, Sainte-Elizabeth bölümleriyle, hücrelere kapatılmış olan kadınların toplamı çıkartılacak olursa, bunlardan kabaca deli sayılanlarının 479 kişi oldukları görülmektedir⁶.

Tenon 1787'de soruşturma yaptığında 600, La Rochefoucauld-Liancourt 550 deli kadın bulmuştur. Hareket Bicêtre'de de aşağı yukarı aynı düzlemedir; 1726'da burada 132 "deli, şiddet eğilimli, alık" vardır; delilere ayrılmış bölüm olan

5 Bicêtre kâhyası Tristan tarafından saptanan durum, B.N., kol "Joly de Fleury", 1235, v. 239.

6 Çünkü bu bölümler küçük kadınlara, zayıf zihinlilere, ara sıra deliren ve zirdeli kadınlara ayrılmıştır.

Saint-Prix'de 1789'da 187 kapalı tutulan erkek vardır⁷. Ve maksimuma 1788'da ulaşılmıştır: 1784'te 110, 1786'da 127, 1788'de 151 meczup girişi; sonra izleyen yıllar için 132, 103, 92⁷. Demek ki delilerin sayısı XVIII. yüzyıl boyunca oldukça yavaş artmıştır –en azından böyle sayılan, fişlenen ve kapalı tutulan kişiler–; 1785-1788 yılları arasında maksimumdan geçilmiş, sonra Devrimin başlamasıyla birlikte sert bir düşüş olmuştur.

Bu eğrinin gelişimi oldukça gariptir. Kapatma sayısındaki ve nüfustaki artışları tam olarak izlemekle kalmamakta, aynı zamanda bütün delilik ve akıl bozukluğu biçimlerinin XVIII. yüzyılda uyandırdıkları korkudaki hızlı yükselişe de denk düşüyorsa benzememektedir. Hiç kuşkusuz bu rakamları tek başına bir veri olarak kabul etmemek gerekir; delilikte artış olduğuna dair bilincin kapatma uygulamasının yoğunluğuna değil de, kapatılmadan kalan ve ihmalkârlık yüzünden serbestçe dolaşan deli sayısına bağlı olmuş olması muhtemeldir: buharların, sinir hastalıklarının keşfi, histerinin ve hastalık hastalığının kazandıkları boyutlar bu korkunun artmasına kapatma uygulamasından daha çok etki etmişlerdir. Ama, delilerin kapatılması eğrisine bu kadar özgün üslubunu veren herhalde, onunla eşzamanlı olarak ortaya çıkan hızlı korku artışına kıyaslandığında, sayılarda ortaya çıkan nisbi duraklamayı açıklayan yeni bir olgunun müdahalesi olmuştur. Bu rakamlar üzerinde ağırlık yapan ve bütün oranlar korunduğunda, eski düşkün yurtlarına kapatılan deli sayısını azaltan unsur, XVIII. yüzyılın ortasında yalnızca meczupları kabul eden yeni kurumların açılmasıdır.

Bu olgu hemen hemen XVII. yüzyılın büyük kapatması kadar ani olmuştur, ama ondan daha büyük ölçekte olmak üzere farkedilmeden kalmıştır. Daha 1695'te Aix'te meczuplar için bir hastane açılmıştır, ama buraya kabul edilebilmeleri için, bunların şiddet eğilimi taşıyan ve tehlikeli hastalar olma-

7 *Gazette Nationale*, 21 Aralık 1789, no. 114.

ları gerekiyordu; bu da bu kuruluşun hâlâ tamamen baskı altına almaya yönelik bir karakter taşıdığını işaret etmekteydi⁸. Fakat XVII. yüzyılda tamamen delilere ayrılmış kurumlara kapatma uygulaması düzenli bir görünüm kazanmıştır. Picpus biraderleri "Lyon'un kırsal kesimindeki Fontaine'de" bu cinsten bir hastaneye sahiptirler; Manosque'ta ise Observantinlerin ve Saumur'de de Fille de la Providence'ın benzeri kurumları bulunmaktadır⁹. Paris'te, hemen hemen hepsi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında olmak üzere, yirmi kadar özel kurum açılmıştır; bunlardan bazıları 33 kişi kabul edebilen ünlü Belhomme pansiyonu veya Bouquelon yuvası gibi önemli boyutlardadır; Sainte-Colombe pansiyonu 28, Laignel pansiyonu 29; Douai ve Guerrois pansiyonları yaklaşık 20 kişi kabul edebilmektedirler¹⁰. Küçük-Evler en iyisinden deli hastanesi olma eğilimine girmişlerdir; Bicêtre veya Salpêtrière, Küçük-Evlerin onlara daha uygun oldukları iddiasıyla, delilerden kurtulmaya uğraşmaktadırlar¹¹. Bu, XVII. yüzyıla nazaran adeta tamamen yeni bir veridir. Bundan elli yıl kadar önce büyük kapatma kurumların kapatılacak olan birçok deli, şimdi sadece kendilerine ait bir sığınak bulmaktadırlar. İşte, yalnızca XVII. yüzyılda da içinde oldukları kuruluşlara göre değerlendirildiğinde sayılarının neden bu kadar düşük bir oranda artmış olduğunu kısmen açıklayabilecek bir nokta. Fakat olgu bu miktarsal unsur-

8 Aix kenti meczuplar hastanesi yönetmeliği, Aix, 1695, Md. XVII: "Buraya kent doğumlu veya beş yıldan beri ikâmet eden deliler kabul edilir." Md. XVIII: "Buraya yalnızca, kapatılmadıkları takdirde kamu düzenini bozabilecek kişiler kabul edilir". Md. XXVII: "Basit alıklar, salaklar ve eblehler asla kabul edilmezler."

9 Krş., Tenon, *Papiers sur les hôpitaux*, II, V. 228-229.

10 Bkz., Ek'teki tam liste.

11 Bicêtre kâhyası 1 Nisan 1746'da Joly de Fleury'ye bir budala hakkında şunları yazmıştır: "Bu durumda kaldığı sürece aklıma tekrar kavuşmasını ummak mümkün olmayacaktır, tersine böylesine bir sefalet (Bicêtre'deki) onun budalalığını arttıracak ve onu tedavi edilemez hale getirecek gibi gözükmektedir; Küçük-Evler'deki barınma, yatma ve beslenme koşulları daha iyi olduğundan, umut da daha fazla olacaktır." (B.N. kol (Joly de Fleury", 1238, f° 60).

ların ötesinde, taşıdığı yeni anlamlar açısından önemlidir.

Nitekim bu olgu tüm Avrupa ölçeğinde gözlenmektedir. Daha Rönesans döneminde bilinen, eski delilerin kapatılması uygulaması, aniden ve yeniden devreye sokulmuştur; örneğin 1728'de Frankfurt'taki eski Dollhaus tekrar işler hale getirilmiştir¹². Öte yandan Almanya'da birçok özel kuruluş ortaya çıkmaktadır; 1764'te Bremen yakınlarındaki Nochwinckel'de bir Hollandalının işlettiği bir pansiyon açılmıştır; daha sonra 1784'te Schleswig'teki Brieg'de Irrenhaus açılmıştır, burası 50 meczup barındırabilmektedir; 1791'de Bayreuth'deki Sankt-Georg Irrenstalt'ı kurulacaktır. Delilere özel hastaneler inşa edilmeyen yerlerde de, varolan hastanelerin içinde ayrı bir yer tahsis edilmektedir; Schönborn prens-piskoposu Mayıs 1743'te çıkardığı bir kararname ile Würzburg'da *delirantes et simul furiosi* uyrukların Julius hastanesindeki özel bir bölüme kapatılacaklarını, ama *placidi delirantes et non furiosi* olanların bucaklardaki kapatma evlerinde kalacaklarını hükme bağlamıştır¹³. Viyana'da Avrupa'nın en büyük deli evlerinden birisi açılmıştır, burası 129 kişi alabilmektedir¹⁴. İngiltere'de sırasıyla Manchester, sonra Liverpool *Lunatic Hospital*'ları kurulmuştur, bu arada *Lunatic Ward of Guy's Hospital* açılmıştır¹⁵, sonra 1777'de ünlü York hastanesi açılacak, Tuke ve Quakerları buna karşı kampanya yürüteceklerdir; bu kampanyanın nedeni burasının unutulmak istenilen bir geçmişin tortusu olması değil de, delilik konusunda kazanılan yeni bilinci ve deliliğe verilen yeni statüyü diğer her yerden daha iyi bir şekilde belirtmesiydi. Fakat bu kuruluşların en önemlisi hiç kuşkusuz St. Luke Hospital olmuştur. Bu hastanenin yeniden inşa edilmesine 1782'de başlanmış ve 220 kişiyi barındırması öngörülmüştür; Tenon beş yıl sonra burayı ziyaret

12 Laehr, *Gedcnktage den Psychiatrie*, s. 344.

13 Krş., Sériex, "Notice historique sur le développement de l'assistance des aliénés en Allemagne", *Archives de Neurologie*, Kasım 1895, C. II, s. 353 vd.

14 Laehr, s. 115.

15 D. Tuke, *Chapters on the history of the Insane*, Ek C, s. 514.

ettiğinde inşaat henüz bitmemiştir; ama gene de 130 meczup barındırılmaktadır; "buraya kabul edilebilmek için fakir, tam manyak olmak, hastalığın bir yıldan daha eski olması, başka bir hastanede tedavi görmemiş olmak gerekir. (Buraya) ne budala olanlar, ne kasımlı hastalıklara, cinsel hastalıklara tutulanlar, ne gebe kadınlar, ne de çiçek hastalığına tutulanlar kabul edilir". Eğer bu hastalıklardan biri ortaya çıkarsa, ilgili hemen çıkartılır¹⁶.

Bu yeni kuruluşlar ile Tuke, Pinel ve Reil tarafından yürütülerek XIX. yüzyılın büyük akıl hastanelerinin kurulmasına yol açacak olan ıslahatçı teorilerin bütünü arasında yakınlık kurulmaya çalışılmıştır. Fiili durumda çok basit bir kronolojik neden, bu XVIII. yüzyıl kuruluşlarının ıslahat hareketinin hanesine yazılmalarını engellemektedir. Deliler için tıbbi bir statü veya hiç değilse daha iyi bir muamele talep eden başlıca metinler Devrim'den ancak biraz daha önceki tarihlere aittirler. Doublet ve Colombier'nin talimatnamesinin tarihi yalnızca 1785'tir. Tenon zihin hastaları için bir hastane kurulması tasarısının 1787'de kaleme almıştır. Kurumlardaki kayma, kapatılan delilerin bakılacak hastalar olarak kabul edilmesi konusundaki tüm teorik çabayı geniş ölçüde önclemiştir. Zaten açılmakta olan yeni hastaneler yapıları itibariyle, kendilerini bir yüzyıl öncelemiş olanlarından hiç de farklı değildir. Kapatmanın hukuki koşulları değişmemiştir ve yeni hastaneler yalnızca meczuplara ait olsalar bile, tıbbı daha fazla yer vermekte değildirler. St. Luke, Bethleem'e nazaran "bir ilerleme" değildir; "tedavi" süresi yönetmelikler tarafından bir yıl olarak saptanmıştır; eğer bu sürenin sonunda hiçbir tatminkâr sonuç elde edilemediyse, hastalar taburcu edilmektedirler; ama bu tedavi de son derece bulanıktır: "Kendilerini gösteren ve kavranmaları en kolay olan belirtilere göre tedavi edilmektedirler. Kaldırıl-

16 Tenon, "Journal d'Observation sur les principaux hôpitaux et prisons d'Angleterre", *Papiers sur les hôpitaux*, III, f° 11-16.

mış olan iç boşaltma uygulamaları yeniden konulmuştur; miğde özenle boş tutulmaktadır. Deliler hastalandıklarında revire kaldırılmaktadırlar"¹⁷. Zikrettiğimiz diğer kurumlar da St. Luke'dan daha tıbbi değillerdir¹⁸; özellikle de Paris'teki 20 pansiyondan hiçbiri bir hekimin mevcudiyetini, hatta viziteye gelmesini kabul etmemektedir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmakta olan hareketin özü demek ki kurumların ıslahında veya oralara egemen olan zihniyetin yenilenmesinde değil de, özellikle delilere ayrılmış olan yurtları belirleyen ve soyutlayan şu kendiliğinden ortaya çıkan kaymanın içinde yer almaktadır. Delilik kapatma çemberini kıramamıştır, ama yer değiştirmekte ve yavaşça daha uzak mesafeye gitmektedir. Sanki eskisinin içinde yeni bir kovma meydana gelmiştir; sanki deliliğin sonunda ikâmet yerini bulabilmesi ve kendi kendisiyle aynı düzlemde olabilmesi için bu yeni sürgünün gerekmiş olması gibi. Delilik kendine özgü bir vatan bulmuştur: yeni kapatma uygulaması eskisinin tarzına sadık kaldığı sürece, bu kayma ancak şöylesine bir algılanabilir niteliktedir, ama bu kayma gene de esaslı birşeyin meydana gelmekte olduğunu ve bunun deliliği tecrit ettiğini ve onu içine karıştığı akıl bozukluğuna nazaran özerk kılmaya başladığını işaret etmektedir.

Başka, ama gene de hep aynı olan bu ikâmetin doğası nedir? Delilik nasıl olmuştur da böylesine kaydırılarak, şimdi türdeş hale gelen akıl bozukluğu *ortamı* ile kendi kendine özdeş kılındığı şu yeni *yer* arasında kararsızlık içinde kalmıştır? Bu hareket herhalde, onunla çağdaş olan korkunun canlanmasına yabancı değildir. Ama burada neyin neden, neyin sonuç olduğunu belirlemeye kalkışmak keyfilik olacaktır.

17 *Ibid.*

18 Gene de bir istisna; ama deneysel karakterini kendiliğinden işaret etmektedir: Brunswick dükü 1749'da bir emirname yayınlatarak, şunları söylemiştir: "Tıbbın müdahalesi ve diğer yararlı yöntemlerle delilerin iyileştirildiğine dair örnekler vardır". Bir hekim, kent hastanelerinde bulunan delileri haftada iki kez ziyaret edecek ve her iyileştirme başına 5 *thaler* ücret alacaktır, Sérieux, *loc. cit.*

Acaba delilerden korkulmaya başlandığı için mi onların yeri değiştirilmiş ve tecrit edilmelerine özen gösterilmiştir? Yoksa acaba bunun tersine, bunlar bağımsız bir çehre kazandıkları ve özerk bir yer işgâl ettikleri için mi onlardan kaygı duyulmaya başlanmıştır? Başka bir ifadeyle, acaba Batı'nın belleğinde kapatma uygulamasına rağmen korunmuş olan eski fikirlerin hortlaması mı *Narrtürmer*'in yeniden belirmesine ve *Deliler Gemisi*'nin yeni bir yolculuğa çıkmasına olanak vermiştir; yoksa bu oluşumda daha şimdiden yeni yapıların ve XIX. yüzyılın büyük tımarhanelerinin silüetini mi görmek gerekir?

Sorun eğer böylece nedensellik terimleri içinde konulacak olursa, hiç kuşku yoktur ki bozulacaktır. Deliliğe XVIII. yüzyıl boyunca yer değiştiren şey tam olarak ne devam etmekte olanlar, ne de gelecek olanlar olmayıp, kendine bir geçmiş oluşturan ve kendi geleceğini tasarlayan bir deney içinde bunların her ikisinin birden ayırımsız varlıklarıdır. Bu zamansal ilişkileri anlayabilmek ve prestijlerini azaltmak açısından önemli olan nokta, bu dönemde deliliğin bütün bilgilerden, bütün bilgi formülasyonlarından önce nasıl *algılandığını* bilebilmektedir. Delilik karşısındaki korku; deliliğin sürüklenildiği tecrit, bunların her ikisi de deliliğin ilkel olarak hissedildiği –bilinmeden önce tanındığı– ve onun hareketli gerçeği içinde tarihsel olarak ne varsa onların dokunduğu oldukça karanlık bir alanı işaret etmektedir.

Akıl bozukluğu XVIII. yüzyılda kapatma uygulamasının zorlamasıyla sürekli olarak basitleşmiş, kendine özgü işaretlemleri kararsız bir tekdüzelik içinde kaybetmiştir. Onun kapatılmasına neden olan özgün çehreleri giderek daha güçlkle ayıdedilebilir hale gelmişler ve bütüncül "ahlâk serbestisi" kavrayışı içinde birbirlerine karışmışlardır.

Deli olarak devre dışı bırakılamayan herkes, "ahlâk serbestisi" içinde olarak kapatılmaktadır. Yalnızca Sade'in eseri yüzyılın sonunda ve kapatma dünyasının bozulduğu sırada

bu karışık birliği çözmeyi başaracaktır: en göze batan cinsel bir görüntü paydasına indirgenen bir ahlâk serbestliğinden hareketle, akıl bozukluğunun bütün güçleriyle yeniden bağlantı kurarak, kutsala yönelik saygısızlığın derinliklerini yeniden bularak, doğanın kendini ilga ettiği dünyanın bütün seslerinin kendine doğru çıkmasına izin verecektir. Fakat bizzat bu eser de, sonsuza kadar sürdürdüğü söylemin içinde, akıl bozukluğunun XVIII. yüzyılın sonunda su yüzüne çıktığı şu esas birliğin dışı vurumu değil midir? Sürekli yenilenmesi hep tekrarlanan bir dua gibi olan ve uzaktaki akıl bozukluğunu yardıma çağırmaya hizmet ettiklerinin kabul edilmesi gereken cinsel çeşitlemelerin birliği.

Akıl bozukluğu böylece ayrışmamış olan'ın içinde eridikçe ve artık yalnızca karanlık bir büyüleme gücünü –parıldayan ve asla saptanamayan nokta– korudukça, delilik bunun tersine, hiç kuşkusuz tam da akıl bozukluğunun sürekli-olan içinde geri çekildiği ve bozguna uğradığı ölçüde özelleşme eğilimine girmektedir. Akıl bozukluğu giderek basit bir büyüleme gücü haline gelirken, delilik bunun tersine algılama nesnesi olarak yerleşmektedir.

Parlamento komiserleri 15 Temmuz 1721'de Saint-Lazare'ı ziyaret ettiklerinde onlara 23 "yabancılaşmış", 4 "zihni zayıf", bir "şiddete yatkın" ve bir de "öfkeli"nin bulunduğu bildirilmiş, "ıslah olmak üzere" bulunanlardan söz edilmemiştir. Bundan on iki yıl sonra, Temmuz 1733'teki benzeri bir ziyaret esnasında deli sayısında kayda değer bir artış olmamıştır; ama delilik alemi garip bir şekilde genişlemiştir; "ahlâk serbestisi", "kötü hal ve gidiş", "hiçbir dini yok", "ayine gitmek istemiyor" gibi ibareleri bir yana bırakalım; bunlar giderek karmaşıklaşan akıl bozukluğunun çeşreleridir. Yalnızca öyle olduğu kabul edilen delilik biçimleri içinde kalarak, 12 "meczup", 6 "zayıf zihinli", 2 "yabancılaşmış", 2 "alık", 1 "çocuk gibi adam", 2 "öfkeli" sayılmıştır; "ayarı bozulma" (5 örnek), "kafası karışık" (1 örnek) vakaları da söz konusudur; son olarak da "olağanüstü duygular"ı olan bir pansiyoner bildirilmiş-

tir. Meczupların dağıtıldığı üç veya dört kategorinin (yabancılaşma, zihin zayıflığı, şiddet veya öfke) deliliğin bütün alanını örtme konusunda yetersiz kalması için on iki yıl yetmiştir; biçimler çoğalmakta, çehreler ikiye bölünmekte; alıklar, zihni zayıflar, çocuklaşmış ihtiyarlar birbirinden ayrılmaktadır; artık ayar bozukluğu, kafa karışıklığı veya olağandışı duygular birbirlerine karıştırılmamaktadır; hatta yabancılaşmışlar ve meczuplar arasında, bizim için iyice esrarlı olan bir farklılığın ortaya çıkmasına izin verilmektedir.

Eskiden tekdüze olan delilik karşısındaki duyarlık, o zamana kadar meczubun monotonluğu içinde ıskalanmış olan herşeye yönelik bir dikkati serbest bırakarak, aniden açılmıştır. Deliler artık, diğerleriyle olan bütünsel ve karışık farklılıkları hemen algılanan kişiler değillerdir; aralarında ve birbirlerine nazaran farklı hale gelmekte, onları sarmalayan akıl bozukluğunun altında paradoksal türlerin sırrını pek kolay saklayamamaktadırlar. Deliliğin eşitliğinin içine farkın sızması her halükârda anlamlıdır; artık akıl kendini, yalnızca onu ihbar etmeye izin veren bir dışsallık içinde akıl bozukluğuna nazaran belirler olmaktan çıkmıştır; onunla olan ilişkisi artık, özdeşliğe nazaran başlangıç çıkışı olan benzerliğin meydana getirdiği şu en uç noktasına indirgenmiş, ama gene de belirleyici olan biçim içinde olmaktadır. Dolaysız bir algılanamama içinde kavranılan akıl bozukluğu akıl için mutlak farklılık, ama hep yeniden başlayan bir özdeşlik tarafından hizaya getirilen bir farklılıktır. Ama şimdi farklılığın çoklu çehreleri ortaya çıkmaya başlamışlar ve böylece aklın kendini bulabileceği ve adeta tanıyabileceği bir alan oluşturmaya girişmişlerdir. Bir gün gelecek, akıl bu tasnif edilmiş ve nesnel olarak çözümlenmiş farklılıkların içinde akıl bozukluğunun en göze görünür alanını sahiplenecektir; tıbbi akıl deliliğe uzun süre ancak bu farklılıkların soyut çözümlenmesi içinde egemen olabilecektir¹⁹.

19 XIX. yüzyılın uzunca bir süresi boyunca, tımarhane psikiyatrisi esas ola-

Bu gelişme tamamen ölçülebilir niteliktedir, hatta anlarını bile belirlemek mümkündür: Saint-Lazare sicillerinde 1721'de 3 veya 4 kategori birbirlerinden ayrılmıştır; 1728'de ise 14, 1733'te 16 kategori. Öte yandan , Boissier de Sauvages *Yeni Sınıflar*'ını 1733'te yayınlanmış ve eski zihin hastalıkları dünyasını kalabalıklaştırarak, Willis veya Doerhaave'nin döneminde herkes tarafından tanımlanan 4 veya 5 türe, "*vésanie*"lerin uzun listesini eklemiştir. Böylesine bir kesişme hiç kuşkusuz rastlantı sonucu değildir; ama Sauvages'in önerdiği özel cinsler ile Charenton veya Saint-Lazare sicillerinde işaret edilen kategoriler arasında uygulamada hiçbir ortak nokta yoktur. "Bunaklık" veya "budalalık" gibi birkaç terim bir yana bırakılırsa, kapatma aleminin hiçbir yeni kategorisi XVIII. yüzyılın hastalık tasnifleri tarafından tasvir edilenleriyle, yaklaşık olarak bile örtüşmemektedir. Bu iki olgu eşanlı, ama farklı doğadan ve muhtemelen farklı anlama sahip olarak gözükmektedir: Sanki hastalık tasnifi çözümlemesi kavramsal bir zinciri veya nedensel bir bağlantıyı izleyerek, yalnızca akıldan ve akıl için konuşmuş ve deliliğin kapatma alemine bir kez yerleştirildikten sonra kendi hakkında neler söyleyeceğini hiç belirlememiş olması gibi.

Bu formüller başlangıçta çok basit olmuşlardır. Daha önce gördük: üç veya dört kategori; yabancılaşmanın farklılaştırılmamış alanı ve çılgınlık (öfke) ile budalalığın daha belirgin çehreleri, geriye kalan herşey ahlâki bir pitoreskin veya bağıra bağıra ilân edilen hataların saçmalığından başka birşeyle asla karakterize edilmemektedir²⁰. Çılgınlık (öfke) ve budalalık kategorilerine gelince, bunlar uzun süre bu bireysel nitelemelerin içinde kaybolduktan sonra, yavaş yavaş genel

rak bir nitelik belirleme çalışmasından ibaret olarak kalmıştır. Örnek olarak monomanlara ilişkin bitmez tükenmez çözümlemelere bkz.

- 20 Örneğin, 31 Ağustos 1707'de Charenton'a kapatılan Mathurin Milan: "Deliliği, ailesinden hep saklanmak, Paris'te ve kırlarda karanlık bir hayat sürdürmek, dava açmak, tefecilik yapmak, zavallı zihnini bilinmeyen yollarda gezdirmek ve kendinin büyük işler için yaratıldığına inanmaktır". B.N. Fonds Clairambault, 985, s. 403.

bir değer kazanarak, yabancılaşıma alanının tümünün aralarında dağılım eğilimine girdiği iki kutbu oluşturmaya benzetilmektedirler. Örneğin, 1704'te Charenton sicillerinde, Claude Barbin diye biri hakkında yazılan şu sözler okunabilmektedir: "Bana geçen yıldakinden daha acayip olarak gözüktü... ancak zihni hâlâ çılgınlık ile budalalık arasında gidip geliyor"²¹. Çılgınlık (öfke) cephesinde başkalarına yönelik tüm şiddetli hareketleri, bütün öldürme tehditleri ve kendi kendine bile karşı dönebilen şu kudurganlık yer almaktadır: d'Argenson Gohart kadın adlı biri hakkında şunları kaydetmiştir: "Deliliği... çoğu zaman çılgınlığa kadar gidiyor ve ... görünüşe göre onu ya kocasından kurtulmaya, ya da ilk fırsatta kendini öldürmeye götürecektir"²². Budalalık da ölümcül tehlikeler taşımaktadır, ama başka bir biçimde; budala varoluşunu sağlayamaz ve koruyamaz; pasif bir şekilde ölüme terk edilmiştir –bu artık şiddet değil de, kendi ihtiyaçlarını sağlama yeteneksizliğidir (yemek yemenin reddedilmesi budalalığın en aşikâr işareti sayılmaktadır)–. Delilik zirveye çıktığı bu iki noktanın arasında yer almakta ve salınmaktadır. Tasnifler ancak bu çifte acil duruma göre yapılmaktadır. Kapatma uygulaması delilikte herşeyden önce, içerdiği ölüm tehlikelerini ayırt etmektedir: ayırımı sağlayan ne akıl, ne de doğadır, yalnızca ölümdür; geriye kalan herşey bireysel hata ve yanlışların büyük kaynaşmasından başka birşey değildir. Deliliğin tımarhane aleminin örgütlenmesine yönelik ilk çaba burada yer almaktadır, ve bu çabanın prestiji XVIII. yüzyılın sonuna kadar sürecektir, çünkü Tenon onu hâlâ baskı uygulamasının emirlerini dikte etmesi ölçüsünde, tama-

21 Clairambault, 985, s. 349. Ayrıca bkz., Pierre Dugnet: "Deliliği sürekli ve çılgınlıktan çok budalalığa bağlıdır", *ibid.*, s. 134; veya Michel Ambroise de Lantivy: "Deliliğinde inat ve çılgınlıktan daha çok huzursuzluk ve budalalık görülüyor", 986, s. 104.

22 R. d'Argenson'un notları, s. 93. Ayrıca bkz.: "Adı geçen l'Amoureux akrabalarını öldürebilecek tiynette ve hayatı pahasına intikam almaya yatkın bir çılgındır. Hastanede çıkan bütün isyanlara karıştı ve hastane muhafızları onbaşısının maalesef öldürüldüğü ayaklanmada büyük payı oldu." *ibid.*, s. 66.

men geçerli saymaktadır: "deliler, budalalar ve çılgınlar olarak ayrılırlar; bunların her ikisi de sürekli bir gözetim altında tutmayı gerektirir"²³.

Fakat içinde yalnızca ölüm tehlikesinin bireysel pitoreski defetmeyi başardığı bu ilkel örgütlenmeden itibaren, yeni tutarlıklar yavaş yavaş oluşmaya başlayarak, deliliğin *tımarhane tipi algılanması* denilen şeyin azar azar meydana çıkması olanağı doğacaktır. Yalnızca tehlikeleri belirtmekle ve yalnızca ölüme bağlanmakla kalmayan yeni nitelikler ortaya çıkmaktadır. Kapatma sicillerinin her zaman çok kısa olan kayıtlarının dışında hiçbir yerde işaret edilmeyen bu çabanın bütününü dönemeçleri itibariyle izlemek tabii ki çok güçtür. Fakat bu metinlerden bile ortaya çıktığına göre, delilik artık ölüme ve hayata değil de, bizzat kendine ve anlam ile anlam-karşısı olarak içerdiklerine atıfta bulunan bir dil konuşmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda meczuplar ile yabancılaştırmışlar arasında yapılan ve bizim için çok karanlık olan şu çok sık yapılan ayırımı hiç kuşkusuz bu doğrultuda anlamak gerekmektedir. Bu iki kavram yüzyılın başına kadar birbirlerine nazaran simetrik ve ters bir rol oynamışlardır: "meczuplar" genel deliler veya yabancılaştırmışlar grubu içinde zaman zaman hezeyan içindekileri işaret etmişlerdir "yabancılaştırmışlar" da zaman zaman, genel olarak ve çok belirgin olmayan bir şekilde "kafası karışık" veya "zihni bulanık" olarak ifade edilen meczupların arasından, tüm akıl biçim ve izlerini kaybetmiş olanlarını işaret etmişlerdir. Fakat XVIII. yüzyıl süresince, farklı bir anlamı olan bir paylaşım yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Yabancılaştırmış, iki gerçeği tamamen kaybetmiştir: bütün duyguların yanılsamasına, dünyanın gecesine teslim edilmiştir; onun gerçeklerinin herbiri yanlıştır; aşikârlıklarının herbiri hayaldir; deliliğinin en kör güçlerine av olmaktadır; "zaman zaman her tür akıldan ve her tür insanca duygudan yoksun, bir tür bunaklık haline düşer; zaman

23 Tenon, II, f° 228.

zaman onu alt üst eden şiddetli bir tutkuyla çalkalanarak, ona kandan, cinayetten ve kıyımdan başka birşey solutmayan bir çılgınlığın içine girer, ve bu çalkantı ve karışıklık hallerinde ne kendini, ne de kimseyi tanır, bu kaygı duyulması gereken andır"²⁴. "Yabancılaşmış", ulaşılabilirliğin tüm sınırlarını aşmıştır, dünyasındaki herşey başkalarına ve bizzat kendine yabancı olmuştur. Bunun tersi ne meczupun evreninde insan kendini tanıyabilir; delilik burada her zaman saptanabilir niteliktedir. Delilik bazen algılamamanın veya en azından algılamamanın içinde yargı ve inanç namına ne varsa onun içinde kendine bir yer bulur –"Ebedi Baba'nın kendine görüldüğüne ve ona tövbe vaaz etme ve dünyayı ıslah etme gücü verdiğine inanan bir meczuptur"²⁵; bazen gerçeğin entelektüel kavranışının; bu gerçeğin tanınış, çıkarsama ve bu gerçeğe katılma biçiminin içinde yer alır: "adli yıldız falı ve bir tıp sistemi haline getirdiği şu esrarlı imansızlıklar konusunda ısrar etmektedir"²⁶. Meczup, deliliğin şiddetli güçlerini harekete geçiren yabancılaşmış gibi değildir; akıl bozukluğunun akıl türleri altında az çok gizlice tedavül etmesine izin vermektedir; Charenton'daki din adamları aynı hasta konusunda şunu işaret etmektedirler: "Eskiden bir ahlâk serbestisi veya suç eğilimi nedeniyle düşündüğü şeye, akıldan çok kaçıklıktan ötürü inanmaktadır; cehennemi ruhların ona musallat olduklarına inanmaktadır". Meczup akıl dünyasına tamamen yabancı değildir: daha çok, zihnin her hareketinde sürekli olarak sapan yozlaşmış akli temsil etmektedir. Onda akıl ile akıl bozukluğu arasındaki tehlikeli alış veriş kesintisiz olarak gerçekleşmektedir; oysa yabancılaşma daha çok bu ikisi arasındaki kopuşu ifade etmektedir. Yabancılaşmış kişi tamamen anlam-karşıtı cephesindedir; meczup ise anlamın sıra değiştirdiği cephede bulunmaktadır.

Hiç kuşkusuz, bu cins farklılıklar onları kullananlar için

24 B.N. Joly de Fleury, ms. 1301, f° 310.

25 B.N. Clairambault, ms. 985, s. 128.

26 *Ibid.*, s. 384.

bile bulanık kalmışlardır, ve bunların katı bir şekilde izlen-
diklerini kanıtlayan herhangi birşey yoktur. Ancak, örgüt-
leyici ilkeler –hayat ve ölüm, anlam ve anlam-olmama–, bu
kategorilerin XVIII. yüzyılın hemen tüm süresi boyunca tutun-
malarına ve türev kavramların başlıca temaları etrafında
gruplanmalarına yetecek kadar sürekli olmuşlardır. Örneğin
"kudurgan", bir çılgınlık ve yabancılaşma karışımını ifade
edecektir –şiddetin en yüce biçimleri içinde bir cins anlam-ol-
mama sarhoşluğu–. Louis Guillaume de Formassie önce "özgür-
lüğü kötüye kullanabileceği" için Bicêtre'e kapatılmıştır;
ama bir süre sonra çılgınlığı daha şiddetli hale gelmiş ve tam
bir anlam-olmama halinin içine düşmüştür: artık "kudurgan"
olmuştur, "yalnızca ona ailesinin gönderdiği yemekleri veren
yaşlı bir kadını tanımaktadır, ve evdeki tüm hizmetçiler ona
yaklaştıklarında, darbeleri altında ölme tehlikesiyle karşı-
laşmaktadırlar"²⁷. Bunun tersine, "inatçı", çılgınlık ve şiddet
namına ne varsa, bunları meczup bir fikrin emrine sunmak-
tadır. Roland Geuny adında biri "kendilerine birşeylerin il-
ham olduğuna inananlar ve fanatiklerle aynı türden görüşle-
re" sahip olduğu için –"bir kilise mensubunu görmesi çılgınlığa
kapılması için yeterlidir"– önce Bastille'e, sonra da Bicêtre'e
kapatılmıştır²⁸. "Karışık zihin"e gelince, bu daha çok yaban-
cılaşıma ile budalalık alanına dahil olmakta, düşüncelerinin
düzensizliğini yumuşaklık ve yetersizlik içinde açık etmekte-
dir. Bicêtre kayıt-kabul defterlerinin birinde, kötü bir kadın-
la evlendikten sonra büyük bir sefaletle düştüğü için zihni ta-
mamen karışan" bir ilkokul öğretmeninden söz edilmektedir²⁹.

Bu cins kavramlar, teorik sınıflandırmalarla kıyaslan-
dıklarında çok narin olarak gözükebilirler. Fakat bunların tu-
tarlılığı tıbbi etkinin sızmasına çok uzun süre ve çok iyi bir
şekilde direnmiş olmaları olgusundan hareketle, en azından
negatif bir şekilde kanıtlanabilir. Tımarhane tipi algılama

27 Clairambault, ms. 985, s. 1.

28 *Ibid.*, s. 38-39.

29 *Ibid.*, s. 129.

zenginleşirken, tıp yabancı kalmakta veya en azından dolaylı ve adeta marjinal bir şekilde müdahale etmektedir. Hâlâ pitoresk düzlemde kalan birkaç tıbbi ibareye ancak rastlanabilmektedir, örneğin kendine ruhların musallat olduğuna inanan bir meczupa ilişkin olarak olduğu gibi: "gizli bilgilere ilişkin kitapların okunması kötülüğünü yapmaya başladı, ve karakterinin ateşli ve melankolik olması bu durumu çok ağırlaştırdı" ve biraz ileride "deliliği giderek artan bir sıklıkla, kara bir melankolinin ve tehlikeli bir öfkenin eşlik etmesiyle açığa çıkıyor"³⁰. Tıp camiası kapatma camiası değildir, en fazlasından tasvire yönelik bir rol ve çok daha seyrek olmak üzere teşhise yönelik bir rol oynayabilir, ama bu hep anekdotik bir biçimde olmaktadır: "dalgın gözleri ve gayriiradi olarak omuzuna yatmış başı onun tedavisinin çok belirsiz olduğu konusunda yeteri kadar bilgi vermektedirler"³¹.

Demek ki, toplayabildiğimiz bilgilerin sınırında ve çok kısmi olmak üzere, teorik sınıflandırmaya paralel olan, ama ona hiçbir şekilde mensup olmayan karanlık bir çabayı yeniden oluşturmak mümkündür. Bu eşanlılık her iki cephede de, aklın aslında kapatma uygulaması aracılığıyla defetmeye uğraştığı bu delilik alanına sızdığını kanıtlamaktadır. Fakat bir cephede tıpla birlikte, delilik biçimlerini sanki bunlar doğal türlermiş gibi işleyen bir tanıma çabasıyla karşı karşıyayız; öteki cephede ise deliliğin bir bakıma söz hakkını tanıyan ve onun Batı hristiyan dünyası tarihi içinde ilk kez, ne peygamberliğe, ne transa, ne ruhlar tarafından işgâle, ne de soytarılığa ait olan sesleri duymasına, deliliğin başka birşey veya başka bir kimse adına değil de, kendi için konuştuğu sesleri duymasına izin veren bir tanıma çabası söz konusudur. Delilik kapatma aleminin sessizliği içinde, kendine ait bir dili

30 *Ibid.*, s. 377 ve 406.

31 *Ibid.*, s. 347. Bu işaretlere yalnızca, Saint-Jean de Dieu tarikatı tarafından yönetilen, yani tıbbi uygulamalarda bulunduğu iddiasında olan bir hastane tarikatı tarafından işletilen Charenton sicillerinde rastlandığını kaydetmek gerekir.

garip bir şekilde fethetmiştir.

Ve geleneksel olarak "klasik psikiyatri" olarak adlandırılan şey –yaklaşık bir şekilde Pinel'den Bleuler'e kadar olanı–, uzun süre boyunca, aslında uzlaşmalardan, XIX. yüzyılın birleştirmeyi başaramadığı şu iki deney alanı arasındaki bitmez tükenmez salınımlardan başka birşey olmayan kavramlar oluşturacaktır: tıbbi teorinin kavramlarının parçalara ayrıldığı *teorik bir doğa'nın soyut alanı*; ve deliliğin kendi için konuşmaya başladığı, *yapay* olarak kurulmuş bir kapatma aleminin *somut* mekânı. Sanki birbirlerine hiç uygun olmayan "tıbbi bir analitik" ile "tımarhane tipi bir algılama" olmuştur; ve geçen yüzyıl psikiyatrlarının tasnif man-yaklıkları, muhtemelen psikiyatrik deneyin bu iki kaynağı ve onları uyuşturma olanaksızlığı karşısında hep yeni kalan bir sıkıntıyı işaret etmektedir. Burada söz konusu olan deney ile teori, gündelik alışkanlık ile soyut bilgi, iyi bilinen ve bilinen arasındaki çatışma değildir; çok daha gizli bir şekilde olmak üzere, deliliğe ilişkin olarak eskiden yaptığımız ve halen yapmakta olduğumuz deneydeki bir parçalanmadır –bilimimiz tarafından zihin hastalığı sayılan deliliği, kültürümüzün onu yabancılaştırdığı mekân içinde kendine ilişkin olarak açık edebildiklerinden ayıran parçalanma–. Ölüm tehditlerine ve dilin anlamına sadık olan tımarhane tipi algılama, hiç kuşkusuz deliliğin kendine ilişkin olarak söyleyebileceklerine dikkat edilmesi konusunda XVIII. yüzyılın bütün hastalık tasniflerinden daha fazlasını yapmıştır. Tıp, tıbbın geçerli olmadığı, hatta delilerin hasta olmadıkları bu alanda çok daha derinlemesine tıbbi bir çabayı gerçekleştirmektedir.

Artık ipin ucunu yakaladık. XVIII. yüzyılın derinliklerinden, delilerin adeta kendiliklerinden bölümlere ayrıldıklarını ve tamamen kendilerine ait bir yer tutmaya başla-

dıklarını gördüğümüz andan itibaren, XIX. yüzyıl tımarhanesinin, pozitif psikiyatrinin nasıl mümkün olduklarını ve nihayet deliliğe haklarının nasıl tanındığını anlamaktayız. Bir yüzyıldan diğerine herşey yerine yerleşmiştir: önce, ilk tımarhanelerin kaynaklandığı kapatma uygulaması; Pinel ve Tuke'un ortaya çıkmalarına olanak veren merak –kısa bir süre sonra acıma, yarın insancılık ve toplumsal yardım– buradan kaynaklanacaktır; bunlar da kendi hesaplarına büyük ıslahat hareketini –komiserlerin soruşturmaları, büyük hastanelerin kurulması– başlatacaklardır; sonunda Esquirol'ün dönemi ve tıbbi bir delilik bilimi doğacaktır. Hat doğrusaldır; gelişme kolay olmuştur. Saint-Jean de Dieu tarikatı biraderlerinin Charenton'u, Esquirol'ün Charenton'ununun açılmasına olanak vermiştir; ve Salpêtrière'in herhalde, Charcot'nun ona yüklediğinden başka bir hedefi olmamıştır.

Fakat ipin kopması için biraz dikkat yeterli olmaktadır. Ve üstelik birkaç yerden birden kopması için. Daha başlangıcından itibaren olmak üzere, delileri çok erkenden tecrit etmeye yönelen bu hareketin anlamından çok emin olabilir miyiz? Kapatma aleminin sessizliği ve hareketsizliği içindeki bu hareket taslağı, bu ilk algılama, hiç kuşkusuz daha şimdiden bir "yaklaşım"ın işareti değil midir? Yalnızca daha pozitif bir bilgiye yaklaşılmakla kalınmamakta, aynı zamanda deliliğin dış çizgilerine karşı yeni bir sadakate benzeyen ve ona karşı daha kaygılı ve onun anlamına daha yakın bir duyarlılık da doğmakta değil midir? İnsanda yabancılaşmış olan şeyin kavranmasına izin verilmekte, çok sayıda gevelemeye kulak kabartılmakta; bu düzensizliğin içinde bir düzenin taslağı olacak olan şeylerin yükseldiği duyulmaktadır; farksızlık farklılığa açılmaktadır: bunun nedeni tam da deliliğin dilin bildikliğinin içine girmesi ve kendini adeta daha şimdiden bir mübadele sisteminin içinde sunması değil midir? İnsan, tüm yabancılaşma yapısını tehlikeye sokmakta gecikmeyecek olan bir hareketle birlikte, daha şimdiden kendini onun içinde tanımaya başlamış değil midir? İşte

bunlar tarihi basitleştirir ve duyarlılığımıza hoş gelirdi. Ama bizim bilmek istediğimiz, deliliğin bizim açımızdan kazandığı değer değil de, XVIII. yüzyılın algalaması içinde yer almasına neden olan harekettir: onların aracılığıyla bizim için olmuş olduğunun ışık geçirmez unutulmuşluğu içinde olduğu şey haline geldiği kopuşlar, süreksizlikler, patlamalar dizisi. Olaylara biraz yakından bakılacak olursa, apaçık durum buradadır: eğer XVIII. yüzyıl deliliğe yavaş yavaş yer verdiyse, eğer onun bazı çehrelerini farklılaştırdıysa, bu ona yaklaşıırken değil de, ondan uzaklaşıırken olmuştur: deliliğin bu ikinci sessizliğin ortasında nihayet konuşabilmesi için, yeni bir boyut ihdas etmek, yeni bir mekânın sınırlarını belirlemek ve adeta yeni bir inziva oluşturmak gerekmiştir. Eğer delilik kendine bir yer edinebildiyse, bu onun uzaklaştırılması ölçüsünde olmuştur; çehrelerini, farklılıklarını ona yaklaşan bir dikkate değil de, onu kapatan bu kayıtsızlığa borçludur. Öylesine ki, mesafenin maksimumuna, tam da deliliğin "serbest kaldığı" ve "insani" hale geldiği gün, yani Pinel'in Bicêtre'i ıslah edeceği günün arefesinde ulaşılabacaktır³². Şimdi geriye bunun kanıtlanması kalmaktadır.

Kuşkuya yer yoktur, sonuç bilinenin aynıdır: XIX. yüzyılın başında hiçbir tarihçi yoktur ki, aynı kızgınlık hareketinin içinde yer almasın; her yerden aynı rezalet diye bağırışlar, aynı erdemli kınamalar yükselmesin: "yabancılaşmışları hapishanelere koyarken yüzleri bile kızarmadı". Ve Esquirol-Bordeaux'daki Hâ kalesini, Toulouse ve Rennes Güç Evlerini, Poitiers'de Caen'da, Amiens'de, Angers "Şatosu"nda hâlâ bulunan "Bicêtreler"i saymaktadır; "sonuç olarak çılgın yaban-

32 Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, Pinel'in eserlerini kutsal sayanlar -Sémelaigne gibi- ile, Sérieux ve Libert gibi klasik kapatma uygulamasına XIX. yüzyılın bütün insancıl söylemini vehmederek, onun özgünlüğünü azaltmak isteyenler arasındaki tartışmaya katılmak söz konusu değildir. Bu bizim için bir bireysel etki değil de, tarihsel yapı sorunudur -bir kültürün deliliğe ilişkin olarak edinebileceği deneyin yapısı-. Sémelaigne ile Sérieux arasındaki polemik siyasal bir iştir, aynı zamanda ailevidir de; Pinel'in ardıllarıyla ittifak yapan Sémelaigne bir radikaldir. Bu tartışmanın hiçbir yerinde hiçbir kavramın izi yoktur.

cılaşımların bulunmadığı çok az hapisane vardır, bu talihsizlikler zindanlarda suçlulara zincirlenmişlerdir. Ne canavarca ortaklık! Sakin yabancılaşmışlara suçlulardan daha kötü muamele edilmektedir"³³.

Bütün yüzyıl bunlara yankı yapmaktadır; İngiltere'de en başta, tarihçi ve ataların eserlerinin methiyecisi haline gelen Tuke'lar gelmektedir³⁴; Almanya'da Wagnitz'den sonra "yeraltı hücrelerine, insanlığın gözünün asla göremediği zindanlara, devlete karşı suç işleyenler gibi atılan" bu talihsizlere ağlayan kişi Reil'dır³⁵. Pozitivist çağ yarım yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca hiç ara vermeden, deliyi mahkûmlarla olan acınacak karıştırmadan ilk kendinin kurtardığı; akıl bozukluğunun masumiyeti ile canilerin suçluluğunu ilk kendinin ayırdığı konusundaki görülmüşlüğü iddiaya tanıklık edecektir.

Oysa bu yalnızca, bu iddianın boşuna olduğunu gösteren bir oyundur. Bu aynı iddiaların kendilerini Reil'dan önce duyurdukları yıllar da olmuştur; Franck'ın iddiaları vardır: "Almanya'daki tımarhaneleri ziyaret etmiş olanlar, gördüklerini dehşetle hatırlamaktadırlar... Bu talihsizlik ve üzüntü yuvalarına girerken insan korkuya kapılmaktadır; burarlarda mutsuzluk çığlıklarından başka birşey duyulmamaktadır ve yetenekleri ile erdemlerinin aynı kıldığı insan burada oturmaktadır"³⁶. Esquirol'den ve Pinel'den önce La Rochefoucauld olmuştur, Tenon olmuştur; ve onlardan önce XVIII. yüzyıl boyunca ardı arkası kesilmeyen bir mırıltı inatçı, yıldan yıla tekrarlanan ve bu yüzden de böylesine bir karışıklıkla çok ilgiliye benzeyen itirazlar olmuştur. Pinel'in haykırılarından yirmi beş yıl önce. "Devlet hapisanelerini, kapılarını kırmak amacıyla ziyaret eden" Malesherbes'i an-

33 Esquirol, *Des maladies mentales*, II, s. 138.

34 S.Tuke, *Description of the Retreat*, York, 1813; D.H. Tuke, *Chapters...*, 1882.

35 Zikr. Esquirol, *op. cit.*, s. 134-135.

36 *Ibid.*, s. 135.

mak gerekmez mi? "Zihinleri yabancılaştırmış olarak bulduğu mahpuslar... özenle belirlediği yaşam koşullarının, idmanların ve gösterilecek dikkatin onları iyileştireceğini söylediği yuvalara gönderildiler"³⁷. Yüzyılın daha da gerilerinde, daha sağır bir sesle konuşan bütün şu müdürler, kâhyalar, gözetmenler vardır; bunlar kuşaktan kuşağa her zaman aynı şeyi istemişler ve bazen de elde etmişlerdi: delilerin ve mahkûmların ayrılması; polis komutanına birçok deli tutukluyu uzaklaştırması ve onları bazı kalelere hapsedmesi için yalvaran şu Senlis Charité'sinin müdürü vardır³⁸; delilerin atelyelerde çalıştırılan mahpuslara karıştırılmamalarını isteyen –ve bu ancak 1713'tedir– şu Brunswick hapisanesi gözetmeni vardır³⁹. XIX. yüzyılın bütün patetik kaynaklarıyla birlikte, parlak bir şekilde formüle ettiği şey, daha önceden alçak sesle söylenip, tekrarlanmamış mıydı? Esquirol ve Reil ve Tuke'lar tımarhane uygulamasının yıllardan beri ortak noktalarından biri olan şeyi daha yüksek bir tondan olmak üzere, yeniden ele almaktan başka birşey mi yapmışlardır? Delilerin 1720'den Devrim'e kadar olan, daha önceden sözünü ettiğimiz yavaş göçleri muhtemelen bunların en göze görünür sonuçlarından başka birşey olmamıştır.

Fakat şu yarı sessizlik içinde söylenilenlere kulak verelim. Senlis müdürü delilerin mahkûmlardan uzaklaştırılmalarını istediğinde, dayandığı kanıtlar nelerdi? "Diğer iki üç kişiyi gece gündüz rahatsız eden bu altı delinin herhangi bir kaleye aktarılmaları uygun ve merhamet gereği olacaktır". Ve bu cümlemin anlamı polis komutanı tarafından o kadar iyi anlaşılacaktır ki, söz konusu kişiler serbest bırakılacaklardır. Brunswickli gözetmenin taleplerine gelince, bunlarda aynı yöndedirler: atelyenin huzuru meczupların bağırışları ve düzensizlikleri yüzünden bozulmaktadır; bunların

37 Mirabeau, *Des lettres de cachet*, bl. XI, *Oeuvres*, yay. Merilhoce, I, s. 269.

38 Arsenal, ms. 11168. Bkz., Ravaillon, *Archives de la Bastille*, C. XIV, s. 275.

39 Kirchhoff, *op. cit.*, s. 110-111.

çılgınlıkları sürekli bir tehlikedir, ve onları bağlı tutulacakları localara göndermek daha iyi olacaktır. Ve daha şimdiden, aynı iddiaların bir yüzyıldan diğerine aynı değere sahip olmadıklarını hissetmek mümkündür. XIX. yüzyılın başında delilere mahkûmlardan veya devlete karşı suç işlemiş mahpuslardan daha iyi davranıldığına kızılmaktadır; oysa XVIII. yüzyıl boyunca hep kapalı tutulan kişilerin karıştırıldıkları meczuplarınkinden daha iyi bir kadere layık oldukları savunulmuştur. Esquirol'e göre rezalet, mahkûmların sadece mahkûm olmalarından kaynaklanmaktadır; Senlis müdürüne göre ise, delilerin sonuçta deliden başka birşey olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Belki de fazla ağırlığı olmayan ve kolaylıkla tahmin edilebilecek bir farklılık. Ancak, delilik bilincinin XVIII. yüzyılın tümü boyunca nasıl dönüştüğünü anlayabilmek için bunu ortaya koymak gerekmektedir. Bu bilinç, onu yavaş yavaş delilerin insani gerçeğine, onu en yakın ve en acımasız çehresine yaklaştıracak olan insancıl bir hareketin çerçevesi içinde geliştirmiştir; bu bilinç, onu deliliğin kendi hakkında daha dikkatli, bunlara daha sadık kılacak bilimsel bir ihtiyacın baskısı altında da gelişmemiştir. Eğer bu bilinç yavaşça değiştiyse, bu kapatma aleminin aynı anda hem hakiki, hem de yapay mekânının içinde gerçekleşmiştir; Devrim'in çağdaşı olan delilik bilinci, kapatma aleminin yapılarının farkedilmez bir şekilde ve bazen de şiddetli bunalımlar halinde yavaş yavaş kaymasının içinde oluşmuştur. Delilerin tedricen soyutlanmaları, meczubun tekdüzeliğinin ilkel türler halinde bölünmesi –hiçbir tıbbi gelişme, hiçbir insancıl yaklaşım bu durumdan sorumlu değildir–. Olgu bizatihi kapatma aleminin derinliklerinden doğmuştur; yeni delilik bilincinin ne olduğunu ona sormak gerekmektedir.

İnsancıl olmaktan çok daha fazla siyasal bir bilinç. Çünkü eğer XVIII. yüzyılda kapalı tutulananların arasında; ahlâk serbestisi içinde olanların, sefihlerin, hayırsız evlâtların arasında düzensizlikleri başka cinsten olan ve uyandırdıkları

kaygı yokedilemeyen kimseler varsa, bu değişme tam da kapalı tutulan kişilerden ötürü olmaktadır. İlk itiraz edenler ve bunu en şiddetli biçimde yapanlar bunlar olmuşlardır. Bakanlar, polis komutanları, yargıçlar bıkmadan usanmadan tekrarlanan hep aynı yakınmaların istilasına uğramışlardır: bunlardan birisi Maurepas'ya yazdığı mektupta "aralarında, bana her an tehlikeli saldırılarda bulunabilecek çılgınların da bulunduğu delilerle karıştırılmaktan" duyduğu kızgınlığı dile getirmektedir⁴⁰; bir başkası –Montcrif başrahibi– polis komutanı Berryer'e aynı yakınmayı tekrarlamaktadır: "işte tam dokuz aydır birkaç saralıyla birlikte, onbeş yirmi kadar zırdeliyle, korkunç bir sığınakta biraraya karıştırılmış durumdayım"⁴¹. Yüzyıl ilerledikçe, kapatma uygulamasına yönelik bu itirazlar daha şiddetli hale gelmektedir: delilik giderek kapalı tutulanların saplantısı, hatta aşağılanmalarının, akıllarının yenik düşmesinin ve sessiz kılınmasının imgesi haline gelmektedir. Mirabeau'nun deliliğin utanılacak üst üsteliği içinde, aynı anda hem devre dışı bırakılmak istenilenlere karşı ince bir aptallaştırma aletini; hem de bizzat despotizmin zafer kazanan hayvansallığının imgesini teşhis edeceği gün çabuk gelecektir. Deli, kapatma uygulamasının ilk ve en masum kurbanı değildir, ama en karanlık ve en göze görünür, kapatan gücün simgelerinin en ısrarlı taşıyıcısı olan kurbandır. İktidarın sağır inadı, burada kapalı tutulanların arasında, şu akıl bozukluğunun haykıran mevcudiyetinin içindedir. Yerleşik güçlere karşı, aileye karşı, Kiliseye karşı mücadele bizzat kapatma aleminin göbeğinde, aklın taşkınlıklarının içinde yeniden başlamaktadır ve delilik cezalandıran bu iktidarları o kadar iyi temsil etmektedir ki, fiili durumda ek cezalandırma rolünü, hapishanelerin tekdüze cezalandırması içinde düzeni sağlayan azap eklentisi olma rolünü çok güzel oynamaktadır. La Rochefoucauld-Liancourt Di-

40 Bourges de Longchamps, Arsenal, ms. 11496.

41 Zikr. Bonnafous-Sérieux, s. 221.

lencilik Komitesine yönelik raporunda buna tanıklık etmektedir: "Sarahılara ve koğuşlardaki diğer hastalıklılara, hatta zararsız yoksullara verilen cezalardan biri de, onları delilerin arasına koymaktır"⁴². Rezalet yalnızca, delilerin kapatma uygulamasının kaba gerçeği olmalarında, bu uygulamanın içindeki en kötü şeyin aleti olmalarında ortaya çıkmaktadır. Bunun işaretini, bir hapishanede kalmanın zorunlu olarak deliliğe götürmesi olgusunda –bu da XVIII. yüzyılın tüm kapatma edebiyatının ortak noktasıdır– görmek gerekmez mi? Bu hezeyana tutulmuş dünyada, akıl bozukluğunun zafer kazandığı alemde yaşana yaşana, sonunda kaderin sürüklemesiyle bunların canlı simgeleri olan şeylere katılmamak nasıl mümkün olacaktır: "Güç Evleri veya devlet hapishanelerinde kapalı tutulan meczupların çoğunun bu duruma aşırı kötü muameleden, yalnızlığın dehşetinden, acının sivrilttiği bir hayal gücünden ötürü düştüklerini gözlüyorum"⁴³.

Delilerin mahpusların arasındaki mevcudiyeti kapatmanın rezil sınırı değil de, onun gerçeği; yanlışlık değil de, onun özüdür: XVIII. yüzyılın kapatma uygulamasına karşı yürüttüğü polemik, deliler ile akıllı başında insanlar arasındaki karışıklığa temas etmekte; ama deliler ile kapatma uygulaması arasında varolduğu kabul edilen temel ilişkiye temas etmemektedir. İnsanların dostu Mirabeau, kapatma uygulamasına karşı ne kadar katıysa, kapalı tutulanlara karşı da o kadar katıdır; ona göre "ünlü devlet hapishaneleri"ne kapatılanların hiçbirisi masum değildir; fakat bunların yeri yararsız bir hayat sürdürdükleri bu kurumlar değildir; "taşradaki manüfaktürlere aktarılabilirlerse işçi kızlar olabilecek olan fahişeleri neden kapalı tutmalı ki?" veya "kendilerini astırma özgürlüğünden başka birşey beklemeyen kopuklar"ı neden kapatmalı ki? Zincire vurulmuş bu adamlar neden, kendi iradeleriyle işçilik yapanlar için sağlıksız olan işlerin zincirlerine

42 La Rochefoucault-Liancourt, Dilencilik Komitesine rapor, s. 47.

43 Mirabeau, *op. cit.*, s.264.

vurulmasınlar ki? Başka hiçbir yere yerleştirilemeyecek olanlara da aynı şey yapılmalıdır: "suçları açıklanmaması gereken devlet suçu işlemiş bazı mahpuslar" bunlara "hayatlarının bütün emeğini sefahat ve savurganlık içinde tüketmiş olan ve hep hastanede ölmek gibi bir tutkunun peşinden koşan" bazı ihtiyarları eklemek uygun olacaktır; nihayet birgün bir yerlerde geberecek olan meczuplar da bunlara eklenebilir: "Bunlar bitkisel hayatlarını her yerde sürdürebilirler"⁴⁴. Oğul Mirabeau gösterimini ters yönde yapmaktadır: "Devlete karşı suç işleyenlerin, kopukların, ahlâk düşkünlerinin, delilerin, iflas etmiş ihtiyarların kale, güç evi ve devlet hapishanelerindeki nüfusun değil çoğunluğunu, üçte birini, dörtte birini, onda birini oluşturduklarını kanıtlayacağını söyleyenin, her kim olursa olsun alnını karışlarım". Demek ki ona göre rezalet delilerin kopuklara karışması değil de, onlarla birlikte kapalı tutulan nüfusun büyük bölümünü meydana getirmemeleridir; öyleyse suçlularla karıştırılmış olmaktan ötürü kim yakınabilir? Aklını ebediyen kaybedenler değil de, gençliklerinde bir süre için kendilerini kaybedenler: "it kopuklarla ahlâk düşkünlerinin neden birbirlerine karıştırıldıklarını sorabilirim... Genç insanların, onları yozlaşmanın en uç noktalarına kadar götürecek olan adamlarla ilişkide bulunmalarına neden izin verildiğini sorabilirim... Nihayet, eğer ahlâk düşkünleri ile kopukların karıştırılmaları söz konusuysa, bu iğrenç, alçakça, dehşetli birliğin insanları suça yöneltme gibi en korkunç hataya yol açtığı da fazlasıyla doğru değil midir?" Delilere gelince, bunlar için başka bir kader umulabilir mi? Akılları kapatılamayacak kadar başlarında olmadığından, kopuklara uygulanan muameleyi hake-decek kadar akıllı olmadıklarından, "aklını kullanma yeteneğini kaybedenlerin toplumdan saklanması gerektiği fazlasıyla doğrudur"⁴⁵.

44 Mirabeau, *L'Ami des Hommes*, 1758 yay., II, s. 414 vd.

45 Mirabeau, s. 264.

Kapatma uygulamasına yönelik siyasal eleştirinin XVIII. yüzyılda nasıl işlediği görülmektedir. Asla deliliğin özgürleştirilmesi yönünde değil; bu eleştirinin delilere daha insani veya daha tıbbi bir dikkat sarfedilmesine olanak verdiğini söylemek hiçbir şekilde mümkün değildir. Tersine, bu eleştiri deliliği o zamana kadar hiç olmadığı kadar sağlam bir şekilde kapatma uygulamasına bağlamıştır, ve bunu çifte bir bağla yapmıştır; bu bağlardan biri deliliği kapatma iktidarının gücünün simgesi ve kapatma aleminin içindeki gülünç ve tasallut eden temsilcisi haline getirmektedir; diğeri ise onu bütün kapatma tedbirlerinin en mükemmel nesnesi olarak işaret etmektedir. Özne ve nesne, imge ve baskının amacı, bu baskının kör keyfiliğinin simgesi ve onda akla uygun ve temelli olan ne varsa, bütün bunların meşrulaştırılması. Delilik paradoksal bir çemberle, sonunda derin akla uygunsuzluğun simgelediği bir kapatma uygulamasının tek nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu XVIII. yüzyıl düşüncesine hâlâ çok yakın olan Michellet onu şaşırtıcı bir sağlamlık içinde formülleştirecektir; Vincennes'de, Sade'inkiyle aynı zamana rastlayan ikâmeti sırasında Mirabeau'nun düşüncesine ulaşacaktır:

– İlk olarak, kapatma deli eder: "Hapishane deli yaratır. Bastille'de, Bicêtre'de bulunanlar alıklaşmışlardır".

– İkinci olarak: XVIII. yüzyılda akla en uygun olmayan, en utanılacak, en derinlemesine ahlâk dışı olarak ne varsa, bu kapatma mekânı içinde ve bir deli tarafından temsil edilmiştir: "Salpêtrière'in çılgınlıklarını gördük. Vincennes'de korku bir deli vardı; bu, gelecek zamanı yozlaştırma umudu içinde yazan zehirli Sade idi".

– Üçüncü olarak: kapatma uygulaması yalnızca bu deyle sınırlandırılmalıydı, ama öyle olmadı: "Uygulama genişletildi, Mirabeau da kapatıldı"⁴⁶.

46 *Histoire de France*, 1899 yay., s. 293-294. Olaylar yanlış anlatılmış. Mirabeau Vincennes'e 8 Haziran 1777'den 13 Aralık 1780'e kadar kapatılmıştır. Sade burada 15 Şubat 1777 ile 29 Şubat 1784 arasında kalmıştır, bu ikâmet 1778'de otuz dokuz gün kesintiye uğramıştır. Zaten Vincennes'den de Bastille'e gitmek için ayrılmıştır.

Demek ki kapatma dünyasının ortasında bir boşluk açılmaktadır; deliliği soyutlayan, onu akıl açısından indirgenemez ve dayanılmaz olan itibariyle ihbar eden bir boşluk; delilik şimdi onu bütün bu kapalı tutulan biçimlerden de ayıran şeylerin içinde ortaya çıkmaktadır. Delilerin kapatma alemi içindeki mevcudiyetleri burada haksızlık biçimine bürünmektedir; ama *başkaları* için haksızlık. Akıl bozukluğunun karmaşık birliği içindeki bu büyük zarf parçalanmıştır. Delilik bireyselleşmekte; suçun garip bir ikizi haline gelmekte, en azından henüz tartışmaya açılmayan yeni bir karışıklıkla ona bağlanmaktadır. İçeriğinin bir bölümü boşaltılmış olan bu kapatma uygulamasının içinde, bir iki çehre tek başlarına ayakta kalmışlardır; bu ikisi bu uygulamanın gerekliliğini simgelemektedirler: artık yalnızca bu ikisi kapatılmayı hak etmektedirler. Mesafe kazanmış olması, sonunda akıl bozukluğuna nazaran ayrıca kavranabilen bir biçim kazanması deliliği özgürleştirmemiştir; onunla kapatma uygulaması arasında derin bir aidiyet ilişkisi, adeta öze ilişkin bir bağ kurulmuştur.

Fakat kapatma uygulaması bu sırada daha da derin başka bir bunalımdan geçmektedir, çünkü yalnızca baskı altına alma rolü değil, aynı zamanda bizzat varlığı da tartışmalı hale gelmiştir; bu bunalım içten kaynaklanmamakta ve siyasal itirazlara bağlı olmamaktadır, koskoca bir ekonomik ve toplumsal ufuktan doğru yükselmektedir. Kapatma uygulaması hiç kuşkusuz Colbert zamanında ona atfedilen basit ve etkin rolü oynamış değildir, ama öylesine gerçek bir ihtiyaca cevap vermiştir ki, başka yapılarla bütünleşememiş ve başka amaçlarla kullanılamamıştır.

Ve öncelikle de, sömürgelerin iskânının gerektirdiği nüfus aktarımlarında menzil olarak hizmet etmiştir. Polis komutanı XVIII. yüzyılın başından itibaren bakana, "adalar için uygun" olan, Bicêtre ve Salpêtrière'de kapalı tutulan kişilerin

listesini sunmakta ve bunların buralara gönderilmeleri için emir talep etmektedir⁴⁷; bu uygulama Genel Hastaneyi can sıkıcı, ama faal ve ebediyen kapalı tutmanın mümkün olmadığı koskoca bir kalabalıktan kurtarmanın bir yolundan ibarettir. Amerika sömürgeleri 1717'de "Batı Kumpanyası"nın kurulmasıyla, Fransız ekonomisiyle tamamen bütünleşmişlerdir. Kapalı tutulanlara başvurulmuştur; bunun üzerine Rouen ve La Rochelle'den ünlü insan sevkiyatı başlamıştır –kızlar arabayla, oğlanlar zincire vurulmuş olarak–. 1720'deki şiddet hareketleri tekrarlanmamıştır⁴⁸, ama bu sürgün adeti, kapatma mitolojisine yeni bir dehşet ekleyerek sürdürülecektir. Artık, ileride "Adalara göndermek" için kapatma adeti gelişmiştir; hareketli bir halkın tümünü vatanlarından ayrılmaya ve sömürge topraklarını işlemek üzere gitmeye zorlamak söz konusudur; kapatma alemi istenildiği zaman ve belli yerlere gönderilecek göçmenlerin ihtiyat olarak tutuldukları depo haline gelmektedir. Fransa'da bu dönemden itibaren kapatma yönünde alınan önlemler artık yalnızca emek piyasasının değil, aynı zamanda Amerika'daki sömürgeleştirme hareketinin de işlevinde olmuşlardır: zahire fiyatları, plantasyonların gelişmesi, Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet, hem ticareti, hem de göç hareketini sıkıntıya sokan deniz savaşları.Yedi Yıl Savaşları sırasında olduğu gibi darboğazlar çıkacaktır; bunun tersine talebin çok faal ve kapalı tutulan insanların Amerika'ya kolayca sevkedilebildikleri devreler de olacaktır⁴⁹.

Başka bir açıdan, yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarımsal yapılarda önemli bir değişme meydana gelmiştir: İngiltere'de olduğu gibi, Fransa'da da köy cemaatlerinin ortaklaşa kullandıkları toprakların yok olması. Bunların daha

47 Arsenal Bicêtre için ms. 12685 ve 12686; Salpêtrière için 12692-12695.

48 Özellikle, göçmen toplamak konusunda uzmanlaşmış, "Mississippi kaçakçıları" denilen kumpanyalar tarafından işlenenleri. Ayrıntılı tasvir için bkz., Levasseur, *Recherches historiques sur le système de Law*, 1854.

49 "O sıralarda, koloniye kendi istekleriyle katılmaya hazır genç insanlar aranmaktaydı", *Manon Lescaut*, s. 175.

önceden izin verilmiş olan paylaşımları, Fransa'da 1770'te zorunlu hale gelmiştir. Bu önlemlerden doğrudan veya dolaylı olarak yararlananlar büyük toprak sahipleri olmaktadır: küçük hayvan yetiştiricileri iflas etmiştir; ortaklaşa kullanılan toprakların aileler arasında eşit olarak paylaşıldığı yerlerde, ayakta kalmaları çok güç olan küçük mülkler oluşmuştur⁵⁰. Kısacası, kırsal nüfusun büyük bir kısmı toprağından koparak, tarım işçilerinin üretim bunalımlarına ve işsizliğe açık olan hayatlarını sürdürmek zorunda kalmıştır; çifte bir basınç ücretler üzerinde alternatifli olarak etki ederek, onları sürekli düşürmektedir: kötü hasatlar tarımsal gelirleri azaltmakta, iyi hasatlar da satış fiyatlarını düşürmektedir. Devrim öncesindeki yirmi yıl boyunca yalnızca şiddetlenecek olan bir resesyon harekete geçmiştir⁵¹. XVIII. yüzyılın ortasından beri, esas olarak kentlere özgü olan ve kırlarda ancak mevsimlik olarak ortaya çıkan yoksulluk ve işsizlik artık kırsal sorunlar haline geleceklerdir. *Workhouses*, genel hastaneler, manüfaktürlerin ve ticaretin en hızlı geliştiğı ve buna bağılı olarak nüfusun en yoğun olduğı yerlerde kurulmuşlardı. Acaba şimdi, adeta sürekli bir bunalımın hüküm sürdüğü tarımsal bölgelerde de bunlardan kurmak gerekmede midir?

Yüzyıl ilerledikçe, kapatma uygulaması giderek daha karmaşıklaşan olgulara bağılı hale gelmiştir. Bu uygulama hep daha acil, ama hep daha güç ve hep daha etkisiz hale gelmektedir. Fransa ve İngiltere'de hemen hemen aynı döneme rastlayan üç ağır grev birbirlerini izlemiştir: ilk ikisine kapatma uygulamalarının ağırlaştırılmasıyla karşılık verilecektir. Üçüncüsüne ise bu kadar basit önlemlerle cevap vermek mümkün olmayacaktır. Ve böylece kapatma uygulama-

50 Genel denetçi Laverdy 5 Temmuz 1770 krallık kararnamesiyle, ortak toprakların paylaşılmasını emretmiştir. Bkz., Sagnac, *La Formation de la société française moderne*, s. 256 vd. Olay İngiltere'de Fransa'dakinden daha çok hissedilmiştir, *Landlordlar* çitleme hakkını daha kolay elde ederlerken, Fransa'da eminler buna çoğunlukla karşı çıkmışlardır.

51 Labrousse, *La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime*, Paris, 1944.

sının kendisi tartışmalı hale gelecektir.

İlk bunalım, Aix-la-Chapelle antlaşması sırasında meydana gelen şiddetli, ama geçici krizdir: bu bir yüzey olayıdır, çünkü büyük yapılara fiili olarak ulaşamamış ve ekonomi savaşın hemen ertesinde itibaren toparlanmaya başlamıştır⁵². Fakat terhis edilen askerler, işgâl edilen sömürge topraklarının karşılıklı olarak geri verilmesini bekleyen kapalı tutulan kişiler, İngiliz imalat sanayiinin rekabeti oldukça vurgulu bir işsizliğe yol açınca, hemen her yerde ayaklanma çıkmasından veya kitlesel göçlerden kaygı duyulur olmuştur: "çok bağlı olduğumuz manüfaktürlerimiz her bir yandan dökülüyor; Lyon'dakiler yıkıldı, Rouen'da 12.000'den fazla dilenci işçi var, Tours ve başka yerlerde aynı durum söz konusu. Üç ay içinde krallıktan yabancı ülkelere gitmek için çıkan işçi sayısı 20 binden fazla; bunlar iyi karşılandıkları ve hükûmetlerin tutumlu olduğu İspanya, Almanya vb. gibi ülkelere gidiyorlar"⁵³. Bütün dilencilerin tutuklanması emredilerek, hareketin önü alınmaya çalışılmıştır: "krallıktaki bütün dilencilerin aynı anda tutuklanmaları için emir verilmiştir; eyalet yönetimleri taşrada bunu yerine getirmeye uğraşırlarken, her taraftan kıştırıldıkları için buraya hücum etmeyeceklerinden emin olunan Paris'te de aynı şey yapılmaktadır"⁵⁴. Fakat kapatma uygulaması halkın tepkisini geçmiştekinden daha fazla çekmekte ve boşunallığı daha da açığa çıkmaktadır: "Yoksullarla uğraşmak üzere görevlendirilen ve çanak okçuları denilen Paris okçuları küçük serserileri tutuklamışlar, sonra yanılarak veya yanılmış gibi yaparak burjuva çocuklarını da tutuklamışlardır ki, bu ilk ayaklanmalara yol açmıştır; bu ayın 19'u ve 20'sinde ayaklanma olmuş, ama 23'ündeki daha da büyük boyutlu olmuştur. Halk bu tutuklamaların yapıldığı

52 Arnold dış ticaret hacmi için şu rakamları veriyor: 1740-1748 dönemi için 430, 1 milyon lira; 1749-1755 dönemi için 616,7; ihracat tek başına 103 milyon lira artmıştır, *De la balance du commerce et des relations commerciales extérieures de la France*, Paris, Yıl III, 2. yay.

53 Argenson, *Journal et Mémoires*, C. VI, s. 228, 19 Temmuz 1750.

54 *Ibid.*, s. 80, 30 Kasım 1749.

mahallelerde toplanarak, o gün esnasında bu okçulardan 4 ilâ 8'ini öldürmüştür"⁵⁵. Sonunda bütün hastaneler ağzına kadar dolmuş, ama gerçekte hiçbir sorun çözülememiştir: "Paris'te tutuklanan bütün dilenciler serbest bırakıldılar: sokaklar ve bütün anayollar onlarla doldu"⁵⁶. Fiili durumda işsizliği emecek olan olgu, izleyen yılların ekonomik genişlemesi olacaktır.

1765 yılı civarında, başka bir büyüklükteki yeni bir bunalım. Fransız ticareti çökmüştür: ihracat yarıdan fazla düşmüştür⁵⁷; savaşın devamında sömürgelerle olan ticaret hemen hemen tamamıyla kesilmiştir. Sefalet genelleşmiştir. XVIII. yüzyılın Fransa iktisat tarihini tek bir cümlede özetleyen Arnould şöyle yazmaktadır: "Fransa'nın Sistem'in (Law sistemi MAK.) düşüşünden bu yüzyılın ortasına kadar tadını çıkardığı refah bir hatırlansın ve 1755 savaşının kamusal servette açtığı yaralar bununla bir kıyaslansın"⁵⁸. İngiltere de aynı dönemde, aynı ağırlıkta bir bunalımdan geçmektedir; ama bu bunalımın nedenleri ve edası tamamen farklıdır; sömürge fetihleri nedeniyle ticaret büyük boyutlarda artmaktadır⁵⁹; fakat bir dizi kötü hasat (1756-1757), Avrupa'nın tarımsal ülkeleleriyle mübadelenin kesilmesi zahire fiyatlarında şiddetli bir yükselişe yol açmıştır. Her iki ülkede de bunalıma kapatma uygulamasıyla karşılık verilmektedir. Cooper 1765'te, hayır kurumlarının ıslah edilmesi konusunda bir tasarı yayınlamıştır; her *hundred*'da hem soyluluğun, hem de ruhbanın gözetimi altında olacak olan ve yoksul hastalar için bir reviri, sağlam yoksullar için atelyeleri ve çalışmayı reddedenler için de ıslah bölümleri bulunacak olan kurumların oluşturulmasını önermektedir. Kırılarda, ilhamını Carlford'un *work-*

55 *Ibid.*, s. 202-203, 26 Mayıs 1750.

56 *Ibid.*, s. 228, 19 Temmuz 1750.

57 1749-1755 döneminde toplam ihracat 341,2 milyon lira; 1756-1763 dönemi için de 148,9 milyon lira olmuştur.

58 *Ibid.*

59 1748 yılı toplam ihracatı 11.142.202; 1760 yılında 14.693.270 lira idi, Nicholls, *English Poor Laws*, II, s. 54.

house'undan alan bu modele uygun birçok kurum meydana getirilmiştir. Fransa'da 1764 tarihli bir krallık emirnamesi⁶⁰, dilencilerin toplanacakları kurumların kurulmasını öngörmektedir fakat bu ancak Meclis'in 21 Eylül 1767 tarihli kararından sonra uygulanmaya başlayabilecektir: "Krallığın çeşitli eyaletlerinde, umutsuz insanları barındırmaya yeterli, yeteri kadar muhkem binalar kurulsun... Bu binalarda kapalı tutulacak olanlar Majesteleri kralın hesabından beslenip, bakılacaklardır". İzleyen yıl içinde Fransa'nın bütününde 80 dilenci tutukevi açılmıştır; bunlar hemen hemen genel hastanelerinkiyle aynı yapıya ve aynı hedeflere sahiptirler; örneğin Lyon tutukevi yönetmeliği, buraya eyalet yöneticileri tarafından yapılan yargılama sonucu kapatılmaya mahkûm edilen serserilerin ve dilencilerin, "askeri birliklerin peşine takıldıkları için tutuklanan kötü kızların", "krallık emriyle gönderilen kişilerin", "yoksul ve terk edilmiş meczuplarla, bunlardan pansiyon ücreti ödeneceklerin"⁶¹ kabul edileceğini hükme bağlamaktadır. Mercier'nin bu tutukevlerine ilişkin olarak yaptığı tasvir, buraların eski Genel Hastane kurumlarından ne kadar az farklı olduklarını göstermektedir; aynı sefalet, aynı karışma, aynı aylaklık; "Saygısız debdebenin yanında artık saygısız sefaletin gözükmemesi için cadde ve sokakları dilencilerden çabucak temizlemek üzere düşünülmüş olan yeni hapishaneler. Bu dilenciler tarifsiz bir insanlık dışılık içinde iğrenç ve kalabalık yerlere atılıyorlar ve onları buralarda kendi başlarına bırakıyorlar. Hareketsizlik, kötü gıda, sefalet arkadaşlarının üst üste yığılması, onları birbiri ardına yok etmek üzere etki etme konusunda gecikmeyeceklerdir"⁶². Bu hapishanelerde çoğunun ömrü ancak bunalımın ömrü kadar olacaktır.

Kapatma uygulaması asıl 1770'ten sonra ve onu izleyen re-

60 Ertesi yıl, dilenciliği yok etmenin araçlarını incelemek üzere bir komisyon kurulmuştu. 1764 kararnamesini kaleme alan bu komisyondur.

61 Lyon kararnamesi, Md. 1, 1783, zikr. Lallemand, IV., s. 278.

62 Mercier, *Tableau de Paris*, 1783 yay., C. IX, s. 120.

sesyon döneminin tümü boyunca gerileyecektir; o dönemde başlayan bunalıma artık kapatma yoluyla karşılık vermek mümkün olamayacak, tersine bu uygulamayı sınırlandıran önlemlere başvurulacaktır.

Turgot'nun tahıl ticareti konusundaki kararlanması alış fiyatlarında bir düşüşe, ama satış fiyatlarında çok hızlı bir yükselişe yol açmış ve bu durum tam da ortak kullanım topraklarının paylaşımının tarım proletaryasını büyüttüğü sıraya denk düşmüştür. Ancak Turgot birçok dilenci hapishanesini kapattırmıştır ve Necker iktidara geldiğinde bunlardan 47'si yokolmuş olacaktır; Soissons'daki gibi bazıları yaşlılar ve hastalar için hastane olarak kullanılmaya başlayacaktır⁶³. Bundan birkaç yıl sonra İngiltere, Amerikan savaşının ertesinde oldukça ağır bir işsizlik bunalımından geçecektir. Parlamento bunun üzerine *for the better relief and Employment of the Poor* konusunda bir yasa çıkartacaktır -1782'de-⁶⁴. Belediye yönetimlerin dilenciler konusundaki başlıca yetkilerini ellerinden almaya yönelik büyük bir idari yeniden örgütlenme söz konusudur; artık her köydeki fakirlerin "gardiyan"larını ve *Workhouse* müdürlerini, ilçe yargıçları atayacaklardır; bunlar denetim ve örgütleme yetkileri hemen hemen mutlak olan müfettişler atayacaklardır. Fakat asıl önemli nokta, *workhouseların* yanında, aslında "yaşlılıktan, hastalıktan veya sakatlıktan ötürü yoksul düşüp de, geçimlerini kendi emekleriyle sağlamaları olanaksız olanlara "yönelik olan "*poor-house*"ların açılacak olmasıdır. Sağlam durumdaki yoksullara gelince, bunlar ne bu kurumlara, ne de *workhouselara* gönderilmeyecek, ama onlara en kısa sürede güçlerine ve yeteneklerine uygun bir iş bulunacaktır; bu iş karşılığında adil bir ücret almalarına dikkat edilecektir. Turgot ve Gilbert's Act ile kapatma uygulamasının sonuna değil de, onun asıl güçlerini kay-

63 Sérieux, "Le quartier d'aliénés du dépôt de Soissons" *Bulletin de la Société Historique de Soissons*, 1934, C. V, s. 127. "Soissons deposu kesinlikle Fransa'nın en güzel ve en iyi yönetilen kurumlarından biridir.", Récalde, *Traité sur les abus qui subsistent dans les hôpitaux du Royaume*, s. 110.

64 Gilbert's Act adı altında bilinir.

bettiği ana gelmiş olmaktadır. Bu uygulama aşırı hizmet verdiğinden aşınmış olarak, sınırlarını aniden belli etmiştir. Şimdi onun bir işsizlik bunalımını çözemeyeceği, fiyatlar üzerinde etki etmesinin olanaksız olduğu bilinmektedir. Eğer hâlâ bir anlamı varsa, bu onun kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz yoksul bir halka ilişkin olması ölçüsünde ortaya çıkmaktadır. Ama artık ekonomik yapıların içinde etkin bir biçimde yer alması olanaksızdır.

Geleneksel yardım ve işsizliğin yokedilmesi siyasetinin tümü tartışmalı hale gelmiştir. Bir ıslahat kendini acilen dayatmaktadır.

Sefalet yavaş yavaş eski karışıklıkların içinden sıyrılmaktadır. İşsizliğin, bunalımlar esnasında artık tembellikle karıştırılmayacak bir çehreye büründüğü görülmüştür; zorunlu yoksulluk ve aylaklığın kırlara, yani ahlâki hayatın en dolaysız ve saf biçimlerinin bulunduğu yerlere yayıldıkları görülmüştür; bütün bunlar sefaletin belki de yalnızca hata düzleminde yer almadığını açığa çıkartmışlardır. "Dilencilik sefaletin ürünüdür; sefalet ise ya toprağın işlenmesinde, ya imalat ürünlerinde, ya da zahire fiyatlarının artışında, nüfus fazlalığında vb. meydana gelen kazaların sonucudur"⁶⁵. Yoksulluk ekonomik bir durum haline gelmektedir.

Ama rastlantısal ve ebediyen yok edilebilecek birşey haline gelmemiştir. Yok edilemeyecek belli bir sefalet miktarı vardır –bütün aylaklar istihdam edilse bile, bütün toplum biçimlerine zamanların sonuna kadar eşlik edecek olan yoksulluğun bir cins kaçınılmazlığı–: "iyi yönetilen bir devlette ancak yoksulluk içinde doğanlar ve bu duruma kaza sonucu düşünler fakir olabilirler"⁶⁶. Bu sefalet tabanı bir bakıma değiştirilemez niteliktedir: doğum veya kaza, kaçınılması

65 Brissot de Warville, *Théorie des lois criminelles*, 1781, C. I, s. 79.

66 *Encyclopédie*, "Hôpital" md'si.

mümkün olmayan bir kesimi meydana getirmektedir. İhtiyaç insanların kaderinde ve toplumun yapısında yer aldığı sürece, fakirlerin olmayacağı bir toplumu kavramak uzun süre mümkün olmamıştır: mülkiyet, çalışma ve yoksulluk XIX. yüzyıla kadar filozofların düşüncesinde birbirlerine bağlı olarak kalmışlardır.

Yok edilmesi mümkün olmadığından ötürü zorunlu olan bu fakirlik kesimi, aynı zamanda zenginliği mümkün kıldığı için de zorunludur. Bu kısım çalıştığı ve az tükettiği için bir ulusa zenginleşme; tarlalarını, sömürgelerini ve madenlerini değerlendirme, dünyanın her yerinde satılacak ürünler imal etme olanağını vermektedir; kısacası, yoksulları olmayan bir halk fakir olacaktır. Yoksulluk bir devletin vazgeçilmez unsuru haline gelmektedir. Bir toplumun en gizli, ama en gerçek hayatının içinde gizlenmektedir. Fakirler ulusların dayanağını ve refahını sağlarlar. Ve onların yok edilemez sefaletlerini yüceltmek ve buna saygı göstermek gerekir: "Amacım sadece, bu uyanık dikkatin (iktidarınki) bir bölümünü Halkın acı çeken kesimine yöneltebilmektir...; ona karşı borçlu olunan yardımlar, esas olarak Fakirlerin her yerde en sağlam desteğini meydana getirdikleri bir İmparatorluğun şan ve refahından kaynaklanmaktadır, çünkü bir hükümdar halka lütufta bulunmadan Toprağın işlenmesini, Sanatları ve Ticareti teşvik etmeden egemenlik alanını koruyamaz ve genişletemez; ve Fakirler, bir Halkın gerçek gücünü kuran bu büyük devletlerin gerekli ajanlarıdır"⁶⁷. Burada Fakir manevi olarak yüceltilmektedir; bu da onun kişinin ekonomik ve toplumsal olarak daha derin bir bütünleşmeyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Fakir merkantilist ekonomi içinde ne üretici, ne de tüketici olduğundan, herhangi bir yere sahip değildi: aylak, serseri, işsiz olduğu için onu yalnızca kapatma paklardı; bu önlem aracılığıyla sürgüne gönderiliyor ve sanki toplumdan soyutlanıyordu. Kol gücüne ihtiyacı olan endüstrinin

67 Récalde, Önsöz, s. II, III.

doğmaya başlamasıyla, yeniden ulusal gövdenin parçası haline gelmiştir.

Böylece, ekonomik düşünce Fakirlik kavramını yeni temeller üzerinde yoğurmaktadır. Fakirlik konusunda koskoca bir hristiyan geleneği vardır: ihtiyacın her zaman bireysel olan çehresi. Kapatma uygulamasının getirdiği soyutlama Fakiri uzaklaştırmış, onu etik bir mahkûmiyetin içinde kapsayarak başka çehrelerle karıştırmış, ama onun kendine özgü çehrelerini yok edememiştir. XVIII. yüzyıl "Fakirler" in somut ve nihai bir gerçek olarak varolmadıklarını; onlarda iki farklı cinsten gerçeğin birbirlerine çok uzun zamandan beri karıştırıldığını keşfetmiştir.

Bir yanda *Fakirlik* vardır: geçimlik malların ve paranın kitleşmesi, ekonomik durumun ticaretin, tarımın, endüstrinin durumuna bağlı olması. Diğer yanda *Nüfus* vardır: bu zenginlikteki dalgalanmalara tabi olan pasif bir unsur değil de, doğrudan doğruya ekonomik duruma, zenginliğin üretken hareketine bağlı olan bir güçtür, çünkü bu zenginliği yaratan veya hiç değilse aktaran, yerini değiştiren ve çoğaltan insan emegidir. "Fakir" insanın meydana getirdiği bu zenginlik ile, insanlığın özü sayılan İhtiyaç durumunun birbirlerine karıştırıldıkları bulanık bir kavramdı. Aslında Fakirlik ile Nüfus arasında tamamen tersi bir ilişki vardır.

Fizyokratlar ve ekonomistler bu konuda uyum içindedirler. Nüfus bizatihi bir zenginlik unsurudur; hatta onun kesin ve tükenmez kaynağını meydana getirmektedir. Quesnay ve çömezlerine göre insan toprak ile zenginlik arasındaki esas aracıdır: Bir atasözü "*insan neyse, toprak da odur*" demektedir. Eğer insan hiçbir şey beceremiyorsa, toprak da bir işe yaramaz. Sahip olunan toprak insanlarla iki katına çıkar; yenileri tarıma açılır; bunlar sahiplenilir. Toprakta insan yaratmayı bir tek Tanrı başardı, insanların sayesinde her yerde toprak edinmek veya onunla aynı şey olan, toprağın ürününü elde etmek başarıldı. Bundan çıkan sonuç, ilk servet insandır,

ikincisi de topraktır"⁶⁸.

Ekonomistlere göre nüfus en azından bu kadar önemli bir servettir. Hatta daha da önemlidir, çünkü onlara göre zenginlik yalnızca tarımsal çalışmaya değil, aynı zamanda endüstriyel imalat ve hatta ticari dolaşım yoluyla elde edilen zenginlik de insan tarafından gerçekleştirilen çalışmaya bağlıdır. "Devletin gerçek zenginliği toprakların yıllık ürünü ve halkının çalışmasından ibaret olduğu için, zenginliği, her dönüm toprağın ürünü ve her bireyin çalışması mümkün en yüksek düzeye çıkartıldığında daha büyük olacaktır"⁶⁹. Paradoksal olarak, bir nüfus ne kadar kalabalıksa o kadar değerli olacaktır, çünkü endüstriyel ucuz bir emek gücü sunacak, bu da maliyetleri düşürecek, üretimin ve ticaretin gelişmesine yol açacaktır. Emek piyasasının sonsuz genişlikte olmasıyla "temel fiyat" –Turgot'ya göre işçinin geçimliğine denk düşmektedir– ve arz ile talep tarafından belirlenen fiyat sonunda buluşacaklardır. Demek ki bir ülke ne kadar kalabalık bir nüfusa sahip olursa, ticari rekabette o kadar öncelikli hale gelecektir⁷⁰.

Kapatmadan kaynaklanan kaba hata ve ekonomik yanlış: *fakir kesim*'i devre dışı bırakarak ve onu hayır kurumları aracılığıyla besleyerek, sefaletin yok edildiği sanılmıştır. Aslında *fakirlik* yapay olarak gizlenmekte; ve gerçekte *nüfusun* bir bölümü, yani zenginliğin bir bölümü yok edilmektedir. Fakirlere geçici yoksulluklarından çıkmaları için yardım edildiğine mi inanılmaktadır? Aslında onların bu çıkışları engellenmektedir: emek piyasası daraltılmaktadır ki, bu özellikle bunalım döneminde daha da tehlikeli bir iştir. Oysa, ürünlerin pahalılığı ucuz bir emek gücüyle giderilmeli, mal kıtlığı yeni bir endüstriyel ve tarımsal çabayla telâfi edilmelidir. Akla yakın tek çare: nüfusun tümünü üretim alanının içine sokmak, emek gücünün kıt olduğu yerlere sev-

68 Mirabeau, *L'Ami...*, s. 22.

69 Turgot, "Eloge de Gournay", *Oeuvres*, yay. Schelle, C. I, s. 607.

70 Turgot, "Lettre á David Hume", *ibid.*, II, s. 658-665.

kiyat yapmak. Fakirleri, serserileri, sürgünleri ve her tür göçmeni istihdam etmek, uluslararası rekabette zenginlik sağlamanın sırlarından biridir: "Gücü ve endüstrisi bizim için tehdit oluşturan komşu devletleri zayıflatmanın en iyi yolu nedir?", bunu Josias Tucker protestanların göçü nedeniyle sormaktadır: "Onların uyruklarını kabul etmeyi ve bizimle bütünleşmelerini reddederek kendi ülkelerinde kalmaya zorlamak mı, yoksa onlara iyi muamele göstererek ve yurttaşlara tanınan hakları onlara da tanıyarak ülkemize mi çekmektir?"⁷¹.

Kapatma uygulaması emek piyasası üzerindeki yansımaları nedeniyle eleştirilebilir; ama bundan daha çok, geleneksel hayır faaliyetleriyle birlikte tehlikeli bir finansman biçimi oluşturduğu için eleştiriyi hak etmektedir. Klasik çağ tıpkı Orta Çağ gibi, fakirlere yardımı vakıf sistemi aracılığıyla çözmeye çalışmıştır. Yani sermayenin veya gelirlerin bir bölümü böylece hareketsizleştirilmiş olmaktaydı. Ve ebediyen, çünkü yardım girişimlerinin ticarileşmelerini önleme konusundaki haklı kaygıyla, bu malların dolaşıma asla girmemelerini sağlayacak bütün hukuki tedbirler alınmıştır. Fakat zaman geçtikçe bunların yararı azalmıştır; ekonomik durum değişmekte, fakirler çehre değiştirmektedir: "Toplumsal hep aynı ihtiyaçları olmaz; mülklerin cinsi ve dağılımı, çeşitli toplum tabakaları arasındaki bölünme, kanaatler, adetler, ulusun genel meşgûliyetleri veya bunun çeşitli kısımları, hatta iklim, hastalıklar ve insan hayatının karşılaştığı diğer kazalar sürekli bir değişime uğrarlar; yeni ihtiyaçlar doğar; diğer bazıları da ihtiyaç olmaktan çıkar"⁷². Vakfın ebedi karakteri, cevap verme durumunda olduğu arızı ihtiyaçların yüzer gezer ve değişken edasıyla çelişmektedir. Hareketsiz hale getirdiği zenginliğin dolaşıma sokulması olancağı olmadığından, yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça bunlara

71 Tucker, *Questions importantes sur le commerce*, çev. Turgot, *ibid.*, C.I, s. 442-470.

72 Turgot, *Encyclopédie*'deki "Fondation" md.'si, *ibid*, I, s. 584-593.

uyumlu yeni vakıflar kurmak gerekmektedir. Böylece bir kenara konulan fon ve gelirlerin payı, üretken payı azaltma pahasına, hep çoğalmaktadır. Bu da ancak daha büyük bir fakirliğe ve daha çok sayıda vakfın kurulmasına götürebilir. Ve bu süreç sonsuza kadar sürebilir. "Sayıları hep artan vakıfların ... sonunda tüm özel mülkiyetleri ve fonları yutacağı" bir an gelebilir. Eğer yakından bakılacak olursa, klasik yardım biçimleri bir fakirleşme nedenidir; tedrici bir hareketsizliğe ve üretken zenginliğin tümünün ölümüne yol açmaktadırlar: "Eğer bütün ölmüş kişilerin birer mezarı olsaydı, işlenebilecek toprak bulmak için bütün bu kısır anıtları yıkmak ve hayat-takileri doyurabilmek için ölümlerin kalıntılarını alt üst etmek gerekirdi"⁷³.

Fakirlere yönelik yardımın yeni bir görüntü kazanması gerekmektedir. XVIII. yüzyıl o anda geçerli olan biçimi içinde, sefaletle işbirliği yaptığını ve onun gelişmesine katkıda bulunduğunu kabul etmektedir. Çelişkili olmayacak tek yardım, fakir kişinin potansiyel zenginliğini değerlendirmek olacaktır: çünkü, o bir nüfus unsurudur. Onu kapalı tutmak anlamsızdır. Tersine, ona toplumsal mekân içinde tam özgürlük tanımak gerekir; ucuz bir emek gücü oluşturması ölçüsünde kendi kendini yok edecektir: aşırı nüfus ve sefalet noktaları böylece ticaret ve endüstrinin en hızlı geliştikleri noktalar haline gelecektir⁷⁴. Geçerli olan tek yardım biçimi özgürlüktür: "Her sağlıklı insan kendi geçimliğini kendi emeğiyle sağlamak zorundadır, çünkü eğer çalışmadığı halde doyurulursa, bu çalışanların sırtından çıkacaktır. Devletin bütün üyelerine karşı yükümlü olduğu şey, onları engelleyecek unsurların yok edilmesidir"⁷⁵. Toplumsal mekân bütün bu engellerden ve

73 Turgot, "Lettre à Trudaine sur le Limousin", *ibid.*, II, s. 478-495.

74 Turgot, *ibid.*

75 Turgot, "Fondation" md.'si.

sınırlardan temizlenmelidir: iç engeller koyan lonca kurumlarının kaldırılması; toplumun dış sınırlarındaki mutlak bir zorlamayı vurgulayan kapatma uygulamasının kaldırılması. Düşük ücret politikası, istihdam alanında kısıtlama ve korumacılığın olmaması fakirliği yok edecektir –veya hiç değilse onu zenginlik alemiyle yeni bir biçim altında birleştirecektir–.

Sayıları onlarla ifade edilen tasarılar, fakirliğin bu yeni yerini tanımlamaya çalışmaktadırlar⁷⁶. Bunların hepsi, veya hemen hemen hepsi hareket noktası olarak, "sağlam fakirler" ile "hasta fakirler" arasındaki ayırımı seçmektedirler. Bu oldukça eski bir ayırımdır, ama o zamana kadar oldukça narin ve buianık bir biçimde kalmıştır –çünkü yalnızca kapatma uygulamasının içinde, sınıflandırma ilkesi olarak bir anlama sahip olabilmıştır–. Bu ayırım XVIII. yüzyılda yeniden keşfedilmiş ve ciddiye alınmıştır. "Sağlam fakir" ile "hasta fakir" arasındaki ayırım yalnızca bir sefalet derecesine değil, sefilin doğasındaki bir farka da dayanmaktadır. Çalışabilecek durumdaki fakir, ondan yarar sağlanması ihmal ediliyor olsa bile, toplumda olumlu bir unsururdur: "Talihsizlik bir alet, bir güç olarak kabul edilebilir, çünkü güçleri yok etmez ve bu güçler devletin yararına, hatta gücünü kullanmaya zorlanan bireyin yararına kullanılabilirler". Bunun tersine,

76 Örneğin şu metinlere bkz.: Savarin, *Le cri de l'humanité aux Etats Généraux*, Paris, 1789; Marcillac, *Hôpitaux remplacés par des sociétés physiques*, t.y.y.y.; Coqueau, *Essai sur l'établissement des hôpitaux dans les grandes villes*, Paris, 1787; Récalde, *op. cit.* Ve birçok yazarı bilinmeyen metin: *Précis des vues générales en faveur de ceux qui n'ont rien*, Lons-le-Saulnier, 1789; *Un moyen d'extirper la mendicité*, Paris, 1789; *Plaidoyer pour l'héritage du pauvre*, Paris, 1790.

Châlons-sur-Marne Akademisi 1777'de "Dilenciliğin nedenleri ve onu yok etmenin araçları" konusunda ödüllü yarışma açmıştır. Yüzden fazla çalışma gönderilmiştir. Akademi bunların bir özetini yayınlamıştır, bu yayında dilenciliği yok etmenin veya önlemenin araçları şöyle sayılmıştır: dilencileri geldikleri yerlere geri göndermek ve burada çalışmaya zorlamak, kamusal sadakayı iptal etmek, hastane sayısını azaltmak, geri kalanları ıslah etmek, düşkün yurtları kurmak, atelye kurmak, bayram sayısını azaltmak, "toplumun uyumunu bozanlar için" hapishaneler açmak, Bkz., Brissot de Warville, *op. cit.*, I, s. 261, dn. 123.

hasta ölü bir yükür, "pasif, hareketsiz, olumsuz" bir unsuru temsil etmektedir –çünkü toplum içindeki müdahalesi yalnızca tüketici olarak söz konusudur-. "Sefalet, fiyatı olan bir yükür; onu çalıştıracağı bir makineye bağlamak mümkündür; hastalık kavranması mümkün olmayan yalnızca tahammül edilebilen veya kaderine terkedilebilen bir kitledir; hiçbir zaman yardım etmez ve hep engeller"⁷⁷. Demek ki eski yardımseverlik kavramının içinde karışık durumda olanları ayırmak gerekmektedir: yoksulluğun pozitif unsuru ve hastalığın yükü.

Sağlam fakirler zorlama altında değil de, tam özgürlük içinde, yani yalnızca bu istihdam edilmeyen emek gücünü değerli bir mal haline getiren ekonomik yasaların baskısı altında çalışmalıdır: "Talihsiz kişiye en uygun yardım, ona kendi gücüyle ve emeğiyle kendi ihtiyaçlarını sağlama olanağını vermektir; sağlıklı ve gülbüz kişiye verilen sadaka bir hayır değildir, veya yanlış anlaşılan bir hayırdır; topluma gereksiz bir yük bindirir... Böylece hükûmetin ve mülk sahiplerinin karşılıksız yardımları azalttıklarını görüyoruz"⁷⁸.

XVIII. yüzyıl için hâlâ fakirlerin "yüce saygınlığı" olan ve hayır faaliyetine ebedi anlamını veren şey şimdi öncelikli yarar haline gelmiştir: artık merhamet değil de, bunların temsil ettikleri zenginlik söz konusudur. Orta Çağın zengini fakir tarafından kutsallaştırılmıştır; XVIII. yüzyılın zengini ise fakir tarafından beslenmektedir: "alt tabakalar", yani toplumun acı çeken sınıfları olmaksızın zengin ne barınabilir, ne giyinebilir, ne beslenebilir; zenaatkâr derme çatma bir iskelenin üzerinde, hayatını tehlikeye atarak büyük ağırlıkları binaların tepesine onun için çıkartmaktadır; çiftçi mevsimlerin hava koşullarıyla ve tarımın tüketici yorgunluklarıyla onun için boğuşmaktadır; bir talihsizler kalabalığı ma-

⁷⁷ Coqueau, s. 23-24.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 7.

denlerde veya boya atelyelerinde veya minerallerin hazırlanmasında onun uğruna ölümü aramaktadır"⁷⁹. Fakir, kapatma uygulamasının onu kovduğu cemaatin içine yeniden dahil olmuştur; ama artık yeni bir çehresi vardır. Artık zenginliğin, bu zenginliğin ruhani biçiminin meşrulaştırılma aracı değildir; artık bu zenginliğin yalnızca değerli malzemesidir. Onun varlık nedeni olmuşken, şimdi onun varoluş koşulu haline gelmiştir. Zengin artık fakir aracılığıyla aşkmlaşmamakta, sadece ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Fakirlik yeniden zenginliğin esas unsuru haline geldiği için, kapatma aleminden kurtarılmalı ve zenginliğin emrine verilmelidir.

Ya hasta fakir? Bu en mükemmeliinden negatif unsurdur. Ne kaynağı, ne de dayanağı olan, potansiyel zenginliği bulunmayan sefalet. O, sadece o tam bir yardım talep etmektedir. Ama bu yardımı neye dayandırmalı? Hastalara bakmanın hiçbir ekonomik yararı, hiçbir maddi ivediliği yoktur. Yalnızca gönülden gelen hareketler bunu isteyebilir. Eğer hastalara yönelik bir yardım varsa, bu hiçbir zaman, toplumsal bünyeden daha ilkel –çünkü bunlar hiç kuşkusuz onun kökenidirler– olan acıma ve dayanışma duygularının örgütlenmesinden başka birşey olmayacaklardır: "Toplum, yönetim, kamusal yardım düşünceleri doğadan gelirler; çünkü şefkat fikri de burada yer alır ve işte bu ilkel fikir diğerlerinin temelidir"⁷⁹. Demek ki yardım ödevi toplumun dışındadır, çünkü zaten doğanın içinde vardır; ama aynı zamanda toplumun içindedir, çünkü toplumun kökeninde insanların birarada yaşamaları kadar eski olan bu ödev bulunmaktadır. İnsan hayatının tümü, en dolaysız duygulardan toplumun en yoğrulmuş biçimlerine kadar bu yardım ödevlerinin içine alınmıştır: önce "*Doğal iyilikseverlik*": "bizimle beraber doğan, az veya çok gelişen ve bizi benzerlerimizin sefalet ve hastalıklarına duyarlı kılan *samimi duygu*". Daha sonra "*kişisel iyilikseverlik*, özel olarak iyilik yapmamız konusundaki doğanın ba-

ğışı" gelmektedir. Nihayet "her zaman varlığımızın ilkele-rine uygun olan; samimi bir duyguyu ve ulusal gövdeyi haber verilen suiistimalleri ıslah etmeye, yapılan yakınmalara ku-lak kabartmaya, eşyanın tabiatında yer alan iyiliği arzu et-meye, bu iyiliği sefalet içinde bulunan veya tedavisiz has-talıklara tutulmuş olan tüm insan tabakalarına yaygınlaş-tırmayı istemeye yönelik yaygın bir duyguyu içeren *ulusal iyilikseverlik*"⁸⁰.

Yardım, herkesin arasındaki koşulsuz toplumsal ödev-lerin birincisi haline gelmektedir, çünkü bizatihi toplumun koşuludur –insanlar arasındaki en canlı, en kişisel ve aynı za-manda en evrensel bağ–. Fakat XVIII. yüzyıl düşüncesi bu yardımın bürüneceği somut biçimler üzerinde tereddüt etmek-tedir. "Toplumsal ödev"den topluma karşı mutlak bir yükümlülük mü anlamak gerekir? Yardım işini yürütmek devlete mi düşer? Hastaneleri kurmak ve yardımları dağıtmak onun mu görevidir? Devrim'den hemen önceki yıllarda bu konuda koskoca bir polemik sürüp gitmiştir. Devletin yardım kurum-ları üzerinde bir denetim oluşturmamasından yana olanlar, *top-lumsal ödev*'in bir *toplum ödevi* ve bu yüzden de devletin ödevi olduğunu kabul etmektedirler: krallığın bütün hastane-lerini denetleyecek daimi bir komisyon konusunda projeler geliştirilmekte; hasta olan bütün fakirlere bakılacak büyük hastanelerin inşa edilmesinin düşü kurulmaktadır⁸¹. Fakat tartışan kişilerin çoğu bu kitlesel yardım fikrini reddetmekte-dir. Ekonomistler ve liberaller *toplumsal bir ödev*'in toplu-mun kendinden çok, *toplum içindeki insanın bir ödevi* olduğunu düşünmektedirler. Mümkün yardım biçimlerini kapsayabil-mek için, demek ki toplumsal insandaki acıma, şefkat, onu

80 Desmonceaux, *Del la bienfaisance nationale*, Paris, 1789, s. 7-8.

81 Récalde, "hastanelerin genel ıslahı için" bir komisyon kurulmasını, sonra da "Kralın otoritesiyle donatılmış ve Fakirlere ayrılan paraların düzen-li ve eşit kullanımıyla sürekli uğraşan daimi bir komisyon" kurulmasını istemiştir, *op. cit.*, s. 129. Krş., Claude Chevalier, *Description des avan-tages d'une maison de santé*, 1762. Du Laurent, *Essai sur les établissements nécessaires et les moins dispendieux pour rendre le service dans les hôpitaux vraiment utile à l'humanité*, 1787.

benzerlerine bağlayan dayanışma duygularının doğasını ve sınırlarını tanımak gerekir.Yardım teorisi grubun sözleşmeye dayalı yükümlülüklerine ilişkin bir tanıma değil de; bu yarı-psikolojik, yarı-ahlâki çözümlemeye dayanmaktadır. Bu şekilde kavranan yardım bir devlet yapısı değil de, insandan insana giden kişisel bir bağlıdır.

Turgot'nun çömezlerinden olan Dupont de Nemours, bir acıyla bir şefkat duygusunu birbirine bağlayan bu bağı tanımlamaya çalışmaktadır. İnsan bir acı duyduğunda, bu belâdan kurtulmanın çaresini önce kendinden arar; sonra yakını, "akrabalarından ve dostlarında yardım istemeye başlar ve bunların herbiri, her insanın kalbinde olan doğal merhamet duygusuyla ona yardım eder"⁸². Fakat bu doğal eğilim Hume'a göre, hayal gücü ve yakınlık duygusuyla aynı cinstendir; şiddeti hep aynı değildir, gücü sonsuza kadar sürmez; tanımadıkları da dahil, bütün insanlara aynı dolaysızlıkla yönelecek bir tükenmezliğe sahip değildir. Merhamet ve şefkatin sınırına çabucak ulaşılmıştır: ve insanlardan acıma duygularını "yardım ederken katlanacakları yorgunluğun onlara duydukları merhametten daha dayanılmaz geldiği noktadan" öteye taşımaları istenemez. Öyleyse yardımın, talihsizlikle karşılaşmanın en küçük bir talebinde kendini dayatan mutlak bir ödev olarak kabul edilmesi olanaksızdır. Bu duygu ahlâki bir eğilimin sonucundan başka birşey olamaz; ve onu güç terimleri içinde çözümlemek gerekir. Onu iki oluşturuca unsurdan çıkarsamak mümkündür: bunlardan negatif olan biri, gösterilecek özenin malolduğu zahmet tarafından oluşturulmaktadır. (hem hastalığın ağırlığı, hem de katedilecek mesafe: evden ve yakın çevreden uzaklaştıkça, gösterilecek bakım maddi olarak güçleşmektedir); pozitif olan diğeri hastanın ilham ettiği duygunun şiddeti tarafından belirlenmektedir, ama ailenin çerçevesi içinde yer alan doğal yakınlıklar alanından uzaklaştığı ölçüde hızla azalmaktadır. Aynı

82 Dupont de Nemours, *Idées sur les secours à donner aux pauvres malades dans une grande ville*, 1786, s. 10-11.

anda hem mekân, hem hayal gücü, hem de eğilimlerin şiddeti tarafından belirlenen belli bir sınır –kişinin evini az çok geniş bir şekilde kuşatan sınır– geçildikten sonra, yalnızca negatif güçler rol oynamakta ve yardım artık sağlanamamaktadır: "Bu yüzden, birbirlerine sevgi ve dostlukla bağlı olan aile bireyleri arasındaki yardımlaşma her zaman ortaya ilk çıkan, en dikkatli ve en gayretli olanıdır... Ama... yardımlar ne kadar uzaktan gelirse, bunları yapanlara o kadar ağır gelmektedir."

Hastalığın içinde yer aldığı toplumsal mekân böylece tamamen yenilenmiştir. Bu mekân Orta Çağdan klasik çağın sonuna kadar türdeş olarak kalmıştı. Sefaletle düşen ve hastalanan her insanın başkalarının merhametine ve bakımına hakkı vardı. Ayırimsız olarak herkesin yakınıydı; her an herkesten yardım isteyebilirdi. Ve ne kadar uzaktan geliyorsa o kadar tanımadık oluyor, aynı zamanda taşıdığı evrensellik simgeleri de o kadar canlı hale geliyordu; bu durumda o, anonimliği içinde kutsama güçlerini gizleyen en mükemmelen Sefil, Hasta olmaktaydı. XVIII. yüzyıl bunun tersine, bu mekânı parçalara bölmüş ve burada koskoca bir sınırlı çehreler kalabalığını ortaya çıkartmıştır. Hasta kendini süreksiz birimlerin içine yerleştirilmiş olarak bulmuştur: psikolojik canlılığın faal bölgeleri, gönlün faal olmayan ve nötr uzaklaşma ve eylemsizlik bölgeleri. Hastalığın toplumsal mekânı bir cins sadakat ekonomisine göre parçalanmıştır, öylesine ki, hasta artık bütün insanları değil de, yalnızca onunla aynı çevreye mensup olanları ilgilendirir hale gelmiştir: hayalgücü içindeki komşuluk, duygulardaki yakınlık. İnsanlığın toplumsal mekânı yardımseverlik alanıyla yalnızca laik bir dünya ile hristiyan bir dünyanın olduğu gibi değil, aynı zamanda hastaları aynı mensubiyet alanlarına göre, her sefaletin her insana her zaman geçmişinin anlamını taşıyan bir olasılığın içinde başvurduğu türdeş bir bölgenin içinde dağıtan ahlâki ve sevgiye dayalı bir süreksizlik yapısı içinde de zıtlıktır.

Ancak XVIII. yüzyıl burada bir sınır görmemektedir. Tersine, yardım faaliyetine daha fazla doğal bir canlılık ve aynı zamanda daha adil ekonomik temeller getirmek istemektedir. İdamesi pahalıya malolan büyük hastaneler kurmak yerine, yardımlar doğrudan hastaların ailelerine yapılabilir olursa üçlü bir avantaj sağlanacaktır: önce duygusal avantaj, çünkü aile hastayı hergün görünce, ona karşı olan gerçek acımasını kaybetmeyecektir. Ekonomik avantaj, çünkü bu hastaya evinde sağlanan yatacak ve yiyeceği vermek zorunda kalınmayacaktır. Son olarak da tıbbi avantaj, çünkü evdeki bakımın özenli olması bir yana, hasta "ölüm tapınağı" gibi olan hastanenin yıkıcı etkilerinden kurtulacaktır. Çevresinde gördüklerinin yarattığı melankoli, çeşitli hastalıkların bulaşması, onun için değerli olan herşeyden uzak kalması durumunu ağırlaştırmakta ve doğada doğrudan bulunmayan hastalıklara yol açmaktadır, çünkü bunlar tamamen hastane ortamının ürünüdürler. Hastaneye yatırılan kişinin durumu, daha sonradan "hastane hastalığı" denilecek özel hastalıkların doğmasına yol açmaktadır ve "hastane hekimi" yapay hastalıkları anlamak üzere çok deneyimli olmak zorundadır. "Nitekim hiçbir hastane hastalığı saf değildir"⁸³. Tıpkı kapatma uygulamasının sonunda fakirlik yarattığı gibi, hastane de hastalık yaratmaktadır.

İyileştirmenin doğal yeri hastane değil de, aile, en azından hastanın yakın çevresidir. Ve tıpkı fakirliğin emek gücünün serbest dolaşımı içinde yok olması gibi, hastalık da insanın doğal çevresinin ona kendiliğinden getireceği yardımların içinde iyileşecektir: "Toplum gerçek bir yardım yapabilmek için, ailelerin ve bireylerin özel güçlerinin kullanılmasına olabildiğince yer açmalıdır"⁸⁴.

XVIII. yüzyılın sonunda talep edilenler ve örgütlenmeye çalışılanlar işte bu "özel güçler"dir⁸⁵. İngiltere'de 1722'de

83 *Ibid.*, s. 10-11.

84 *Ibid.*, s. 113.

85 Brienne, Turgot'un talebi üzerine Toulouse bölgesinde fakirlere yardım

çıkartılan bir yasa, evde yapılan her yardımı yasaklamak-
taydı: yoksul hasta hastaneye getirilerek ve burada anonim
bir şekilde, kamusal yardım nesnesi haline gelmek zorun-
daydı. 1796 'da çıkartılan yeni bir yasa, bazı hastaların
layık oldukları halde başkalarından yardım almalarının en-
gellendiği ve diğer başkalarının da "evin rahatlığından ya-
rarlanmalarına" mani olduğu için "uygun olmayan ve baskıcı"
olarak nitelenen bu tutumu değiştirmiştir. Her köyde gö-
zetmenler, evlerinde kalan yoksul hastalara yapılacak
yardımın cinsine karar vereceklerdir⁸⁶. Aynı zamanda karşı-
lıklı sigorta sistemi de teşvik edilmektedir. Acland 1786'da
"*universal friendly or benefit society*" tasarısını ortaya çı-
kartmıştır; köylüler ve hizmetkârlar buraya aidat ödeye-
cekler ve hastalık veya kaza durumunda evlerinde yardım
alacaklardır; her köyde bir eczacı gereken ilaçları vererek,
bunların bedelinin yarısı köy, yarısı da şirket tarafından
ödenektir⁸⁷.

Devrim, hiç değilse başlangıç döneminde yardımın merke-
zi olarak örgütlenmesine ve büyük hastanelerin kurulmasına
ilişkin tasarıları bir yana bırakmıştır. La Rochefoucauld-
Liancourt'un raporu Dupont de Nemours ile Turgot'nun bazı
çömezlerinin liberal düşüncelerine uygundur: "Eğer evde yar-
dım sistemi yürürlüğe girerse, yani yardımları hastanın tüm
aile bireylerine yayma, onu sevdikleriyle çevrelenmiş olma
gibi avantajları olan sistem yürütülürse, bundan sağlanacak
tasarruf çok büyük olacaktır, çünkü bugün fakirin hastaneye
malolduğu bedelin yarısından çok daha az bir miktarla kişi-
lere evlerinde daha iyi bakılmış olacaktır"⁸⁸.

konusunda bir soruşturma yapmıştır. Bunun sonuçlarını 1775'te yazmış ve
Montigny'ye okumuştur. Evde yardım yapılmasını, ama aynı zamanda
deliler gibi bazı kategoriler için yurtlar kurulmasını öğrenmektedir, B.N.
Fonds Français 8129, f° 244-287.

86 Nicholls, *op. cit.*, II, s. 115-116.

87 F. Elden, *State of the poor*, I, s. 373.

88 La Rochefoucauld-Liancourt, Ulusal Meclis tutanakları, C. XLIV, s. 94-
95.

Birbirlerine yabancı olan iki hareket.

Bunlardan biri kapatma uygulaması tarafından tanımlanan mekânın içinde doğdu ve gelişti: delilik onun sayesinde, kapatıldığı karışık dünyanın içinde bağımsızlık ve özgüllük kazandı; şimdi yeni mesafeler ona, eskiden yalnızca akıl bozukluğunun tanındığı alanda algılanabilme olanağını vereceklerdir. Ve kapatılan diğer bütün biçimler kapatma aleminin kaçma eğilimine girmişlerken, delilik, klasik dünya açısından esaslı bir unsur olmuş olan, ama anlamı bize şimdi çok esrarlı olarak gözüken bu uygulamanın sonuncu kalıntısı, sonuncu tanığı olarak burada tek başına oturmaya devam etmektedir.

Sonra, kapatma aleminin dışında doğmuş olan şu diğer hareket olmuştur. Fakirlik, hastalık ve yardım konularındaki ekonomik ve toplumsal düşünce. Hastalık hristiyan aleminde ilk kez fakirlikten ve sefaletin bütün biçimlerinden ayrılmış olmaktadır.

Kısacası, eskiden deliliği sarmalamakta olan herşey parçalanmaktadır: sefalet çemberi ve akıl bozukluğu çemberi bozulmaktadır. Sefalet ekonomiye ilkin sorunlar içinde ele alınmaktadır; akıl bozukluğu hayal gücünün derin biçimlerinin içine gömülmektedir. Bunların kaderleri artık kesişmeyecektir. Ve XVII. yüzyılın sonunda yeniden ortaya çıkan, tıpkı suç gibi, henüz sürgün edildiği eski toprağa mahkûm olan, ama hastalara yardım konusunun ortaya çıkardığı tüm yeni sorunlarla da karşı karşıya gelen deliliğin kendisidir.

Delilik yakalandığı eski deney biçimlerinden kurtulmuş olması anlamında, çoktan serbest kalmıştır. Bu kurtuluş insancıl hareketlerin herhangi bir müdahalesi, "gerçeği"nin bilimsel ve nihayet pozitif olarak tanınması sayesinde değil de, deneyin en yeralındaki yapılarında gerçekleştirilen şu yavaş çabanın tümü sayesinde olmuştur: deliliğin hastalık olduğu yerde değil de, onun insanların hayatlarına ve tarihlerine bağlandığı yerde, insanların sefaletlerini hissettikleri yerde ve akli bozukluğunun fanzamlarının onlara musallat

oldu yerde gösterilen çaba Modern delilik kavramı bu karanlık bölgelerde yavaş yavaş oluşmuştur. Yeni kavram kazanımı olmamıştır; ama eğer böylesi tercih edilirse, onun kaygı verici mevcudiyetinin yeniden hissedilmesine yol açan bir geri çekilmenin, bu mesafenin sayesinde kavram "keşfi" olmuştur –Tuke ve Pinel'in ıslahından kısa bir süre önce onu nihayet akıl bozukluğunun göze batan büyük ve iflas etmiş çehresi içinde soyutlanmış olarak açığa çıkartan koskoca bir "kurtarıcı" çabasının sayesinde–.

ÜÇÜNCÜ AYIRIM

ÖZGÜRLÜĞÜN İYİ KULLANIMINA DAİR

Demek ki delilik gene bir cins inzivaya geri gönderilmiştir: bu inziva Rönesansa kadar tanıma fırsatını bulabilirdiği gibi gürültülü ve bir bakıma şanslı değil de, onu kapatma evlerinin karışık cemaatinden yavaş yavaş kurtaran ve onu yansız ve boş bir alanmışçasına kuşatan bir yalnızlıktır.

XVIII. yüzyıl esnasında ortadan yok olan şey delilere yapılan muamelenin insanlık dışı kaballığı değil de, kapatma uygulamasının aşikârlığı, delilerin içine sorunsuz olarak kapatıldıkları bütünsel birim ve onları akıl bozukluğunun kesin-tisiz örüntüsünün içine dahil eden şu sayısız ipliklerdir. Delilik Pinel'den çok daha önce özgür kalmıştır; bu kurtuluş onu zindanda tutan maddi zorlamalardan değil de, onu bu karanlık gücün kölesi olarak tutan şu anda zorlayıcı ve herhalde daha kesin bir iktidardan kurtuluştur. Delilik Devrim'den önce serbesttir: onu bireyselleştiren bir algılama için serbesttir, onun kendine özgü çehresinin tanınması ve ona sonunda nesne statüsünü verecek olan bütün çabalar için serbesttir.

Deli tek başına bırakılmış ve eski akrabalarından kopartılmış olarak, kapatma aleminin yok olmakta olan duvarları arasında sorun yaratmaktadır —o zamana kadar hiç formüle etmediği soruları sorarak—.

En çok yasa koyucunun başını belâya sokmuştur; yasa koyucu kapatma uygulamasının sonunun geldiğini ilân etmeyi sektirmesi mümkün olmadığından, artık deliliği hangi toplumsal mekânın içine yerleştireceğini bilememektedir –hapishane, hastane veya aile yardımı–. Devrim'den hemen önce ve hemen sonra alınan tedbirler bu kararsızlığı yansıtmaktadırlar.

Breteuil mühürlü mektuplara ilişkin genelgesinde, eminlerden çeşitli kapatma evlerine bu cins emirlerle atılan kişilerin kapatılma neden ve cinslerini kendisine bildirmelerini istemiştir. "Yasalar tarafından belirlenen cezaların katılığına maruz kalacak hiçbir şey yapmaksızın, ahlâk düşkünlüğüne, sefahate veya savurganlığa düşmüş olanlar" en fazlasından bir veya iki yıl tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılacaklardır. Bunun tersine, "zihni yabancılaştırmış ve saklamlığı insan içine çıkmaya engel veya çılgınlığı tehlike yaratan" mahpuslar kapatma evlerinde tutulacaklardır. "Onlara ilişkin durumlarının hep aynı olup olmadığını denetlemek söz konusudur ve eğer serbest kalmalarının topluma zararlı ve kendileri için yararsız olduğu anlaşılacak olursa, ne yazık ki tutukluluk hallerini sürdürmek kaçınılmaz olacaktır"¹. Bu ilk aşamadır: kapatma uygulamasını ahlâki hatalar, aile çatışmaları, ahlâk düşkünlüğünün en zararsız yanlarına ilişkin kısımları itibariyle daraltmak, ama bu uygulamaya ilkesi ve başat anlamlarından biri itibariyle hâlâ geçerli kılmak; delillerin kapatılması. Bu, deliliğin kapatma alemini fiilen ele geçirdiği andır, ve kapatmanın kendi de tam bu anda, sağladığı diğer yarar biçimlerinden arınmaktadır.

İkinci aşama, İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilânının ertesinde, Ulusal Meclis ve Kurucu Meclis tarafından yapılması hükme bağlanan büyük soruşturmalar tarafından oluşturulan aşamadır: "Hiç kimse yasalar tarafından belirlenen durumların dışında ve onların hükmettiği biçimlerden başka bir şe-

1 Eminlere gönderilen genelge, Mart 1784, zikr., Frunck-Brentano, *Les lettres de cachet à Paris*, s. XLII.

kilde tutuklanamaz ve hapiste tutulamaz... Yasa yalnızca, kesinlikle ve açıkça gerekli cezaları kabul etmek zorundadır ve hiçkimse suçun işlenmesinden sonra çıkartılan bir yasaya göre cezalandırılmaz". Kapatma uygulaması dönemi sona ermiştir. Yalnızca, mahkûm edilen veya zanlı suçlular ile delilerin şu an için birarada oldukları bir hapsedme uygulaması sürmektedir. Kurucu Meclis'in Dilencilik Komitesi Paris'teki kapatma evlerini ziyaret etmek üzere 5 kişi² belirlemiştir. La Rochefoucault-Liancourt dükü raporunu sunmuştur (Aralık 1789); bir yandan delilerin mevcudiyetinin haphaneleri gerelettiğini ve mahpusları insanlığa layık olmayan bir statüye indirme tehlikesi taşıdığına teminat vermektedir; buralarda olmasına göz yumulan karışma, iktidarın ve yargıçların büyük bir hafiflik içinde olduklarını kanıtlamaktadır: "Bu kaygısızlık aydınlanmış ve özenli acımanın çok uzağında yer almakta ve hiçbir yumuşaklık ve teselliye yer bırakmamaktadır... acaba sefalet yardım edeyim derken, insanlığı geriletmek olacak şey midir?"³.

Eğer deliler, tedbirsizlik sonucu içine karıştırıldıkları kişilerin alçalmasına neden olmuyorsa, o halde onlara kendilerine özgü bir kapatma alemi tahsis etmek gerekmektedir; bu kapatma talebi değil de, mümkün en etkin ve en yumuşak yardım biçiminde olmalıdır: "İnsanlığa darbe indiren bütün talihsizliklerin içinde, delilik merhamet ve saygıyı en fazla gerektirenlerinden biridir; bu duruma düşenlere birçok nedenden ötürü bakım ve özen gösterilmelidir; iyileşme umudunun olmadığı durumlarda, gene de bu talihsizlere hiç değilse dayanılabilir bir hayat sağlayacak olan iyi ve yumuşak bir muamele gösterilmelidir"⁴. Bu metinde, deliliğin statüsü ikircik-

2 Mebuslar Liancourt dükü, Sergy papazı, Cretot papazı; "Komitenin çalışmalarına dışarıdan yardımcı" Montlinot ve Thouret, bkz. Dilencilik Komitesine rapor, s. 4.

3 *Ibid.*, s. 47.

4 *Ibid.*, s. 78. Çalışmalarını Kurucu Meclis döneminin sonunda tamamlayan komite "deliliğin iyileştirilmesine yönelik iki hastane" kurulmasını istemiştir, bkz. Tuetey, *L'Assistance publique à Paris pendant la Révolution*, c. I, Giriş, s. XV.

liği içinde ortaya çıkmaktadır: hem kapalı tutulan kişilerin onun tehlikelerinden korumak, hem de ona özel bir yardımın iyiliklerini göstermek gerekir.

Üçüncü aşama, 12-16 Mart 1790 arasında çıkartılan büyük kararnameler dizisi tarafından meydana getirilmektedir. İnsan Hakları Bildirgesi bu kararnamelerde somut bir uygulama alanı bulmuştur: "Bu kararnamenin çıkışından itibaren altı hafta içinde, şatolar, dinsel binalar, güç evleri, polis binaları veya diğer herhangi bir hapishanede mühürlü mektuplar sonucu veya yürütme organı temsilcilerinin emirleri üzerine tutulan kişiler eğer mahkûm edilmemişlerse, haklarında mahkemelerde önemli bir suçtan dolayı bir dava görülüyorsa veya delilik nedeniyle kapatılmamışlarsa serbest bırakılacaklardır". Demek ki kapatma uygulaması artık kesin olarak bazı suç kategorileriyle deliliğe tahsis edilmiş durumdadır. Ama delilere ilişkin olarak bir ayarlama öngörülmektedir: "Bunaklık nedeniyle kapalı tutulan kişiler, bu kararnamenin yayınlanışından itibaren üç aylık bir süre içinde yargıçlar tarafından bilinen usuller içinde sorgulanacaklar ve onların kararı gereği hekimler tarafından ziyaret edileceklerdir; bu hekimler ilçe yönetimlerinin gözetimi altında, hastaların gerçek durumlarını belirleyecekler, böylece onların kendilerine ayrılan hastanelere yatırılmalarına karar verilecektir"⁵. Artık tercih yapılmıştır. Bailly, Duprat-Dutertre ve bir polis yöneticisi 29 Mart 1790'da, kararnamenin nasıl uygulanabileceğini belirlemek üzere Salpêtrière'e gitmişlerdir⁶; daha sonra Bicêtre'e aynı türden bir ziyaret yapmışlardır. Bu ziyaretlerin nedeni, ortada çok sayıda güçlüğün bulunmasıdır, ve en başta da şu güçlük: delilere yönelik veya en azından onlara ayrılmış hastane yoktur.

Çok sayıda teorik kararsızlığın eklendiği bu maddi güçlüklerin karşısında, uzun bir tereddüt dönemi başlayacaktır⁷.

5 Kararnamenin IX. maddesi.

6 Bkz., *Moniteur*, 3 Nisan 1790.

7 Hastanelerdeki delilerle ne yapılacağına ilişkin çok sayıda tartışma. Ör-

Meclis her bir yandan yönelen taleplerde, vaadedilen hastanelerin kurulmasından önce, delilere karşı korunma olanağı verecek bir metin istenilmektedir. Ve gelecekte çok önemli olacak bir gerilemeyle, deliler tehlikeli canilere karşı değil de, zararlı hayvanlara karşı alınan dolaysız ve denetimsiz önlemlere teslim edilmişlerdir. 16-24 Ağustos 1790 tarihli yasa "serbest bırakılmış meczuplar veya çılgınlar ve zararlı ve yırtıcı hayvanlar tarafından yol açılabilecek istenmeyen olaylara çare olma veya bunları önleme işini... taşra yönetimlerinin dikkat ve yetkilerine bırakmakta"dır⁸. 22 Temmuz 1791 tarihli yasa aileleri meczupların gözetim altında tutulmalarından sorumlu tutarak ve taşra yönetimlerine yararlı her türlü tedbiri alma yetkisini tanıyarak, bu tutumu güçlendirmiştir: "Meczupların akrabaları onları gözetim altında tutarak, onların zarar vermelerini önlemek ve hiçbir düzensizliğe yol açmamalarına dikkat etmek zorundadırlar. Taşra yönetimi özel kişilerin bu ödevi yerine getirmelerinde ihmal göstermelerinden kaynaklanacak sakıncaları önlemek zorundadır". Deliler serbest kalışlarının bu yön değiştirmesiyle, bu kez bizzat yasanın içinde olmak üzere, kapatma uygulamasının onları maruz bıraktığı şu hayvansal statüye geri dönmüşlerdir; tam da hekimlerin onlara yumuşak bir hayvansallık tanımaya başladıkları bir dönemde, yeniden vahşi hayvan haline gelmişlerdir⁹. Fakat yetkililerin eline istenildiği kadar böylesine yasal dayanaklar verilsin, bunlar sorunları çözmede yetersiz kalmışlardır; meczuplar için hastaneler hâlâ ortalıkta yoktur.

İçişleri bakanlığına sayılamayacak kadar çok talep ulaşmaktadır. Örneğin Delessart bunlardan birine şöyle cevap

neğin Toulouse düşkünler yurdunda, Polis amiri içişleri bakanının hastanesinin sefaleti ve "gösterilecek özenin zor ve pahalı olması" nedeniyle emrettiği serbest bırakmaya güvenlik nedenleriyle razı olmamıştır. Ulusal Arşivler, F 15, 339.

8 Başlık XI, md. 3.

9 Bu düzenlemeler Ceza Kanununda da yer almışlardır. Portalis 30 Fructidor, yıl XII, 17 Eylül 1801 tarihli bir genelgede bunlara atıfta bulunmuştur.

vermiştir: "Bayım, ben de sizin gibi, zavallı meczuplara hizmet vermeye yönelik kurumların oluşturulmasının ne kadar iyi olacağını düşünüyorum...: Bu gibi kurumların yokluğu meczupların sizin ilinizde çeşitli hapishanelere yerleştirilmelerine yol açtı, şu an için bunları durumlarına hiç uygun olmayan bu yerlerden almanın, onları eğer mümkünse geçici olarak Bicêtre'e aktarmaktan başka hiçbir olanağını göremiyorum. Demek ki ilinizdeki Direktuar yöneticilerinin Paris'tekilere yazarak, meczupları bu kuruma aldırmanın çareleri üzerinde görüşmeleri uygun olacaktır; onların buradaki bakım masrafları, eğer aileleri bunu karşılayacak durumda değilse, ya sizin iliniz, ya da oturdukları bucaklar tarafından karşılanacaktır"¹⁰. Demek ki Bicêtre, özellikle Sanit-Lazare'ın kapatılmasından beri, tüm meczupların gönderildiği büyük merkez haline gelmiştir. Kadınlar için de Salpêtrière bu durumdadır: 1792'de buraya, eskiden Saint-Jacques caddesindeki eski Capucin okuluna yerleştirilmiş olan 200 deli kadın gönderilmiştir¹¹. Fakat uzak illerdeki delilerin genel hastanelere gönderilmeleri söz konusu değildir. Bunlar çoğu zaman hapishanelerde tutulmaktadırlar; örneğin Hâ kalesi, Angers veya Bellevaux şatoları gibi. Buralardaki düzensizlik anlatılır gibi değildir ve bu durum İmparatorluk dönemine kadar sürecektir. Antoine Nodier Bellevaux şatosuna ilişkin birkaç ayrıntı vermektedir: "Görevliler hergün, tutukluların dövüşüklerini ve birbirlerini boğazladıklarını çıgıklardan anlıyorlar. Muhafızlar hemen koşuyor. Bunlar askerlerin en döküntülerinden oluşuyor; il yöneticileri sükûneti sağlamak üzere davet ediliyorlar; bunların yetkisine kimse aldırıyor; onlara hakaret ediliyor; burası artık bir adalet ve tutukevi değil..."¹².

10 İçişleri bakanından, Seine-et-Oise ili başsavcısı ve belediye meclisi üyesi M. Chalan'a 5 Mayıs 1791 tarihli mektup, elyazması, zıkr. Lallemand, *op. cit.*, IV, II, s. 7, n. 14.

11 Bkz. Pignot, *Les Origines de l'hôpital du Midi*, s. 92-93.

12 Mahkemeler nezdinde hükümet komiseri Antoine Modier'nin raporu, 4 Germinal Yıl VIII, zıkr. Léonce Pingaud, *Jean de Bry*, Paris, 1909, s. 194.

Bicêtre'deki düzensizlikler aynı, hatta daha da büyüktür; buraya siyasal mahpuslar konulmakta; izlenilen şüpheliler burada tutuklu olarak bulundurulmaktadır; sefalet ve kıtlık yüzünden bir sürü aç burada tutulmaktadır. Yönetim sürekli itiraz etmektedir; suçluların ayrı bir yere konulması istenmektedir; ve önemli bir nokta olarak, bazıları yanlarına delilerin konulmasından yakınmaktadır. 9 Brumaire Yıl III tarihinde Bicêtre kâhyası "Yönetimler ve mahkemeler komisyonu üyeleri Granpré ve Osmond yurttaşlara" şöyle yazmıştır: "İnsanlığın kesin bir şekilde gündemde olduğu bir sırada, suç ile yoksulluğun aynı sığınakta birarada olduğunu görünce dehşete kapılmayacak kimsenin olamayacağını ilân ediyorum. Eylül katliamlarını, sürekli firarları¹³ ve birçok insanın zincire vurulmuş mahkûmların yola çıkışlarını seyretmelerini hatırlatmak gerekir mi? Yoksul düşkünler ve yaşlılar "yalnızca zincirleri, parmaklıkları ve kilitleri görmektedirler. Bunlara bir de mahkûmların bazen onlara kadar gelen iniltilerini eklemek gerekir... Sonuçta yeni bir ısrarla, ya mahpusların Bicêtre'den çekilerek, burada yalnızca fakirlerin kalmasını; ya da yalnızca mahpusların kalması için fakirlerin buradan çekilmesini isterken işte bu temellere dayanıyorum". Eğer bu mektubun Devrim'in ta göbeğinde, Cabanis'in raporlarından çok sonra ve Pinel'in geleneğe göre Bicêtre'deki meczupları "kurtardığı" tarihten aylarca sonra yazıldığı düşünülecek olursa, ortaya çok belirleyici bir durum çıkmaktadır¹⁴: "Belki bu sonuncu durumda, insanlığa müthiş bir şekilde acı çektiren diğer talihsizler türü olan deliler burada bırakılabilirler... İnsanlığı yücelten yurttaşlar, bu kadar güzel bir düşü gerçekleştirmek için acele ediniz ve önceden emin olunuz ki, bunu yaparsanız insanlığa layık olursunuz"¹⁵. Bu yıllar boyunca

13 *Mémoires du Père Richard*'a göre, Bicêtre'e tek bir günde 400 siyasal mahpus getirilmiştir, f° 49-50.

14 Bicêtre'deki görevine 11 Eylül 1793'te başlayan Pinel Salpêtrière'e 13 Mayıs 1795'te (24 Floréal Yıl III) atanmıştır.

15 Bicêtre'deki Fakirler Evi kâhyası Letourneau'dan Osmond ve Grand Pré yurttaşlara mektup, zikr., Tuetey, *op. cit.*, III, s. 360-362.

ca karmaşığa çok büyük olarak kaldığı için,"insanlığın" yeniden değerdendirildiğı bu anda dellığe hangi yerin verilmesinin gerektiğini belirlemek çok güç olmuş; onu yeniden yapılanmakta olan toplumsal bir mekânın içine yerleştirmek çok zor olmuştur.

Fakat daha bu basit kronolojinin içinde bile, büyük ıslahatın başlangıcı olarak gelenekler tarafından belirlenen tarihi çoktan aştık. 1780-1790 arasında alınan tedbirler, sorunun yerini belirlemektedirler: kapatma uygulamasının yok olması deliliğı toplumsal mekâna dahil olacağı belirgin noktadan yoksun bırakmıştır; ve toplum zincirinden boşanan tehlike karşısında bir yandan doğmakta olan ideale –meczuplara ayrılmış kurumların oluşturulması– uygun bir dizi uzun vadeli kararlar, öte yandan da deliliğı güç yoluyla egemen olma olanağı verecek bir dizi acil tedbirle –eğer bu tarih ilerleme terimleriyle ölçölmek istenirse, geriletici önlemler– tepki vermiştir.

İkircikli bir durum, ama içinde bulunulan sıkıntıyı da göstermektedir; ve aynı zamanda, doğmakta olan yeni deney biçimlerine de tanıklık etmektedir. Bunları anlayabilmek için bütün ilerleme temalarından, bunların parspektif ve teleoloji olarak içerdığı unsurlardan kurtulmak gerekir. Bu ilerleme tercihi ortadan kalktıktan sonra, deney biçimlerini yalnızca kendi devamının sürekliliğine açık olan ve bizim için bile hiçbir şeyin durduramayacağı, sonu belirsiz bir hareketin içinde taşıyan bütönsel yapıları belirleyebilmek gerekir.

Demek ki, Pinel ve Tuke ıslahatını çevreleyen yılların içinde yeni birşeyin geliş olabilecek unsurları aramaktan özenle kaçınmak gerekmektedir: deliliğın olumlu olarak tanınmasının geliş; meczuplara insani bir özen gösterilmesinin geliş. Bu dönemin olaylarına ve onları taşıyan yapılara baş-

kalaşım özgürlüğü tanımak gerekir. Hukuki tedbirlerin biraz altında, kurumların hizasında ve deli ile deli-olmayan'ın çarpıştıkları, bölündükleri, birbirlerini anladıkları ve son olarak da tanıdıkları şu gündelik tartışmanın içinde, bu yıllar esnasında bazı çehreler oluşmuştur –bunlar tabii ki belirleyici çehrelerdir, çünkü "pozitif psikiyatri"yi onlar taşımışlardır–; deliliğin sonunda objektif ve tıbbi tanısına ilişkin olan ve onları keşif ve gerçeğin açığa çıkartılması olarak kutsallaştırarak meşru kılan efsaneler bu çehrelerden hareketle ortaya çıkmışlardır.

Aslında bu çehreleri tanıma terimleri içinde tasvir etmek mümkün değildir. Bunlar tanımanın ötesinde, bilginin henüz onun jestlerine, alışkanlıklarına, ilk sözlerine çok yakın olduğu yerde durmaktadırlar. Bu yapılardan üçü hiç kuşkusuz belirleyici olmuştur.

1° Bunlardan birinin içinde, sanki daraltılmış ve sınırlandırılmış olan eski kapatma mekânıyla, başka bir yerde oluşan ve ona ancak birbirini izleyen değişiklikler ve temizlemelerle uyarlanabilen tıbbi bir mekân birbirlerine karışmıştır.

2° Başka bir yapı, delilik ile onu tanıyan, gözetim altında tutan ve yargılayan arasında yeni, nötrleştirilmiş, görünüşte bütün suç ortaklıklarından arındırılmış ve objektif bakış düzleminde yer alan bir ilişki kurmuştur.

3° Üçüncü yapının içinde, deli suçluyla karşı karşıya gelmiştir, ama bu ne bir karıştırma mekânının içinde, ne de sorumsuzluk türleri içinde olmaktadır. Bu, deliliğe suçluluğu tamamen indirgemeden, onunla birlikte oturma olanağı verecek ve aynı zamanda akli başında insana delilikleri yeni ahlâk biçimlerine göre yargılama ve dağıtma izni verecek olan yapıdır.

Aşamalarının tasladığını verdiğimiz yasama öyküsünün arkasında, asıl incelenmeleri gerekenler bu yapılardır.

Tıbbi düşünce ile kapatma uygulaması birbirlerine uzun süre yabancı kalmışlardır. Sinir hastalıkları bilgisi kendine özgü yasalara göre gelişirken, klasik dünyada somut bir delilik deneyi yer almaktaydı –kapatma uygulaması tarafından simgelenen ve saptanan deney–. XVIII. yüzyılın sonunda bu iki biçim, bir ilk kesişmenin taslağı içinde birbirlerine yaklaşmışlardır. Ne bir aydınlanma, hatta ne de bir bilgi dönüşümü içinde, kapalı tutulanların yalnızca hasta kişiler olduklarını açığa çıkartacak bir bilinçlenme değil de; türdeş, tekdüze ve katı bir şekilde sınırlandırılmış olan eski dışlanan mekânı ile, XVIII. yüzyılın parçalara ayırdığı, şefkatin psikolojik ve ahlâki biçimlerine göre bölerek çok biçimli hale getirdiği şu toplumsal yardım mekânının içinde karşılaştıkları şu karanlık çaba söz konusudur.

Fakat bu yeni mekân deliliğe özgü sorunlara uyarlanmış değildir. Sağlam yoksullara çalışma zorunluğu yüklenmişse de, ailelere hastalara bakma yükümlülüğü getirilmişse de, delilerin topluma karışmalarına izin vermek söz konusu olmamıştır. En fazlasından, çevrelerindeki bireylere tehlikeli delileri serbestçe dolaşmaya bırakmaları yasaklanarak, bunları aile mekânı içinde tutmak denenebilirdi. Fakat bu durumda korunma tek bir yandan ve oldukça narin bir şekilde sağlanmış olurdu. Burjuva toplumu kendini sefalet konusunda ne kadar masum hissettiyse, delilik konusunda o kadar sorumlu görmüş ve bireyleri ondan korumasının zorunlu olduğunu düşünmüştür. Hastalık ile fakirliğin hıristiyan aleminde ilk kez yalnızca birey ve aile kürelerine ait *özel şeyler* haline geldikleri dönemde, delilik bizatihi bu olgudan ötürü *kamusal bir statü* kazanmıştır ve topluma onun tehlikelerine karşı güvence veren bir hapis tutma mekânını tanımlamıştır.

Bu hapis tutmanın doğasını belirleyen henüz hiçbir şey yoktur. Bunun ıslaha mı, yoksa hastaneye mi daha yakın olacağı bilinmemektedir. O an için tek bir şey kesindir: kapatma uygulamasının çökerek, ıslah için tutulanlara özgürlüklerini geri verdiği ve sefilleri de ailelerine iade ettiği

sırada, deli tutuklu veya mahkûm mahpuslar, fakirler ve aileleri olmayan hastalarla aynı statüde bulunmaktadır. La Rochefoucauld-Liancourt raporunda, evde yardım uygulamasının Paris'te hastanelerde bulunan kişilerin büyük bölümü için geçerli olabileceğini ileri sürmektedir: "Bu yardım biçimi yaklaşık 11.000 fakirden yaklaşık 8.000'i için uygulanabilir, yani *mahpus*, *mezcup* veya *ailesiz* olmayan çocuklar ve iki cinsten kişiler için"¹⁶. Öyleyse delilere diğer mahpuslar gibi muamele etmek ve onları bir hapisane yapısının içine yerleştirmek mi, yoksa onlara ailesi olmayan hasta gibi muamele etmek ve onların etrafında bir adeta-aile mi oluşturmak gerekir? Şimdi Tuke ve Pinel'in herbirinin bu işi, modern tımarhanenin ilk örneğini tanımlayarak nasıl yaptıklarını göreceğiz.

Fakat bu iki hapis tutma tarzının ortak işlevi ve karma biçimi henüz keşfedilmemiştir. Devrim'in başlayacağı sırada iki tasarı dizisi birbiriyle çarpışmaktadır: bazıları eski kapatma işlevlerini esas olarak delilik ve suç konusunda, yani biçimler altında canlandırmanın çarelerini aramaktadırlar –bir cins geometrik saflığa, adeta hezeyan içindeki bir rasyonnelliğe uygun olarak–; diğerleri de bunun tersine, bu işi tam başaramayan ailenin yerine ikâme edilebilecek bir deli hastanesi statüsünü tanımlamaya uğraşmaktadırlar. Bu insançılık ile barbarlık arasındaki savaş, geleneklerin yeni insancılığa karşı mücadelesi değildir. Deliliğin eski kader arkadaşlarının –fakirlik, ahlâk düşkünlüğü, hastalık– özel alana geçtikleri bir sırada, toplumun tümünün yeniden kormaya çalıştığı deliliğin yeniden tanımlanması konusundaki zoraki elyordamlarıdır. Tamamen yeniden yapılanan toplumsal bir mekânda, delilik bir yer bulmak zorundadır.

Kapatma uygulamasının anlamını kaybettiği sırada, engelsiz, sakıncasız ve sessiz bir mükemmellik içinde işleyen ideal ıslahanenin; bütün ıslah mekanizmalarının saf halinde

iş görebilecekleri düşsel Bictêrelerin hayali kurulmuştur; buralarda herşey düzen ve ceza olacaktır, cezaların ölçüsü tam olacaktır, çalışmalar ve cezalar örgütlü bir piramid biçiminde olacaklardır –kötülük dünyalarının olabilecek en iyisi-. Ve bu ideal kalelerin gerçek dünyayla hiçbir temaslarının olmasının hayali kurulmaktadır: bunlar kendi üstlerine tamamen kapalı olarak, bulaşmayı önleyen ve dehşeti yok eden bir yeterlik içinde, yalnızca kötülüğün kaynaklarıyla geçineceklerdir. Bunlar bağımsız mikrokozmosları içinde, toplumun tersine dönmüş imgesini meydana getireceklerdir: kusur, zorlama ve ceza böylece tıpkı bir ayna gibi, insanların mutluluğunu oluşturan erdem, özgürlük ve ödülü yansıtmaktadırlar.

Örneğin Brissot, aynı zamanda hem mimari, hem de ahlâki olan bir geometrinin katılığına göre, mükemmel bir ıslahatının planını çizmektedir. Her mekân parçası özenle düzenlenmiş toplumsal bir cehennemın simgesel değerlerini almaktadır. Kare biçimli olmak zorunda olan bu binanın iki kenarı hafif kötülüklere ayrılacaktır: bir yandan kadın ve çocuklar, öte yandan borçlular; bunlara "yatak ve vasat bir yemek" verilecektir. Odaları güneş görecek ve iklimin yumuşak yanlarına yönelik olacaktır. Binanın soğuk ve rüzgâr alan tarafına "idamlık sanıklar" ve onlarla birlikte ahlâk düşkünleri, huzursuzlar ve "kamu huzurunu bozan" bütün meczuplar yerleştirilecektir. Mahpusların ilk iki tabakası kamusal yararı olan bazı işler yapacaklardır. Diğerleri ise, sağlığa zararlı olan, ama yapılması mutlaka gereken ve bu yüzden de çok büyük sıklıkla dürüst kişilerin yapmak zorunda kaldıkları işler verilecektir. "İşler güce veya beceriye, suçun cinsine oranlı hale getirilecektir. Böylece serseriler, ahlâk düşkünleri, kopuklar taş kesecekler, mermer parlatacaklar, boya malzemesi dövecekler ve olağanda namuslu yurttaşların hayatını tehdit eden kimyasal işlemleri yapacaklardır". Çalışma bu harika ekonomide çifte bir etkinlik kazanmaktadır: yok ederken üretmektedir –toplum için istenmeyen işçinin ölümünden doğan gerekli üretim-. İnsanın kaygı verici ve tehlikeli hayatı nes-

nenin itaatkârlığına geçmiştir. Bu meczup varoluşların bütün düzensizlikleri, sonunda mermerin cilalanmış olan bu yüzeyinde eşitlenmişlerdir. Klasik kapatma temaları burada en yüce mükemmelliklerine ulaşmışlardır: kapalı tutulan ölüme kadar dışlanmış, ama bu ölüme varana kadar attığı her adım, tortusu olmayan bir tersine dönebilirlik içinde onu kovan toplumun mutluluğu için yararlı hale gelmektedir¹⁷.

Devrim başladığında bu cins düşler henüz yok olmamışlardır. Musquinet'ninki oldukça benzeri bir geometriye ilişkindir; ama simgelerin özenliliği burada daha da zengindir. 4 kenarı olan bir kale; her binanın dört katı var ve bir çalışma piramidi oluşturuyorlar. Mimari piramid: altta tarama ve eğirme tezgâhları; tepede "kumaş dokunmaya başlamadan önce tezgâhın atkılarının takılacağı bir platform kurulacaktır"¹⁸. Toplumsal piramid: kapalı tutulanlar 12'şerli mangalar halinde ve bir ustabaşının yönetiminde gruplanmışlardır. Çalışmaları gözetmenler tarafınan denetlenmektedir. Hepsine birden bir müdür başkanlık etmektedir. Nihayet, zirvesine özgür kalmakta ulaşan liyakat hiyerarşisi; her hafta işçilerin en gayretlisi "bay başkandan 6 liralık ekü değerinde bir ödül alacak ve bu ödülü üç kez alan özgürlüğünü kazanacaktır"¹⁹. İşte çalışma ve çıkar alanındaki denge en adil düzeyde kurulmuştur: kopuk tutuklunun çalışması yönetim için ticari değerdir ve mahpus için de özgürlüğü satın alan değerdir; tek bir ürün ve iki kazanç sistemi. Fakat aynı zamanda, binaların meydana getirdiği karenin ortasında bulunması gereken kilise tarafından simgelenen ahlâk dünyası da vardır. Kadınlar ve erkekler her pazar ayine katılmak ve "onlarda her zaman geçmiş hayatlarından pişmanlık duymaya, onlara ahlâk düşkünlüğünün ve aylaklığın insanları bu dünyadaki hayatta

17 Brissot de Warville, *op. cit.*, s. 183-185. Sade'in "ölüm cezası üzerine bir deneme ve suçluları devlete yararlı hale getirme tasarısı" yazdığını veya yazmayı düşündüğünü kaydetmek gerekir. *Portefeuille d'un homme de lettres*, zikr. G. Lély, *Vie du marquis de Sade*, C. II, s. 343.

18 Musquinet de la Pagne, *op. cit.*, s. 10-11.

19 *Ibid.*, s. 26.

bile ne kadar mutsuz kıldıklarını anlatmayı... ve onlara gelecekteki hal ve gidişlerinin en iyisi olacağına ilişkin kesin bir karar aldırtmayı amaçlayacak olan"²⁰ vaazı dikkatle dinlemek zorundadırlar. Eğer daha önceden ödül kazanmış ve özgürlüğüne bir veya iki adım kalmış bir mahpus ayını bozarsa veya "adetleri düzensiz" olarak gözükmürse, kazandığı ödülü hemen kaybeder. Özgürlük yalnızca ticari bir değere değil, aynı zamanda ahlâki bir değere de sahiptir ve aynı zamanda erdem yoluyla da elde edilmesi gerekir. Demek ki mahpus iki bütünün kesişme noktasına yerleştirilmiştir: bunlardan biri onun emeği, üretimi ve ikramiyelerinden oluşan, tamamen ekonomik bütündür; diğeri de erdem, gözetim ve ödüllerden oluşan tamamen ahlâki bütündür. Bunların ikisi, aynı zamanda saf maneviyat da olan mükemmel bir çalışmanın içinde çakıştıklarında, mahpus özgür olmaktadır. İslahanenin kendisi, şu mükemmel Bicêtre çifte bir meşruluğa sahip olmaktadır: dış dünya için yalnızca kazançtır –Musquinet bu ücret ödenmeyen çalışmanın değerinin 400 işçi için 500.000 lira olduğunu hesaplamaktadır–; ve kapsadığı iç dünya için de devasa bir manevi arınmadır: "Hiçbir insan yoktur ki, ne kadar yozlaşmış olursa olsun, ıslahı mümkün olmasın; ona gerçek çıkarlarını öğretmekten ve onu dayanılmaz ve her zaman insanlığın zayıflığının üstünde olan cezalarla aptallaştırmaktan başka birşey gerekmez"²¹.

Burada kapatma efsanesinin uç biçimlerine temas etmekteyiz. Bu efsane, kapatmanın niyetlerinin şöylesine bir gözüldüğü karmaşık bir şemanın içinde arınmaktadır. Zaten gizlice olduğu şeyi bütün saflığı içinde olmaktadır: kapalı tutulanlar için ahlâki denetim, diğerleri için ekonomik kâr; ve burada gerçekleşen çalışmanın ürünü tüm katılığı içinde bölünmektedir: bir yanda tamamiyle yönetime ve buradan da topluma giden kâr; öte yanda işçiye ahlâklılık sertifikaları halinde giden ödül. Bu bir cins karikatür halindeki gerçek yal-

20 *Ibid.*, s. 27.

21 *Ibid.*, s. 11.

nızca tımarhanenin ne olmak istediğini değil, aynı zamanda bir burjuva bilincinin emek, kâr ve erdem arasında kurduğu ilişkileri işaret etmektedir. Burası delilik tarihinin, akıl ve akıl bozukluğunun aynı anda ifade edildikleri efsanelerden kaydığı andır²².

Tamamen ahlâklı bir şekilde sarfedilen emeğe ilişkin bir düşle ve pozitifliğine onu gerçekleştirenin ölümünü de ekleyen bir çalışmaya ilişkin diğer hayallerle birlikte, kapatma uygulaması aşırı bir gerçekliğe ulaşmaktadır. Artık bu cins tasarımlara yalnızca psikolojik ve toplumsal anlamların aşırı bolluğu egemen olmaktadır; deliliğin düzeyini belirleyen koskoca bir simgeler sistemi; delilik artık yalnızca düzensizlik, kuralsızlık, karanlık hatadan ibarettir –devletin huzurunu bozan ve ahlâkı reddeden bir dengesizlik–. Burjuva toplumunun kapatma uygulamasının yararsızlığını algıladığı ve akıl bozukluğunu klasik çağın bir hassasiyeti kılan, şu aşıkâr gibi gözüken birliğin kurulmasına izin verdiği sırada, insana yabancı olan herşeyin boğulduğu ve sessiz kılındığı saf bir çalışmanın –kendi için bütün kâr, diğerleri için yalnızca ölüm ve ahlâki tabiyet– düşünüyormuş gibi başlamıştır.

Kapatma uygulaması bu düşlerin içinde bitkin düşmektedir. Saf biçim haline gelmekte, koayca toplumsal yararlar şebekesinin içine yerleşmekte, sonsuz bir verimlilikte olduğunu açık etmektedir. Zaten mahkûm ediliş olan bir kapatma uygulamasının temalarını fantastik bir geometri içinde yendi-e alan bütün efsanevi yağmurlar, boşuna gayretlerdir. Ancak bu çabalar kapatma mekânını bütün gerçek çelişkilerinden temizleyip, onu hiç değilse hayali yapısı içinde toplumun taleplerine uyarlanabilir hale getirerek, onun tek değeri

22 Musquinet'nin Eski Rejim döneminde Bicêtre'e kapatıldığını, Devrim sırasında mahkûm edilip yeniden kapatıldığını –ya deli, ya da suçlu sayılarak– unutmamak gerekir.

olan dışlama değerinin yerine pozitif bir anlam ikâme etmeye çalışıyordu. Devletin sınırlarında adeta negatif bir alan oluşturmuş olan bu bölge, toplumun kendini tanıyabileceği ve kendi değerlerini dolaşıma sokabileceği dolu bir ortam haline gelmenin çarelerini arıyordu. Brissot veya Musquinet'nin düşleri bu bağlam içinde; ciddiyetlerinin, felsefi kaygılarının, ilk tıbbi endişelerin tamamen zıt bir yön veriyora benzedikleri başka tasarılarla işbirliği içindedirler.

Onlarla çağdaş olmalarına rağmen, bu tasarılar çok farklı bir tarzındırlar. Birincilerinde, kapalı tutulana hiçbir atıfta bulunmadan, en genel biçimleri itibariyle ele alman bir kapatmanın soyutlanması egemendi –kapalı tutulan kişi kapatmanın daha çok fırsatıydı ve onun varlık nedeni olmaktan çok malzemesiydi. İkincilerinde ise bunun tersine, kapalı tutulanlara ilişkin özellikler ve esas olarak da deliliğin XVIII. yüzyıl boyunca kapatma uygulamasının esas yapılarını kaybetmesi ölçüsünde kazandığı şu kendine özgü çehre yüceltilmekteydi. Yabancılaşma bu tür düşlerde kapatma vakalarından biri olduğundan daha çok, bizatihi kendi olarak ele alınmıştır: bu ele alınışı içinde yabancılaşma kendinde ve kendi için bir sorun olarak kabul edilmiş ve kapatma uygulaması yalnızca bir çözüm biçimi olarak görülmüştür. Kapalı tutulan delilik ile tedavi edilen delilik ilk kez sistematik bir şekilde karşılaştırılmış olmaktadır, yani akıl bozukluğuna taşınan delilik ile hastalığa taşınan delilik; kısacası, kelimenin modern anlamında zihin yabancılaşmasını meydana getiren bu karıştırmanın veya bu sentezin (nasıl adlandırılmak istendiğine göre) ilk anı.

1785'te Doublet ve Colombier'nin imzalarıyla *Instruction imprimée par ordre et aux frais du gouvernement sur la manière de gouverner et de traiter les insensés* yayınlanmıştır. Deli burada, yeniden düzenlenmeye çalışılan bir yardım uygulamasıyla, yok olmakta olan bir kapatma uygulamasının ortasında, tamamen ikircikli olarak, bu yere sahiptir. Bu metnin deliliğin ele alınmasında ne keşif, ne de dönüşüm değeri

vardır. Bunlardan çok uzlaşmaları, aranan tedbirleri, denge-leri işaret etmektedir. Devrimci yasa koyucuların bütün te-reddütleri burada sanki önceden tahmin edilmişcesine yer almışlardır.

Yardım doğal bir acıma duygusunu tabii dışavurumu ola-rak bir yandan delilik tarafından, ihtiyaçlarını kendileri karşılayamayan diğer herkes gibi talep edilmektedir: "Top-lum en büyük koruma ve özeni en zayıf ve en mutsuz varlıklara borçludur; böylece çocuklar ve meczuplar her zaman kamusal ilginin nesnesi olmuşlardır". Ancak çocuklara karşı doğal ola-rak duyulan şefkat pozitif bir eğilimdir; deliler sözkonusu olduğunda ise, acıma duygusu hemen kendi şiddet ve çılgınlık-larına bağlı olan bu garip varoluş karşısında duyulan dehşet tarafından giderilmekte ve silinmektedir: "Eğer deyim yerin-deyse, onların yüz ve bedenlerinde taşıdıkları çok çirkin dam-gaların insanın içini parçalayan görüntüsünden, akıllarının unutulmuşluğundan kaçmak zorunda kalınmaktadır; ve zaten onların şiddet hareketlerinden duyulan kaygı, onlara bakmak zorunda olmayan herkesi onlardan uzaklaştırmaktadır". De-mek ki, soyut bir acıma duygusunun hükmettiği yardım ödevi ile gerçekten duyulan bir korkunun uyandırdığı meşru kaygılar arasında orta bir yol bulmak gerekmektedir; bu çok doğal ola-rak *intramuros* (duvarların içinde MAK.) bir yardım, korku-nun emrettiği bir mesafenin ucundan götürülen bir imdat, ka-patma uygulaması tarafından bir yüzyıldan daha uzun bir süreden beri düzenlenen ve onun tarafından boş bırakılan bu mekânda seferber edilen bir acıma duygusu olacaktır. Bizzat bundan ötürü, delilerin dışlanması başka bir anlam kazana-caktır: artık akıl ile akıl bozukluğunun toplumun en uç sınırla-rında yer alan büyük durağını belirlemeyecek; bizzat grubun içinde duygular ile ödevler arasında sanki bir uzlaşma hattı çizecektir –acıma ile korkunun arasına, yardım ile güvenliğin arasına–. Artık, herhalde eski tasallutlardan miras aldığı ve insanların sağır kaygılarının içinde cüzzamın yerini adeta coğrafi bir şekilde alarak teyid ettiği şu mutlak sınır olma

değerine bir daha sahip olmayacaktır. Artık, şimdi sınırdan çok ölçü olmak zorundadır; ve "ilhamını Roma hukukundan alan Fransız tımarhaneleri" işte bu yeni anlamın aşıkârlığı yüzünden eleştiriye bu kadar açık hale gelmişlerdir; nitekim bunlar "yalnızca kamusal endişeyi gidermekte ve yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda çoğunlukla ihmal edilen ve bu yüzden deliliğin iyileştirilebilir ve azaltılabilir olmasına rağmen artmasına neden olan ve bakım yapılmasını da talep eden acıma duygusunu tatmin edememektedirler".

Fakat kapalı tutmanın bu yeni biçimi aynı zamanda, zenginliğin olabilirliğini ve fakirliğin taleplerini uzlaştırma anlamında da ölçü olmak zorundadır; çünkü zenginler –ve Turgot'nun çömezlerinde, yardım ülküsü burada yer almaktadır– "deliliğe yakalanmış akrabalarına kendi evlerinde bakmayı kendi yasaları haline getirmektedirler" ve başarısızlık durumunda "onları güvenilir kişilerin gözetimi altında tutmaktadırlar". Fakat fakirlerin "meczupları evde tutmak için gereken kaynakları, ne de onlara bir hasta olarak bakacak olanakları vardır". Öyleyse, zenginliğin önerdiği modele uygun olarak, fakirlere yönelik bir yardım sistemi kurulmalıdır –ailelerin içindeki kadar dikkatli bakım ve gözetim, ama yararlananlar açısından tamamen bedava–; Colombier bunun yapılabilmesi için "her dilenci toplama merkezinde yalnızca fakir meczuplara yönelik bir bölüm kurulmasını ve burada ayırimsız bütün delilere bakılmasını" hükme bağlamıştır.

Ancak metnin en belirleyici yanı, delilerin doğrudan doğruya dışlanmaları ile onlara hasta sayıldıkları ölçüde sunulan tıbbi bakım arasındaki bir dengenin hâlâ tereddütlü bir biçimde aranmasıdır. Delileri kapatmak, esas olarak toplumu onların temsil ettikleri tehlikelerden korumaktır: "Binlerce örnek bu tehlikeyi kanıtlamıştır ve resmi belgeler kısa bir süre önce bize, karısını ve çocuklarını boğazladıktan sonra, çılgınlığının kan içindeki kurbanlarının yanında sükûnet içinde uyuyan bir manyağın öyküsünü anlatarak, bu durumu ispat-

lamışlardır". Öyleyse birinci nokta, fakir ailelerin gözetim altında tutturma olanağına sahip olmadıkları delileri kapatmak. Ama aynı zamanda, eğer daha talihliyseler hekimlerden, ya da kapatılmadıysalar, hastanelerden yararlanma olanağını da tanımak. Doublet, çeşitli zihin hastalıklarına uygulanması gereken tedavilerin ayrıntısını vermektedir -XVIII. yüzyılda geleneksel olarak yapılan tedavileri sadık bir şekilde özetleyen hükümler²³.

Fakat kapatma ile bakım arasındaki bağlantı burada ancak zamansal düzlemde yer almaktadır. Tam olarak çakışmamakta, birbirlerini izlemektedirler: hastaya tedavi edilebilir olarak kabul edildiği kısa dönem içinde bakılacaktır; bunun hemen arkasından, kapatma bir tek dışlama işlevine geri dönecektir. 1785 talimatnamesi bir bakıma hastaneye yatırma ve kapatma alışkanlıklarını yeniden ele almaktan ve bunları sistemleştirmekten başka birşey yapmamıştır; ama esas olan nokta, bunları aynı kurumsal biçimin içinde birbirlerine eklemesi ve bakımın tam da dışlamanın hükme bağlandığı yerde düzenlenmesidir. Eskiden Hôtel-Dieu'de bakılmakta, Bicêtre'de kapatılmaktaydı. Şimdi ise, tıbbi işlev ile dışlama işlevinin sırayla, ama tek bir yapının içinde rol oynayacakları bir kapatma biçimi tasarlanmaktadır. Deliliği bağışlanamaz bir yabancılaşma olarak işaret eden bir kovma mekânı içinde, toplumun deliye karşı korunması ve deliliğin en azından hukuken geçici olarak kabul edildiği bir telâfi mekânı içinde, hastalığa karşı korunma: o zaman kadar türdeş olmayan iki deney biçimini kapsayan bu iki önlem tarzı, henüz karışmadıkları halde çakışacaklardır.

Doublet ve Colombier'nin metni, modern tımarhanenin oluşumunun ilk büyük aşaması haline getirilmek istenmiştir²⁴. Fakat onların *Talimat*'ı tıp ve eczacılık tekniklerini ıslah

23 *Journal de médecine*, Ağustos 1785, s. 529-283.

24 Bkz. Sérieux ve Libert, "L'Assistance et le Traitement des maladies mentales au temps de Louis XVI", *Chronique Médicale*, 15 Temmuz-1 Ağustos 1914.

dünyasına, hatta içine sızacak kadar yaklaştırmış olsa bile, esas adım hâlâ atılmadan kalmıştır. Ve bu adım ancak, deliliğe uyarlanan ve tahsis edilen kapatma mekânının kendine ait değerleri açık edeceği güne kadar, yani bu değerlerin dış ilâve olmadan, yerli bir güçle deliliği bizzat çözmeye ehil hale gelecekleri güne kadar atılamayacaktır; yani negatif dışlama hareketinin aynı zamanda, bir tek anlamı ve kendine içkin erdemleri aracılığıyla tedavinin pozitif dünyasına açılmış olacağı, esas çare haline geldiği güne kadar. Kapatma alemini, ona o ana kadar yabancı kalmış olan uygulamalarla iki katına çıkartmak değil de, onu düzenleyerek, sakladığı bir gerçeği zorlayarak, onda gizlice kesişen bütün ipleri gererek, ona deliliği akla geri götüren hareket içinde tıbbi değer vermek söz konusudur. Yalnızca toplumsal paylaşımdan ibaret olmuş olan bir mekânı, deli ile deli-olmayan'ın gizli gerçeklerini değiş-tokuş edecekleri diyalektik alan haline getirmek.

Bu adım Tenon ve Cabanis tarafından atılmıştır. Tenon'da hâlâ, delilerin kapatılmasına ancak tıbbi tedavinin başarısız olmasından sonra, kesin olarak karar verilebileceğine dair eski fikir yer almaktadır: "Bir yurttaşın özgürlüğünü kaldırmak gibi can sıkıcı bir zorunluğa razı olabilmeye, ancak mümkün bütün olanakların tüketilmesinden sonra izin verilebilir"²⁵. Fakat kapatma uygulaması daha şimdiden, katı bir negatifik içinde yalnızca özgürlüğün tam ve mutlak iptali olmaktan çıkmıştır. Akli başında dünyayla bütün temasları önlemeye –ve bu anlamda hep kapatma olarak kalmaktadır– yönelikse de, içe doğru, deliliğe kendini ifade etmek özgürlüğü verilen boş mekâna doğru açılmak zorundadır: bunun nedeni kör bir kudurganlığa terkedilmesi değil de, ona bir tatmin olanağı, kesintisiz zorlamanın izin vermediği bir çatışma şansı tanımaktır: "ilk ilaç, deliye belli bir özgürlük sunmaktadır, böylece ona hükmeden doğanın itkilerine ölçülü bir teslimiyet

25 Tenon, *Mémoires sur les hôpitaux de Paris*, Paris, 1788, 4. Muhtıra, s. 212.

gösterilebilir"²⁶. Kapatma uygulaması deliliğe tam egemen olmaya çalışmaksızın, daha çok sanki ona, sayesinde kendi olabileceği ve sürekli bir baskının mutlaka harekete geçirdiği tüm ikincil tepkilerden –şiddet, kudurganlık, öfke, umutsuzluk– ayıklanmış bir özgürlüğün içinde belirlemesine izin vermek zorundaymış gibi işlemektedir. Klasik çağ, hiç değilse efsanelerinin bazılarında, delinin özgürlüğünü hayvansallığın en saldırgan biçimlerine dahil etmişti: deliyi hayvan ile akraba kılan şey, başkalarının sırtından geçinmesiydi. Şimdi ise, delide insani gerçeğini şiddet aracılığıyla yok etmeyen, doğanın bir sınırını, unutulmuş ama meczubu evcil hayvan ile çocuğa yaklaştıran bir derinliği yok etmeyen yumuşak bir hayvansallığın olabileceği teması ortaya çıkmaktadır. Delilik artık doğa-karşıtı'nın içindeki mutlak yozlaşma değil de, çok yakındaki bir doğanın istila edilmesidir. Ve Tuke'un gözümde kapatma uygulamalarının ideal olanı, delinin "kendi haline bırakıldığı, isterse hücresinden çıkıp galeride dolaştığı veya açık havada kumla kaplı bir gezinti alanına gittiği "St-Luke'ta yürürlükte olanıdır. "Ona egemen olan itkilere egemen olabilmesi için bunlara ihtiyacı vardır"²⁷. Demek ki kapatma gerçeklik mekânı olduğu kadar, zorlama mekânı da olmalıdır ve birini ancak diğeri olabilmek için olmalıdır. Psikanalitik serbestleşmeye kadar psikiyatri tarihi üzerinde çok büyük ağırlığı olan şu fikir ilk kez formüle edilmektedir: kapalı tutulan delilik bu zorlamada, bu etrafı çevrilmiş boşlukta, bu "ortam"da, gerçeğinin esas biçimlerinin yükselebilecekleri ayrıcalıklı unsuru bulsun.

Nisbeten serbest hale gelen ve kendi gerçeğinin doruklarına terk edilen delilik, kendini güçlendirme ve bir cins sürekli hız kazanmaya tabi olma tehlikesini taşımakta değil midir? Ne Tenon, ne de Cabanis buna inanmaktadır. Tersine, bu yarı-serbestliğin, bu kafes içindeki özgürlüğün tedavi edici bir değerinin olacağına inanmaktadırlar. Bunun nedeni, tıpkı

26 Tenon, *Projet de rapport au nom du comité des secours*, ms. B.N., f° 232.

27 Tenon, *ibid.*, f° 235. Aynı yönde bkz. 4. Muhtıra, s. 216.

XVIII. yüzyılın bütün hekimleri için olduğu gibi onlar için de, hayal gücünün bedene ve ruha ortak olmasından, hatanın doğum yeri olmasından ötürü her zaman bütün zihin hastalıklarından sorumlu olmasıdır. Ama insan ne kadar zorlanırsa, hayal gücü o kadar serserileşmektedir; bedeninin tabi kılındığı kurallar ne kadar katıysa, düşleri ve imgeleri o kadar düzensiz olmaktadır. Öylesine ki, özgürlük hayal gücünü zincirlerden daha sıkı bağlamaktadır, çünkü hayal gücünü sürekli olarak gerçeğe karşılaştırmakta ve en garip düşleri alışılmış jestlerin içine saklamaktadır. Hayal gücü sessizce, özgürlüğün serseriliğinin içine girmektedir. Ve Tenon Saint-Luke yöneticilerinin uzgörüşlülüklerini şiddetle alkışlamaktadır; burada "deli gün boyunca genel olarak serbest bırakılmaktadır: aklın frenini tanımayan kişi için bu özgürlük daha şimdiden, dağılmış veya kaybolmuş bir hayal gücünün geri gelişini müjdeleyen bir devadır"²⁸. Demek ki kapatma uygulaması kendiliğinden ve bu etrafı çevrili özgürlükten başka birşey olmadan, bir iyileştirme ajanıdır; tıbbidir, ama pek de gösterilen bakımdan ötürü değil de, bizatihi hayal gücünün, özgürlüğün, sessizliğin, sınırların etkilerinden ötürü, onları kendiliğinden düzenleyen ve hatayı gerçeğe, deliliği akla geri götüren hareket sayesinde böyledir. Kapalı haldeki özgürlük, sanki kısa bir süre sonra psikanalizin içinde özgür kalacak olan dilin yapacağı gibi, kendiliğinden iyileştirmektedir; fakat onunkiyle tamamen ters bir hareketle: fantazmların kelimelerin içinde bedene bürünmelerine ve onun içinde aralarında değiş tokuş yapmalarına izin vererek değil de, tersine onları şeylerin inatçı ve ağırlık yapan hakiki sessizlikleri karşısında yok olmaya zorlayarak.

Esas adım atılmıştır: kapatma uygulaması tıbbın soyluları arasına katılmıştır; deliliğin karanlık bir şekilde ölüme kadar koruduğu şey üzerinde değil de, bir cins yerli mekanizma aracılığıyla kendi kendini yok ettiği şey üzerinde bir iyi-

leştirme yeri haline gelmiştir.

Önemli olan nokta, kapatma kurumunun tımarhane haline dönüşmesinin, tıbbın tedricen işe dahil olması. –dıştan gelen bir cins istila– sayesinde değil de, klasik çağın dışlama ve ıslah etmeden başka işlev vermediği bu mekânın içsel yeniden yapılanması sayesinde gerçekleşmiş olmasıdır. Toplumsal anlamların tedricen bozulması, baskı siyasetinin bunalıma girmesi ve yardım uygulamasına yönelik ekonomik eleştiri; akıl bozukluğunun diğerk bütün çehreleri yavaş yavaş özgürleşmişlerken, kapatma mekânının tümünün delilik tarafından sahiplenilmesi; bütün bunlar kapatma alemini delilik için, çifte ayrıcalığı olan bir yer haline getirmişlerdir: onun gerçeğinin yeri ve onun ilgasının yeri. Ve bu ölçü içinde gerçekten kendi hedefi haline gelmektedir; bunlar arasındaki bağlantı artık zorunlu hale gelecektir. Ve en çelişkili sanılabilecek işlevler –mecsuplar tarafından harekete geçirilen tehlikelere karşı korunma ve hastalıkların iyileştirilmesi–, sonunda aniden bir uyuma girmektedirler: madem ki delilik gerçeğini kapatmanın kapalı, ama boş mekânı içinde formüle etmekte ve doğasını serbest bırakmaktadır, o halde kamusal tehlike tek bir darbeye ve bir tek kapatma işlemiyle yok edilecek ve hastalığın işaretleri silinecektir.

Kapatma mekânının böylece yeni değerleri ve yabancı olduğu bir hareketi konuk etmesinin üzerine, ve yalnızca bunun üzerine tıbb tımarhaneyi sahiplenebilecek ve tüm delilik deneylerini kendine alabilecektir. Kapatma aleminin kapılarını zorlayan tıbb olmamıştır; eğer bugün tımarhaneye hekimler egemense, bu bir fetih hakkının, onların insancılıkalarının canlı gücünün veya bilimsel nesnellik kaygılarının sayesinde olmamıştır. Bunun böyle olmasının nedeni, bizzat kapatma aleminin yavaş yavaş tedavici değer kazanması ve bir yüzyıldan daha uzun bir süreden beri deliliği ve akıl bozukluğunu dışlamış olan bütün toplumsal veya siyasal jestlerin; bütün hayali veya ahlâki ayınların yeniden düzenlenmeleri sayesinde gerçekleşmiş olmalarıdır.

Kapatma uygulaması çehre değiştirmektedir. Fakat delilik de onunla birlikte oluşturduğu ve paylaşımı hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olmayan bütünün içinde değişmektedir. Kendine sunulan bir yarı-özgürlükle –ama bunu ölçmeyi sektirmeksizin–, içinde aktığı zamanla ve nihayet onu gözetim altında tutan ve kuşatan bakışlarla yeni ilişkiler kurmaktadır. Onun için hem kendi *gerçeği*, hem de kendi *ikâmeti* olan bu kapalı dünyayla zorunlu olarak dayanışma içine girmektedir. Ancak deliliğin onu işaret eden ve ona ilişkin olan uygulamalara bağlanması halinde garip olacak bir geri dönüşle, durum onun için doğa haline gelmektedir; zorlamaları belirleyicilik anlamını kazanmakta ve onu sabitleştiren dil, kendinden söz edecek bir gerçeğin sesiyle konuşmaktadır.

Cabanis'in dehası ve 1791'de yazdığı metinler²⁹, perspektifin kaydıgı şu hem belirleyici, hemde ikili anda yer almaktadırlar: kapatma uygulamasına yönelik toplumsal ıslahat olan şey, deliliğin derin gerçeklerine sadakat haline gelmektedir; ve *deliyi yabancılaştırma biçimi* unutulurak, *yabancılaşmanın doğası* olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Kapatma alemi doğumuna neden olduğu biçimlere uyum sağlama içindedir.

Deliliğin sorunu artık akıl veya düzen açısından değil de, özgür bireyin hakkı açısından görülmektedir; hiçbir baskı, hatta hiçbir merhamet bunu bozamaz. "Herşeyden önce sağlanması gereken, kişilerin özgürlüğü, güvenliğidir; refah götürürken adalet kurallarını ihlal etmemek gerekir". Özgürlük ve akıl aynı sınırlara sahiptirler. Akıl hastalanınca, özgürlük baskı altında alınabilir; ancak aklın bu hastalanmasının

29 1791: Üyelerinden biri tarafından Paris iline, Salpêtrière'deki deli kadınların durumunu ve delilerin kabulüne ilişkin bir tüzük taslağının benimsenmesi konusunda verilen rapor. Bu metin yazar adı olmadan, *in extenso* Tuetey, *op. cit.*, C. III, s. 498-506'da zikredilmiştir. *Vues sur les secours publics*'de geniş ölçüde iktibas edilmiştir.

bireyin varoluşunu veya diğerlerinin özgürlüğünü tehdit ediyor olması gerekir. "İnsanlar rasyonel yeteneklere sahip olduklarında, yani akılları başkalarının güvenlik ve huzurunu rahatsız edecek kadar bozulmadıkça, kimse, hatta toplumun tümü bile onların bağımsızlıklarına en ufak bir saldırıda bulunamaz"³⁰. Böylece, özgürlüğün kendi kendiyile kurabileceği ilişkilerden hareketle, bir delilik tanımı hazırlanmaktadır. Deliyi cezai sorumluluktan kurtaran ve onu medeni haklarından mahrum bırakan eski hukuki kavrayışlar bir delilik psikolojisi oluşturmamaktaydılar; özgürlüğün bu askıya alınışı yalnızca hukuki sonuçlar düzlemine aitti. Fakat Cabanis'le bilikte özgürlük insan için bir doğa haline gelmiştir; bunun meşru kullanımını engelleyen şey, zorunlu olarak onun insanda büründüğü doğal biçimleri bozacaktır. Bu durumda delinin kapatılması artık fiili bir durum yaptırımından, psikolojik düzeyde zaten gerçekleşmiş bir özgürlük iptalinin hukuki terimlere tercümesinden başka birşey olmamalıdır. Ve hukuktan doğaya doğru bir geri dönüşle, çağdaş düşünceyi delilik hakkında büyük tereddütlere sürükleyen büyük ikircikliğin temelleri atılmış olmaktadır: eğer sorumsuzluk özgürlük yokluğuyla özdeşleşiyorsa, masum kılmayacak hiçbir psikolojik belirleyicilik yoktur, yani psikoloji için, aynı zamanda insan için yabancılaşma olmayan gerçek yoktur.

Özgürlüğün kaybolması sonuç iken, deliliğin temeli, sırrı, özü haline gelmektedir. Ve meczupların maddi özgürlüklerine getirilmesi gereken kısıtlamayı işte bu öz hükme bağlayacaktır. Deliliği kendi hakkında sorgulayacak ve bunu yapabilmek için yargıçları, hukukçuları, hekimleri ve sıradan deneyimli kişileri karmakarışık olarak –bu özgürlüğün kaybolması hâlâ ikircikli olarak kaldıkça– biraraya toplayacak olan bir denetim kendini dayatmaktadır: "İşte bu nedenden ötürü, delilerin tutuldukları yerler sürekli olarak çeşitli yar-

30 *Vues sur les secours publics, Oeuvres philosophiques de Cabanis*, Paris, 1956, II. bl., s. 49.

gıçlıkların teftişine ve polisin özel gözetimine tabi kılınmışlardır". Bir deli bir tutukevine getirildiğinde, "onu bütün ilişkiler içinde incelemek üzere, sağlık görevlileri tarafından vakit kaybetmeden muayene edilmesi, deliliği tüm çeşitleri içinde gözlemeye en fazla alışık olan servislerin en akıllı görevlilerinin gözetimi altında tutulması sağlanacaktır"³¹. Kapatma alemi adeta deliliğin bir cins sürekli ölçümü olarak rol oynamak, onun değişken gerçeğine sürekli uyum sağlamak, özgürlüğün yabancılaştığı yerde ve onun sınırları içinde zorlamak durumundadır. "İnsanlık, adalet ve iyi tıp yalnızca başkalarına gerçekten zarar verebilecek delilerin kapatılmasını; yalnızca, bu yapılmazsa kendilerine zarar verebilecek olanların bağlanmasını emretmektedirler". Tımarhaneye egemen olacak olan adalet artık cezalandırma adaleti değil de, gerçeğin adaleti olacaktır: özgürlüklerin ve kısıtlamaların kullanımındaki belli bir kesinlik, zorlamanın özgürlüğün yabancılaşmasına mümkün olabildiğince uygunluğu. Ve bu adaletin somut biçimi, göze görünür simgesi de artık zincirde –"sıkıttığı beden kesimlerini çürüten ve tüketen" cezaya dönük mutlak kısıtlama– değil de, şu *camisole*'de (deli gömleği), yani "çadır bezi veya kalın bezden olup, kolları sıkan ve zapteden şu dar yelek'te yer alacaktır"³²; bu yelek, hareketler en kadar şiddetliyseler o kadar sıkıntı verecektir. Deli gömleğini zincirin insancıllaşmış biçimi ve "*self-restraint*"e doğru bir ilerleme olarak kabul etmemek gerekir. Deliliğin içinde artık akıl ile akıl bozukluğu arasındaki mutlak bir çarpışmanın değil de; özgürlüğün ve sınırlarının her zaman nisbi, her zaman hareketli bir deneyinin yapıldığını gösteren bütün bir deli gömleği³³ kavramsal çıkarsaması vardır.

31 Cabanis, *op. cit.*, s. 54.

32 *Ibid.*, s. 58.

33 Tenon bir örneğini Saint-Luke'de gördüğü bu cins yelekleri çok beğeniyordu: "eğer delinin kendini yaralamasından veya başkalarına zarar vermesinden kaygı duyulacak olursa, arkadan bağlanan uzun kol ağızlarıyla kolları zappedilmektedir." *Projet de rapport au nom du comité des secours*, f° 232.

Paris iline yönelik rapor'un devamı olan yönetmelik tasarısı, uygulamayı, Cabanis'in geliştirdiği başlıca fikirlerin ayrıntısı içinde önermektedir: "Delilerin veya meczupların tüm Paris ilinde onlara ayrılmış veya ayrılacak olan kurumlara kabulleri, yasal olarak öyle kabul edilen bir hekimin veya cerrahın; iki tanık, akrabalar, dostlar veya komşular tarafından imzalanan ve mahalle veya bucağın sorgu yargıcı tarafından onaylanan raporu üzerine olacaktır". Fakat rapor yönetmeliğe daha geniş bir yorum getirmektedir: deliliğin belirlenmesinde hekim önceliği burada açıkça denetim altında tutulmuştur ve bu, aynı anda hem çok daha fazla vakaya dayandığı, hem de deliliğin bir bakıma kendi hakkında konuşmasına izin verdiği için gerçeğe daha yakın sayılan bir tımarhane deneyi adına yapılmıştır. "Bir delinin bir tımarhaneye sevk edildiğini varsayalım... Hasta, ailesi, komşuları, dostları veya hayırsever kişiler tarafından buraya götürülür. Bu kişiler onun gerçekten deli olduğuna tanıklık ederler; bunların hekimlik beratı *vardır* veya *yoktur*. Belirtiler onların hikâyelerini teyid veya reddediyorsa benzer. Bu sırada hastanın durumu hakkında hangi kanıya varılırsa varılsın eğer fakirliğe ilişkin kanıtlar gerçekse, onu geçici olarak kabul etmek gerekir". Bunun arkasından, "hizmet erbabı" tarafından olduğu kadar, "sağlık görevlileri" tarafından da yapılması gereken uzun bir gözlem gelecektir. Paylaşım işte burada, kapatma aleminin ayrıcalığı içinde ve onun arındırdığı bir gözlemin bakışları altında yapılmaktadır: eğer önce deliliğin apaçık belirtilerini gösterirse, "bütün kuşkusular yok olur. Onu vicdan azabı çekmeden burada tutmak mümkündür; ona bakmak, onu kendi hatalarına karşı korumak ve belirtilmiş ilaçları cesaretle kullanmaya devam etmek gerekir. Eğer bunun tersine, uygun olarak kabul edilen süre içinde hiçbir delilik belirtisi keşfedilemezse, eğer ihtiyatlı yaklaşımlar bu sükûnet döneminin aklın geri geldiği aralıklardan biri olduğu kuşkusunu sürdürecektir herhangi birşey öğretmezlerse; son olarak da hasta hastaneden çıkmak isterse, onu burada zorla tut-

mak bir suç olacaktır. Onu hiç gecikmeksizin kendine ve topluma geri vermek gerekir". Demek ki tımarhaneye girişteki tıbbi belge ancak kuşkulu bir güvence vermektedir. Nihai ve kuşku duyulamayacak kıstası sağlama işi kapatma alemine düşmektedir: delilik burada yanılısma yaratabilecek herşeyin filtreden geçirildiği ve mutlak tarafsızlıktaki bir bakışa sunulmuş olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü artık ne ailenin çıkarı, ne iktidar ve keyfiliği, ne de tıbbın önyargıları değil de; kendiliğinden söz eden ve bunu kendine özgü kelime hazinesiyle yapan kapatma alemi konuşmaktadır: yani, deliliğin özüne en derinlemesine temas eden şu özgürlük veya zorlama terimleri içinde konuşan kapatma alemi. Kapatma dünyasının sınırlarını bekleyen gardiyanlar şimdi deliliğin pozitif bir tanınma olanağını ellerinde tutan kişilerdir.

Ve Cabanis buradan "tımarhane defteri" gibi ilginç bir fikre (herhalde en yenisi) gelmektedir. Klasik kapatma uygulamasında, akıl bozukluğu kelimenin tam anlamında sessiz kılınmıştır. Uzun bir süre boyunca olduğu şey hakkında, onu kapatma evlerinin kayıt sicillerinde işaret eden birkaç esrarlı işaretten başka birşey bilmiyoruz: somut çehreleri, dili ve bu hezeyan içindeki meczupların kaynaşmaları, bütün bunlar bizim için hiç kuşkusuz yok olmuşlardır. Demek ki delilik belleksizdi ve kapatma bu unutmamanın mührünü meydana getirmekteydi. Artık kapatma bunun tersine, deliliğin gerçeğini formüle ettiği yerdir, bunun ölçüsünü her an kaydetmek zorundadır, ve delilik böylece karar noktasına gelmek üzere, onda toplanacaktır: "Her hastalığın tablosunun, ilaçların etkilerinin, kadavraların açılmasının dikkatli bir tamlik içinde kaydedilecekleri gündelik bir defter tutulacaktır. Bölümdeki bütün kişiler buraya adlarıyla kaydedilecektir, yönetim bunun sayesinde herbirinin durumunu haftası haftasına, hatta eğer gerek görürse günü gününe adlarına göre öğrenebilecektir". Delilik böylece, akıl bozukluğunun asla ulaşmadığı gerçeklik bölgelerine ulaşmaktadır: zamanın içine dahil olmakta, eskiden çeşitli devreleri işaret eden hatadan kurtulmakta ve

böylece tarihin içinde özerk bir çehre kazanmaktadır. Geçmiş ve evrimi gerçeğinin parçalarıdır –ve onu açık eden artık, gerçekle olan bu her zaman anlık olan ve akıl bozukluğunun onun üzerinde tanındığı kopuş değildir-. Deliliğin takvimi-ninki olan bir zamanı vardır; onu dünyanın karanlık güçleriyle akraba kılan mevsimlerin ritmik takvimi değil de, içinde tarihin hesabının yapıldığı insanların gündelik takvimi.

Kapatma tarafından gerçeği içinde seferber edilen, kroniklerin ve tarihin zamanı içine yerleştirilen, akıl bozukluğunun derin mevcudiyetini indirgenemez hale getirebilecek herşeyden ayıklanan delilik, böylece silahsızlandırılmış olarak, mübadele oyununun içine tehlikesizce yeniden girebilir. İletişim kurulabilir hale gelmektedir, ama sunulmuş bir nesnelliğin tarafsızlaştırılmış biçimi altında. Yeniden kamusal bir hayata başlayabilir –insanda en öze ilişkin ve gerçekten hakiki ne varsa, onları tek bir darbeye ve geri dönülemez bir şekilde reddeden, rezalet yaratan şu biçim altında değil de; onda hiçbir şeyin gizli kalmadığı, korkutmayan ama ders veren sulara doğru tamamen açılmış sakin bir nesne biçimi altında-. "Hiç kuşku yoktur ki, yönetim bu defterin sonuçlarının ve onun en değerli ayrıntılarının, onun korkunç malzemelerini sağlayan bu aynı insanlara ait olduklarını untumayacaktır. Hiç kuşku yoktur ki, bu defterin basılmasını emredecektir ve bunun yayını üstlenen kişi ne kadar az felsefe ve tıp bilgisine sahip olsa da, yıldan yıla yeni olgular, yeni gözlemler, yeni ve gerçek deneyler sunan bu derleme fizik ve manevi insan bilimi için muazzam bir zenginlik kaynağı haline gelecektir"³⁴.

İşte delilik bakışlara sunulmuştur. Klasik kapatma uygulamasının içinde hayvansallığının seyrini sunduğunda zaten öyleydi; ama ona o sıralar yöneltilecek bakış, insanın bu çok garip çehrede bizzat kendine ait olan ve karmakarışık bir şekil-

de hem çok yakın, hem de çok uzak olarak hissettiği bir hayvansallığı, hezeyan halindeki bir canavarlığın insanlıktan çıkardığı ve dünyanın en uzak yanına koyduğu şu varoluşun, aslında gizli olarak bizzat kendinde hissettiği şey olduğu anlamında, büyülenmiş bir bakıştı. Deliliğin üzerine şimdi yönelen bakış bu kadar çok suç ortaklığıyla yüklü değildir; bu bakış, bir tek, çoktan formüle edilmiş ve adım adım ilerleyen bir gerçeğin aracılığıyla ulaşabildiği bir nesneye yöneltilmiştir; delilik ona artık yalnızca deliliğin soyutlanması sayesinde, durulmuş olarak gözükmektedir. Ve eğer bu seyirde aklı başında kişiyi ilgilendiren birşey varsa; bu deliliğin kendi için insanın tümünü reddedebilmesi ölçüsünde değil de, insana ilişkin olarak bilinenlere katkı yapabilmesi ölçüsünde vardır. Delilik artık varoluşun negatifliğinin içine onun en sivri çehrelerinden biri olarak dahil olmak değil de, bilinen şeylerin pozitifliği içinde tedricen yer almak zorundadır.

El altından yapılan uzlaşmaların yok edildiği bu yeni bakışın içinde, parmaklıkların meydana getirdiği engel de ilga edilmiştir. Deli ve deli-olmayan birbirlerinin karşısında, yüzleri açık olarak durmaktadırlar. Bunların arasında artık, bakışı dolaysız olarak ölçeninden başka mesafe yoktur. Fakat, delilik görünür hale gelirken ulaşılmazlığını da kaybetmiştir; kapatma aleminde kazanılan özgürlük, orada bir gerçek ve bir dil sahibi olabilme olanağı aslında delilik için, ona bilgi içinde bir statü veren bir hareketin öteki yakasından ibarettirler: onu şimdi kuşatan bakışın altında, onu yakın tarihlere kadar daha farkedilir farkedilmez reddedilen bir çehre haline getiren unsurlardan arınmaktadır, nesne haline gelmektedir. Ve eğer yeni kapatma mekânı delilik ile akıl bozukluğunu, onları karma bir ihaneti içinde birleştirecek kadar yaklaşıyorsa da; onların arasına çok daha korkutucu bir mesafe, artık ters yüz edilmesi mümkün olmayan bir dengesizlik de koymaktadır; delilik aklı başında insanın onun için düzenlediği alemin içinde ne kadar özgür olmasa da, zihnine ve gönlüne ne kadar yakın olsa da, onun için bir nes-

neden başka birşey olmayacaktır. Artık onun varoluşunun kendinin her zaman kaçınılamayan tersi olarak değil de, şeylerin birbirlerine bağlanmaları içinde mümkün bir olay olarak kavrayacaktır. Deliliğe akıl bozukluğu karşısındaki eski köleliğinden daha iyi egemen olan işte bu nesnelliğin içine düşüştür. Kapatma alemi bu yeni veçheler altında deliliğe bir özgürlük lüksü sunabilir: delilik şimdi köledir ve en derin güçleri elinden alınmıştır.

Eğer bütün bu evrimi tek bir cümleyle özetlemek gerekirse, hiç kuşkusuz Akıl Bozukluğu deneyinin kendine özgü yanının kendi kendinin uyruğu olmasına karşılık; XVIII. yüzyın sonunda oluşmakta olan deneyin içinde deliliğin nesne statüsüne getirilerek kendi kendine yabancılaşmasının olduğu söylenebilir.

Cabanis delilik için, tımarhanenin onu buna zorlayacağı bir yarı-uyku halini düşlemekte; onu bu serinkanlı problematik içinde tüketmenin çaresini aramaktadır. İlginç olan nokta, deliliğin tam da bu anda hayatını başka bir yerde sürdürmeye başlaması ve koskoca bir somut içerik kazanmasıdır. Bilgi için arınır ve eski suç ortaklıklarından koparken, ahlâkın kendi kendine sorduğu bir dizi sorunun içine dahil olmaktadır; kendini en alt düzeydeki tercih ve kararlara sunarak, kaba hareketlere yol açarak ve "kamu oyu" denilebilecek şeyi ona ilişkin değerler sistemini gözden geçirmeye zorlayarak, gündelik hayatın içine sızmaktadır. Colombier'de, Tenon'da, Cabanis'te sürekli bir düşünme faaliyetinin gayreti içinde meydana gelen durulma, arınma hemen bilincin kıyı noktalarında hergün gerçekleşen şu kendiliğinden çaba tarafından dengelenmiş ve tehlikeye sokulmuştur. Oysa delilik, Pinel ve Tuke'un ona daha işin başında tanıyacakları ahlâki çehreye, ancak şöylesine bir algılanabilen gündelik ve minik deneylerin kaynaşmaları içinde bürünebilecektir.

Bunun nedeni, kapatma uygulaması yok olurken, deliliğin yeniden kamusal alanda su yüzüne çıkmasıdır. Sanki yavaş ve sağır bir istila tarafından taşınıyormuşçasına; yargıçları, aileleri ve düzenden sorumlu olan herkesi sorgulayarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Ona bir statü aranırken, o acil sorular sormaktadır: akli bozuk kişiye ilişkin eski kavrayış –ailevi, polisiye, toplumsal– çözülerek, sorumsuzluk konusundaki hukuki kavram ile deliliğin dolaysız deneyini birbirleriyle aracısız bir şekilde karşı karşıya bırakmaktadır. Hukukun tanımladığı haliyle negatif yabancılaşma kavramının, hayatı gündelik olarak yaşayan insanın deliliğe attığı anlamlar tarafından yavaş yavaş bozulacağı ve bu anlamların bu kavramın içine sızacakları bir çaba ortaya çıkmaktadır.

"Polis komutanının yargıç ve yönetici görevlerini ayırmak gerekir. Birincisi yasa, ikincisi hükûmet adamıdır"³⁵. Ve Des Essarts kendi getirdiği bu tanımları birkaç yıl sonra şöyle yorumlamaktadır: "1784'te yazılmış olan bu makaleyi Nisan 1789'da yeniden okuyunca, ulusun yönetiminin bu kısmının yok edilmesi veya hiç değilse, yurttaşların özgürlüklerinin ihlal edilemez bir şekilde güvence altına alınacağı biçimde düzeltilmesi gerektiğini eklemek zorunda olduğumu (anladım)". Devrim'in başlangıç döneminde polisin yeniden düzenlenmesi, bu hem bağımsız, hem de karma olan iktidarı kaldırarak, bu ayrıcalığı –hem özel kişi, hem de ortak irade– vermiştir. 28 Mart 1789 kararnamesiyle kurulan seçim bölgeleri polisin yeniden örgütlenmesinin çerçevesini oluşturacaklardır; Paris'in her bölgesinde biri ücretli (çoğu zaman eski polis örgütü söz konusudur), diğer dördü gönüllü yurttaşlardan oluşan beş bölük kurulmuştur³⁶. Özel kişi, adalet eyleminde daha önce ortaya çıkmış olan ve asayişe ilişkin bu görevi, bu dolaysız toplumsal paylaşımı sağlama işini bir geceden ertesi sabaha yüklenmiştir. Eskiden kapatma alemine yönelik olan koskoca bir in-

35 Des Essarts, *Dictionnaire de police*, Paris, 1786, C. VIII, s. 526.

36 21 Mayıs-7 Haziran 1790 kararnameleri 70 kesimin yerine 18 bölüm geçirmiştir.

sani malzemeyle, doğrudan, aracısız ve denetimsiz uğraşmak zorundadır: serserilik, fahişelik, sefahat, ahlâksızlık ve tabii şiddetten çılgınlığa, zihin zayıflığından deliliğe kadar giden bütün karmaşık biçimler. İnsan yurttaş kimliği altında, polisin mutlak yetkisini geçici olarak kendi grubu içinde kullanmaya davet edilmiştir; bir toplumun bir bireyi istenmez veya oluşturduğu gruba yabancı olarak işaret ettiği şu karanlık ve egemen jesti yapma işi ona düşmektedir; düzen ile düzensizliğin, özgürlük ile rezaletin, ahlâk ile ahlâksızlığın sınırlarına o karar verecektir. Delilik ile akıl arasında dolaysız, ve her tür serbest bırakmadan önce gerçekleştirilebilecek paylaşımı yapma yetkisi şimdi onun vicdanına bırakılmıştır.

Yurttaş evrensel akıldır –ve çifte bir anlam içinde–: insan doğasının dolaysız gerçeği, tüm yasamaların ölçüsüdür. Ama aynı zamanda akıl bozukluğunu akıldan ayrı sayan kişidir; bilincinin en kendiliğinden biçimleri içinde; her tür teorik veya hukuki yoğurmadan önce, daha işin başında aldığı kararların içinde paylaşımın aynı anda bağı, aracı ve yargıcıdır. Daha önce gördüğümüz üzere, klasik insan da deliliği bütün bilgilerden önce ve dolaysız bir kavrayış içinde tanı-maktaydı; ama bu tanıma esnasında siyasal haklarını değil de, sağduyusunu kendiliğinden kullanmaktaydı; fiili bir farkı yargılayan ve yorumsuz algılayan insan olarak insandı. Şimdi ise yurttaş delilikle uğraşmak durumunda olduğundan, ona aynı anda hem "yasa adamı", hem de "hükûmet adamı" olma olanağı sağlayan temel bir iktidarı icra etmektedir. Özgür insan burjuva devletinin tek egemeni olarak, deliliğin ilk yargıcı haline gelmiştir. Buradan hareketle, somut insan, hergünkü insan, klasik çağın delilikle kopartmış olduğu temasları yeniden kurmaktadır; ama bu temaslar diyalogsuz ve karşılaşma olmaksızın, egemenliğin çoktan belirlenmiş biçimi ve haklarının mutlak ve sessiz kullanımı içinde başlatmaktadır. Burjuva toplumunun temel ilkeleri bu aynı anda hem özel, hem de evrensel olan bilincin, deliliğe mümkün her tür

itirazdan önce egemen olmasına izin vermektedirler. Ve burjuva toplumu deliliği mahkemeler veya tımarhanelerde adli veya tıbbi deneye teslim ettiğinde, ona çoktan gizlice egemen olmuş durumdadır.

Bu egemenlik ilk ve oldukça geçici biçimine "aile mahkemeleri"nde sahip olacaktır. Devrim'in çok öncesine kadar geri giden ve Eski Rejim alışkanlıklarının önceden resmediyora benzedikleri eski fikir. Ailelerin mühürlü mektuplar talep etmek için verdikleri dilekçelere ilişkin olarak, polis komutanı Bertin 1 Haziran 1764'te eminlere şunu yazmıştır: "İzleyen iki noktaya ilişkin olarak çok tedbirli olmanız gereklidir: bunlardan birincisi, muhtıraların baba ve anne soyundan en yakın akrabalar tarafından imzalanması, ikincisi de, imzalamayanların tam kimliklerinin ve imzalamama nedenlerinin kaydedilmesi"³⁷. Daha sonra Breteuil yasal olarak bir aile yargısı kurmak istemiştir. Sonunda aile mahkemeleri, Kurucu Meclis'in Mayıs 1790 tarihli bir kararnamesiyle kurulmuştur. Bunlar sivil yargının ilk hücrelerini oluşturacaklardır, ama kararları ancak ilçe mahkemeleri tarafından verilen özel bir ilâmla uygulanabilir hale gelmektedir. Bu mahkemeler devletin yargı organlarını sayılamayacak kadar çok aile çatışmasının –aile çıkarları, miras, ortak mülkiyet vb.– yükünden kurtaracaktır. Ama bu mahkemelerle birşey daha amaçlanmıştır; ailelerin eskiden krallık otoritesinden doğrudan talep ettikleri önlemlere hukuki statü ve biçim vermek: sefahate düşmüş veya savurgan babalar, hayırsız evlâtlar, paralarını yönetmekten aciz mirasçılar; bütün bu yetersizlik, düzensizlik veya kötü davranış biçimleri eskiden tam bir prosedür olmadığından mühürlü bir mektupla yaptırıma bağlanırken, şimdi kısıtlama tedbirleri bu aile yargısının yetkisine girmektedir.

Kurucu Meclis bir bakıma, XVIII. yüzyılın tümü boyunca hep süren ve koskoca bir kendiliğinden uygulamaya kurumsal

37 Zikr. Joly, *op. cit.*, s. 18, n. 1.

statü tanıyan bir evrimi tamamına erdirmekten başka birşey yapmamıştır. Fakat ailelerin keyfi karar vermelerinin ve çıkarların nisbiliğinin bu yolla sınırlandırılması için daha kırk fırın ekmek yenilmesi gerekirdi; tersine, Eski Rejim döneminde her mühürlü mektup talep eden dilekçe tahkike yönelik bir polis soruşturmasını harekete geçirirken³⁸, yeni yasama biçimi altında aile mahkemesinin kararı aleyhine yalnızca üst mahkemeye temyize gitme hakkı bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz bu mahkemeler oldukça kusurlu bir şekilde işlemişler³⁹ ve adalet örgütünde yapılan çeşitli yeniden düzenlemelerden sonra ayakta kalamamışlardır. Fakat, bizzat ailenin kendinin belli bir süre için adli bir merci haline gelmesi ve kötü hal ve gidiş, düzensizlik ve çeşitli yetersizlik biçimleriyle deliliğe ilişkin olarak bir mahkemenin ayrıcalıklarına sahip olmuş olması oldukça anlamlıdır. Aile, ne hale geldiğini ve gizlice ne olarak kalacağını bir an için tüm açıklığı içinde göstermiştir: akıl ile delilik arasındaki ayırımı gerçekleştiren dolaysız adli merci –aile hayatının, ekonomisinin ve ahlâkının kurallarını sağlık, akıl ve özgürlük ölçüleriyle özdeşleştiren şu kaba adli biçim–. Kurum olarak kabul edilen ve mahkeme olarak tanımlanan ailenin içinde, yazılı olmayan hukuk bir doğa anlamı kazanmakta ve bu arada özel kişi yargıç statüsüne sahip olarak, akıl bozukluğuyla olan gündelik diyalogunu kamusal tartışma alanına taşımaktadır. Bundan sonra artık deliliğe ilişkin özel bilince kamusal ve kurumsal bir el koyma söz konusu olacaktır.

Daha birçok başka dönüşüm bu yeni el koymayı adeta apaçık hale getirinceye kadar işaret etmektedirler. Ve özellikle de cezanın doğasında meydana getirilen değişiklikler.

38 Bertin'in yukarıda zikredilen metni alınacak önlemler konusunda şunu belirlemektedir: "anlattıklarının kesin doğrulanmasından bağımsız olarak hepsi".

39 Bkz. Adalet bakanının Yasama Meclisine raporu, *Arch. Parl.*, 20 Mayıs 1792 tarihli oturuma ek, C. XLIII, s. 613. Saint-Germain-en-Laye mahkemesi, 11 Aralık 1790-1 Mayıs 1792 arasında ancak 45 aile yargılamasını onaylamıştır.

Daha önce gördüğümüz üzere⁴⁰, kapatma alemi bazen cezaların hafiflemesi olmaktaydı; bundan daha sık olmak üzere de, suç insanlık dışı⁴¹ güçleri açığa çıkartıyormuş gibi gözüktüğünde, bir aşırılığı ve bir şiddeti açığa çıkardığında, onun canavarlığından kaçınılmasını hedefliyordu; kapatma alemi rezaletin kabul edilemez hale geldiği sınırı çizmekteydi. Bunun tersine, burjuva vicdanı açısından rezalet, egemenliğin icra araçlarından biri haline gelmiştir. Yani mutlak iktidarı içinde yalnızca yargı olmakla kalmamaktadır, bizzat kendi olarak cezaydı da. Şimdi bu hakkı üstlendiği üzere, "tanımak" yalnızca eğitmek veya yargılamak değil, aynı zamanda bir hatayı kamuya ilân etmek ve cezasını bu şekilde bulacak olan bu hatayı parlak bir şekilde açığa çıkartmak anlamına gelmektedir. Yargı, kararın uygulanması ve bakışın ideal ve anlık eylemiyle kefaret tanınmanın içinde yer almalıdır. Tanıma, düzenlenmiş rezalet oyunu içinde, yargılamanın tümünü üstlenmektedir.

Brissot *Théorie des lois criminelles* adlı kitabında rezaletin her zaman hataya oranlı, tüm fizik yasa işlerinden kurtulmuş ve ahlâki bilincin taleplerine hemen uyabilen ideal ceza olduğunu göstermektedir. Tanrısal düzenin ihlali olan ve cezalandırılmasına ilişkin hakkın yalnızca tanrıya ait olduğu günah; insanın yakınlarının aleyhine işlediği ve azap çekirme ile cezalandırılması gereken suç ile, "yalnızca kendimize ilişkin olan" ve utançla cezalandırılması gereken kabahat arasındaki eski ayırımı yeniden ele almaktadır⁴². Kabahat daha içsel olduğu için, daha ilkindir: suçun ta kendisidir, ama onun tamamlanmasından önceki, insanın kalbinde yer alan kaynağındaki halidir. Suç işleyen kişi yasaları ihlal etmeden önce, her seferinde ilk olarak, insanların vicdanında mevcut olan sessiz kurallara karşı saldırıda bulunmuştur: "Nitekim kabahatler adetlere nazaran, suçların cezaya naza-

40 Bkz. I. cilt, I. Bl., ayırım IV.

41 Bkz. I. cilt, I. Bl. ayırım V.

42 Brissot de Warville, *Théorie des lois criminelles*, C. I, s. 101.

ran oldukları şeydir ve kabahat her zaman suçun babasıdır, tıpkı Milton tarafından tasvir edilen şu ürkütücü soy zincirinde olduğu gibi, bir canavarlar ırkı birbirlerini üretiyormuş gibi gözükmemektedir. İşkenceden geçecek bir talihsizi görüyorum... Neden darağacına çıkmaktadır? Eylemlerinin zincirini izlerseniz, ilk halkanın adeta her zaman adetlerin kutsal engelinin ihlali olduğunu görürsünüz"⁴³. Eğer suçlar önlenmek isteniyorsa, bu yasaları güçlendirerek veya cezaları ağırlaştırarak olmaz; bu adetleri daha emredici, kurallarını daha korkutucu hale getirerek, bir kabahatin çıktığı her seferinde rezalet duygusuna yol açarak olabilir. Hayali bir cezalandırmaya benziyor, nitekim vicdanların uyanıklığı ile rezaletin ancak iki yüzlülükten ötürü ortaya çıktığı tiranik bir devlette öyledir de, "çünkü kamu oyunun artık hiçbir sınırı kalmamıştır... nihayet çünkü adetlerin esrarı ve iyiliği ne monarşik yönetimlerin, ne de cumhuriyetlerin esas ve ayrılmaz parçasıdır"⁴⁴. Fakat adetler devletin bizatihi özünü meydana getirdiklerinde ve kamu oyu da toplumun en sağlam bağı olduğunda, rezalet en korkutucu yabancılaşma biçimi haline gelmektedir. İnsan onun aracılığıyla, toplumda öze ilişkin ne varsa, ona telâfi edilemez bir şekilde yabancı hale gelmektedir, ve cezalandırma bir onarım olma gibi özel bir niteliği korumak yerine, evrensel biçime bürünmektedir; herkesin bilincinde mevcuttur ve herkesin iradesi dahilinde uygulanmaktadır. "Suçu önlemek isteyen yasa koyucular, işte bütün suçluların izledikleri yol, aşacakları ilk engele dikkat ediniz, bu adetler tarafından meydana getirilenidir, öyleyse onu aşamaz hale getiriniz, o zaman cezalandırmaya bu kadar çok başvurmak zorunda kalmazsınız"⁴⁵. Rezalet böylece iki kere ideal bir cezalandırma haline gelmektedir: hataya hemen uyum sağlayarak ve hatayı suç haline dönüşmeden engelleme olanağı olarak.

43 *Ibid.*, s. 49-50.

44 *Ibid.*, s. 114.

45 *Ibid.*, s. 50.

Kapatma aleminin bilinçli bir şekilde karanlığın içine tıktığını, devrimci bilinç kamuya sunmak istemektedir –aşı-kârlık cezalandırmanın özü haline gelmektedir–. Gizliliğin ve rezaletin bütün nisbi değerleri böylece alt üst olmuştur: cezalandırmanın gerçekleşmiş hatayı örten karanlık derinliğinin yerine; insanların gönlündeki en karanlık, en derin, en az formüle edilmiş şeyleri yaptırıma tabi tutmak üzere, rezaletin yapay parlaklığı geçirilmiştir. Ve devrimci bilinç garip bir şekilde, eski kamuya açık cezalandırma değerini ve akıl bozukluğunun karanlık güçlerinin yüceltilmesini yeniden keşfetmektedir⁴⁶. Fakat bu yalnızca görünüşte böyledir; artık meczubu dünyanın karşısına çıkartmak değil de, ahlâksızlığı rezalet duygusuna kapılan vicdanların karşısında sergilemek söz konusudur.

Buradan itibaren, deliliğin özsel anlamlarını değiştiren ve insanın akıl bozukluğunun gizli biçimleriyle ilişkisine yönelik yeni bir tasvir öneren bütün bir psikoloji ortaya çıkmaya başlamıştır. Suç psikolojisinin henüz ilkel görüntüler altında –veya hiç değilse insanın gönlünde kaynağa kadar ulaşabilme çabası– adaletin insancıllaşmasından değil de, ek bir ahlâk talebinden, adetlerin bir cins devletleştirilmesinden ve sanki kızgınlık biçimlerinin inceltilmesinden doğmuş olması tuhaftır. Bu psikoloji herşeyden önce, klasik adaletin tersine dönmüş imgesidir. O adaletin içinde gizli olarak bulunan şeyi, açık ettiği bir gerçek haline getirmiştir. O zamana kadar tanıksız olmak zorunda kalmış herşeye tanıklık edecektir. Ve psikoloji ve insanın en derin şeylerinin bilgisi, bunun sonucu olarak, tam da kamu vicdannın evrensel yargı makamı, insan-

46 30 Ağustos 1791'de bir kadın cinsel bir suçtan ötürü "mahkeme celladı tarafından alışılmış bütün yer ve kavşaklara, özellikle de Palais-Royal meydanına, bir eşeğe binmiş, yüzü kuyruğa dönük olarak oturmuş, kafasına üzerinde "gençliği yozlaştıran kadın" yazan bir yaftanın olduğu saman bir şapka giymiş, dövülmüş ve kamçılanmış, çıplak, zambak çiçeği biçiminde kızgın demirle damgalanmış olarak götürülmeye" mahkûm edilmiştir. *Gazette des tribunaux*, I, no. 18, s. 284. Krş., *ibid.*, II, no. 36, s. 145.

ların yargılanması konusunda akıl ve ahlâkın dolaysız olarak geçerli biçimi olarak davet edilmiş olmasından doğmuşlardır. Psikolojik içsellik, rezalet duygusuna kapılan vicdanın dışsallığından itibaren oluşturulmuştur. Eski klasik akıl bozukluğunun içeriğini meydana getirmiş olan herşey, psikolojik bilgi biçimleri içinde yeniden ele alınabilecektir. İndirgenemez bir uzaklığa konulmuş olan bu akıl bozukluğu dünyası, gündelik vicdan için aniden bildik birşey haline gelmektedir, çünkü bu vicdan onun yargıcı olma durumundadır; ve şimdi tamamı itibariyle ahlâkın üzerinde en az düşünülmüş ve en dolaysız biçimleri tarafından taşınan bir psikolojinin yüzeyine uygun olarak dağıtımına tabi tutulacaktır.

Bütün bunlar, ceza adaletinin büyük ıslahatı içinde kurum biçimine bürünmüşlerdir. Jüri burada, tam da kamu vicdanının makamı olarak, onun insanın sahip olabileceği tüm gizli ve insanlık dışı güçler üzerindeki ideal hükmü olarak yer alacaktır. Kamuya açık yargılama kuralı, jüri üyelerinin geçici olarak ve yetki göçertilmesi yoluyla ellerinde tuttıkları bu egemenliğe sonsuz bir teorik genişlik verecektir: onların aracılığıyla yargılayan ve kapatmanın ıskaladığı tüm şiddet, ihlal ve akıl bozukluğu biçimleriyle tartışmaya giren, ulusun tüm gövdesidir. Oysa, günümüzde bile tamamına ermeyen paradoksal bir hareketle, yargılayan makam adaletini temellendirmek üzere daha fazla evrensellik talep ettikçe, özel yargılama usullerinin yerine insan hak ve ödevlerine ilişkin genel ölçüleri koydukça, bu yargılamalar gerçekliklerini belli bir kamu vicdanının içinde teyid ettikçe, suç içselleşmekte ve anlamı giderek daha özel hale gelmektedir. Suçluluk, gerçekleştirilen hareket içinde, yapılan saldırıda sahip olduğu mutlak anlamı ve birliği kaybetmekte; zaman içinde giderek hep daha uyumsuz hale gelecek olan iki ölçüye göre belirlenmektedir: hata ile cezayı birbirlerine uyarlayan ölçü -kamu

vicdanının kurallarında, rezalet duygusunun taleplerinden, ceza ile dışavurmayı özdeşleştiren adli tavırdan alınan ölçü-; ve hata ile onun kökenleri arasındaki ilişkiyi tanımlayan ölçü -bireyin tanınması, kavranması düzleminde yer alan ve gizli olan ölçü-. Eğer buna gerek olsaydı, bu ayrışma psikolojisinin bireyin tanınması olarak, tarihsel açıdan kamu vicdanından kaynaklanan yargılama biçimleriyle olan temelli ilişkisi içinde ele alınmasının gerektiğini kanıtlamaya yeterli olurdu. Bireysel psikoloji ancak toplumsal vicdan içinde rezalet duygusunun yeni baştan düzenlenmesi sayesinde varolabilmiştir. İrsiyetlerin, geçmişin, güdülenmelerin birbirlerine bağlanmalarını anlamak, ancak hata ile suçun yalnızca kendilerine özgü değerlere sahip olmaktan ve yalnızca kendileriyle ilişki içinde olmaktan çıkarak, bütün anlamlarını burjuva vicdanının evrensel bakışı altında kazandığı gün mümkün olabilmıştır. Rezalet ile gizlilik arasındaki bu kopuş esnasında, suç gerçek yoğunluğunu kaybetmiştir; yarı-özel, yarı-kamusal dünyada yer almıştır; özel dünyaya ait olarak hatadır, hezeyandır, saf hayal gücüdür, demek ki varolmama'dır; kamusal dünyaya mensup olması itibariyle ise, insanlıkdışı'nı, meczubu, herkese ait vicdanının kendine benzetemediği kişiyi, temelleri herkesin içinde olmayanı, yani varolma hakkı olmayanı dışa vurmaktadır. Suç her halükârda gerçek dışı hale gelmekte, ve dışavurduğu varlık-olmayan'ın içinde kendinin delilikle olan derin akrabalığını keşfetmektedir.

Klasik kapatma uygulaması daha o sırada bile, uzun zamandan beri zaten kurulmuş olan bu akrabalığın işareti değil miydi? Zihin zayıflıkları ile hal ve gidiş kusurları, sözlerdeki şiddet ile hareketlerdeki şiddet kitlesel akıl bozukluğu kavrayışı içinde toplanarak, aynı tekdüzeliğin içinde birbirlerine karıştırılmıyorlar mıydı? Ama bu onlara, herbirinde aynı delilik mekanizmaları ifşa edecek olan ortak bir psikoloji yüklemek için yapılmıyordu. Nötralize etmek, burada bir sonuç olarak aranmaktaydı. Varlık-olmama şimdi köken olarak kavranacaktır. Kapatma uygulamasının içinde bir geri

dönüş olgusuyla sonuç olarak elde edilenler, delilik ile suç arasındaki özdeşlik ilkesi olarak keşfedilmişlerdir. Onlara diz çöktürmek için zorlandıkları coğrafi yakınlık, varlık-olmama'nın içinde soya ilişkin yakınlık haline gelmektedir.

Bu bozulma Fransa'da, daha bir jüri önünde ve halka açık olarak görülen ilk ihtiras suçu davasında farkedilebilir niteliktedir. Böylesine bir olay, psikoloji tarihçileri tarafından alışkanlık gereği kaale alınmamıştır. Fakat, Batılı insanın önünde XVIII. yüzyılın sonunda açılan ve kendi gerçeğini onun içinde giderek daha derinlemesine aramaya çağrıldığı bu psikolojik dünyayı tanımak isteyen; psikolojinin bir bilgi bütünü olarak değil de, modern dünyaya özgü kültürel olgu ve ifade olarak ne olduğunu öğrenmek isteyen herkes için bu dava, görülme ve savunulma tarzı ile eşğin veya bir bellek teorisinin ölçüsü olma değerine sahiptir. İnsanın kendi gerçeğiyle olan bütün bir yeni ilişkisi onda formüle edilmekteydi.

Bu olayın yerini belirleyebilme için, onu daha önceki yıllar esnasında yargılaması yapılmış suç ve delilik olaylarının herhangi biriyle kıyaslamak mümkündür. Bir örnek vermek üzere, Joly de Fleury'nin adalet bakanı olduğu sıralarda, Bourgeois adlı birinin kendine para vermeyi reddeden bir kadını öldürmeye teşebbüs etmesinden söz edilebilir⁴⁷. Adam tutuklanmıştır, ailesi hemen bir dilekçe vererek "adıgeçen Bourgeois'nın her zaman delilik ve dağınıklık belirtileri gösterdiğinin kanıtını elde edilebilmesi için bir araştırma yaptırılmasına ve bu sayede onun kapatılmasının veya adalara gönderilmesinin sağlanmasına olanak verilmesini" istemiştir. Tanıklar, sanığın çok kereler "dağınık bir havada ve deli davranışlarına sahip olduğu"nu, çok sık olarak "boş sözler ettiği"ni, "aklını kaybeden" bir adamın bütün belirtilerini verdiğini söylemişlerdir. Savcı adamın yakınlarını memnun etmeye eğilimlidir; ama suçlunun durumundan ötürü değil de, ailesinin onur ve sefaletine duyduğu saygıdan ötürü. Joly de

47 B.N., kol "Joly de Fleury", 1246, f° 132-166.

Flery'ye "yalnızca çok az miktarda bir servetle geçinmek zorunda olan bu hüsrana uğramış ve bu olay üzerine adigeçen Bourgeois'nın en korkunç sefaletle terkettiği, küçük yaşlardaki altı çocuğun sorumluluğunu yüklenen bu onurlu ailenin talebi üzerine Asaletmeaplarınıza iletmekten şeref duyduğum ekteki nüsha sayesinde, bu ailenin sizden beklediği koruma gerçekleşir; aile, yıllardan beri gösterdiği delilik belirtileriyle şerefini lekeleyen bu kötü uyruğun bir güç evine kapatılması için izin vermenizi istemektedir" diye yazmıştır. Joly de Fleury ise, davanın kurallara uygun olarak baştan sona sürdürülmesi gerektiği cevabını vermiştir: hiçbir durumda, hatta delilik aşikâr olsa bile, kapatma adaletin gerçekleşme sürecini durdurmamalı ve daha karar çıkmadan bir mahkûmiyete yol açmamalıdır; fakat yargılama usulü içinde deliliğe ilişkin soruşturmaya da yer vermek gerekir; sanık "raportör-danışmanın önünde dinlenilmeli ve sorgulanmalı; mahkeme hekimi ve cerrahı tarafından, mahkemenin bir görevlisinin bulunduğu bir oturumda görülmeli ve ziyaret edilmelidir". Mahkeme 1 Mart 1783'te görülmüş, Tournelle ceza mahkemesi "Bourgeois Bicêtre şatosu güç evine götürülerek, burada diğer meczuplar gibi tutulacak, beslenecek, bakılacak ve ilaç verilecektir" diye karar vermiştir. Deliler koğuşundaki kısa bir ikâmetten sonra, çok az delilik belirtisi gösterdiği farkedilmiştir; onun akıllı taklidi yaptığından kuşkulananlar, tecrid hüccresine konulmuştur. Bir süre sonra meczupların arasına geri dönmeyi istemiş ve bunu elde etmiştir, çünkü hiçbir şiddet belirtisi göstermemektedir; meczupların koğuşunda "küçük tadlar alabileceği ufak bir görevde istihdam edilmiştir". Çıkmasına izin verilmesi için bir dilekçe yazmıştır. "Bay başkan burada tutulmasının bir lütuf olduğunu ve durumunun *ad omnia citre mortem* mahkûmiyet gerektirdiği cevabını verdi".

İşte esas nokta buradadır: suçlunun mahkûm edildiği, mahkûmlar arasında ikâmet etmesinin onun masum sayıldığıнын işareti olmadığıdır; bu her halükârda bir lütuf olmaktadır. Bunun anlamı, deliliğin kabulü dava sırasında belirlen-

miş olsa bile, bu durumun yargılamanın ayrılmaz bir parçası olmadığıdır: onunla çakışmıştır, onun sonuçlarını değiştirmekte, ama esas olan noktaya dokunmamaktadır. Suçun anlamı, ağırlığı, jestin mutlak değeri, bütün bunlar oldukları gibi kalmışlardır; delilik hekimler tarafından teşhis edilse bile, onu "yok saydırmak" üzere eylemin merkezine kadar ulaşmamaktadır; ama suç her ne ise o olduğu için, delilik bu suçu işlemiş olanın ceza indiriminden yararlanmasına neden olmaktadır. Bunun üzerine, cezalandırmanın içinde karmaşık ve tersine dönebilir bir yapı oluşmaktadır –bir cins kararsız ceza–: eğer suçlu aşikâr delilik işaretleri göstermezse, meczupların arasından mahpusların arasına geçer; ama eğer tecrid hücresindeyken makul gözükürse, hiçbir şiddet belirtisi göstermezse, eğer iyi davranışları suçunu affettirebilirse, daha yumuşak bir rejime tabi olan delilerin arasına konulmaktadır. Eylemin merkezinde yer alan şiddet sırasıyla, deliliği işaret eden şey ve sert bir cezayı meşru kılan şeydir. Delilik ve suç bu istikrarsız temanın etrafında, karışık bir tamamlayıcılık, yakınlık ve dışlama ilişkisi içinde dönmektedirler. Fakat bunların ilişkileri her halükârda dışsallık olarak kalmaktadır. Keşfedilmeyi bekleyen ve tam da 1792'de formüle edilecek olan, bunun tamamen tersine bir içsellik ilişkisi olacaktır; bu ilişkinin içinde suçun bütün işaretleri yer değiştirecek ve günümüzde bile hâlâ bir cevap bulamamış olan bir sorgulama sisteminin içine dahil olacaktır.

Avukat Bellart 1792'de, suçüstü yakaladığı sadakatsiz metresini öldürdüğü için idama mahkûm edilen, Gras adında, elli iki yaşındaki bir işçiye temyizde savunma durumundadır. Bir ihtiras suçu ilk kez kamuya açık bir davada ve jüri önünde savunulmaktadır; suç ile delilik arasındaki büyük tartışma ilk kez gün ışığına çıkmaktadır ve kamu vicdanı psikolojik ayırım ile suçun sorumluluğu arasındaki sınırı çizmeye çalışmaktadır. Bellart'ın savunması bir ruh ve gönül bilimi konusunda hiçbir yeni bilgi getirmemiştir, ama başka birşey yapmıştır: bu bilgi alanı için, içinde anlam kazanabileceği yeni

bir mekânı sınırlandırmıştır; psikolojinin Batı kültürünün içinde onun sayesinde insanın gerçeği haline geldiği şu işlemlerden birini keşfetmiştir.

Bellart'ın metninde ilk yaklaşım sırasında bulunan şey, bir edebi mitoloji ve ona XVIII. yüzyılın tümü boyunca hem ölçü, hem de gerçek olarak hizmet etmiş olan tutkunun ahlâki mitolojisi karşısında, bir psikolojinin açığa çıkartılmasıdır. Tutkunun gerçeği ilk kez, hakiki tutkuların etiğiyle çakışmaktan uzaklaşmaktadır. Aşkın belli bir ahlâki gerçekliği tanınmaktadır –gibi görünmekten, doğallıktan, şiddetli kendiliğindenlikten meydana gelmektedir, bu kendiliğindenlik onun oluşumunun psikolojik yasası ve geçerliğinin biçimidir–. XVIII. yüzyılda hiçbir duyarlı ruh yoktur ki, Gras'yı anlamasın ve bağışlamasın; ve kuşku uyandıran bir metresi kıskançlıktan ötürü öldürmekle suçlanan bu elli iki yaşındaki yaşlı adamın yerine "yaşın gücü ve cazibesinden ötürü parlak, yakışıklılığı ve belki de tutkuları yüzünden ilgi çekici genç bir adam" görülürse "genel ilgi ona yönelirdi... Aşk gençliğe aittir"⁴⁸. Fakat ahlâki duyarlılığın dolaysız olarak bildiği bu aşkın ötesinde, kalplerde güzellik ve gençlikten bağımsız olarak doğabilen ve uzun süre yaşayabilen bir başkası daha vardır. Bunun gerçeği gerçeğe benzememesi, doğası doğaya karşı olmasıdır; birincisi gibi ömrün mevsimlerine bağlı değildir; "doğanın amaçlarına hizmet etmek ve hayat vermek için yaratılmış değil"dir. Birincisinin uyumu mutluluğa yönelikken, ikincisi yalnızca acılardan beslenmektedir; birincisi "gençliğin lezzetlerini olgun yaşın tesellisi haline getiriyor"sa, ikincisi "çoğu zaman yaşlılığın işkencesini meydana getirmekte"⁴⁹. XVIII. yüzyılın şifresini, aralarında ayırım yapmadan psikolojinin ve aklın terimleriyle çözdüğü tutkular metni şimdi bağlantıların kaybetmiştir; doğaya mensubiyet konusundaki iki sistem tarafından ele geçirilmiştir. Ve artık duyarlılıkla değil de, yalnızca tanımayla ilgili olan bir psikoloji;

48 Bellart, *Oeuvres*, Paris, 1828, C. I, s. 103.

49 *Ibid.*, s. 103.

gerçek çehrelerinin artık yalnızca ahlâki geçerlik biçimleri olduları bir insan doğasından söz eden bir psikoloji resmolmaktadır.

Artık doğanın bilgeliğini sınırlandırmayan bu aşk, tamamen kendi aşırılıklarına teslim edilmişti; boş bir kalbin kudurganlığı, nesnesiz bir tutkunun mutlak oyunu gibidir; bir tek kendi hayal gücünün hareketlerinin şiddetine teslim olduğu sürece, bağlılığı sevilen nesnenin gerçeğı karşısında kayıtsızdır. "Esas olarak, tıpkı kendi gibi kıskanç ve öfkeli olan gönlün içinde yaşamaktadır". Kendi kendinde tamamen emilmiş olan bu öfke, aynı anda hem bir cins ayaklanmış gerçeklik içindeki aşktır, hem de yanılısamların yalnızlığı içindeki deliliktir. Bir an gelmekte ve tutku kendi mekanik gerçeğine aşırı uygun olmaktan ötürü yabancılaşmaktadır; öylesine ki, yalnızca hareketinin atılımı üzerinde hezeyan haline gelmektedir. Ve bunun sonucu olarak, bir şiddet hareketini tutkunun şiddetine atfederek, burada psikolojik gerçeğı saf haliyle açığa çıkartarak, bu hareketin yerini, kendi suç olma gerçeğini ıskalayan bir körlük, yanılısama ve delilik dünyasının içinde belirlemektedir. Bellart'ın savunmasında ilk kez açık ettiği şey, bizim için temel olan ve tüm insan jestlerinin içinde kendi gerçeğı ile kendi hakikati arasında ters bir orantı kuran bu ilişkidir. Bir tutumun gerçeğı onu hakiki olmaktan çıkartır; bu gerçek bu tutuma karanlık bir şekilde olmak üzere, gizlice olduğu şey olan deliliğı nihai ve çözülemez biçim olarak önermeye yönelir. Gras'nın ölümcül eyleminden geriye sonunda "yalnızca onun suçlu olduğu bir el" tarafından gerçekleştirilmiş olan boş bir jest; ve öte yanda da "aklın yokluğu içinde ve dayanılmaz bir tutkunun işkencesi altında" rolünü oynamış olan "talihsiz bir kader" kalmıştır⁵⁰. Eğer insan, gerçeğinin yakalanmış olduğu ahlâki efsanelerden kurtarılsa, bu yabancılaşmasından kurtarılmış gerçeğin bizzat yabancılaşmanın kendinden başka birşey olmadığı farkedilecektir.

50 *Ibid.*, s. 76-77.

Artık, "insanın psikolojik gerçeği"nden anlaşılacak olan şey böylece, akıl bozukluğunun uzun bir zaman boyunca üstlenmiş olduğu işlevleri ve anlamı eline almaktadır; ve insan bizzat kendinin derinliğinde, yalnızlığın dışında; mutluluğun, gerçeğe benzerliğin, ahlâkın asla ulaşamadıkları bir noktada, klasik çağın reddettiği, toplumun en uzak sınırlarına sürün ettiği eski güçleri keşfetmektedir. Akıl bozukluğu insanda en öznel, en içsel, en derin olan şeyler itibariyle, zorla nesnelleştirilmiştir. Uzun bir süre suçluluğun dışavurumu olan akıl bozukluğu, şimdi masumiyet ve sır haline gelmektedir. İnsanın gerçeğini ilga ettiği şu tahta biçimlerini yüceltmış olan akıl bozukluğu, görünüşün ötesinde, bizzat hakikatin ötesinde, en saf gerçek haline gelmektedir. İnsanı kalbinin içinde yakalamış, onun derinliklerine dalmış olan delilik, insanda kökensel olarak gerçek olanı formüle edebilir. Sonunda günümüzde, manevi hayatımızın başlıca çelişkilerinden birine ulaşacak olan yavaş bir çalışma o sıralarda başlamaktadır: insanın gerçeği olarak formüle edilen herşey sorumsuzluğun ve Batı hukuku içinde her zaman, son kertesindeki deliliğe özgü olmuş olan şu masumiyetin hesabına geçmiştir: "Eğer Gras dul Lefèvre'i öldürdüğü sırada herhangi bir esir alıcı tutkunun egemenliği altında idiyse, ne yaptığını bilmesi ve aklının rehberliğine uyması olanaksız olurdu, böylece onu ölüme mahkûm etmek de olanaksızdır"⁵¹. Cezanın, yargının, bizatihi suçun anlamını, deliliğin masumiyetini insana ilişkin olarak ilân edilebilecek bütün gerçeğin kalbine gizlice yerleştiren bir psikoloji tarafından yeniden tartışmalı hale getirilmesi, daha Bellart'ın savunmasının içinde potansiyel olarak mevcuttu.

Masumiyet: ancak bu kelime mutlak anlamının içinde anlaşılmalıdır. Psikolojik'in ahlâki'ye nazaran serbest bırakılmasından çok, bunların dengelerinin yeniden yapılandırılması söz konusudur. Psikolojik gerçek ancak çok kesin bir

ölçü içinde masumlaştırmaktadır. "Esas olarak kalbin içinde yaşayan bu aşk", sorumsuz olabilmek için yalnızca psikolojik bir karizma olarak kalmamalı, aynı zamanda, bizzat ahlâkın kendisinin seyrekleşmiş bir biçiminden ibaret olan bir ahlâkın işareti de olmalıdır. Güçlü kuvvetli ve "yakışıklılığıyla ilgi çekici" genç bir adam, eğer metresi onu aldatıyorsa, "Gras gibi yapmaz, metresinin sadakatsizliğine güler geçer ve başka birisini bulurdu" –zaten o da metresini terketmiştir–. Fakat sanığın tutkusu tek başına ve kendi için yaşamaktadır; bu sadakatsizliğe dayanamaz, ve hiçbir değişikliğe uyum gösteremez: "Gras, üzerinde egemenlik kurabileceği sonuncu kalbin kendinden kaçtığını umutsuzlukla görüyordu; ve bütün eylemleri bu umutsuzluğun damgasını taşımak zorundaydı"⁵². Gras tam anlamıyla sadıktır; aşkının kör etmesi onu pek rastlanmayan, talepçi, tiranca, ama mahkûm edilmesi olanaksız bir erdeme doğru yöneltmiştir. Tutarsızlığa hoşgörü gösterildiğinde, sadakate karşı acımasız olunabilir mi? Ve avukat müvekkilinin idama mahkûm edilmemesini istediğinde, bunun XVIII. yüzyıl adetlerinin herhalde önemsemedikleri, ama şimdi eğer eskinin erdemlerine geri dönmek isteniyorsa onurlandırılması gereken bir erdem adına yapmaktadır.

Suç jestinin doğduğu bu delilik ve öfke bölgesi onu ancak, katı bir ahlâki tarafsızlık içinde olması ölçüsünde değil de, orada belirgin bir rol oynamasından ötürü –toplumun başvurulmasına izin vermediği halde tanıdığı bir değeri yücelterek– masumlaştırmaktadır. Evlilik emredilmektedir, ama sadakatsizliğe göz yummak zorunda kalınmaktadır. Delilik kıskançlığı, inadı, sadakati açığa çıkartırsa –intikam alma pahasına bile–, bağışlanabilme gücüne sahip olacaktır. Psikoloji huzursuz vicdanın içine, tanınan değerlerle talep edilen değerlerin arasındaki oyunun içine yerleşmek zorundadır. İşte o zaman, ama yalnızca o zaman suçun gerçekliğini iptal edebi-

lir ve onu uygulanması mümkün olmayan erdemlerin bir cins don kişotluğu içinde masumlaştırabilir.

Eğer suç ulaşılamaz değerlerin görünmesine izin vermezse, istese de istemese de psikoloji ve gönül mekanizmaları tarafından da belirlenebilir: hiçbir gşgry hak etmemektedir, yalnızca kusur, yozlaşma, kötülük göstermektedir. Bellart "suçlular arasında büyük bir ayırım yapmaya" zen göstermiştir: "bazıları aşağılıktır ve hırsızlıkta olduğu gibi, çamurdan bir ruhu haber vermektedirler" –burjuva toplumu bu gibi ruhlarda tabii ki, ideal olarak bile, hiçbir değer bulamaz–; bunlara ayrıca daha da korkunç olup "cinayet veya tasarlanmış cinayet gibi gangrenleşmiş bir canı ruhunu haber veren" başka jestleri eklemek gerekir. Ama buna karşılık diğer bazıları "tıpkı ilk harekette kopan, tıpkı Gras tarafından işleneni gibi şiddetli ve tutkulu bir ruhu" açık etmektedirler⁵³. Demek ki bir jestin belirlenme derecesi onu işleyenin sorumluluğunu saptamamaktadır; tersine, bir eylem ne kadar uzakta doğuyorsa ve köklerini şu "amurdan" doğalardan alıyorsa benziyorsa, o kadar suçludur; bunun tersine, eğer aniden ve beklenmedik bir şekilde doğar ve saf bir kalp hareketi tarafından bir cins tekil ve saçma kahramanlığa doğru taşınırsa, daha düşük bir ceza haketmektedir.Yozlaşmış bir doğaya sahip olmaktan ve kusurlu bir eğitim almış olmaktan ötürü suçlu olunur; ama bir ahlâktan diğerine şu dolaysız ve şiddetli geçişten ötürü masum olunur –yani kabul edilmeye cüret edilmeden uygulanan bir ahlâktan, herkesin iyiliği için uygulanması reddedildiği halde yüceltilen bir ahlâka geçiş–. "ocukluğunda sağlıklı bir eğitim alan ve bunun ilkelerini ileri yaşlarında koruma mutluluğuna eren herkes, birincilere benzeyen hiçbir suçun –gangrenleşmiş ruhlarınkı– hayatını asla lekeleyemeceğine söz verebilir. Ama büyük bir tutkunun infilki içinde ikincileri türünden olan suçları asla işlemeyeceğini hangi cesur adam söyleyebilir? Kim fke ve umutsuz-

53 *Ibid.*, s. 90.

luğun zirveye çıkmasının içinde ellerini kana ve belki de en değerli kana bulamayacağına teminat vermeye cüret edebilir"⁵⁴.

Böylece deliliğin yeni bir paylaşımı gerçekleştirilmektedir: bir yanda kendi yozluğuna terkedilmiş olan ve hiçbir be-
lirlemenin asla affedemeyeceği bir delilik; diğer yanda burju-
va değerlerinin tersine çevrilmiş, ama tamamlayıcı imgesini
meydana getiren bir kahramanlığa doğru yansıtılan bir deli-
lik. Aklın içinde veya daha doğrusu aklın kesintiye uğrama-
ları içinde kendine sonunda bir yer bulacak olan işte bu sonun-
cusu ve yalnızca o olacaktır; bu delilik biçiminin içinde sorum-
luluk azalacak, suç hem daha insani ve hem de daha az ceza
verilebilir hale gelecektir. Eğer bu delilik açıklanabilir ola-
rak görülüyorsa, bunun nedeni onun, insanın içinde kendini
tanıdığı ahlâki tercihlerle dolu olduğunun keşfedilmesidir.
Fakat yabancılaşmanın öteki cephesi, Royer-Collard'm Fou-
ché'ye yazdığı ünlü mektupta "kabahat deliliği"nden söz
ettiğinde andığı cephe vardır. Delilikten daha az delilik,
çünkü Delilik ahlâki dünyaya tamamen yabancıdır ve heze-
yanı yalnızca kötülükten söz eder. Ve ikinci delilik akla yak-
laşır, onunla karışır, ondan itibaren anlaşılmaya izin verir-
ken; birinci Delilik dış karanlıklara doğru atılmıştır; XIX.
yüzyılda sırasıyla ahlâki delilik, dejeneresans, doğuştan-
suçlu, yozlaşmışlık denilen şu tuhaf kavramlar işte burada
doğmuşlardır: bunların herbiri, modern vicdanın özümleye-
mediği ve akıl bozukluğunun iflah olmaz tortusunu, ona karşı
ancak red ve mutlak mahkûmiyet yoluyla ve tamamen negatif
bir şekilde korunabilen tortusunu meydana getiren "kötü deli-
likler"dir.

Devrim sırasında savunması ve yargılaması halk önünde
yapılan ilk büyük suç davalarında, adeta gündelik bir deney
içinde yeniden gün ışığına çıkartılan şey, eski delilik alemin-
den başka birşey değildir. Fakat bu deneyin ölçüleri artık ona,

XVI. yüzyılın hayali bir dünyanın uzayıp giden toplamı içinde ağırladığı şeyi ve tüm sorumluluğu üstlenmesine olanak vermemektedirler; XIX. yüzyıl onu ahlâki bir algılamamanın kurallarına göre bölecektir: iyi ve kötü deliliğin varlığını kabul edecektir –aklın kıyılarındaki; ahlâk ile vicdan huzursuzluğu, sorumluluk ile masumiyet arasındaki oyunun içindeki karışık mevcudiyeti kabul edileni ve üzerine eski afaroz ile telâfisiz saldırının bütün ağırlığının binmesine izin verileni–.

Kapatma uygulamasının çöküşü Fransa'da diğer her yerdekenden daha sert olmuştur. Pinel ıslahatını önceleyen kısa süre esnasında, deliliğin ikâmet yerleri ve bunları dönüştüren yoğurma açıkta kalmıştır: görüntülerini saptamaya çalıştığımız koskoca bir çaba o sırada ortaya çıkmıştır.

İlk bakışta "bilinçlenme" olarak görülen çaba: delilik nihayet kendine özgü bir sorunsalın içinde işaret edilmektedir. Bu bilinçlenmeye daha bir de anlamının tamlığını sağlamak gerekmektedir; sanki bu "bilinçlenmenin" içinde *yakalama, aydınlatma*'dan daha önemliymiş gibi, uzun süreli bir yatırımdan çok, ani bir keşif söz konusudur. Deliliği ele geçiren ve anlamına egemen olan, tarihsel olarak yeri belirli bir bilinç biçimi vardır. Eğer bu yeni bilinç deliliğe özgürlüğünü ve pozitif bir gerçeği geri veriyorsa, bu yalnızca eski zorlamaların yok olmasıyla değil de, aynı zamanda iki pozitif süreç dizisinin dengeleri sayesinde olmuştur: bu dizilerden birindeki süreçler gün ışığına çıkartma, kurtarma ve eğer öylesi istenirse özgürleştirmedir; diğer dizide yer alan süreçlerde, akla tam da deliliği dolaysız bir yakınlık içinde yeniden keşfettiği sırada korunma ve kopma olanağı veren yeni yapıları aceleyle inşa etmektedirler. Bu iki bütün zıtlaşmamaktadır; hatta birbirlerini tamamlamaktan daha fazla birşeydirler; tek ve aynı şeyden başkası değildir –*deliliği bilgiye, daha işin başında yabancılaştırıcı olan bir yapı içinde sunan bir jes-*

tin tutarlı birliği-.

Klasik delilik deneyinin koşulları işte burada kesin olarak değişmişlerdir. Ve işin sonunda, bu somut kategorilerin tablosunu, görünüşteki zıtlıkları içinde oluşurmak mümkündür.

zgrleştirme biçimleri	Korunma yapıları
1° Deliliği diğer tüm akıl bozukluğu biçimleriyle karıştıran bir kapatma uygulamasının iptali	1° Delilik için, artık dışlanma alanı değil de, kendi gerçeğiyle birleşeceği ayrıcalıklı yer olan bir kapatma dünyasının belirlenmesi
2° Kendine tıbbi olanından başka bir amaç yükleme- yen bir tımarhanenin kurulması	2° Deliliğin, aynı anda hem dışavurum yeri, hem de iyileştirme mekânı olan aşılamaz bir mekân aracılığıyla yakalanması
3° Deliliğin kendini ifade, dinlenilme, kendi adına konuşma hakkını elde etmesi	3° Deliliğin çevresinde ve ştnde, bütünü itibariyle bakış olan ve ona tam bir nesne statüsü veren bir cins mutlak öznenin yoğrulması
4° Deliliğin psikolojik öznenin içine tutkunun, şidde- tin ve suçun gündelik gerçeği olarak dahil edilmesi	4° Deliliğin değerleri itiba- riyle tutarsız ve vicdan azabı içindeki bir dünya- nın içine sokulması
5° Deliliğin psikolojik gerçek olma rolü içinde, so- rumsuz belirleyicilik ola- rak kabul edilmesi	5° Delilik biçimlerinin ahl- ki bir yargının dikotomik taleplerine göre paylaştı- rılmaları.

Bu çift  özgürleştirme ve köleleştirme hareketi, modern delilik deneyinin dayandığı gizli temelleri meydana getirmektedir.

Zihin hastalığı biçimlerine attettiğimiz nesnelliğin, bilgimize nihayet  zg r kılan gerçek olarak serbestçe sunulduğuna inanıyoruz. Aslında bu nesnellik kendini tam da ona karşı koruyabilene sunmaktadır. Deliliğin bilgisi ona sahip olanda, delilikten herhangi bir şekilde kurtulmuşluğu, onun tehlikelerinde önceden sıyrılmışlığı, belli bir deli-olmama tarzını varsaymaktadır. Ve psikiyatrik pozitivizmin tarihsel olarak tahta çıkışı bilginin ilerlemesine ancak ikincil bir şekilde bağlıdır; köken itibariyle, deliliğin dışında olmanın kendine özgü bir tarzıdır: belli bir delilik-olmama bilinci bilgi öznesi için somut durum haline gelmekte, böylece deliliğin tanınmasının ondan itibaren mümkün olduğu sağlam taban haline gelmektedir.

Avrupa dünyasının yüzeyine birkaç yıl içinde yeni bir delilik bilgisini ve deliliğe yönelik yeni bir muameleyi yerleştiren bu ani değişim esnasında neler olduğu bilinmek istenirse, onun zaten kazanılmış olan bilgiye ne eklediğini sormak yaarsız olacaktır. Hekim olmayan Tuke, psikiyatr olmayan Pinel bu konuda Tissot veya Cullen'den daha mı çok şey biliyorlardı? Değişen, hem de aniden değişen şey, deli olmama bilincidir –XVIII. yüzyılın ortasından itibaren deliliğin bütün şiddetli biçimleriyle yeniden karşı karşıya gelen, onların yavaş yükselişlerinin içinde yakalanan ve kısa bir süre sonra da kapatma aleminin çöküşü içinde yer değiştiren bilinç. Devrimi önceleyen ve hemen arkasında gelen yıllar esnasında meydana gelen şey, bu bilincin yeniden ve aniden açığa çıkmasıdır.

Tamamen negatif bir olgu olduğu s yleneciktir, ama eğer yakından bakılırsa öyle olmadığı görülecektir. Hatta *pozitivizmin* tahta çıkması esnasındaki ilk ve tek *pozitif* olgudur. Nitekim bu açığa çıkış ancak sırasıyla Colombier, Tenon, Cabanis ve Bellart tarafından resmedilen ve inşa edilen koskoca

bir korunma mimarisi sayesinde mümkün olabilmektedir. Ve bu yapıların sağlamlığı onlara Freudçu araştırmanın çabalarına rağmen, günümüze kadar hemen hemen hiç bozulmadan sürme olanağını vermiştir. Klasik çağda deli-olmama biçimi ikiliydi: bu biçim dolaysız ve gündelik bir farklılık kavrayışı ile deliliği diğer tehlikelerle karıştıran bir kovma sistemi arasında paylaşılmaktaydı; bu klasik akıl bozukluğu bilinci demek ki, asla tartışılmayan şu iç aşıkârlık ile toplumsal bir paylaşımın her zaman eleştirilebilir nitelikteki keyfiliği arasındaki gerilimle tamamen işgâl edilmiş durumdaydı. Fakat bu iki deneyin birleşerek, toplumsal korunma sisteminin bilinç biçimleri içinde içsel hale geldiği gün; deliliğin tanınmasının ondan kaçınıldığı ve mesafelerin bizatihi kurumların yüzeyinde ölçüldüğü hareketin içinde gerçekleştirildiği gün, işte bu gün, XVIII. yüzyıldan beri egemen olan gerilim birden bire düşmüştür. Tanıma biçimleri ve korunma yapıları, artık egemen hale gelmiş olan bir deli-olmama bilincinin içinde çatışmışlardır. Deliliği tek ve aynı bilinç eylemi içinde, bilinir ve egemen olunmuş olarak ele geçirebilme olanağı, işte zihin hastalığı konusundaki pozitivist deneyin kalbinde yer alan bu olanaktır. Bu olanak bilginin yeni bir özgürleşmesi içinde yeniden olanaksızlık haline gelmedikçe, delilik biçim için Pinel ve Tuke için ne olduysa öyle kalacaktır; pozitiflik çağına yakalanmış olarak kalacaktır.

Delilik bundan sonra bir kaygı nesnesinden başka birşey veya kuşkuculuğun sürekli yenilenen bir teması olmuştur. Nesne haline gelmiştir. Fakat kendine özgü bir statü içinde. Bizatihi onu nesnelleştiren hareketin içinde, nesnelleştirici biçimlerin birincisi haline gelmektedir: İnsanın onun sayesinde kendi hakkında nesnel bir bilgi edinebileceği bir biçim Delilik eskiden insandaki göz kamaşmasının, baş dönmesini, ışığın çok parlak olmaktan ötürü karardığı anı işaret etmekteydi. Şimdi bilgi için nesne haline geldiğinden –aynı anda hem insanda en iç olan şey, hem de onun bakışına en açık olan şey–, şeffaflığın büyük yapısı gibi rol oynamaktadır: bunun anlamı,

tanıma çabası yoluyla bilgi açısından tamamen açık hale geldiği değil de, ondan ve insanın ona verdiği nesne statüsünden itibaren, nesnel bilgiye nazaran tamamen şeffaf –hiç değilse orik olarak– olabileceğidir. XIX. yüzyılın anının, istemenin ve bireyin gerçeğinin ne olduğunu ilk önce bellek, irade ve kişi psikolojisine sormuş olması ne rastlantıdır, ne de basit bir tarihsel kaymadır. Bu araştırmanın düzeni içinde, XVIII. yüzyılın sonunda yoğrulan ve deliliği insanın nesnelleşmesinin ilk çehresi haline getiren yapılara derinlemesine sadık kalan birşey vardır.

İnsani varlığın pozitif olarak tanınmasına ilişkin büyük temanın içinde, demek ki delilik her zaman kararsızlık içindedir: aynı anda hem nesnelleştirilmiş ve nesnelleştirici, hem sunulmuş ve geri çekilen, hem de içerik ve koşuldur. XIX. yüzyıl düşüncesi için, bizim için hâlâ esrarlı bir nesne statüsüne sahiptir: toplam gerçeğine fiilen ve şu an için ulaşmak mümkün değildir, ama birgün onu tüketecek olan bir bilgiye açılacağından kuşku duyulmamaktadır. Ancak bir postüladan ve esas gerçeklerin unutulmasından başka birşey değildir. Geçici olduğuna inanılan bu ulaşılmazlık, deliliğin fiili durumda insanın mümkün bilgisinin sınırlarını örten ve onu her bir yanda aşan bir bölgeye doğru temelli kaçışını gizlemektedir. Pozitif bir insan biliminin olabilirliği açısından, en uzaktaki yanda, insan varoluşunun nesnelliğin içine, onun içinde ve ondan itibaren düştüğü şu delilik alanının bulunması esaslı bir durumdur. Delilik öze ilişkin esrarı içinde, hep onu tümüyle kavrayacak bir tanıma biçiminin beklentisi içinde uyanık kalmaktadır, ama bu tanıma biçimi bütün kavrayışlara nazaran hep mesafelidir, çünkü nesnel bilgiye insanı kavrama olanağını, başlangıç olarak o vermektedir. İnsanın deli olma olasılığı ve nesne haline gelmesinin olabilirliği XVIII. yüzyılın sonunda birleşmişlerdir ve bu buluşma hem (bu şıkta tarih rastlantısı yoktur) pozitif psikiyatrinin postülalarına, hem de nesnel bir insan biliminin temalarına hayat vermiştir.

Fakat modern kültüre bu özden bağlantı Tenon'da, Caba-

nis'te, Bellart'da henüz yalnızca düşünce düzleminde gerçekleşmişti. Bu bağlantı Pinel ve Tuke'un sayesinde somut durum haline gelecektir: bunların kurdukları ve büyük ıslahat tasarılarının menzili haline gelen tımarhanede, deli olma tehlikesinin herkes için varolduğu, bunun herkesin gündelik hayatına kadar ulaşabileceği ve nesne haline gelinebileceği zorla belirlenmiştir. Pozitivizm bundan sonra artık yalnızca teorik tasarı olmakla kalmayacak, aynı zamanda yabancılaşmış varoluşun yara izi de olacaktır.

Nesne statüsü daha işin başında, yabancılaşmış olarak tanınan her bireye dayatılmıştır; yabancılaşma gizli bir gerçek olarak, bütün objektif insan bilgisinin kalbine yerleştirecektir.

DÖRDÜNCÜ AYIRIM

TIMARHANENİN DOĞUŞU

İmgeler biliniyor. Bunlar, deliliğin nihayet tanındığı ve karşısında çok uzun bir süre kör kalınmış olan bir gerçeğe göre ele alındığı şu mutlu çağı resmetme işlevine sahip olarak, bütün psikiyatri tarihlerinin içinde alışılmış bir yere sahiptirler.

"Saygıdeğer Quakerlar Cemiyeti bakım kurumlarına başvuracak kadar servetleri olmadığı gibi, akıllarını kaybetme talihsizliğine uğrayan üyelerine sanatın bütün kaynaklarını ve hayatın onların durumuna uyan tatlarını sağlamaya karar vermiştir; gönüllü bir katılımla gereken fonlar elde edilmiştir ve yaklaşık iki yıldan beri, York kenti yakınlarında, mümkün bütün tasarrufla birçok avantajı biraraya getiriyora benzeyen bir kuruluş oluşturulmuştur. Ruh, sanki insan aklını aşağılamak için ortaya çıkmışa benzeyen bu dehşetli hastalığın görüntüsü karşısında bir an umutsuzluğa kapılıyorsa da, onu iyileştirmek ve hastayı rahatlatmak için dahi bir iyilikseverliğin icad edebildiklerini düşününce tatlı duygular hissedilmektedir.

"Bu kurum York'tan bir mil uzaklıkta, verimli ve hoş bir kırın ortasındadır; onun ortaya çıkmasına neden olan bir hapisane değil de, büyük bir çiftlik kurulması fikridir; burası

etrafı kapalı bir bahçeye çevrelenmiştir. Pencerelede hiçbir parmaklık ve demir yoktur"¹.

Bicêtre'deki delilerin kurtarılmasına gelince, bunun öyküsü ünlüdür; hücrelerdeki mahpusların zincirlerinin sökülmesine karar verilmiştir; Couthon kuşkulu kişilerin saklanıp saklanmadıklarını anlamak için hastaneyi ziyaret etmiştir; herkes "adamların taşıdığı sakat"ın görüntüsü karşısında titrerken, Pinel onun karşısına cesaretle çıkmıştır. Bilge ve kararlı insanseverin felçli canavarla çarpışması. "Pinel onu hemen huzursuzların koğuşuna götürdü, locaların görüntüsü onu çok etkiledi. Bütün hastaları sorgulamak istedi. Ancak çoğundan küfür ve kaba hakaretten başka birşey elde edemedi. Soruşturmayı daha fazla sürdürmenin bir yararı yoktu. Pinel'e dönerek, 'Yurttaş, sen de acaba bu cins hayvanların zincirlerini sökmek istediğin için deli olmayasın?' . Pinel ona sükûnet içinde cevap verdi: 'Yurttaş, bu delilerin bu kadar ele gelmez olmalarının, onların hava ve özgürlükten yoksun bırakılmalarından kaynaklandığına inanıyorum' -'İyi öyleyse, ne istiyorsan yap, ama kanaatinin kurbanı olacağından korkarım'-. Bunun üzerine Couthon arabasına kadar taşındı. Hastaneden ayrılması herkesi rahatlattı; derin bir nefes alındı, büyük insansever hemen işe koyuldu"².

Bu iki ölçünün de güçlerinin özünü en azından hayali biçimlerden ödünç alması ölçüsünde, bunlar imgelerden başka şeyler değildir: Tuke'un gönül tutkularının ve zihin düzensizliklerinin yavaş yavaş yatıştıkları evinin ataerkil sükûneti; ona hırlayan ve üzerine atılmak için fırsat kollayan iki hayvansal çılgınlığa etkin bir kelime ve tek bir jestle egemen olan Pinel'in berrak kararlılığı; ve çılgın deliler ile kan içici Konvansiyon üyesinden gelebilecek gerçek tehlikenin ne oldu-

1 Delarive, *Bibliothèque Britannique*'in redaktörlerine delilerin tedavisi için yeni bir kuruluş hakkında mektup. Bu metin *Bibliothèque Britannique*'de ayrı basım halinde yayınlanmıştır. Delarive *Retreat*'i 1798'de ziyaret etmiştir.

2 Scipion Pinel, *Traité complet du régime sanitaire des aliénés*, Paris, 1836, s. 56.

ğunu ayırdedebilen bir bilgelik: efsanevi ağırlıklarını uzaklara –günümüze kadar– taşıyacak olan imgeler.

Bunları reddetmenin bir yararı yoktur. Bize kalan daha geçerli belge sayısı çok azdır. Ayrıca bunlar saflıkları itibarıyla o kadar fazlasıyla yoğundurlar ki, söylemediklerini açık etmemeleri mümkün olmamaktadır. Bunların herbirinin şaşırtıcı derinliği içinde hem gizledikleri somut durumun, hem gerçek olarak sundukları ve aktardıkları efsanevi değerlerin, hem de gerçekten yapılan, ama bunların yalnızca simgesel bir çevirisini verdikleri işlemlerin şifrelerini çözmek gerekir.

Ve Tuke öncelikle bir Quaker, İngiltere'de XVII. yüzyılın sonundan itibaren gelişen şu sayılamayacak kadar çok "Dostlar Dernekleri"nden birinin faal bir üyesidir.

Daha önce de gördüğümüz üzere, İngiliz yasaması XVIII. yüzyılın ikinci yarısında giderek artan bir şeklide, yardım konusunda özel girişimi teşvik eğilimine girmektedir³. Bir cins sigorta kurumları kurulmakta, yardım ortaklıkları teşvik edilmektedir. Oysa, Quakerlar aynı anda hem ekonomik, hem de dinsel nedenlerden ötürü, bu rolü bir yüzyıldan beri ve başlangıçtaki hükûmet muhalefetine rağmen oynamışlardır. "Fakirlerimize yardım etmek, ölülerimizi gömmek, cemaatimize vaaz vermek için artık kara cüppelilere para vermiyoruz: bu kutsal görevler bizim için, başkalarına devredilemeyecek kadar değerlidir"⁴. XVIII. yüzyılın sonundaki yeni koşullar karşısında, 1793'te "dostluk derneklerini teşvik etmek ve desteklemek" üzere bir yasa çıkartılmış olması anlaşılmaktadır⁵. Söz konusu olan bu ortaklıklar modellerini ve ilhamlarını çoğu zaman Quakerlardan almışlardır ve salma ve

3 Bkz. Yukarıda, ayırım II.

4 Voltaire, *Lettres philosophiques*, yay. Droz, F, s. 17.

5 33, George III, cap V, "For the encouragement and Rehel of Friendly societies".

bağış sistemleriyle, ihtiyacı olan, sakatlanan veya hastalanan üyeleri için fonlar oluşturmuşlardır. Yasa metni bu derneklerden "bireyin mutsuzluğuna katkıda bulunarak ve aynı zamanda kamunun yükünü azaltarak, çok yararlı sonuçlar" yaratmalarını beklemektedir. Önemli nokta: bu derneklerin üyeleri "*Removal*"den bağışık kılınmışlardır; *Removal* uygulamasına göre, bir köy (veya mahalle) kendi halkından olmayan bir yoksulu veya fakir hastayı kendi doğduğu köye (veya mahalleye) göndererek ondan kurtulabilirdi/kurtulmak zorundaydı. *Settlement Act* ile ihdas edilen bu *Removal* uygulamasının 1795'te kaldırıldığını⁶ ve eğer aktarılması tehlikeliyse, köyün yabancı fakir hastanın bakımını üstlenme zorunluğunun getirildiğini kaydetmek gerekir. Burada karşımıza *Retreat*'in doğumuna neden olan, kendine özgü çatışmanın hukuki çerçevesi çıkmaktadır.

Öte yandan Quakerların delilere yönelik yardım ve bakım konusunda çok erkenden dikkatli hale geldikleri varsayılabilir. Daha başlangıçtan beri kapatma evleriyle sıkıntılı ilişkileri olmuştur; George Fox ve arkadaşlarından biri yargıç kararıyla, dine hakaret ettikleri gerekçesiyle, altı ay süreyle kapalı tutulmak ve kamçılanmak üzere Darby ıslahanesine gönderilmişlerdir⁷. Quakerlar Hollanda'da birçok kereler Rotterdam hastanesine kapatılmışlardır⁸. Ve Voltaire ya onlardan birinden duyduğu sözleri aktararak, ya da onlar hakkındaki yaygın bir kanıyı yazıya dökerek, *Lettres philosophiques*'inde bir Quaker'a, ona ilham veren şeyin zorunlu olarak Tanrının sözü olmadığını, bazen akıl bozukluğunun meczup ve ipe sapa gelmez sözlerinden de ilham aldığını söyletmektedir: "Konuşmak için ayağa kalkan birinin ilhamını akıldan mı, yoksa delilikten mi aldığını bilemeyiz"⁹.

6 35, George III, cap 101. Settlement Act'in bu iptali konusund bkz., Nicholls, *op. cit.*, s. 112-113.

7 Sewel, *The history of the rise and progress of Christio People*, 3. yay., s. 28.

8 *Ibid.*, s. 233.

9 Voltaire, *op. cit.*, s. 16

Quakerlar her halükârda XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başındaki birçok dinsel tarikat gibi, dinsel deney ile akıl bozukluğu arasındaki büyük tartışmaya katılmışlardır¹⁰; başkaları için, belki de bizzat onlar için bu deneyin bazı biçimleri sağduyu ve delilik ikilemi arasına yerleşmişlerdir; ve herhalde bu ikisi arasında her an paylaşım yapmaları gerekmiştir ve bu arada onlara sürekli olarak yöneltlen delilik suçlamasına da göğüs germişlerdir. *Dostlar Dernekleri*'nin delilere kapatma uygulaması sırasında gösterilen muameleyle biraz kuşku verici şekilde ilgilenmeleri, muhtemelen bu durumdan kaynaklanmaktaydı.

Tarikata mensup bir kadın 1791'de "York kenti yakınlarındaki bir meczuplar evine" yerleştirilmiştir. Kadının uzakta oturan ailesi, Dostları ona gösterilen muameleyi gözetmekle görevlendirmiştir. Fakat kurum yönetimi, hastanın ziyaretçi kabul edecek durumda olmaması bahanesini ileri sürerek, bunu reddetmiştir. Kadın birkaç hafta sonra ölmüştür. "Bu iç parçalayıcı olay tabii olarak, meczupların durumu ve bu türden kuruluşlarda yapılabilecek iyileştirmeler üzerindeki düşünceleri harekete geçirmiştir. Özellikle de, Dostlar Derneği'nin kendi gözetimi altında olan ve genelde uygulananandan daha uygun bir bakımın yapılacağı bu türden bir kuruluşa sahip olmasında büyük avantaj bulunduğu anlaşılmıştır"¹¹. Olaydan yirmi yıl sonra, Tuke'un anlatısı işte böyledir.

Burada, Settlement yasasının yol açtığı şu çok sayıdaki olaylardan birinden kuşkulananmak kolaydır. Çok olanağı olmayan biri evinden uzakta hastalanır, yasa onun evine gönderilmesini ister. Fakat durum, belki de yol masrafları onun orada kalmasını zorunlu kılar. Yalnızca ani bir tehlikenin meşru kılabileceği ve zaten bu örnekte de, sulh yargıcının imzasını taşıyan bir kapatma emriyle yasal hale getirilen, kısmen yasadışı bir durum. Fakat hastanın kapatıldığı kurum dışında,

10 XVII. yüzyıl sonu protestan misikleri ve sonuncu Jansenistler gibi.

11 Samuel Tuke, *Descriptions of the Retreat, an Institution near York for in sane persons*, York, 1813, s. 22-23.

doğduğu köyünkü (veya mahalleninki) hariç, hiçbir hayır kurumunun ona yardım etmeye hakkı yoktur. Kısacası, kendi bölgesinin dışında ağır bir hastalığa yakalanan bir fakir, hiç kimsenin denetleyemediği bir kapatma uygulamasının keyfiğine terkedilmiştir. İşte yardım dernekleri buna itiraz etmişlerdir ve bunlar 1793 yasasıyla, yani Samuel Tuke'un sözünü ettiği olaydan iki yıl sonra, kendi üyeleri nerede hasta olursa olsun, onlara bakma hakkını elde etmişlerdir. Demek ki bu hem özel, hem de kollektif tımarhane tasarısını, fakirler ve hastalara yönelik eski yasalara yönelik ve çok sayıdaki itirazlardan biri olarak kabul etmek gerekir. Zaten, Samuel Tuke bu girişimin tüm şerefini yalnızca özel cömertliğe ayırabilmek için onları yaklaşıyor olsa bile, tarihler son derece açıktır. 1791'de York Quakerlarının projesi; 1793 başında Dostluk Derneklerini (yardıma yönelik olarak) teşvik eden ve *Removal*'dan bağışık kılan yasa: yardım böylece köy (veya mahalle) cemaatinden özel girişime geçmektedir. Aynı 1793 yılında York Quakerlar derneğın paylarını çıkartmışlar ve dernek tüzüğünü oylamışlardır; ertesi yıl da toprak satın almaya karar vermişlerdir. Settlement Act 1795'te resmen kaldırılmıştır; *Retreat*'in yapımına başlanmıştır ve kurum ertesi yıl çalışmaya başlayacaktır. Tuke'un girişimi, XVIII. yüzyılın sonundaki yardım uygulamasının yasal olarak yeniden düzenlenişı içinde, tam tamına şu burjuva devletinın onlar aracılığıla kendi çıkarları için özel yardımı icad ettiğı tedbirler dizisinin içinde yer almaktadır.

Fransa'da, "Bicêtre'deki zincire vurulmuşlar"ın kurtarılmalarını harekete geçiren olay başka bir cinstendir, ve tarihsel koşullarını belirlemek çok daha güçtür. 1790 tarihli yasa meczuplar için büyük hastaneler kurulmasını öngörmüştü. Ama 1793'te bunlarda henüz bir tane bile yapılmamıştı. Bicêtre "Fakirler Yurdu" olarak kurulmuştu, ama burada tıpkı Devrim öncesinde de olduğu gibi, yoksullar, yaşlılar, mahkûmlar ve deliler birbirlerine karışmış olarak bulunmaktaydılar. Bütün bu geleneksel nüfusa Devrim'in içeri attıkları eklen-

miştir. Önce siyasal tutuklular. Bicêtre'deki delilerin gözetmenlerinden Piersin, 28 Brumaire Yıl III'te, yani tam da Pinel'in ikâmeti sırasında, sivil yönetimler komisyonuna şöyle yazmıştır: "gözetimim altında her zaman tutuklular, hatta Devrim mahkemeleri tarafından tutuklananları bile oldu"¹². Sonra saklanan kuşkulular. Bicêtre tıpkı Belhomme pansiyonu, Douai veya Veruet Evi gibi¹³ kuşkulular için saklanma yeri olarak kullanılmıştır. Restorasyon döneminde, Pinel'in Terör sırasında Bicêtre'de hekimlik yaptığının unutturulması gerekince, onun bu sayede aristokratları ve rahipleri koruduğu söylenecektir; "Pinel, acı veren anılar bırakan bir dönemde Bicêtre'den ölüm haracını vermesi istendiğinde, burada hekimdi. Terör burayı rahipler, geri dönen göçmenlerle (aristokralar) doldurmuştu; Bay Pinel meczup oldukları bahanesiyle bunların çoğunun suçluların iadesi uygulamasına maruz kalmalarına karşı çıkma cesaretini gösterdi. Israr edildi; karşı çıkışı bir kat daha arttı; bu tavrı bir süre sonrasında öyle bir güç kazandı ki, kendini cellatların iradesine dayattı ve olağan olarak tatlı ve yumuşak başlı biri olan bir adamın enerjisi, aralarında şu anda Fransa'nın en yüksek görevlerinde olan bir yüksek Kilise mensubunun da bulunduğu çok kişinin hayatını kurtardı"¹⁴. Fakat başka bir olguyu daha hesaba katmak gerekir: Bicêtre Devrim sırasında, meczupların yatırıldıkları başlıca hastane haline gelmiştir. Daha 1790 yasasının uygulanmasına yönelik ilk girişimlerden itibaren, hapishanelerden çıkartılan deliler, sonra da Hôtel-Dieu koğuşlarını dolduran meczuplar oraya gönderilmişlerdir¹⁵. Öy-

12 Zikr., Tuetey, III, s. 369.

13 Pinel ve Boyer, Condorcet'ye, tutuklanması için emir çıktığında, Servandoni caddesindeki Vernet pansiyonunda sığınak bulabilmişlerdi.

14 Dupuytren, *Notice sur Philippe Pinel, Journal des Débats*, 7 Kasım 1826, s. 8'den alınmıştır. Dupuytren'in XVI. Louis'nin idamına karşı kürsüye fırlayan ve "bunaklık"tan ötürü Bicêtre'e kapatıldıktan sonra Napoléon'un özel papazı, daha sonra da Montpellier piskoposu olan başrahip Fournier'yi ima etmiş olması muhtemeldir.

15 Örneğin Genel Güvenlik Komitesi'nin, büyük insanlık yurdunda tutulması olanaksız bir delinin Bicêtre'e aktarılmasına ilişkin kararına bkz., Tuetey, *op. cit.*, III, s. 427-428.

lesine ki, Bicêtre üzerinde düşünölmüş taşınılmış bir tasarıdan çok, olayların süröklemesi sonucu, klasik çağ boyunca kapatma uygulamasına karışmadan varlığını sürdürmüş olan ve Hôtel-Dieu'yü Paris'te delilerin tedavisinin sistematik olarak denendiğı tek hastane haline getiren şu tıbbi işlevin mirasçısı haline gelivermiştir. Hôtel-Dieu'nün Orta Çağ boyunca kesintisiz yaptığı işi, şimdi Bicêtre o zamana kadar hiç olmadığı kadar karışık bir kapatma aleminin çerçevesi içinde yapmakla görevlendirilmiştir; Bicêtre ilk kez, delilerin tedaviye kadar varan bir bakım gördükleri hastane haline gelmektedir: Kamu kurumlarının yönetimleri Devrim'den bu yana, delilerin ancak toplum için zararlı ve tehlikeli sayılmaları halinde serbest bir yuvaya kapatılmalarına karar veriyorlar, burada hastalıkları sürdüğü sürece kalıyorlar ve tam bir iyileşme olduğuna karar verilir verilmez onları ailelerinin veya dostlarının yanına gönderiyorlardı. Sağduyularını tekrar kazanmış olanların ve hatta Parlamento tarafından ömür boyu kapatılmalarına karar verilmiş olanların, yönetimin özgürlüklerini kullanamayacak durumda olan delilerden başkasını kapalı tutmamayı görev sayması nedeniyle kitlesel olarak çıkartılmaları bunun kanıtını oluşturmaktadır"¹⁶. Tıbbi işlev Bicêtre'e açıkça sokulmuştu; geçmişte delilik nedeniyle verilmiş bütün kararların şimdi gözden geçirilmeleri söz konusudur¹⁷. Ve Genel Hastane tarihinde ilk kez olmak üzere, Bicêtre hastabakıcılarının başına, zihin hastalıklarının tanınması konusunda belli bir ün kazanmış olan bir adam getirilmiştir¹⁸; Pinel'in atanması tek başına, Bicêtre'de delilerin

16 Piersin'den Sivil Yöneticiler Komisyonuna mektup, 19 Frimaire Yıl III, Tuetey, III, s. 172.

17 Piersin'e göre 10 Frimaire Yıl III tarihinde Bicêtre'de 207 deli vardı, Tuetey, s. 370.

18 Pinel devrimden önce *Gazette de Santé*'nin editörüydü. Burada zihin hastalıklarına ilişkin birçok makalenin arasında, özellikle 1787'de şunu yazmıştı: "Melanktoliye kışın ilk aylarında daha fazla yakalanılmakta değil midir?", 1789'da ise: "Bazı vakalarda manyakların kaybettikleri akıllarını geri getirmeye en uygun ahlâki rejim üzerinde gözlemler", *La Médecine éclairée par les Sciences physiques*. 1791'de "intihara götüren özel bir melankoli cinsi" üzerinde yazmıştır.

mevcudiyetinin *çoktan* tıbbi bir sorun haline geldiğini kanıtlamaktadır.

Ama bunun aynı zamanda siyasal bir sorun da olduğundan kuşku duymak mümkün değildir. Suçlularla birlikte masumların, çılgınlarla birlikte akıllılarının kapatıldığına kesin olarak inanılması, uzun zamandan beri devrimci mitolojinin içinde yer almaktaydı: "Bicêtre hiç kuşkusuz canileri, haydutları, yırtıcı adamları kapalı tutmaktadır... ama kabul etmek gerekir ki, keyfi iktidara, ailelerin tiranlığına, ataerkil ceberrutluğa kurban olanların oluşturduğu kalabalığı da barındırıyor... Hücrelerde, ışığı daracık yarıklardan görebilen kardeşlerimiz ve eşitlerimiz olan insanlar yatıyor"¹⁹. Masumların hapisanesi Bicêtre, tıpkı eskiden Bastille'in olduğu gibi hayallere musallat olmuştur: "Lâf dinlemeyen bazı adamlar hapisanelerdeki katliam sırasında, delillerle akıllıları karıştıran eski tiranlığın bazı kurbanlarını kurtarma bahanesiyle Bicêtre düşkünler yurduna sızmışlardır. Koğuştan koğuşa silahlı olarak gezmektedirler; tutukluları sorgulamakta ve aşikâr delilere rastladıklarında kulak asmamaktadırlar. Fakat zincire vurulmuş bir tutuklu, sağduyu ve akıl dolu sözleriyle ve acı yakınmalarıyla hemen dikkatleri çekmektedir. Bu adamı zincire vurulmuş olarak tutmak ve delilerle birarada bulundurmamak iğrenç değil miydi?... Bunun üzerine bu silahlı grubun içinden şiddetli homurtular ve yönetime karşı bağırışlar yükselmiştir; yönetimden hesap sorulmaktadır"²⁰. Konvansiyon döneminde yeni bir saplantı. Bicêtre hâlâ muazzam bir korku haznesidir, ama madem ki burası kuşkuluların bir sığınağı olarak görülmektedir –yoksulların arasında saklanan aristokratlar, deli numarası yaparak kompo düzenleyen yabancı ajanlar–, o halde masumlüğün, ama aynı zamanda iki yüzlülüğün açığa çıkartılması için deliliğin burada da ifşa edilmesi gerekmektedir. Böylece Bicêt-

19 *Gazette nationale*, 12 Aralık 1789.

20 Zikr. Sémelaigne, *op. cit.*

re'i tüm Devrim süresi boyunca kuşatan ve onu Paris'in sınırlarındaki bir cins korkutucu ve esrarlı güç haline getiren bütün bu korkuların içinde Düşman, burada ayrılması mümkün olmayan bir şekilde akıl bozukluğuna karışmakta, delilik sırasıyla iki yabancılaştırıcı rol oynamaktadır: tiranlık etmekte veya aldatmaktadır –aklı başında insanla deli arasında aracılık yapan bu tehlikeli unsur bunların her ikisini de yabancılaştırabilir ve her ikisinin de özgürlüğünü kullanmasını tehtid edebilir–. Gerçeğin ve aklın kendi oyunlarına geri dönebilmeleri için, deliliğin *oyununun* her halükârda *bozulması* gerekmektedir.

Biraz karışık olan bu konumun içinde –hukuki durumlar ile hayali güçlerin oluşturdukları sıkı ağ–, Pinel'in rolünü belirlemek güçtür. Görevine 25 Ağustos 1793'te başlamıştır. Hekimlikte kazandığı ününün daha o sıralarda bile büyük olduğu; tam olarak deliliğin "oyununu bozsun" diye, onun tam tıbbi ölçüsünü bulsun, kurbanları serbest bıraksın ve kuşkuluları açığa çıkartsın, son olarak da gerekliliği bilinen, ama tehlikeleri de hissedilen deliliğin kapatılmasının temellerini atсын diye seçildiği varsayılabilir. Öte yandan, Pinel'in duyguları onun eski iktidarın mahkûm ettiklerini hapiste tutacağından ve yeni iktidarın izlediklerine de arka çıkacağından kuşku duyulmasına yer bırakmayacak kadar cumhuriyetçidir. Bir bakıma Pinel'in olağanüstü bir manevi iktidarla donatıldığı söylenebilir. Klasik akıl bozukluğu anlayışında delilik ile gibi yapma (taklid) arasında, ne de dıştan tanınan delilik ile nesnel olarak sahip olunan delilik arasında uyumsuzluk söz konusu değildi; tersine, delilikle yanılısma yaratan biçimleri ve bunların altında gizlenen suçluluk arasında daha çok içsel bir aidiyet bağı bulunmaktaydı. Pinel bu bağı siyasal olarak çözmek, ve artık tek bir sağlam birliği açığa çıkartacak olan bir paylaşımı gerçekleştirmek zorundaydı: adım adım ilerleyen tanıma için deliliği, onun nesnel gerçeğini ve masumiyetini kapsayan bir paylaşımı. Bu birliği, akıl bozukluğunun oyunlarının seferber oldukları ve delilik olmaktan çıkma-

makla birlikte, takibata uğrayan deli-olmama kadar gizlenmiş deli-olmama da olduğu şu uç varlık-olmama kesimlerinde ayırmak gerekmektedir.

Bütün bunların içinde, "zincire vurulmuşlar"ın serbest bırakılmalarının anlamı nedir? Acaba, bu, birçok yıldan beri formüle edilmiş olan ve Cabanis'in, Pinel'in Bicêtre'e gelmesinden bir yıl önce yayınladığı tasarının en iyi örneğini meydana getirdiği şu yeniden düzenleme programlarının içinde yer alan fikirlerin uygulanmasından mı ibaretti? Hücrelerde tutulan delilerin zincirlerini çıkartmak, aynı zamanda bir sağlama işlemininki de olacak bir özgürlük alanını onlara açmaktı; onları artık ne infazların, ne de bunlara karşılık gelen öfkelerin içinde gizli kalan bir nesnelliğin içinde açığa çıkartmaktı; Cabanis'in tanımladığı ve Konvansiyon'un siyasal nedenlerden ötürü kurulmasını istediği saf bir tımarhane alanı kurmaktı. Fakat Pinel'in bunları yaparken siyasal bir işlemi gizlediğini düşünmek de mümkündür: delileri serbest bırakarak, onları Bicêtre halkına daha fazla karıştırıyor, böylece bu halkı daha karmakarışık ve ayıramaz hale getirerek bir paylaşıma olanak verebilecek tüm kıstasları yok ediyordu. Zaten Bicêtre yönetiminin bu dönem boyunca sürekli kaygısı, siyasal yetkililerin talep ettikleri ayırma işlemlerini önlemek değil miydi?²¹ Ancak şurası bir gerçektir ki, Pinel Thermidor'dan çok sonraları, siyasal gevşeme döneminde 13 Mayıs 1795'te Salpêtrière'e atanmıştır²².

Pinel'in meczupları serbest bırakmaya karar verdiğinde gerçek niyetinin ne olduğunu bilmek herhalde olanaksızdır. Bu pek önemli değildir. Zaten işin esası, onun eserinin bütün devamını ve bu eserin modern dünyada kazanacağı anlamı damgalayacak olan bu ikircikliğin içindedir: deliliğin aynı

21 Letourneau'nun Kamu inşaatları komisyonuyla olan tüm mektuplaşmasına bkz., zikr., Tuetey, III, s. 397-476.

22 Dupuytren, Pinel'i Terör'ün kurbanlarından biri haline getirme gayreti içinde şunu anlatmaktadır: "tutuklandı ve az daha Devrim Mahkemesinde yargılanacaktı; ne mutlu ki, Bicêtre'deki yoksullara bakmasının zorunlu olduğu anlaşıldı ve özgürlüğüne kavuştu", Dupuytren, s. 9.

anda hem nesnel, hem de masum olan saf bir gerçeklik içinde açığa çıkacağı bir alanın oluşturulması, ama bu alanın hep belirsiz bir uzaklığa itilen ideal bir tarza göre oluşturulması ve delilik çehrelerinin herbirinin deli-olmama'ya, farkedilmesi olanaksız bir yakınlık içinde karışmaları. Delilik, bilimsel tasviri içinde kesinlik namına ne kazanıyorsa, bunu somut algılamamanın içinde güç olarak kaybetmektedir; gerçeğine kavuşacağı tımarhane onu, onun gerçeği olmayan şeyden ayırmaya olanak vermemektedir. Delilik ne kadar nesnel olursa, o kadar az kesin olmaktadır. Onu gerçek hale getirmek için özgürleştiren jest, aynı zamanda onu tüm somut akıl biçimlerinin içinde dağıtan ve saklayan işlemdir.

Tuke'un eseri, XVIII. yüzyılın sonunda İngiliz yasalarında meydana gelen yardıma ilişkin bütün yeniden düzenlemeler tarafından; Pinel'inki ise delilerin Devrim sırasındaki ikirciklikleri tarafından taşınmıştır. Ama söz konusu olan asla onların özgünlüklerini azaltmak değildir. Onların eserlerinde küçümsenmesi olanaksız olan ve bunların anlamını aktaran ef-sanelerde açıkça görülen bir kararlılık vardır.

Tuke'un bir Quaker olması önemlidir. *Retreat*'in de bir kır evi olması bunun kadar önemlidir. "Hava burada sağlıklıdır ve endüstri kentlerine yakın olan yerlerdekinden çok daha dumanlıdır"²³. Ev, parmaklıkları olmayan pencerelerle bir bahçeye açılmaktadır; "bir tepenin üzerinde yer aldığı" için, Güneye doğru uzanan çok hoş bir manzaraya egemendir, "bu manzara verimli ve ağaçlıklı bir ovada gözün alabildiğine uzanmaktadır...". Komşu topraklarda tarım ve hayvancılık yapılmaktadır; bahçe "bol bol meyva ve sebze üretmekte; aynı zamanda hastaların çoğuna dinlenme ve çalışma için hoş bir alan sunmaktadır"²⁴. Açık havada çalışma, düzenli gezin-

23 Dostlar Derneği'ne 5 Nisan 1793'te sunulan rapor, zikr. S. Tuke, s. 36.

24 *Ibid.*, s. 93-95.

tiler, bahçe ve çiftlik işleri, delilerin tedavisinde her zaman yararlı etkiler yapmışlardır. Hatta bazı hastaların *Re-treat*'e yaptıkları tek bir yolculuğun ve oradaki birkaç günlük dinlenmenin sonunda iyileştikleri olmuştur²⁵. Basit bir hayatın, kırsal bir mutluluğun, mevsimlerin akışının bütün hayali güçleri burada delilerin iyileştirilmesine öncülük etmek üzere biraraya toplanmışlardır. Bunun böyle olmasının nedeni, deliliğin XIII. yüzyıl fikirlerine uygun olarak bir doğa veya insanın kendinin değil de, bir toplum hastalığı olmasıdır; belirsizlikler, hay huy, yapay yiyecekler; bütün bunlar Tuke ve çağdaşları tarafından deliliğin nedenleri olarak sayılmaktadırlar. Doğadan uzaklaşan bir hayatın ürünü olan delilik yalnızca sonuçlar düzleminde yer almaktadır; özsel olan ve doğaya dolaysız olarak mensup olan şeyleri gündeme getirmektedir. İnsanın aynı zamanda akli da olan doğasını, tıpkı geçici olarak unutulmuş bir sır gibi, hiç dokunulmadan bırakmaktadır. Bu sırrın, sanki yeni bir çalkantının rastlantısının içine hile ve desise ile yeniden giriyormuşçasına, tuhaf koşullar içinde yeniden ortaya çıktığı olmaktadır. Samuel Tuke, "tam bir alıklık" durumuna girmiş olan genç bir kadının örneğini zikretmektedir; kadın hiçbir iyileşme olmadan yıllarca bu durumda kalmış ve sonunda tifo olmuştur. Hastalığı sırasında ateşi yükseldikçe zihni açılmakta, daha berrak ve canlı hale gelmektedir; ve bu hastalığa tutulanların olağan olarak hezeyana kapıldıkları bu uç durumda, kadının bunun tersine akli tamamen başındadır; çevresindekileri tanımakta, hiç dikkat etmediği sanılan olayları hatırlamaktadır. "Ama ne yazık ki bu aklın bir kıvılcımından ibaret olarak kaldı; ateş düşünce zihnini gene bulutlar sardı; önceki üzücü durumuna geri döndü ve birkaç yıl sonra meydana gelen ölümüne kadar böyle kaldı"²⁶.

Burada koskoca bir telâfi mekanizması vardır: delilikte

25 *Ibid.*, s. 129-130.

26 *Ibid.*, s. 137, n.

doğa unutulmuştur, ilga edilmemiştir veya daha doğrusu, deliliğin bir bakıma iyi bir sağlığın garantisi olmasına yol açacak şekilde, zihinden bedene kaymıştır; fakat bu hastalığın ortaya çıkmasıyla, bedende alt üst olan doğa zihinde yeniden ortaya çıkmaktadır ve hiçbir zaman olmadığı kadar saf ve berrak olmaktadır. Bu da "delileri akıldan tamamen yoksun" saymamak, bunun yerine doğanın benzerlikleri ve yakınlıkları oyunu boyunca onları deliliğinin içinde uykuya daldığını kabul etmek gerektiğinin kanıtı olmaktadır. Mevsimler ve günler, büyük York ovası, doğanın insanların düzeniyle çakıştığı bahçelerin bilgeliği, bir an için gizlenmiş olan akıllı tam uyanmasına kadar sakinleştireceklerdir. *Retreat*'teki hastaların tabi oldukları ve değişmez bir güvene dayalıymışa benzeyen bu bağ bahçe hayatının içine sihirli bir işlem karışmıştır; bu işlem içinde doğanın doğaya nazaran benzerlik, yakınlaştırma ve esrarlı nüfuz etme yoluyla zafer kazandırması; toplumun insana doğa-karşıtı olarak yerleştirdiği her şeyi kovma olanağı vermesi beklenmektedir. Ve bütün bu imgeleri arkasında, XIX. yüzyıl psikiyatrisinin büyük düzenleyici biçimlerinden biri olacak olan bir efsane, Üç Doğa efsanesi şekillenmeye başlamaktadır; Doğa-Gerçek, Doğa-Akıl ve Doğa-Sağlık. Yabancılaşma hareketi ve iyileştirilmesi işte bu oyunun içinde gelişmektedir; Doğa-Sağlık ilga edilebilirse de, Doğa-Akıl en fazlasından saklanır ve bu arada dünyanın gerçeği olarak Doğa kendi kendiyile tutarlı kalır ve Doğa-Akıl'ı ancak ondan itibaren uyandırmak ve eski haline getirmek mümkündür; Doğa-Gerçeğin hareketi gerçekle çakıştığında, Doğa-Sağlığın eski haline getirilmesine olanak verir. Ve Tuke bu anlam içinde olmak üzere, İngilizce *insane* terimi yerine Fransızca "*aliéné*" kelimesini tercih etmekteydi, "çünkü (bu kelime) düşünme yeteneğinin herhangi bir dereceden iptalini gösteren terimlere ihtiyacı olan bu türden düzensizliklere ilişkin olarak daha doğru bir fikir vermektedir"²⁷.

Retreat hastayı doğanın basit bir diyalektiğinin içine dahil etmektedir; ama aynı zamanda toplumsal bir grup kurmaktadır. Ve bunu tuhaf bir çelişkisi olan bir tarz içinde yapmaktadır. Nitekim *Retreat* payların satılması yoluyla kurulmuştur ve aynı dönemde gelişmekte olan şirketlerin tarzına uygun bir şekilde, bir sigorta sistemi olarak işlemek zorundadır; her pay sahibi ilgilendiği bir hastasını yatırabilir ve onun için düşük bir bedel ödeyebilir; buna karşılık başkaları tam tarife üzerinden ödeme yapacaklardır. *Retreat* sözleşmeye dayalı bir antlaşma, çıkarların adı şirket tarzı üzerinde birleştirilmesidir²⁸. Ama aynı zamanda ataerkil aile efsanesini de beslemektedir: hastalar ve bakıcılardan meydana gelen ve müdürler ile yönetimin yetkilerine tabi olan büyük bir kardeşlik cemaati olmayı istemektedir. Hiçbir zayıflığı olmayan, Kitabı Mukaddes'teki imgeye tamamen uygun, katı yapıda bir aile. "Bakıcıların hastaların iyiliği için gösterdikleri özen ve ancak aileden kimselerde görülebilecek gayret, hastaların onlara çoğu zaman evlatlarıymış gibi bağlanmalarıyla ödüllenenmektedir"²⁹. Bu hoşgörüsüz, ama adil ortaklaşa sevgi içinde, hastalar huzurlu mutluluğa ve saf haldeki bir ailenin güvenliğine yeniden kavuşmaktadırlar; ilkel ülküsellliği içindeki ailenin çocukları olacaklardır.

Sözleşme ve aile, uzlaşan çıkarlar ve doğal şefkat; *Retreat* XVIII. yüzyılın onların aracılığıyla toplumların kökenini ve toplumsal insanın gerçeğini tanımlamaya çalıştığı iki büyük efsaneyi karışık bir şekilde içermektedir. Hem kendini bulmak için kendinden vazgeçen bireysel çıkardır, hem de doğanın aile üyelerine verdiği kendiliğinden sevgidir; doğa böylece her topluma dolaysız bir sevgi modeli önermiş olmak-

28 Quakerlar XVII. yüzyıldan beri hisseli şirket sistemini uygulamaktaydılar. *Retreat*'e en azından 20 lira yatırmış olan herkes yıllık % 5 faiz almaktaydı. Öte yandan *Retreat* harika bir ticari girişim olmuşa benzemektedir. İşte ilk yıllarda gerçekleştirilen kârlar: Haziran 1798: 268 lira; 1799: 245; 1800: 800; 1801: 145; 1802: 45, 1803: 258; 1804: 449; 1805: 521,, bkz. S. Tuke, s. 72-75.

29 *Ibid.*, s. 178.

tadır. *Retreat*'teki insan grubu en baştaki ve en saf biçimlerine geri götürülmüştür: insanı kökendeki toplumsal ilişkilerin içine yerleştirmek söz konusudur; bunun anlamı, bu ilişkilerin aynı anda hem sağlam temellere dayanmak, hem de katı bir ahlâkılık içinde olmak zorunda olmalarıdır. Böylece hasta, toplumun doğadan henüz çıktığı ve insanlık tarihinin daha sonradan bulandırdığı dolaysız bir gerçek içinde tamamına erdiği şu noktaya geri götürülecektir. Bu durumda yabancılaşmış zihnin bugünkü toplumun ona yapaylık, boşuna karmaşa, doğaya yabancı bağ ve zorunluluk olarak yerleştirdiği herşeyden kurtulacağı kabul edilmektedir.

Retreat'in efsanevi güçleri işte böyledir: zamana egemen olan, tarihi reddeden, insanı özsel gerçeklerine geri götüren ve onu Hatırlanamayan'ın içinde doğal İlk İnsan'la ve toplumsal İlk İnsan'la özdeşleştiren güçler. İnsanı bu ilk varlıktan ayıran bütün mesafeler silinmiş, bütün çıkıntılar düzlenmiştir; ve bu "çekilme"nin (*Retreat*: çekilme) sonunda yabancılaşmanın altında, doğa, gerçek, akıl ve saf toplumsal ahlâk olan "yabancılaştırılamayan" yeniden ortaya çıkmaktadır. Tuke'un eseri, onu öncelemiş olan uzun bir ıslahat hareketi tarafından taşınmışa ve açıklanmışa benzemekteydi; nitekim öyleydi de; ama onu hem bir kopuş, hem de bir başlangıç yapan şey, daha ortaya çıktığı andan itibaren çevrelendiği efsanevi manzara ve bu manzarayı eski delilik ve kapatma dünyasına dahil edebilmesidir. Ve böylece, kapatma uygulamasının akıl ile akıl bozukluğu arasında basit bir karar verme tarzı üzerinde gerçekleştirildiği çizgisel paylaşımın yerine, hareketini bu şekilde oluşturulan efsane mekânından alan bir diyalektiği geçirmiştir. Ve bu diyalektikte delilik yabancılaşma, ve iyileşmesi de yabancılaşamayan'a geri dönme haline gelmektedir; ama işin özü, kapatma uygulamasının ilk kez kazandığı bir güçtür –en azından *Retreat* kurucuları böyle olmasını düşlemişlerdir–; deliliğin kendini yabancılaşma olarak ifşa ettiği anda, bu güç sayesinde ve bizihi bu keşfin aracılığıyla, insan yabancılaşamayan'a geri götürülmüş olmaktadır. Ve

böylece *Retreat* efsanesinin içinde aynı anda hem gizlice var-sayıldığı haliyle iyileştirmenin hayali usulünü, hem deliliğin XIX. yüzyıla aktarılacak olan özünü saptamak mümkündür:

1° Kapatmanın rolü, deliliği kendi gerçeğine indirgemektir.

2° Deliliğin gerçeği, onun olduğu şey, eksi dünya, eksi toplum, eksi doğa-karşıtı'dır.

3° Deliliğin bu gerçeği, insanın bizzat kendinin en ilkel olarak yabancılaştırılamayan'a sahip olabilmesinin içindedir.

4° İnsanda yabancılaştırılamayan olarak bulunan şey, aynı anda Doğa, Gerçek ve Ahlâk, yazi bizzat Akıl'dır.

5° *Retreat* deliliği, aynı anda hem deliliğin gerçeği, hem de insanın gerçeği olan bir gerçeğe; hem hastalığın doğası, hem de dünyanın sakin doğası olan bir doğaya geri götürdüğü için iyileştirme gücüne sahip olmaktadır.

Pozitivizmin bu diyalektiğin içine nereden girebileceği görülmektedir; oysa hiçbir şey böylesine bir durumu haber veriyorsa benzememektedir, çünkü herşey ahlâki deneyleri, felsefi temaları, insanın düşsel imgelerini işaret etmektedir. Fakat pozitivizm bu hareketin yalnızca çelişkisi, bu efsane ve mekânın indirgenmiş halinden ibaret olacaktır; daha işin başında, deliliğin gerçeğinin insanın akıllı olduğunu nesnel aşıkârlık olarak kabul edecektir, bu da delilik içindeki akıl bozukluğu deneyinin insanda gerçeğe ilişkin ne varsa bunların hepsini reddettiğine inanan klasik kavrayışı tamamen tersine çevirmektedir. Bundan sonra deliliğin her nesnel ele alınışı, ona ilişkin olarak formüle edilen her gerçek, onun her tanınması bizzat akıl olacaktır, yani yeniden bulunan ve zafer kazanan akıl, yabancılaşmanın bağının çözülmesi.

Bicêtre'deki zincire vurulmuşların kurtarılmalarının gele-

neksel öyküsünde bir nokta güvenilir bir şekilde oluşturulamamıştır: bu da Couthon'un mevcudiyetidir. Onun burayı ziyaret etmiş olmasının olanaksız olduğu, onunla, gene felçli olan bir Paris komünü üyesi arasında karışıklık olduğu ve bu aynı sakatlığın Couthon'un kötü ününe eklenmesinin bunların karıştırılmalarına yol açtığı söylenebilir³⁰. Bu sorunu bir kenara bırakalım: esas olan nokta bu karıştırmanın gerçekleşmiş ve aktarılmış olması ve delillerin karşısında dehşetle geri çekilen ve "bu hayvanları" kaderlerine terkeden sakatın imgesinin çok derin bir şekilde yerleşmesidir. Sahnenin merkezinde yer alan şey, adamlar tarafından taşınan felçlidir; ve bu felçlinin korku duyulan, gaddarlığıyla tanınan ve darağacına gönderdiklerinin sayısıyla ün kazanan bir konvansiyon üyesi olması daha da tercihe şayandır. Sonuç olarak Bicêtre'i ziyaret eden kişi Couthon olacak ve bu adam bir an için delillerin kaderini elinde tutacaktır. Tarihin hayal gücü bunun böyle olmasını istemektedir.

Bu tuhaf öykünün aslında gizlediği şey, delilik mitolojisi içindeki belirli bir *khiasma*'dır (iki simetrik önermenin birbirlerinin zıddı olarak kullanılması MAK.). Couthon Bicêtre'i, Pinel'in serbest bırakmak istediği delillerin aslında kuşkulu kişiler olup olmadıklarını anlamak için ziyaret eder. Saklanan bir akıl bulacağını düşünmektedir; tüm şiddeti içinde açığa çıkan bir hayvansallıkla karşılaşır: burada zekânın işaretlerini ve bunun saklanmasıyla belirtilerini bulmaya çalışmaktan vazgeçer; deliliği kendi haline terketmeye ve kendi sorununu kendi özsel vahşeti içinde çözmesi için tek başına bırakmaya karar verir. Fakat başkalaşım işte tam burada meydana gelmektedir: feçli devrimci, kafa kesen sakat Couthon, delilere hayvanmışlar gibi muamele ettiği anda, insanlıkdışılığın içinde en canavarca olan ne varsa, onu farkına

30 Nitekim bir hastaneyi teftiş etmek üzere Commune üyelerinden yalnızca biri belirlenebilirdi. Oysa Couthon bu mecliste hiçbir zaman yer almamıştır. Bkz. Emile Richard, *Histoire de l'Hôpital de Bicêtre*, Paris, 1889, s. 113, n.

varmadan ve sakatlığının ve suçlarının çifte yara izi içinde kendinde bedene büründürmüştür. Ve işte bu nedenden ötürü efsanede, Batı dünyasında deliliği kendi hayvansallığı içinde kuşatan sonuncu sözleri söylemekle daha az sakat, daha az gaddar başka biri değil de, o görevlendirilmiştir. Taşıyıcıların sırtında Bicêtre'i terkettiğinde, delileri onlarda en hayvansal olan ne varsa ona teslim ettiğini sanmaktadır, ama aslında bu hayvansallıkla yüklü olan kendidir, oysa deliler kendilerine sunulan özgürlüğün içinde, insani öze ilişkin hiçbir şeylerini kaybetmediklerini gösterebileceklerdir. Couthon delilerin hayvansallığını formüle edip, onların hareket serbestilerini tanıdığına, onları bu hayvansallıktan kurtarmış, ama kendininkini açık etmiş ve onun içine hapsolmuştur. Onun öfkesi delilerin deliliğindeki daha meczup, daha insanlıkdışıydı. Böylece delilik gardiyanların yanından göç etmiştir; delileri hayvan gibi kapatanlar şimdi deliliğin bütün hayvansal kabalığını ellerinde tutmaktadırlar; hayvansal yan kudurganlığını onlarda göstermektedir ve delilerde ortaya çıkanı bunun bulanık bir yansımasından ibaret olarak kalmaktadır. Bir sır keşfedilmektedir: hayvansallık hayvanda değil de, onun evcilleştirilmesindedir; bu evcilleştirme bir tek katılığıyla onu meydana getirmeyi başarmaktadır. Deli böylece hayvansallıktan veya hiç değilse, hayvansallığın şiddet, kan dökücülük kudurganlık, vahşet olan yanından arınmaktadır; ona artık yalnızca yumuşak başlı bir hayvansallık, yani zorlamaya ve şiddetle terbiye etmeye karşılık düşmeyen kalacaktır. Couthon ile Pinel'in karşılaşmaları efsanesi bu arınmayı anlatmakta; daha da kesin olarak, bu arınmanın efsane yazıldığına çoktan gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir.

Couthon ayrılınca "insansever hemen işe koyul"muştur; zincire vurulmuş on iki deliyi serbest bırakmaya karar vermiştir. Birincisi Bicêtre hücrelerinde birinde kırk yıldan beri zincire vurulmuş olan bir İngiliz kaptanıdır: "tüm delilerin en dehşetlisi sayılıyordu...; bir öfke bunalımı esnasında ke-

lepçeleriyle hizmetkârlardan birinin kafasına vurmuş ve onu tek bir darbeye öldürmüştür". Pinel ona yaklaşmış, "makul olmasını ve kimseye kötülük yapmamasını" tavsiye etmiştir; eğer böyle davranırsa zincirlerinden kurtarılacağı ve avluda gezinmesine izin verileceği vaadinde bulunmuştur: "Sözüme inanın. Yumuşak olun ve bize güvenin. Sizi serbest bırakacağım". Kaptan söylevi işitmiş ve zincirleri çıkartılırken sakın durmuştur; serbest kalır kalmaz güneşin ışığını seyretmek için koşmuş ve "coşkuyla 'ne kadar güzel' diye bağırması"tır. Özgürlüğün bu ilk gününü "koşmak, merdiven çıkmak, inmek"le geçirmiştir, "hep 'ne kadar güzel' demektedir". Aynı akşam hüccresine girmiş ve rahat bir uyku çekmiştir. "Bicêtre'de bundan sonra geçirdiği iki yıl esnasında öfke bunalımına kapılmamıştır; hatta keyfine göre yönettiği ve sanki gözetmenleriymiş gibi davrandığı delillerin üzerinde belli bir otorite kurarak, kuruma yararlı bile olmuştur".

Tıbbi kutsal yaşam öyküleri içinde hiç de daha az ünlü olmayan bir başka kurtuluş daha: er Chevaligné'ninki. Bu adam büyüklük hezeyanına kapılarak, kendini general sanan bir sarhoştur; fakat Pinel "bu rahatsızlığın altında mükemmel bir doğa" görmüştü; onu kendi hizmetine aldığını ve ondan "iyi bir efendinin değerbilir bir hizmetkârdan bekleyebileceği tüm sadakati göstermesini isteyerek, onu zincirlerinden kopardı. Mucize gerçekleşti; bu huzursuz ruhun içindeki sadık hizmetkârlık erdemi aniden uyanıverdi: "Bir insanın zekâsında şimdiye kadar böylesine ani ve bu kadar tam bir dönüşüm olmamıştır; ... işte daha kurtulur kurtulmaz dikkatle emir beklemektedir"; bu kadar büyük bir cömertlik sayesinde evcilleştirilen kötü bir kafa, artık diğerlerinin öfkesini yatıştırmak üzere, yeni efendisinin yerine o gitmektedir; "daha biraz önce aynı düzeyde olduğu meczuplara aklın ve iyiliğin sözlerini aktarmaktadır, çünkü onların karşısında kendini özgürlüğünden ötürü büyümüş olarak hissetmektedir"³¹. Bu iyi

31 Scipion Pinel, *op. cit.*, s. 56-63.

hizmetkâr, Pinel efsanesinde sonuna kadar kendi kişiliğinin rolünü oynayacaktır; efendisine ruhu ve bedeniyle sadık olduğu için, Paris halkı "ulus düşmanları"nı cezalandırmak üzere Bicêtre kapılarına dayandığında onu korumuş; gövdesini ona siper etmiş ve onun hayatını korumak için kendininkini darbelere sunmuştur".

Demek ki zincirler kırılmakta, deliler serbest kalmaktadır. Ve bu anda aklıma yeniden kavuşmaktadır. Veya daha doğrusu hayır: kendinde ve kendi için yeniden ortaya çıkan akıl değildir; deliliğin içinde uzun zamandan beri uykuya yatanlar tamamen oluşmuş toplumsal türlerdir, bunlar temsil ettikleri şeye karşı blok halinde ayağa kalkmaktadırlar. Zincirlerin onu zorladığı hayvansallıktan kurtulan deli, insanlığa ancak *toplumsal tip* içinde katılmaktadır. Serbest bırakılanların birincisi sadece akıl sağlığı yerinde biri değil, aynı zamanda kendini serbest bırakana, tıpkı kaçmayacağına söz vermesi üzerine onu hapse atmayan galibe olduğu gibi sadık kalan, subaylık prestijini egemen kılacağı kişilerin karşısında otoriter bir İngiliz kaptan olmaktadır. Sağlığı ancak, bu sağlığın hem işareti, hem de somut mevcudiyeti olan bu toplumsal değerlerin içinde düzelmektedir. Aklı ne tanıma, ne de mutluluk düzlemindedir, zihninin iyi işlemesiyle ilgili değildir; akıl burada onurdur. Er için bu sadakat ve fedakârlık olacaktır; Chevigné'nin yeniden olduğu şey akli başında bir adam değil de, bir hizmetkârdır. Onun öyküsünde aşağı yukarı, Cuma'nın Robinson Crusoé'yle olan öyküsündekiyle aynı efsanevi anlamlar vardır; yani Defoé'nin doğanın içinde tecrid olmuş beyaz adamların iyi vahşi arasında kurduğu ilişki, kendini dolaysız karşılıklılığı içinde tüketen, insandan insana bir ilişki değildir; bu efendi-hizmetkâr, akıl-sadakat, bilge güç-şiddetli güç, düşünülmüş cesaret-bilinçsiz kahramanlık ilişkisidir; kısacası edebi statüsü ve tüm etik bölümleriyle doğa durumunun üzerine aktarılmış ve bu iki kişilik toplumun dolaysız gerçeği haline gelen toplumsal bir ilişkidir. Aynı değerler er Chevigné'ye ilişkin olarak da görül-

mektedir: onunla Pinel'in arasında söz konusu olan birbirini tanıyan iki akıl değil de, tiplere tam uyumları içinde ortaya çıkan ve bir ilişkiyi tamamen verimli yapılara göre düzenleyen iki çok belirgin kişiliktir. Efsanenin gücünün tüm psikolojik gerçeklere ve tamamen tıbbi olan gözlemlere nasıl üste geldiği görülmektedir; Pinel tarafından serbest bırakılan kişilerin, eğer bunlar gerçekten deliydiyseler bile, bizatihi bu olaydan ötürü iyileşmedikleri ve hal ve tavırlarının meczupluk izlerini uzun süre taşımak zorunda olduğu açıktır. Ama Pinel için önemli olan bu değildi, onun için öze ilişkin nokta, deliliğe Yabancı, Hayvan, insana ve insan ilişkilerine tamamen dış çehre olarak muamele yapılmasından vazgeçilir vazgeçilmez, aklın çok erkenden billurlaşmış olan toplumsal tiplere göre belirlenmesiydi. Pinel'e göre delinin iyileşmesini meydana getiren şey, onun ahlâken tanınmış ve onaylanmış toplumsal bir tip içinde istikrara kavuşturulmasıydı.

Demek ki önemli olan şey, zincirlerin çıkartılması –daha XVIII. yüzyılda çok kereler ve özellikle Saint-Luke'ta uygulanmış olan çözüm–; önemli olan bu serbest bırakmayı toplumsal ve ahlâki temalarla, edebiyat tarafından uzun zamandan beri resmedilmiş olan çehrelerle tamamen dolduran ve hayallerde bir tımarhanenin ideal biçimini meydana getiren bir akla doğru açarak, ona anlamını vermiş olan efsanedir. Bu tımarhane artık kendi vahşetine terkedilmiş bir insanın kafesi değil de, ilişkilerin yalnızca erdemli bir şeffaflığın içinde kurulacağı bir cins düş cumhuriyeti olacaktır. Onur, sadakat, cesaret, fedakârlık saf halleriyle hüküm sürmekte ve hem toplumun ideal biçimlerini, hem de aklın kıstaslarını işaret etmektedirler. Ve bu efsane tüm gücünü, Terörden sonra biçimlendirilmiş halleriyle Devrim efsanelerine adeta açıkça –ve burada da Couthon'un mevcudiyeti vazgeçilmez niteliktedir– zıtlaşan yanlarından almaktadır: Konvansiyon dönemindeki Cumhuriyet bir şiddet, tutku ve vahşet cumhuriyetidir –mezcubun ve akıl bozukluğunun bütün biçimlerini farkına varmadan biraraya toplayan odur–; kendi şiddet-

lerine terkedilmiş olan bu delilerin arasında kendiliğinden oluşan cumhuriyete gelince, bu tutkulardan arınmıştır, özsel itaatlerin cumhuriyetidir. Couthon, halk arasında tutkuların zincirlerinden boşanmasına ve Kamu Selâmeti Komitesi'nin tiranlığına yol açan bu "kötü özgürlük"ün simgesidir –delilerin onun adına, zincirlerine bağlı olarak bırakıldıkları özgürlük–; Pinel ise, insanların en meczup ve en şiddete eğilimli olanlarını serbest bırakıp, onların tutkularını terbiye eden ve onları geleneksel erdemlerin sakin dünyasına dahil eden "iyi özgürlük"ün simgesidir. Ulus düşmanlarını istemek üzere Bicêtre'e gelen Paris halkıyla, Pinel'in hayatını kurtaran er Chevigné'nin arasında en meczup ve en az özgür olan kişi, yıllar boyunca sarhoşluk, hezeyan ve şiddetten ötürü kapalı tutulan kişi değildir.

Pinel'in efsanesi, tıpkı Tuke'unki gibi, aynı anda hem meczupluğun tasviri, hem de onun yok edilmesinin çözümlemesi olarak değerlendirilen koskoca bir aşamalı hareketi gizlemektedir:

1° Deliler, klasik kapatma uygulamasının dayattığı insanlıkdışı ve hayvansal ilişki içinde, ahlâki gerçeklerini dile getirmiyorlardı.

2° Bu gerçek, ortaya çıkmasına izin verilir verilmez, tüm erdemli ülküsellliği içindeki insani bir ilişki olduğunu ifşa etmektedir: kahramanlık, sadakat, fedakârlık vb.

3° Oysa delilik kusur, şiddet, kötülüktür ve devrimcilerin kudurganlığı bunu fazlasıyla kanıtlamaktadır.

4° Kapatma aleminin içinde serbest bırakma, bir toplumun tiplere uygunluk teması üzerinde yeniden inşa olduğu ölçüde iyileştirmeyi sektirmez.

Retreat ve serbest bırakılan zincire vurulmuş deliler efsanesi birbirlerine dolaysız bir zıtlığın içinde, terimi terimine cevap vermektedirler. Bunlardan biri tüm ıkelilik temalarını değerli kılmakta, diğeri toplumsal erdemlerin şeffaf imgelelerini dolaşıma sokmaktadır. Biri deliliğin gerçeğini ve iptal edilmesini insanın doğadan henüz koptuğu noktada arayacak;

diğer şık bunları daha çok bir cins toplumsal mükemmelliğin, insan ilişkilerinin ideal bir işleyişinin içinde ele almak isteyecektir. Fakat bu iki tema XVIII. yüzyılda, Pinel ve Tuke'ta çok farklı anlamlar kazanamayacak kadar yakındırlar ve çoğu zaman da karıştırılmaktadırlar. Her iki cephede de, bazı kapatma uygulamalarını büyük yabancılaşma efsanesinin içinde yeniden ele almak üzere aynı çabaların sarfedildikleri görülmektedir; hatta Hegel birkaç yıl sonra formüle edeceklerini, *Retreat* ve Bicêtre'de meydana gelenlerin kavramsal dersinden çekip çıkartacaktır: "Gerçek psişik tedavi, deliliğin ne zekâ, ne irade, ne de sorumluluk cephesinden aklın soyut bir kaybedilişi değil de, zihindeki basit bir ayar bozukluğu, hâlâ süren bir akıl çelişkisi olduğu kavrayışına bağlıdır; tıpkı fizik hastalığın sağlığın soyut, yani tam bir kaybı (nitekim bu ölüm olurdu) değil de, bu sağlıktaki bir çelişki olması gibi. Deliliğin bu insani, yani iyiliksever olduğu kadar akla yakın da olan tedavisi... hastayı makul saymakta ve onu bu tarafa çekmek üzere burada sağlam bir nokta bulmaktadır"³². Klasik kapatma uygulaması ancak kapatan ve kapatılanı Yabancı veya Hayvan olarak tanıyan kişiler için ve dışarıdan varolan bir yabancılaşma durumu yaratmıştı; Pinel ve Tuke ise yabancılaşmayı, pozitif psikiyatrinin paradoksal olarak kendi kökenini bulduğu bu basit jestlerin içinde içselleştirmişler, onu kapatmanın içine yerleştirmişler, onu delinin kendi kendine olan mesafesi olarak sınırlamıştır ve buradan da onu efsane olarak oluşturmuşlardır. Ve kavram olanı doğa, bir aklın yeniden oluşturulması olanı bir gerçeğin serbest bırakılması, herhalde deliliğin yapay bir gerçeğin içine dahil edilmesinden başka bir şey olmayan, onun kendiliğinden iyileştirilmesi olarak kabul ettirildiğinde, esas olarak efsaneden söz etmek gerekir.

32 Hegel, *Encyclopédie des Sciences philosophiques*, parag. 408, n.

Pinel ve Tuke efsaneleri XIX. yüzyıl psikiyatrisinin doğanın aşikârlığı olarak kabul edeceği efsanevi değerleri aktarmaktadırlar. Ama bizatihi efsanelerin altında, aynı anda hem tımarhane dünyasını, hem iyileştirme yöntemlerini, hem de deliliğin somut deneyini sessizce düzenleyen bir işlem veya daha doğrusu, bir işlemler dizisi vardır.

Önce Tuke'un jesti. Çünkü Pinel'inkiyle çağdaştır, çünkü koskoca bir "insanseverlik" hareketi tarafından taşındığı bilinmektedir, çünkü meczupların "özgürleştirilmesi" jesti olarak kabul edilmektedir. Aslında tamamen başka birşey söz konusudur: "Cemiyetimiz üyelerinin, onları bizim ilkelerimize yabancı olmakla kalmayıp, bir de kaba bir dil kullanmaktan ve iğrenç faaliyetlerde bulunmaktan kaçınmayan kişilerle de karıştıran adamlara emanet etmelerinden ötürü uğradıkları zararları gözlemek mümkün olmuştur. Bütün bunlar, hastalar akıllarına kavuştuktan sonra da onların üzerinde silinmez etkiler bırakmakta, onları eskiden deneyini yapmış oldukları dinsel bağlılıklara yabancı kılmaktadır; hatta bazen bunlar eskiden yabancısı oldukları günahkâr alışkanlıklar elde etmektedirler"³³. *Retreat* de ayırmacılık aracı olarak hizmet edecektir: deliliğin çevresinde, Quakerlar Cemaatine mümkün olduğunca benzeyen bir ortam oluşturmanın peşinde olan ahlâki ve dinsel ayırmacılık. Ve bunun iki nedeni vardır: bunlardan birincisi, kötülüğün seyrinin bütün hassas ruhların acı çekmelerine yolaçması, dehşetin, kinin, küçümsemenin meydana getirdiği bütün şu kötü ve şiddetli tutkuların kökeni olmasıdır, bu tutkular deliliği doğurur ve sürdürürler: "Çok haklı olarak, büyük kamu kuruluşlarında farklı dinsel duygu ve uygulamalara mensup kişiler arasında meydana gelen karışmanın; sefihler ve erdemliler, herşeyin dışındakiler ile ciddi kişiler arasındaki karışmanın aklın geri gelme sürecini engellediği ve melankoli ile insan düşmanlığını daha da derinleştirdiği düşünülmüştür"³⁴. Fakat esas neden başka bir yer-

33 S. Tuke, *op. cit.*, s. 50

34 *Ibid.*, s. 23.

dedir: din, doğa ve kural olma gibi çifte bir rol oynayabilir, çünkü atavik alışkanlığın, eğitimin, gündelik faaliyetin içinde doğa derinliğini kazanmıştır ve aynı zamanda zorlamanın sabit ilkesidir. Aynı anda hem kendiliğindenlik, hem de zorlamadır ve bu ölçü içinde, aklın kararması durumunda deliliğin ölçüsüz şiddetini dengeleyebilecek yegâne güçleri elinde tutmaktadır; onun hükümleri "hayatın başlangıcında bizi derinlemesine etkilediklerinden, adeta doğamızın ilkeleri haline gelmektedir; ve onların zorlama gücü çoğu zaman, hatta deliliğin hezeyan içindeki aşırılığı durumunda bile hissedilmektedir. Dinsel ilkelerin meczubun zihni üzerinde etki etmesini teşvik etmek, tedavi yöntemi olarak çok büyük bir öneme sahiptir"³⁵. Aklın iptal olmadığı halde gizlendiği yabancılaşma diyalektiğinin içinde, din yabancılaşamayacak olanın somut biçimini meydana getirmekte; aklın içinde dokunulmaz olan, deliliğin altında adeta-doğa olarak kalanı ve onun çevresinde ortamın sürekli çağrısı olarak iş göreni taşımaktadır: "Hasta bu zihin berraklığının geri geldiği aralıklarda veya nekahat döneminde kendininkiyle aynı kanaatlere ve alışkanlıklara sahip olanların beraberliğinden yarar sağlayabilir"³⁶. Bu beraberlik, bu topluluk böylece klasik kapatma aleminde çoktan beri hüküm sürmekte olan zorlamayı daha yakın, daha dolaysız kılarak, aklın delilik karşısında gizlice nöbet tutmasını sağlamaktadır. Klasik kapatma uygulamasında dinsel ve ahlâki ortam kendini dıştan ve deliliğin iyileştirilmesine değil de, frenlemesine olanak verecek bir şekilde dayatmaktaydı. *Retreat*'te din akli herşeye rağmen deliliğin içinde belirleyen ve yabancılaşmayı sağlığa geri getiren hareketin bir parçasıdır. Dinsel ayrımcılığın çok belirgin bir anlamı vardır: söz konusu olan hastaları Quaker olmayanların din dışı etkilerinden korumak değil de, yabancılaşmış kişiyi, kendini kendiyi ve bütün çevresiyle bir tartışma halinde bulunacağı ahlâki bir unsurun içine yerleştirmek;

35 *Ibid.*, s. 121.

36 *Ibid.*, s. 23.

ona korunmanın uzağında kalacağı, aksine sürekli bir kaygının içinde tutulacağı ve her zaman Yasa ve Hata tarafından tehdit edileceği bir ortam oluşturmaktır.

"Deliliğin içinde nadiren azalmış olan korku ilkesi, delilerin tedavisinde büyük bir öneme sahip olarak kabul edilmiştir"³⁷. Korku tımarhanenin baş kişisi olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer kapatma dünyasının saçtığı dehşetler düşünülecek olursa, çok eski bir çehre. Fakat bu dehşetler deliliği dıştan kuşatarak, akıl ile akıl bozukluğu arasındaki sınırı işaret etmekte ve çifte bir güçten yararlanmaktaydılar: onu zaptetmek üzere öfkenin şiddetleri üzerinde ve onu açıkta tutmak üzere bizzat aklın üzerinde etki eden güç; bu korku tamamen yüzeyseldi. *Retreat*'te ihdas edileni ise tamamen derinlerdedir: akıldan deliliğe doğru bir aracı olarak, hâlâ onlara ait olabilecek ve böylece bağları yeniden kurabilecek olan ortak bir doğanın hatırlatılması olarak gitmektedir. Klasik dünyada hüküm sürmekte olan dehşet, deliliğin yabancılaşmasının en göze görünür işaretiydi; korku şimdi yabancılaşmayı yok etme gücüyle donanmıştır, bu güç ona deli ile akıllı başında insan arasındaki çok ilkel bir yakınlığı ihya etme olanağını sağlamaktadır. Onları yeniden dayanışma içine sokmak zorundadır. Deli artık korkutamayacaktır/korkutmamak zorundadır; sağduyu pedagojisi, gerçek ve ahlâk tarafından tamamen ve geri dönüşü olmayan bir şekilde teslim edildiği için o korkaktır.

Samuel Tuke *Retreat*'e, çevresinde ve hatta gardiyanlarda panik yaratan olağanüstü güçlü, genç bir manyağı nasıl kabul ettiklerini anlatmaktadır. *Retreat*'e girdiğinde zincire vurulmuş durumdadır; elleri kelepçelidir; elbiseleri iplerle bağlanmıştır. Daha gelir gelmez bütün bunlardan kurtarılmış ve gözetmenlerle birlikte sofraya oturtulmuştur; çalkantı hali hemen sona ermiştir; "yeni durum onun dikkatini esir almışa benziyordu". Odasına götürülmüş, kâhya ona bütün bu kurumun

özgürlük ve herkesin rahatlığı üzerine düzenlendiğini, eğer kurallara veya insan ahlâkının genel ilkelerine aykırı birşey yapmazsa hiçbir zorlamayla karşılaşmayacağını açıklamıştır. Kâhya kendi hesabına, yetkisi içinde bulunan zorlama araçlarına başvurmayı istemediğini söylemiştir. "Manyak bu muamelenin yumuşaklığı karşısında duyarsız kalmadı. *Kendi kendini zorlamaya söz verdi*". Huzursuzluğa kapıldığı, arkadaşlarını korkuttuğu gene oluyordu. Kâhya ona ilk günkü tehditleri ve onun verdiği sözleri hatırlatıyordu; eğer sakinleşmezse, eski zorlamalara geri dönmek zorunda kalınacaktı. Hastanın huzursuzluğu bunun üzerine bir süre artıyor, sonra hızla azalıyordu. "Bunun üzerine, ona dostça davranan ziyaretçisinin eğitici konuşmalarını dikkatle dinliyordu. Bu cins, sohbetlerden sonra hasta genelde en iyi konumuna geliyor ve bu günlerce sürüyordu". Dört ay içinde tamamen iyileşerek, *Redreat* 'ten ayrılmıştır³⁸. Burada korku aletlerle değil de, söylev aracılığıyla doğrudan hastaya hitap etmektedir; etrafa dehşet saçan bir özgürlüğü sınırlandırmak değil de, her delilik belirtisinin bir cezaya bağlı olduğu basit bir sorumluluk bölgesini çevrelemek söz konusudur. Eskiden hasta ile akıl bozukluğunu birbirlerine bağlayan suçluluğun yeri böylece değiştirilmiştir; deli köken olarak akla sahip olan bir insani varlık olarak, deli olmaktan ötürü artık suçlu değildir; ama deli deli olarak artık suçlu olmadığı bu hastalığın içindedir; öyleyse bu durumdayken halk ve toplumu rahatsız edebilecek herşeyden ötürü kendini sorumlu hissetmelidir ve bunların cezalarına razı olmalıdır. Suçluluğun kavranması artık deli ile akli başında kişinin genel ilişki tarzları içinde kurulmaktadır; aynı anda hem her delinin gardiyanıyla birlikte yaşamasının somut biçimi, hem de delinin kendi deliliği karşısında sahip olmak zorunda olduğu bilincin biçimi haline gelmektedir.

Demek ki, Tuke'un eserine atfedilen anlamları yeniden

38 *Ibid.*, s. 146-147.

değerlendirmek gerekmektedir: meczupların serbest bırakılması, insani bir ortamın oluşturulması –bunlar meşrulaştırmalardan başka birşey değildir–. Gerçek işlemler farklı olmuştur. Gerçekte Tuke, deliliğin serbest dehşetinin yerine sorumluluğun kapalı endişesini geçirdiği bir tımarhane kurmuştur; korku artık hapishanenin kapılarının öte tarafında hüküm sürmemektedir, şimdi mühürlenmiş vicdanların üzerinde egemendir. Meczuba el konulma aracı olarak kullanılan yüzyıllık dehşetten, Tuke tarafında bizzat deliliğin kalbine aktarılmışlardır. Tımarhane artık delinin suçluluğunun yaptırımını değildir, bu doğru; ama daha fazlasını yapmaktadır, onu düzenlemektedir; deliliği deli için kendinin bilinci olarak ve gardiyanla karşılıklı-olmayan ilişki olarak düzenlemektedir; deliliği aklı başında insan için başka'nın bilinci ve delinin varoluşuna tedavisel müdahale olarak düzenlemektedir. Yani delilik bu suçluluk aracılığıyla, her zaman kendine ve başkasına sunulmuş olan cezanın nesnesi haline gelmektedir; ve bu nesne statüsünün yeniden tanınmasından, onun suçluluğunun bilincine varılmasından ötürü deli kendi hakkında özgür ve sorumlu özne bilincine ve buna bağlı olarak akla geri dönmek zorundadır. Meczubun başkası için nesnelleşirken kendi özgürlüğüne geri döndüğü bu hareket, aynı zamanda Çalışma ve Bakış'ta bulunan harekettir.

Tanrının insanları refahlarının işaretleri içinde kutsadığı bir Quaker dünyasında olduğumuzu unutmayalım. Çalışma, *Retreat*'te uygulandığı haliyle, "ahlâki tedavi" içinde baş sırada yer almaktadır. Çalışma bizatihi kendinde, tüm fizik zorlamaları aşan üst bir zorlama gücüne sahiptir, çünkü saatlerin düzeni, dikkat gerektirmesi, belli bir sonuca ulaşma zorunluluğu hastayı onun için zararlı olacak bir zihin serbestliğinden kopartmakta ve onu bir sorumluluklar sisteminin içine sokmaktadır: "düzenli çalışma hem fizik, hem de ahlâki açıdan tercih edilmelidir...; bu çalışma hasta için olabilecek en zevkli ve hastalığına en zıt şeydir"³⁹. Hasta bu yolla

Tanrının emirlerinin düzenine geri dönmüş olmaktadır; özgürlüğünü hem gerçeğin, hem de ahlâkın kuralları olan yasalara tabi kılmıştır. Bu çalışma uygulaması sırasında zihnin çalışmamasını önermek yetmez; tutkular, arzular veya hezeyana sürükleyen tüm yanılsamalarla hep suç ortaklığı içinde olan hayal gücü faaliyetlerini de çok katı bir şekilde dışlamak gerekir. Bunun tersine, delinin ölçsüz özgürlüğünü azaltmak ve ona sorumluluğunun biçimlerini hissettirmek üzere, doğada ebedi ve Tanrının bilgeliği ve iyiliğine en uygun olan şeyin incelenmesi gerekir. "Çeşitli matematik ve doğa bilimi dalları, meczupların zihinlerini meşgûl etme alanındaki en yararlı konulardır"⁴⁰. Tımarhanede çalışma tüm üretim değerlerinden arınmış olacaktır; yalnızca saf ahlâk kuralı olarak, özgürlüğün sınırlandırılması olarak, düzene tabi kılma olarak dayatılacaktır; bu işlemin tek amacı, fizik zorlamanın ancak görünüşte sınırlandırabileceği aşırı bir özgürlük içinde kaybedilmiş olan zihnin yabancılaşmasının giderilmesi olacaktır.

Çalışmada daha etkin olanı, Tuke'un "takdir edilme ihtiyacı" dediği, başkalarının bakışlarıdır: "İnsan zihninin bu ilkesi genel tutumumuzu hiç kuşkusuz kaygı verici bir şekilde etkiler ve bu etkileme çoğu zaman çok gizli bir biçimde olur ve yeni bir ilişkiler çemberine dahil olduğumuzda, üzerimizde çok daha güçlü bir etki yapar"⁴¹. Klasik kapatma uygulamasının içinde deli de bakışlara sunulmuş durumdaydı: fakat bu bakış esas olarak onun kendine ulaşamamaktaydı; yalnızca, onun muazzam yüzeyine, göze görünür hayvansallığına ulaşmaktaydı; ve en azından bir karşılıklılık biçimi içermektedir, çünkü sağlıklı insan bu seyir esnasında, tıpkı bir aynaya baktığı zaman olduğu gibi, kendi düşüşünün pek yakında gerçekleşecek olan hareketini görebilmektedir. Tuke'un şimdi tımarhane hayatının en büyük oluşturunucularından biri haline getirdiği bakış, hem daha derin, hem de daha az karşılıklıdır. Bu bakış deliyi deliliğinin en az hissedilir işaretleri

⁴⁰ *Ibid.*, s. 183.

⁴¹ *Ibid.*, s. 157.

içinde bitkin düşürünceye kadar izlemenin, deliyi akılla gizlice eklemleştirdiği ve ondan kopmaya henüz başladığı yerde takip etmenin yolunu aramak zorundadır; ve deli bu bakışı hiçbir biçimde iade edemez, çünkü o yalnızca bakılan'dır; akıl alemine yeni gelen, son gelen kişi gibidir. Tuke bu bakış uygulamasının çevresinde koskoca bir törensel yapı kurmuştur. İngiliz modasına uygun olarak, deliliğin kendini açık ettiği her densizliği, bütün düzensizlikleri, her beceriksizliği gözetleyen bakıştan başka birşeyin tedavül etmediği bir şekilde, herkesin toplumsal hayatı tüm gerekleri içinde taklid etmek zorunda olduğu akşam oturmaları düzenlemiştir. *Retreat*'in müdürü ve gözetmenleri böylece bazı hastaları ve "*tea parties*"e düzenli olarak çağırırmaktaydılar; davetliler "en iyi el biselerini giyiyor ve birbirleriyle kibarlık ve nezaket yarışına giriyorlardı. Onlara en iyi yiyecekler sunuluyor ve sanki yabancıymışlar gibi büyük bir dikkat gösteriliyordu. Parti genelde çok büyük bir uyum ve memnuniyet içinde geçiyordu. Hoş olmayan bir olayın meydana geldiği nadirdi. Hastalar farklı eğilimlerini olağanüstü bir şekilde denetliyorlardı; bu sahne hem şaşkınlık, hem de çok duygulandırıcı bir tatmin duygusu uyandırmaktaydı"⁴². Bu ayın ilginç bir şekilde bir yakınlaşma, diyalog, karşılıklı konuşma töreni değildir; tamamen delinin çevresinde herşeyin ona benzer olacağı, ama bizzat kendinin yabancı kalacağı bir dünyanın düzenlenmesi söz konusudur. Bu en mükemmelen Yabancı, yalnızca görünüşüne göre değil, aynı zamanda onu ona rağmen açık edecek şeylerden ötürü de yargılanmaktadır. Sürekli olarak şu boş yabancı konuk rolüne davet edilen ve kendine ait olarak bilebilecekleri kabul edilmeyen; ona bakış, biçim ve maske aracılığıyla sessizce dayatılan toplumsal bir kişilik tarafından kendi kendinin yüzeyine çekilen deli, akli başında aklın gözünde kendini mükemmel yabancı olarak, yani yabancılığı farkedilmeyen yabancı olarak nesnelleştirmeye davet edil-

42 *Ibid.*, s. 178.

mektedir. Akli başında insanlar topluluğu onu ancak bu şekilde ve bu anonimliğe uygunluk bedelini ödemesi halinde kabul etmektedir.

Retreat'te fizik zorlamaların kısmen iptalinin⁴³, esas unsurunu çalışmaya ve başkalarının bakışına tabi kılınan hastanın özgürlüğünün suçluluğun kabulü yoluyla tehdit edildiği bir "*self restraint*"ın oluşturduğu bir bütünün parçası olduğu görülmektedir. Bağları çözen ve deliliğin en derin doğasını serbest bırakan basit bir negatif işlemin karşısında olunduğuna inanılan yerde, aslında söz konusu olanın deliyi ödüller ve cezalar sistemi içinde kapatan ve onu ahlâki bilinç hareketinin içine sokan pozitif bir işlem olduğunu iyice kabul etmek gerekir. Bir Kınama dünyasından bir Yargılama evrenine geçiş. Fakat aynı zamanda bir delilik psikolojisi de mümkün hale gelmektedir, çünkü bakışın altında sürekli olarak, gizlediği şeyleri kendi yüzeyinde açığa çıkartmaya çağrılmaktadır. Delilik yalnızca eylemlerine göre yargılanmaktadır; niyetlerine ilişkin davalar açılmamaktadır ve sırlarını açığa çıkartmak söz konusu değildir. Yalnızca görünür kısmı itibarıyla sorumludur. Geri kalan herşey sessiz kılınmıştır. Delilik yalnızca görüldüğü haliyle varolmaktadır. Karşılıklılığı sağlayacak olan tımarhanede kurulan artık ne zincirlerin, ne de parmaklıkların bozamadığı bu yakınlık değildir: bu yakınlık gözetim altında tutan, gözetleyen, daha iyi görmek için yaklaşan, ama yalnızca Yabancı'ya ait değerleri kabul ettiği ve tanıdığı için hep daha uzağa giden bakışa nazaran olan komşuluktur. Tımarhanelerde gelişebileceği şekliyle zihin hastalıkları bilimi, yalnızca gözlem ve sınıflandırma düzleminde yer alacaktır. Diyalog olmayacaktır. Ve ancak psikanaliz XIX. yüzyıl tımarhanesinin özü olan bu bakış olgusunu kovduğunda ve onun sessiz büyüünün yerini dilin güçlerini

43 *Retreat*'te hâlâ birçok fizik zorlama uygulanmaktaydı. Tuke hastalara zorla yemek yedirmek üzere, hastaların ağzının içine anahtar sokulmasını ve bunun istenildiği şekilde döndürülmesini önermektedir. Bu yolla hastaların dişlerinin kırılması tehlikesi olduğunu kaydetmektedir, *op. cit.*, s. 170.

geçirdiğinde diyalog haline gelebilecektir. Onun gözetmenin mutlak bakışını gözlenenin sonsuza kadar monolog halindeki sözüyle iki katına çıkardığını –böylece karşılıklı-olmayan bakışa ilişkin eski tımarhane yapısını koruduğunu, ama onu simetrik-olmayan bir karşılıklılık içinde, yeni cevapsız dil yapısı aracılığıyla dengelediğini– söylemek daha adil olmaktadır.

Gözetim ve Yargılama: XIX. yüzyıl tımarhanesinde esaslı bir yeri olacak bir kişilik daha şimdiden resmolmaktadır. Bizzat Tuke, bastırılması mümkün olmayan şiddet bunalımları geçiren bir manyağın öyküsünü anlatırken, bunun profilini çizmektedir. Bu manyak birgün bakıcısıyla birlikte bahçede dolaşırken, aniden bir tahrik devresine girer, birkaç adım uzaklaşır, kocaman bir taş alır ve yanındakine atacak gibi olur. Bakıcı durur, gözlerini hastanın gözlerine diker; sonra birkaç adım ilerler ve "kararlı bir ses tonuyla ona taşı bırakmasını emreder"; hasta o yaklaştıkça elini indirir, sonra taşı bırakır; "bunun üzerine sükûnetle odasına götürülmeye razı olur"⁴⁴. Birşey doğmuştur ve bu artık baskı değil de, otoritedir. Deliler dünyası XVIII. yüzyılın sonuna kadar, yalnızca onları kapalı tutan soyut ve çehresi olmayan iktidar tarafından doldurulmaktaydı; ve bu dünya bu sınırların içinde boştu, bizatihi delilik olmayan herşey boşaltılmıştı; gardiyanlar çoğu zaman hastaların arasından seçilmekteydi. Tuke bunun tersine gardiyanlarla hastalara, akıl ile delilik arasında aracı bir unsur oluşturdu. Toplum tarafından meczupluğa bırakılan alana şimdi "öteki tarafta" olan ve hem otoritenin prestijini, hem de yargılayan aklın hastalığını temsil edecek olanlar musailat olacaktır. Gözetmen silahsız ve zorlama aracı olmadan, yalnızca bakış ve dille müdahale etmektedir; kendini koruyacak veya tehtidkâr hale getirilebilecek herşeyden arınmış olarak, dolaysız ve çaresiz bir çarpışma tehlikesine atılarak, deliliğe doğru yaklaşmaktadır. Ancak fiili durum-

44 *Ibid.*, s. 172-173.

da, delilikle soyut kişilik olarak değil de, akıl varlığı ve bu niteliğinden ötürü deli olmaması nedeniyle sahip olduğu otoriteyle yüklü olarak karşı karşıya gelecektir. Eskiden aklın akıl bozukluğuna karşı zaferi ancak maddi güçle ve hakiki bir çarpışma içinde sağlanabilmekteydi. Şimdi kavga her zaman önceden yapılmış durumdadır, akıl bozukluğunun yenilgisi deli ile deli-olmayan'ın karşılaştıkları somut durumun içinde önceden kaydedilmiştir. XIX. yüzyıl tımarhanelerinde zorlamanın bulunmaması akıl bozukluğunun serbest bırakılmış olmasından değil de, deliliğe uzun zamandan beri egemen olunmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Delilik tımarhaneye egemen olan bu yeni akıldan ötürü çelişkinin mutlak biçimini değil-de, daha çok özerkliğe hak sahibi olunmayan küçük bir yaşı, kendi kendinin bir veçhesini ve ancak akıl dünyasıyla birlikte yaşayabileceği bir dönemi temsil etmektedir. *Retreat*'te herşey meczupların küçük yaştaki insanlar sayılmaları için düzenlenmiştir. Onlar burada "bir güç fazlasına sahip olan ve bunu tehlikeli bir şekilde kullanan çocuklar" olarak kabul edilmektedirler. Onlara ödülleri veya cezalar hemen verilmelidir; biraz uzakta olan şeylerin onların üzerinde hiçbir etkileri yoktur. Onlara yeni bir eğitim sistemi uygulamak, fikirlerine yeni bir yol vermek; onları önce boyunduruk altına almak, sonra teşvik etmek; onları çalışmaya yöneltmek, bu çalışmayı çekici yöntemlerle onlar için cazip kılmak gerekir"⁴⁵. Yasa daha çok önceleri, meczupları reşid olmayan kimseler olarak kabul etmiştir; ama bu soyut kısıtlama ile tanımlanan hukuki bir konum olup, insandan insana ilişkilerin somut bir tarzı değildi. Reşid olmama durumu Tuke'ta delilerin varoluş tarzı ve gardiyanlar için de egemenlik tarzı haline gelmiştir. Meczuplar ile gözetmenlerinin oluşturdukları cemaatin *Retreat*'te büründüğü "büyük aile" edasının üzerinde çok durulmaktadır. Bu "aile" hastayı görünüşte, hem normal, hem de doğal bir ortama yerleştirmekte;

45 Delarive, *op. cit.*, s. 30.

aslında onu daha da yabancılaştırmaktaydı: deliye yüklenen hukuki açıdan reşid olmama durumu, onu hukuk öznesi olarak korumaya yönelikti; bu eski yapı birlikte yaşama biçimi haline gelirken, deliyi tamamen ve psikolojik özne olarak aklı başında insanın otoritesine ve prestijine teslim etmekte, o da onun için somut yetişkin biçimine, yani hem egemenlik hem de hedef biçimine bürünmektedir.

Delilik ile akıl arasındaki ilişkilerin XVIII. yüzyılın sonundaki büyük yeniden düzenlenişi içinde aile belirleyici bir rol oynamıştır –hem kurgusal manzara, hem de gerçek toplumsal yapı olarak–; Tuke'un eseri ondan yola çıkmakta, ona varmaktadır. Tuke ilkel ve toplumsal bünyenin içinde henüz bozulmamış olan değerlerin prestijini ona atfederek, ona yabancılaşmadan çıkarma rolü oynatmaktaydı; aile onun efsanesinde, XVIII. yüzyılın tüm deliliklerin kökenini gördüğü bu "ortam"ın antiteziydi. Fakat Tuke aileyi aynı zamanda çok gerçek bir dünyanın içine; deli ile aklı başında insan arasında kurulabilecek bütün ilişkilerin hem gerçeği, hem de ölçüsü olarak ortaya çıktığı tımarhane dünyasının içine dahil etmiştir. Bizzat bu durumdan ötürü, meczubun medeni haklarının onun içinde elinden alındığı hukuki statü olan, ailenin vesayeti altında reşid olmama durumu, somut özgürlüğünün elinden alındığı psikolojik durum haline gelmektedir. Deliliğin, ona şimdi hazırlanan dünya içindeki tüm varoluşu, ileride olacakların şimdiden söylenmesi halinde "ebeveyn kompleksi" olarak adlandırılabilir şey tarafından kuşatılmış olmaktadır. Burjuva ailesinde, ataerkilliğin tüm prestiji onun çevresinde yeniden hayat bulmuştur. Psikanalizin daha sonradan gün ışığına çıkartacağı işte bu tarihsel tortuların tabaka oluş-turmaları olacaktır; psikanaliz bunu açığa çıkartınca ona yeni bir efsane aracılığıyla tüm Batı uygarlığında ve belki de tüm uygarlıklarda iz bırakan bir kader anlamı atfedecektir; bu tabakalar zaman içinde oluşmuştur ve ancak deliliğin aile içinde iki kere yabancılaştığı bu XVIII. yüzyılın sonunda katılaşmıştır –ataerkil saflık içinde yabancılaşmadan kur-

tulma efsanesiyle ve aile tarzında kurulan bir tımarhanenin gerçekten yabancılaştırıcı olan konumu içinde-. Akıl bozukluğunun söylevleri bundan sonra ve nerede biteceğini belirlemenin henüz olanaksız olduğu bir zaman içinde, yarı-gerçek, yarı-kurgusal Aile diyalektiğine çözülmez bir şekilde bağlanacaktır. Ve şiddetleri içinde kutsal şeylere yönelik hakaretlerin okunmasının gerektiği yerde, artık Baba'ya karşı suikastin şifresini çözmek gerekecektir. Böylece modern dünyada akıl ile akıl bozukluğunun telâfisi olanaksız büyük çarpışmaları olmuş olan şey, içgüdülerin aile kurumunun sağlamlığına ve onun en köhne simgelerine karşı dayanağı haline gelecektir.

Tabandaki kurumların hareketi ile deliliğin kapatma alemi içindeki bu evrimi arasında şaşırtıcı bir kesişme vardır. Daha önce de gördüğümüz üzere, liberal ekonomi hastalara ve fakirlere bakma işini devletten çok aileye verme eğilimindeydi: aile böylece toplumsal sorumluluğun yeri haline gelmekteydi. Fakat hastanın aileye emanet edilebilmesine karşılık, fazlasıyla yabancı ve insanlıkdışı olan deli için aynı durum söz konusu değildi. Tuke da tam bu nedenden ötürü, deliliğin çevresinde yapay bir şekilde taklid bir aile kurmaktadır ki, bu onun kurumsal parodisi olurken, aynı zamanda gerçek psikolojik durum da olmaktadır. Ailenin eksikliğinin duyulduğu yerde, onun yerine işaretler ve tutumlar boyunca kurgusal bir aile dekoru ikâme etmektedir. Fakat çok ilginç bir kesişmeyle, birgün hastaya genel olarak yönelik olan yardım ve rahatlatma rolünü bırakacak, ama bu arada deliliğe ilişkin hayali değerleri koruyacaktır; ve fakirlerin hastalığının yeniden devlet işi haline gelmesinden çok sonra, tımarhane meczubu yapay ailenin emrediciliği içinde tutacaktır; deli reşid olmayan olarak kalacak ve akıl onun karşısında uzun zaman Baba'nın çizgilerini koruyacaktır.

Bu hayali değerler üzerine kapanan tımarhane tarihten ve toplumsal gelişmeden korunmuş olacaktır. Tuke'un kafasında söz konusu olan, birlikte yaşamanın en eski, en saf, en doğal

biçimlerini taklid edecek olan bir ortam oluşturmaktı. Gerçekte burjuva ailesinin toplumsal yapısını kesip biçmiş, onu tımarhanede simgesel olarak yeniden oluşturmuş ve tarihten sapmasına olanak yaratmıştır. Her zaman anakronik yapılara ve simgelere doğru kayan tımarhane, zamana tamamen uyumsuz olacak ve onun dışında kalacaktır. Ve tam da hayvansallığın tarihsiz ve hep yeniden başlayan bir mevcudiyet gösterdiği yerde, eski kinlerin, eski aile içi kutsallıkların çığnenmesinin, akrabalararası cinsel ilişkinin ve cezanın unutulmuş işaretlerinin belleksiz damgaları yavaş yavaş su yüzüne yükseleceklerdir.

Pinel'de hiçbir dinsel ayrımcılık yoktur. Veya daha doğrusu, Tuke tarafından uygulananın tersi yönde icra edilen bir ayrımcılık vardır. Yenilenmiş tımarhanenin iyilikleri herkese, "ilham aldıklarına inanan ve kendilerine çömezler arayan" fanatikler hariç herkese sunulmuştur. Bicêtre ve Salpêtri re Pinel'in gönlüne göre, *Retreat*'in tamamlayıcı biçimini meydana getirmektedirler.

Din tımarhane hayatının ahlâki altkatmanı değil de, tamamen tıbbi nesne olmalıdır: "Bir deliler hastanesinde dinsel kanaatler ancak tamamen tıbbi amaçlarla ele alınabilir, yani siyasal ve dinsel inançlar konusundaki bütün diğer kabulleri bir yana bırakarak, yalnızca bazı delilerin tedavisine etkin bir şekilde katkıda bulunmak için, bu kaynaktan doğabilecek fikir ve duygu co kularına karşı çıkmanın mı, yoksa çıkmanın mı uygun olduğu araştırılır"⁴⁶. Katoliklik şiddetli heyecanların ve öte dünyanın deh etine ilişkin olarak uyardığı imgelerle çoğu zaman deliliğe yol açmaktadır; hezeyanlı inançlara yol açmakta, halüsinasyonları beslemekte, insanları umutsuzluğa ve melankoliye sürüklemektedir. "Bi-

c tre meczuplar yurdunun sicillerini karıştırırken çok sayıda rahip ve ke işin, ayrıca geleceğe ilişkin korkutucu manzara karşısında aklını kaybetmiş kır adamlarının bulunmasına"  aşırmamak gerekir⁴⁷. Dinsel nedenlerden   t r  delirenlerin sayısında yıllar boyunca meydana gelen değişikliklere ise hiç  aşırmamak gerekir. Eski Rejim döneminde ve Devrim sırasında batıl itikatların şiddeti veya Cumhuriyetle Kiliseyi karşı karşıya getiren mücadelenin şiddeti dinsel kökenli melankoliklerin sayısını artırmıştır. Barış gelip de Cumhuriyetle Kilise arasındaki antlaşma bu mücadeleye son verince, bu hezeyan biçimleri son ermiştir; Yıl X'da Salp tri re'deki melankoliklerin % 50'si hâlâ dinsel nedenlerden   t r  deliren kişilerden oluşuyordu, ertesini yıl bu oran % 33'e ve Yıl XII'de yalnızca % 18'e d  m  t r⁴⁸. Demek ki tımarhane dinden ve onun tüm hayali akrabalıklarından kurtarılmalıdır; "sofuluk-tan   t r  melankolik olanlara" din kitaplarını geri vermekten kaçınmak gerekir; deney "bunun yabancılaşmayı sürdürmenin, hatta tedavisi olanaksız hale getirmenin en iyi yolu olduğunu ve bu iznin verilmesi halinde kaygıları ve pi manlıkları yatı tırmanın mümkün olmadığını   retmektedir"⁴⁹. Bizi Tuke'tan ve aynı zamanda onun zihin tedavisinin ayrıcalıklı yeri olarak dinsel bir cemaate ilişkin olarak kurduğu d  şlerinden; sanki hristiyanlı ın ortaya çıkardığı ve zihni hataya, yanılsamaya, kısa bir süre sonra da hezeyana ve halüsinasyonlara doğru saptıran  u imgelerden,  u tutkulardan arınmış gibi olan, bu tarafsız kılınmış bir tımarhane fikrinden daha uzaklara götüren hiçbir şey yoktur.

Fakat Pinel'in açısından söz konusu olan dinin ahlâki içeriğini değil de, hayali biçimlerini yok etmektir. Din bir kez durgunla tıktan sonra, imgeleri da ıtan, tutkuları sakinle tiren ve insanda dolaysız ve özsel olarak ne varsa onları

47 *Ibid.*, s. 458.

48 Pinel, *op. cit.* Pinel tarafından düzenlenen istatistiklerin tümü s. 427-437'de yer almaktadır.

49 *Ibid.*, s. 268.

geri getiren bir yabancılaşmadan kurtarma gücüne sahip olmaktadır: din insanı ahlâki gerçeğine yaklaştırabilir. Ve bu niteliğinden ötürü de, çoğu zaman iyileştirici olabilmektedir. Pinel, üslubu Voltaire'inkilere uygun bazı öyküler anlatmaktadır. Örneğin, "sağlam yapılı olup, zayıf ve narin bir adamla evlenmiş" genç bir kadının; bu kadın "çok şiddetli histeri bunalımları geçirmekte; bir iblisin onu eline geçirdiğini, onu izlediğini, çeşitli biçimlere büründüğünü ve bazen kuş gibi öttüğünü, bazen iç karartıcı sesler çıkardığını, bazen de tiz çığlıklar attığını kurmaktadır". Fakat ne mutlu ki, köy papazı şeytan kovma uygulamasında olduğundan daha çok, doğal din konusunda bilgilidir; doğanın iyiliği yoluyla tedaviye inanmaktadır; bu "yumuşak ve ikna edici karakterdeki aydın adam, hastanın zihni üzerinde egemenlik kurmayı başarmış ve onu yatağından çıkartabilmiştir, sonra onu ev işlerine yeniden başlamaya, hatta bahçesini çapalamaya ikna etmiştir... Bunların hayırlı sonuçları olmuş ve üç yıl süren bir iyileşme meydana gelmiştir⁵⁰. Bu, ahlâki içeriğin aşırı basitliğine indirgenmiş olan din, felsefe, tıp ve yolunu kaybetmiş bir zihinde akli geri getirebilecek bütün bilgelik ve bilim biçimleriyle işbirliği yapabilir. Hatta dinin ön tedavi olarak hizmet edebileceği ve tımarhanede yapılacaklara ön hazırlık sağlayacağı durumlar da vardır: "çok uslu ve çok dindar olmasına rağmen ateşli bir karakterde olan" şu genç kız bu durumun tanığıdır; bu kız "gönlünün eğilimleri ile hal ve gidişine ilişkin katı ilkeler arasında bölünmüştür; günahlarını çıkartan papaz ona, Tanrıya bağlanmasını boşuna önerdikten sonra, ona katı ve ölçülü, kutsal bir hayatın örneklerini vermiş ve "büyük tutkulara karşı en iyi ilacın sabır ve zaman olduğunu söylemiştir". Kız Salpêtrière'e götürüldükten sonra, Pinel'in emri üzerine "aynı ahlâki ilkelere göre" tedavi edilmiş ve hastalığı "kısa ömürlü olmuştur"⁵¹. Tımarhane böylece, insanların kendilerini aynı iman ve aynı cemaat içinde birbirle-

50 *Ibid.*, s. 116-117.

51 *Ibid.*, s. 270-271.

riyle kardeş olarak hissettikleri toplumsal temayı değil de; tesellinin, güvenin ve doğaya karşı yumuşak başlı bir sadakatin ahlâki gücünü kendi üzerine almaktadır. Dinin ahlâki çabasını, fantastik metninin dışında, yalnızca erdem, çalışma ve toplumsal hayat düzeyinde ele alacaktır.

Tımarhane dinsiz dinsel alan, saf ahlâkın alanı, ahlâki türdeşleştirme yeridir. Eski farklılıkların damgasını taşıyan herşey burada silinmiştir. Kapatma evi eskiden toplumsal mekânın içinde, miskinhanenin adeta mutlak olan sınırlarını miras almıştı; orası yabancı topraktı. Şimdi tımarhane toplumsal ahlâkın büyük sürekliliğini biçimlendirmek zorundadır. Aile ve çalışma değerleri, kabul gören bütün erdemler tımarhanede hüküm sürmektedir. Ama bu çifte bir hüküm sürmedir. Bunlar öncelikle, bizzat deliliğin kalbinde fiilen hüküm sürmektedir; yabancılaştırmanın şiddetleri ve düzensizliğin altında, özsel erdemlerin sağlam doğası parçalanmadan kalmıştır. Olağan olarak en beter delilik tarafından bile çürütülememiş olan, tamamen ilkel bir ahlâk vardır; tedavi sırasında ortaya çıkan ve iş gören odur: "Tedavi sırasında çoğu zaman ortaya çıkan saf erdemler ve katı ilkeler konusunda ancak tanıklık edebilirim. Romanlar hariç, başka hiçbir yerde, bu iyileşmeye yüz tutan meczuplar kadar sevimli olmaya değerler, onlar kadar şefkatli anne ve babalar, bu kadar tutkulu aşıklar, görevlerine bu kadar bağlı kişiler görmedim"⁵². Bu yabancılaştıran erdem deliliğin hem gerçeği, hem de kararlılığıdır. İşte bu nedenden ötürü, eğer hüküm sürüyorsa, daha fazla hüküm sürmek zorundadır. Tımarhane farklılıkları törpüleyerek, kusurları yok edecek, kuralsızlıkları ortadan kaldıracaktır. Toplumun esas erdemleriyle zıtlaşan herşeyi ihbar edecektir: bekârlık – "Yıl XI ve Yıl XIII için, budalalık haline düşen kızların sayısı, aynı durumdaki kadınlarınkinden 7 kat daha fazladır; bunama için oran iki ilâ dört kat daha yüksektir; böylece evliliğin kadınlar için en

52 *Ibid.*, s. 141.

tehlikeli ve çoğu zaman da tedavisiz iki yabancılaşma türü karşısında koruyucu olduğu sonucuna varılabilir"⁵³–; sefalet, kötü hal ve gidiş ve "adetlerin aşırı yozlaşması" –"kötü davranış ve ayyaşlık alışkanlığı, sınırsız bir şıklık budalalığı, düzensiz tavırlar veya kayıtsızlık aklı yavaş yavaş geriletebilir ve açıkça deliliğe yol açabilirler"⁵⁴–; tembellik –"kamu tımarhaneleri kadar hapishaneler ve düşkün yurtlarında yapılan deneylerin ortak ve en sabit sonucu, sağlığın korunmasının en güvenilir ve herhalde tek yolunun iyi adetlerin korunması ve katı bir şekilde uygulanan mekanik bir çalışma olduğudur"⁵⁵–. Tımarhane kendine amaç olarak, ahlâka türdeş olarak hüküm sürdürmeyi, bu ahlâkın ondan kaçmak isteyen herkese yaygınlaştırılmasını seçmektedir.

Fakat bizatihi bu olgudan ötürü bir farklılığın açığa çıkmasına olanak vermektedir; eğer yasa evrensel olarak hüküm süremiyorsa, demek ki ona kulak asmayan insanlar; toplumda düzensizlik, kayıtsızlık ve adeta yasadışılık içinde yaşayan bir sınıf vardır: "Bazı ailelerin uzun yıllar boyunca düzen ve uyum içinde yaşayarak refaha erdikleri görülüyorsa da, özellikle toplumun alt tabakalarında yer alan birçok diğeri sefaletin, çatışmaların ve utanç verici bir yoksulluğun utanç verici manzarasıyla, bakışlara işkence çektiirmektedirler! Hergün aldığım notlara göre, tımarhanelerde tedavi edilen yabancılaşmaların en verimli kaynağı burada bulunmaktadır"⁵⁶.

Tımarhane Pinel'in elinde, tek ve aynı hareketle bir ahlâki türdeşleştirme ve toplumsal ihbar aracı haline gelmektedir. Ona yabancı olanlara içten dayatılacak olan ve yabancılaşmayı daha bireylerde ortaya çıkmadan önce verili sayan bir ahlâkın evrensel türler içinde egemen kılınması söz konusudur. Tımarhane birinci durumda unutulmuş bir doğayı hatırlatarak, uyandırma görevi yapma durumundadır; ikinci du-

53 *Ibid.*, s. 417.

54 *Ibid.*, s. 122-123.

55 *Ibid.*, s. 237.

56 *Ibid.*, s. 29-30.

rumda ise, bireyi durumundan kopartmak üzere, toplumsal yer değiştirme yoluyla etki etmek zorundadır. *Retreat*'te uygulanan işlem daha da basitti: ahlâki arındırma amacıyla dinsel ayırmacılık. Pinel tarafından uygulananı nisbeten daha karmaşıktır: ahlâki sentezler yapmak, delilik dünyası ile akıl dünyası arasında etik bir süreklilik sağlamak; ama bunları, burjuva ahlâkına fiili bir evrenselliği garanti eden ve ona tüm yabancılaşma biçimleri üzerinde bir hukuk olarak egemenlik kurma olanağı veren toplumsal bir ayırmacılık uygulayarak gerçekleştirmek söz konusudur.

Klasik çağda yoksulluk, tembellik, kabahat ve delilik, akıl bozukluğunun içindeki aynı suçluluk halinde birbirlerine karışıyorlardı; deliler, işsizliğin ve sefaletin kapalı tutulmasına yönelik büyük hareketin içine alınmışlardı; ama bunların hepsi birden hatanın yakınlarına yerleştirilmişlerdi, yani bu durumlar insanın düşüşünün sonucuydular. Delilik şimdi, onun nedeni, modeli ve sınırı olarak görüldüğü toplumsal düşkünlükle akraba kılınmıştır. Yarım yüzyıl kadar sonra, zihnin hastalığı dejenerasans haline gelecektir. Artık toplumun altlarından doğru yükselen, esas ve gerçekten tehdit eden delilik olmaktadır.

Pinel'in tımarhanesi, Tuke'un ki gibi dünyadan el etek çekme, dolaysız bir doğa ve gerçeklik mekânı değil de; tekdüze bir yasama alanı, toplumun dış sınırına doğru yabancılaşmaların silindiği bir ahlâki sentezler yeri olacaktır⁵⁷. Kapalı tutulanların tüm hayatı, gözetmenlerin ve hekimlerin

57 Pinel bilginin ilerlemesi konusunda yasama düzenine her zaman öncelik tanımıştır. Kardeşine yazdığı 1 Ocak 1779 tarihli mektupta, "eğer yeryüzünde serpilken yasamalara bir göz atılacak olursa, bunların herbirinin toplumun kuruluşunda bilimleri ve sanatları öncelediği görülecektir; (bu sonuncular) uygarlaşmış ve koşullar ile çağların akışı tarafından edebiyat tohumunu yeşerten bu otoriteye taşınmış halkların varlığını gerektirmektedir... İngilizlerin yasalarını bilim ve sanatlarının ışık saçmasına borçlu olduğu söylenemez, çünkü bu yasalar bunları birçok yüzyıl öncelemektedirler. Bu kendileriyle iftihar eden adamlar deha ve yetenekleriyle öne çıktıklarında, yasamaları olabileceğini çoktan olmuştuk bile" demektedir, *Sémelaigne, Aliénistes et philanthropes*, s. 19-20.

onlara karşı olan bütün tutumları Pinel tarafından bu ahlâki sentezlerin gerçekleşebilmesi yönünde düzenlenmiştir. Ve bu başlıca üç yoldan olmaktadır:

1° Sessizlik. Pinel tarafından zincirlerinden kurtarılan beşinci kişi, deliliği yüzünden kiliseden kovulan eski bir din adamıydı: bir büyüklük hezeyanına kapılarak, kendini İsa sanıyordu; bu "hezeyan halindeki insan küstahlığının en uç durumuydu". Bicêtre'e 1782'de girdiği için, şimdi on iki yıldan beri zincire vurulmuş durumdaydı. Tavrındaki gurur ve yüksek perdeden konuşmaları nedeniyle, bu eski din adamı hapishanenin en beğenilen seyirliklerinden biriydi; ama o da İsa'nın ızdıraplarını yeniden yaşadığını bildiği için "bu uzun süreli acılara ve *maniası* yüzünden karşı karşıya kaldığı alay ve küçümsemelere sabırla dayanıyordu". Hezeyanının hep yüksek perdeden olmasına rağmen, Pinel onu kurtarılacak ilk on iki kişinin arasına almıştır. Fakat onunla diğerleriyle olduğu gibi bir ilişki söz konusu değildir: gün ışığına çıkartma yoktur, söz vermesi istenmemiştir; Pinel onu zincirlerini tek bir söz bile etmeden çıkartmış ve "herkesin onun gibi davranarak, bu zavallı meczuba tek bir söz bile söylememesini" açıkça emretmiştir. "Özenle uygulanan bu yasak, kendini tepelerde gören bu adamın üzerinde zincir ve hücreden çok daha büyük bir etki yapmıştır; kendini terkedilmiş ve mutlak bir özgürlüğün ortasındaki bu yeni tecritten dolayı aşağılanmış hissetmektedir. Sonunda, uzun tereddütlerin ardından diğer hastaların arasına kendiliğinden karıştığı görülmüştür; işte bugün daha akli başında ve daha doğru fikirlere geri dönmüştür"⁵⁸.

Kurtarma burada paradoksal bir anlam kazanmaktadır. Zindan, zincirler, sürekli seyredilme, acı alaylar hastanın hezeyanı açısından, onun özgürlüğünün unsurlarını oluşturmaktaydılar. Bizzat bu durumuyla tanındığı ve dışarıyı büyülediği için bu dolaysız gerçeğinden dışarı çıkartılması olanaksızdı. Fakat zincirlerin çıkartılması, bu kayıtsızlık ve onunla

58 Scipion Pinel, *Traité du régime sanitaire des aliénés*, s. 63.

konusmama onu boş bir özgürlüğün kısıtlı kullanımının içine kapatmıştır; tanınmadığı için, dışa vurmasının boşuna olacağı bir gerçeğe sessizce teslim edilmiştir, ona artık hiç kimse bakmadığı için, bu özgürlük ona coşku vermemektedir, çünkü aşağılanmamaktadır bile. Şimdi aşağılanan onun hezeyanın içindeki izdüşümü değil de, bizzat kendi olacaktır: fizik zorlamanın yerine, her an yalnızlığının sınırlarıyla karşılaşan bir özgürlük; hezeyan ile saldırının diyalogunun yerine, başkalarının sessizliği içinde tükenen bir dilin monoloğu; boş iddiaların gösterisinin yerine, kayıtsızlık geçmiştir. Artık bir hücrede veya zincire vurulmuş durumdakinden daha gerçek bir şekilde kapatılmış olarak, hasta yalnızca kendi kendinin mahpusu haline gelmiş ve kendiyile hata düzleminde olan bir ilişkinin ve diğerleriyle de utanç düzleminde olan bir ilişki olmama'nın içine girmiştir. Diğerleri masumlaşmışlardır, bunlar artık baskı yapan kişiler değil de; suçluluk içe doğru yer değiştirerek, deliye yalnızca kendi boş iddialarından ötürü gözlerinin kamaşmış olduğunu göstermiştir; düşman şehirler silinmektedir; artık onların mevcudiyetlerini bakış olarak değil de; dikkat göstermenin reddi, başka tarafa dönmüş bakış olarak hissetmektedir; diğerleri onun için artık yalnızca bir sınırdan ibarettirler ve bu sınır o ilerledikçe geri çekilmektedir. Zincirlerinden kurtulduktan sonra, sessizliğin sayesinde şimdi hata ve utanca zincirlenmiştir. Eskiden kendini cezalandırılmış olarak hissetmekte ve masumluğunun işaretini burada görmekteydi; her tür fizik cezadan kurtulunca, kendini suçlu hissetmesi gerekmiştir. Azabı şanını meydana getirmekteydi; kurtulması onu aşağılayacaktır.

Akıl ile deliliğin Rönesans dönemindeki kesintisiz diyaloguyla kıyaslandığında, klasik kapatma uygulaması bir sahneye koyma idi. Fakat bu toptan bir sahneleme değildi: dil burada daha çok, gerçekte iptal edilmiş şeylere angaje durumdaydı. Kapatma, hapishaneler, zindanlar, hatta azap çektirmeler akıl ile akıl bozukluğu arasında aslında mücadele olan sessiz bir diyalog kuruyorlardı. Şimdi bu diyalogun da

bağıntıları çözülmüştür; sessizlik mutlaktır; artık delilik ile akıl arasında ortak bir dil yoktur; hezeyanın diline ancak bir dil yokluğu cevap verebilir, çünkü hezeyan akılla olan diyalogun bir parçası değildir, hezeyan bütünün dili değildir; nihayet sessiz kalan bilincin içinde yalnızca hataya gönderme yapmaktadır. Ve ortak bir dil, kabul edilen suçluluğun dili olduğu ölçüde ancak buradan itibaren mümkün hale gelebilecektir. "Sonunda, uzun tereddütlerin ardından diğer hastaların arasına kendiliğinden karıştığı görülmüştür..." Tımarhane hayatının temel yapı olarak dilin olmamasına sahip olmasının karşılığı, itirafın gün ışığına çıkması olmaktadır. Freud psikanalizin içinde alış veriş yeni den ortaya çıkarttığında, veya daha doğrusu, artık monolog içinde aşınmış olan bu dili yeniden dinlemeye başladığında, işitilen formülasyonların hep hatanın kiler olmasına şaşırma mı gerekir? Kökleşmiş sessizliğin içinde, hata sözün bizzatı kaynağını ele geçirmiştir.

2° Aynada tanıma. *Retreat*'te deliye bakılmaktaydı ve o da görüldüğünü bilmekteydi; fakat delilik kendi kendini ancak dolaylı yoldan kavramasına olanak veren bu doğrudan bakışın dışında, kendini dolaysız olarak göremiyordu. Pinel'de ise bunun tersine, bakış ancak delilik tarafından tanımlanmış olan dış yüzeyi ve sınırı bulunmayan mekânın içinde rol oynayacaktır. Delilik kendi kendini görerek, kendi tarafından görülmüş olacaktır –hem seyrin saf nesnesi, hem de mutlak özne olarak–.

"Her biri kendini hükümdar sanan ve herbiri de XVI. Louis ünvanını taşıyan üç meczup bir gün krallık hakları konusunda tartışmaya girişmişler ve haklılıklarını biraz enerjik bir şekilde savunmuşlardır. Bakıcı kadın onlardan birine yaklaşmış, onu biraz açığa çekmiştir. Ona, açıkça deli olan bu adamlarla neden tartışmaya girişiyorsunuz. Sizin XVI. Louis olarak tanınmanız gerektiğini bilmeyen mi var? demiştir. Bu iltifatlardan şişinen bu adam hemen tartışmadan çekilmiş ve diğer ikisine küçümseyerek bakmıştır. Aynı sahne ikincisiyle

de başarıya ulaşmıştır. Ve sonuncusuyla da aynı şey olunca, ortada tartışmadan iz kalmamıştır⁵⁹. Bu ilk andır, yani yüceltme anı. Delilik kendi kendine, ama başkalarının aynasından bakmaya davet edilmiştir: delilik diğerlerinde temelsiz iddia, yani gülünç bir delilik olarak ortaya çıkmaktadır; ancak deli bu başkalarını mahkûm eden bakışla kendi doğrulamasını ve hezeyanı ile uygunluk içinde olmayı sağlamaktadır. İddia ile gerçek arasındaki çatlak ancak nerede anlaşılmaktadır. Bunun tersine, dolaysız gerçek ve mutlak yargıç haline gelen özne de tamamen maskelenmiş durumdadır: diğerlerinin hükümdarlıklarının sahte olduğunu ifşa eden yüceltilmiş hükümdarlık, diğerlerinin ünvanlarını ellerinden almakta ve kendi iddiasının eksiksizliği içinde teyid olmaktadır. Delilik basit hezeyan olarak diğerlerinin üzerine yansıtılmıştır; tam bilinçsizlik olarak da, tamamen üstlenilmiştir.

İşte suç ortağı ayna tam bu anda aldatılmadan kurtaran unsur haline gelmektedir. Bicêtre'deki başka bir hasta daha kendini kral sanıyor, hep "emir verme ve yüce otorite tavrıyla konuşuyordu". Nisbeten sakın olduğu bir gün, bakıcı ona yaklaşmış ve madem ki hükümdarsın, öyleyse neden tutukluluk haline son vermiyorsun ve her türden meczuplarla bir arada kalıyorsun diye sormuştur. İzleyen günlerde de bu söylevini tekrarlayarak, "ona yavaş yavaş abartılı iddialarının gülünçlüğünü anlatmıştır, ona gene en üst yetkilerle donanmış olduğuna uzun zamandan beri inanan ve alay konusu haline gelmiş olan bir başka hastayı göstermiştir. Manyak önce sarsılmış, kısa bir süre sonra da hükümdarlık ünvanından kuşku duymuş, sonunda kuruntularından kaynaklanan sapmasının farkına varmaya başlamıştır. Bu hiç beklenmedik manevi dönüşüm onbeş günlük bir süre içinde meydana gelmiş ve sınama için birkaç ay daha tutulan bu saygın baba ailesine geri verilmiştir"⁶⁰. İşte şimdi alçalma devresi gelmiş olmaktadır:

59 Zikr., *Sémelaigne, op. cit.*, Ek., s. 502.

60 Pinel, s. 256.

deli hezeyanının nesnesiyle özdeşleştikten sonra, kendini gülünç iddiasını ifşa ettiği bu deliliğin aynasında tanımaktadır; özne olarak sahip olduğu sağlam hükümdarlık, onu yüklenerek aldatmasından kurtulduğu bu nesnenin içinde yok olmaktadır. Şimdi ona kendi tarafından acımasızca bakılmaktadır. Ve akli temsil edenlerin sessizliği ve tuttukları aynanın içinde kendinin normal olarak deli olduğunu anlamaktadır.

XVIII. yüzyılın tedavi yöntemlerinin deliyi deliliğinden kurtarmak üzere deli olduğuna ikna etmek için hangi yöntemleri –ve hangi aldatmacaları– kullandığını gördük⁶¹. Buradaki hareket ise tamamen başkadır; hatayı, taklid halinde olsa bile, bir gerçeğin kendini dayatan seyri yoluyla dağıtmak söz konusu değildir; söz konusu olan deliliğe sapkınlığından çok, küstahlığının içinde ulaşmaktır. Klasik zihniyet deliliğinin içinde, gerçek karşısındaki belli bir körlüğü mahkûm etmekteydi; Pinel'den itibaren onda daha çok, derinliklerden gelip, bireyin hukuki sınırlarını aşan, ahlâki yükümlülükleri bilmezden gelen ve kendini kutsallaştırmaya yönelik bir atılım görecektir. Daha önceki yüzyıllar için deliliğin ilk örneğinin Tanrı'nın reddi olmasına karşılık, XIX. yüzyıl için bu model insanın kendini Tanrı sayması olacaktır. Demek ki delilik kurtuluşunu ancak, kendi kendini aşağılanmış akıl bozukluğu olarak seyretmesi halinde bulabilmektedir; deli hezeyanının mutlak öznelliğine esir düştüğünde, kendinin aynı bir delide bunun gülünç ve nesnel imgesini, şaşkınlıkla yakalayacaktır. Gerçek adeta beklenmedik bir şekilde (XVIII. yüzyıl tarzında olduğu gibi şiddet aracılığıyla değil), yalnızca kendi kendinin görüldüğü bu karşılıklı bakışlar oyununun içine sızmaktadır. Fakat tımarhane bu delilik cemaatinin içine aynaları öyle bir şekilde yerleştirmiştir ki, deli işin sonunda kendini deli olarak kavramaktan kurtulamaz. Delilik, onu bakılan saf bir nesne haline getiren zincirlerden kurtulunca, özgürlüğünün özünü meydana getiren şeyi –yalnızlık içinde

yücelme- paradoksal olarak kaybetmektedir; kendi gerçeğine ilişkin olarak bildiklerinden sorumlu hale gelmekte; kendini, sonsuza kadar kendini gören bakışının içine hapsetmektedir; sonunda kendi için nesne olmanın aşağılanmasına zincirlenmektedir. Bilinçlenme şimdi şu ötekinin aynı olmaktan kaynaklanan utanca, onun içinde tehlikeye girmeye ve daha kendini yendien tanımadan ve tanımadan aşağılanmaya bağlanmıştır.

3° Sürekli yargılama. Delilik sessiz kalmayla olduğu gibi, bu ayna oyunu da aralıksız olarak kendini yargılamaya davet edilmektedir. Ama bunun dışında, her an dıştan yargılanmaktadır; ahlâki veya bilimsel bir bilinç tarafından değil de, sürekli oturma halinde olan görünmeyen bir cins mahkeme tarafından yargılanmaktadır. Pinel'in düşlediği ve Bicêtre'de kısmen, ama eas olarak Salpêtrièrè'de gerçekleştirdiği tımarhane adli bir mikrokozmostur. Bu adalet etkin olabilmek için, görünüşü itibariyle korkutucu olmalıdır; yargı ile celladın tüm kurmaca donanımı, şimdi hangi yargılama evrenine teslim edildiğini anlayabilmesi için meczubun zihninde hep mevcut olmalıdır. Adaletin ne kadar dehşetli ve bükülmez yanları varsa, onlar itibariyle sahneye konulması, böylece bu tedavinin bir parçasını meydana getirecektir. Bicêtre'de tutulanlardan biri, Cehennem karşısında paniğe varan bir dehşetle harekete geçen dinsel bir hezeyana sahipti; ebedi lânetten ancak katı bir nefse egemenlikle kurtulabileceğini düşünmekteydi. Bu uzaktaki adalet karşısındaki kaygının, yakın ve daha da korkunç bir adalet tarafından telâfi edilmesi gerekmektedir: "Bu karanlık fikirlerin dayanılmaz akışını, şiddetli ve derin bir kaygının yaratacağı etkiyle dengelemekten başka yol var mıydı?" Müdür bir akşam hastanın kapısına "elinde onu korkutmak üzere getirdiği bir alet olduğu halde, gözleri alev alev, sesi gök gürültüsü gibi, arkasında ellerinde kocaman zincirlerle silahlanmış ve bunları gürültüyle şakırdatan hizmetlilerle birlikte" dayanmıştır. Meczubun yanına bir çanak çorba bırakılmış ve eğer çok

gaddarca muamelelerle karşılaşmak istemiyorsa, bunu geceleyin içmek zorunda olduğu kesin bir şekilde bildirilmiştir. Herkes çekilmiş ve meczup tehtidi altında olduğu ceza ile öteki hayatın korkunçluğunun beklentisi arasında gidip gelmeye bırakılmıştır. Saatlerce süren bu iç mücadeleden sonra, birinci fikir üste gelmiş ve deli yemeği yemeye karar vermiştir"⁶².

Tımarhane adli bir mercidir ve ne üzerinde, ne de altında başka herhangi bir adli makam vardır. Sonuncu makam olarak ve hemen yargılamaktadır. Kendi cezalandırma araçlarına sahiptir ve bunları carı nasıl isterse öyle kullanmaktadır. Eski kapatma usulü çoğu zaman olağan adli biçimlerin dışında uygulanmaktadır; fakat aynı hapishaneleri, aynı hücreleri, aynı fizik azap çektirmeleri kullanarak, mahkûmlar için olan cezaları taklid etmektedir. Pinel'in tımarhanesinde hüküm süren adalet, diğer adalet tarzının baskı biçimlerini ödünç almamaktadır, kendininkileri icad etmektedir. Veya daha doğrusu, XVIII. yüzyılda yaygınlaşan tedavi yöntemlerinden, onları ceza haline getirmek üzere yararlanmaktadır. Ve tıbbın adalete, tedavinin baskıya dönüştürülmesi, Pinel'in "insancıl" ve "kurtarıcı" eserinin en küçük parçalarından biri değildir. Klasik dönem tıbbında banyolar ve duşlar, hekimlerin sinir sisteminin doğasına ilişkin düşlerinin doğrultusunda, deva olarak kullanılmışlardı: organizmayı soğutmak, yanan ve kurumuş olan lifleri gevşetmek söz konusuydu⁶³; şurası da bir gerçektir ki, soğuk duşun hayırlı sonuçlarının arasına, kötü sürprizin psikolojik etkisi de eklenmekteydi; bu etki fikirlerin akışını durdurmakta ve duyguların cinsini değiştirmekteydi, fakat bu konuda da hâlâ tıbbi düşlerin manzarasının içindeyiz. Pinel'le birlikte duş kullanımı açıkça adli hale gelmiştir; duş, tımarhanede sürekli oturum halinde olan basit asayiş mahkemesinin alışılmış cezasıdır: "Baskı aracı sayılan (duş), meczup bir kadını çalışma

⁶² Pinel, *Traité...*, s. 207-208.

⁶³ Bkz., 2. Cilt, II. Bl., ayırım IV.

yasasına boyun eğdirmek, inatçı bir yiyecek reddini kırmak ve çalkantı içindeki meczup kadınlara egemen olmak için çoğu zaman yeterli olmaktadır"⁶⁴.

Herşey delinin kendini, onu her yandan kuşatan bu yargı dünyası içinde tanınması için düzenlenmiştir; gözetlendiğini, yargılandığını ve mahkûm edilebilir olduğunu bilmek zorundadır; hatayla ceza arasındaki bağ, herkes tarafından bilinen bir suç olarak, apaçık olmalıdır: "Banyo fırsatından yararlanılmaktadır, işlenen hata veya önemli bir ödevi yerine getirmeme hatırlatılmakta ve bir musluk yardımıyla, başın üzerine aniden soğuk su akıtılmaktadır, bu meczubu çoğu zaman ne yapacağını bilemez hale getirmekte veya güçlü ve beklenmedik bir etkiyle takıntı bir fikri uzaklaştırmaktadır; eğer hasta inat etmeye kalkışırsa, düş tekrarlanmaktadır, ama sertlikten, onu isyan ettirecek sözlerden kaçınılmaktadır, tersine ona bunun kendi yararı için olduğu ve bu cins şiddetli yöntemlere üzüntüyle başvurulduğu söylenmektedir; bazen fazla uzağa gitmeden, işe şaka da karıştırılmaktadır"⁶⁵. Cezanın bu adeta aritmetik aşıkârlığı, gerektiği kadar tekrarlanan ceza, hatanın ona karşı uygulanan bastırma tedbiri yoluyla tanınması, bütün bunlar adli merciin içselleşmesine ve hastanın zihninde pişmanlığın doğmasına yol açmak zorundadır: yargıçlar, bazıları zihinde sonsuza kadar süren bu cezaları ancak bu noktada durdurmaya razı olmaktadır. Bir kadın manyağın elbiselerini yırtmak ve elinin ulaşabildiği bütün eşyaları kırma adeti vardı; ona düş uygulanır, deli gömleği giydirilir; sonunda "aşağılanmış ve bitkin düşmüş" olarak gözükür; fakat bu utancın geçici bir pişmanlıkların çok yüzeysel olmasından korkan müdür, ona bir dehşet duygusu aşılama için, onunla çok katı bir şekilde ama hiç kızmadan konuşarak, artık ona çok daha sert davranılacağını bildirir". Arzulanan sonuç gecikmez: "pişmanlığı, iki saat süren bir göz

64 Pinel, *Traité...*, s. 205.

65 *Ibid.*

yaşı seliyle belli oldu"⁶⁶. Devre çifte kavrulmuş bir şekilde tamamlanmıştır: hata cezalandırılmış ve fail suçlu olduğunu kabul etmiştir.

Ancak bu hareketten kurtulan ve meydana getirdiği ahlâki senteze direnen meczuplar da vardır. Bunlar tımarhanenin içinde, yeni bir kapalı tutulan halkı meydana getirerek, dışlanacaklardır; bu halk, adaletin bile ilgilenmediği bir grup olacaktır. Pinel'den ve kurtarıcı eserinden söz edildiğinde, bu ikinci kapatma çoğu zaman görmezden gelinmektedir. "İlham aldıklarını sanan ve şimdi yeni çömezler edinmenin peşinde koşan ve insanlara itaat etmektense Tanrıya itaat etmenin daha iyi olduğu bahanesiyle diğer meczupları itaatsizliğe yöneltmekten sapık bir zevk alan sofı kadınlar"ı tımarhane ıslahatından yararlandırmayı reddettiğini daha önce gördük. Fakat kapatma ve hücre "genel çalışma yasasına boyun eğmeyen ve sürekli bir kötü faaliyet içinde diğer meczup kadınları rahatsız eden, onları sürekli olarak nifak çıkartmaya teşvik ve tahrik etmekten zevk alan kadınlar" ve "ellerine geçen herşeyi alma konusunda dayanılmaz bir istek duyan kadınlar"⁶⁷ için de zorunlu hale gelecektir. Dinsel fanatizmden ötürü itaatsizlik, çalışmaya direnme ve hırsızlık, burjuva toplumuna karşı üç büyük suç, onun özsel değerlerine karşı üç başat suikast, delilik tarafından işlense bile bağışlanamaz; bunlar düpedüz hapsedilmeyi, en katı şekilde dışlanmayı hak etmektedirler, çünkü bunların hepsi de, Pinel'in düşündüğü haliyle tımarhanenin varoluş nedenini oluşturan ahlâki ve toplumsal türdeşleşmeye karşı aynı direnmeyi göstermektedir.

Akıl bozukluğu eskiden aklın keyfi güçlerine teslim edilmek üzere, yargılamanın dışına konulmuştur. Şimdi yargılanmaktadır: ve bu yargılama tımarhaneye girişte ebediyen tanınmak, tasnif edilmek ve masumlaştırılmak üzere, bir kereliğine olmamaktadır; akıl bozukluğu bunun tersine, onu izle-

⁶⁶ *Ibid.*, s. 206.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 291, n.1.

meye ve yaptırımlarını uygulamaya, hastaları ilân etmeye ve suçun itiraf edilmesini istemeye, son olarak da hataları iyi toplumsal düzeni bozma tehlikesi taşıyanları dışlamaya hiç ara vermeyen sürekli bir yargılamanın içine alınmıştır. Delilik keyfilikten ancak, tımarhanenin ona aynı anda hem polislerini, hem eğitimcilerini, hem yargıçlarını, hem de cellatlarını sağladığı bir cins belirsiz davanın içine girmek üzere sıyrılabilmektedir; bu öyle bir davadır ki, burada hayata ilişkin her hata, tımarhane yaşamına ilişkin bir özellik aracılığıyla, gözetim altında tutulan, mahkûm edilen ve cezalandırılan toplumsal suç haline gelmektedir; bu öyle bir davadır ki, çıkışı yalnızca pişmanlıkların içselleştirilmiş biçimi altındaki bir yeniden başlayıştır. Pinel tarafından "kurtarılan" deli ve ondan sonra da modern kapatma aleminin delisi, davası görülen kişilerdir; artık mahkûmlara karıştırılmama veya onlarla özdeşleştirilmeme ayrıcalığına sahiplerse de, her an, metni asla verilmeyen bir iddia eyleminin darbesi altında kalmaya mahkûm edilmişlerdir, çünkü tımarhane hayatının tümü bu suçlamayı formüle etmektedir. Pozitivist çağın tımarhanesi -Pinel'in onu kurmasından ötürü şan sağladığı haliyle- özgür bir gözlem, teşhis ve tedavi yeri değildir, burası itham edinilen, yargılanılan ve ancak bu davanın öngördüğü üzere psikolojik derinliğin içinde, yani pişmanlık getirilerek kurtulabilen adli bir mekândır. Dışarıda masumluğu ortaya çıkmış olsa bile, delilik tımarhanede cezalandırılacaktır. Uzun bir süre, en azından günümüze kadar, ahlâki bir dünyanın içine hapsedilecektir.

Sessizliğe, aynada tanımaya, şu sürekli yargılamaya, XVIII. yüzyılın sonunda oluştuğu haliyle tımarhane dünyasına özgü olan dördüncü bir yapıyı eklemek gerekmektedir: tıb kişisinin yüceltilmesi. Hiç kuşkusuz tüm ilgili kişilerin en önemlisidir, çünkü hekim ile hasta arasında yeni temaslara

izin vermekle kalmayacak, aynı zamanda yabancılaşma ile tıbbi düşünce arasında yeni bir ilişkinin kurulmasına olanak verecek ve sonunda modern delilik deneyinin tümüne hükmedecektir. Tımarhanede şimdiye kadar yalnızca kapatma alemininkilerle aynı olan, ama yeni ve biçimi değişmiş, aynı yapılar bulunmaktaydı. Tıp kişinin yeni statüsüyle birlikte, kapatma uygulamasının en derin anlamı iptal edilmiştir: artık tanıdığımız anlamların içindeki zihin hastalığı o anda mümkün hale gelmiştir.

Zihniyetleri ve değerleri çok farklı olan Tuke'un eseriyle Pinel'in eseri, tıp kişinin bu dönüşümü içinde birleşmişlerdir. Daha önce de gördüğümüz üzere, hekimin kapatma alanında yeri yoktu. Oysa tımarhanenin esas çehresi haline gelmiştir. Buraya girişe o hükmetmektedir. *Retreat* yönetmeliği bunu açıkça belirtmektedir: "Hasta kabulü konusunda, komite genel olarak bir hekim tarafından imzalanmış bir sertifika talep etmek zorundadır... Hastanın delilikten başka bir rahatsızlığının olup olmadığı da belirlenmek zorundadır. Söz konusu kişinin ne kadar süredir hasta olduğunu ve eğer mümkünse hangi ilaçların kullanıldığını belirten bir raporun eklenmesi arzuya şayandır"⁶⁸. XVIII. yüzyılın sonundan itibaren, delilerin kapatılmasında tıbbi sertifika hemen hemen zorunlu hale gelmiştir⁶⁹. Fakat hekim tımarhanenin içinde de, burayı tıbbi bir mekân olarak düzenleyebildiği ölçüde, öncelikli bir yer kazanmaktadır. Ancak –ve esaslı nokta buradadır– hekimin müdahalesi kendine özgü olarak sahip olduğu ve nesnel bir bilgi bütünü sayesinde meşrulaşan tıbbi bir bilgi veya güç sayesinde olmamaktadır. *Homo medicus* tımarhanede bir bilgin olarak değil de, bir bilge olarak otorite kazanmaktadır. Tıp mesleğinin davet edilmesinin nedeni, onun bilim olmasından

68 *Retreat Yönetmeliği*, Ks.III, md. 5, Zikr., S. Tuke, s. 89-90.

69 "Delilerin veya meczupların onlara ayrılmış veya tüm Paris bölgesinde onlara ayrılacak olan kurumlara kabulü, yasal olarak tanınan bir hekim veya cerrah raporuyla olacaktır", Paris ili tarafından benimsenen, *mezcupların kabul yönetmeliği tasarısı*, zikr., Tuetey, s. 500.

değil de, hukuki ve ahlâki güvence olmasından ötürüdür⁷⁰. Yüksek vicdana sahip, tüm erdemleri kendinde toplayan ve uzun bir tımarhane deneyinden geçmiş başka biri de bal gibi onun yerine geçebilirdi⁷¹. Çünkü tıbbi çaba, tımarhanede yerine getirilmesi gereken ve hastanın iyileşmesini sağlayabilecek yegâne yol olan muazzam bir ahlâki ödevin bir parçasından ibarettir: "Delileri barındıran bütün kamusal ve özel kuruluşların yönetimine ilişkin bir yasa manyağın, hem kendinin, hem de başkalarının güvenliğini sağlamak üzere geniş bir özgürlük tanıma; ona uygulanacak baskının sapmaların vahametine ve tehlikesine oranlanma...; hekimi tedavi konusunda aydınlatacak tüm olguların toplanma; adetler ve karakterlerdeki farklılıkları özenle inceleme ve nihayet gösterilecek muamelenin biçimini belirleme olanağı vermek zorunda değil midir?"⁷². Samuel Tuke'a göre, *Retreat*'e atanan ilk hekim "yorulmaz sebat"ıyla övünmekteydi; *Retreat*'e girdiğinde zihin hastalıkları konusunda herhalde hiçbir şey bilmiyordu, ama "sevdiği yakınlarının çıkarlarının onun becerisine bağlı olduğunu iyi bilen hassas biriydi". Sağduyusunun emirlerine uyarak ve öncellerinin deneylerinden yararlanarak, çeşitli çareler denedi. Fakat çabucak hayal kırıklığına uğradı, ancak bunun nedeni sonuçların kötü çıkması veya iyileşmelerin sayısının çok az olması değildi: "Fakat tıbbi araçlar tedavinin gelişmesiyle o kadar kötü bir bağlantı içindeydiler ki, bunların neden olmalarından çok, eşanlı değişimler olmalarından kuşkulandı"⁷³. Bunun üzerine, o zamana kadar bilinen tıbbi yöntemlerle çok fazla birşey yapılamayacağını farkına vardı. İnsanlığa ilişkin kaygıları üste

70 Langermann ve Kant aynı zihniyet içinde, esas rolün bir "filozof" tarafından oynanmasını tercih ediyorlardı. Bu Tuke ve Pinel'in düşündüklerinin zıddında değildi (tamamen tersine).

71 Pinel'in Salpêtrière'de kendine yardımcı olarak atadığı Pussin ve karısı hakkında neler söylediğine bkz., Sémelaigne, *Aliénistes et philanthropes*, Ek, s. 502.

72 Pinel, *op. cit.*, s. 292-293.

73 S. Tuke, s. 110-111.

geldi ve hastanın hoşlanmadığı hiçbir deva yolunu kullanmamaya karar verdi. Fakat hekimin *Retreat*'teki rolünün düşük bir öneme sahip olduğunu sanmamak gerekir: hastalara yaptığı düzenli vizitlerle, kurumda sahip olduğu ve onu bütün gözetmenlerden daha üste koyan otoritesiyle "hekim hastaların zihninde diğer bütün personelden daha büyük bir etkiye sahiptir"⁷⁴.

Tuke ve Pinel'in tımarhaneyi tıbbi bilgiye açtıkları sanılmaktadır. Bunlar buraya bir bilimi değil de, yetkileri bu bilgidenden ancak kendilerini gizleme çarelerini veya en fazlasından, meşruluklarını alan bir kişiyi dahil etmişlerdir. Bu yetkiler doğaları gereği ahlâki ve toplumsal düzlemde yer almaktadırlar; bu yetkiler köklerini delinin kişisinden değil de, onun reşid olmamasından, kişisinin yabancılaşmış olmasından almaktadırlar. Tıp kişisi deliliği kuşatabiliyorsa, bu onu tanımasından ötürü değil de, ona egemen olmasından ötürüdür; ve pozitivizme göre nesnellik olacak şey, aslında bu egemenliğin öteki cephesinden, onun döküntüsünden başka birşey değildir. "Bu hastaların güvenlerini kazanmak ve onlarda saygı ve itaat duyguları uyandırmak çok önemli bir konudur; bu da ancak ayırım yapabilmenin, farklılaşmış bir eğitimin ve tavırlardaki yüceliğin ürünü olabilir. Tiranca bir katılıkla desteklenen alıklık, cehalet ve ilke yokluğu hezeyana yol açabilir, ama her zaman çekinme duygusu ilham ederler. Bir meczuplar yurdunun gözetmeni onların üzerinde üstünlük sağladıktan sonra, onların hal ve gidişini istediği gibi yönetir ve kurala bağlar; bu gözetmen katı bir karaktere sahip olmalı ve gerektiğinde etkileyici bir güç göstermelidir. Fakat tehtid etmemeli, ama dediğini yapmalıdır ve eğer itaatsizlikle karşılaşır, hemen ceza vermelidir"⁷⁵. Hekim tımarhane alemindeki mutlak otoritesini ancak daha baştan beri Baba ve Yargıç, Aile ve Yasa olabilmesi ölçüsünde kul-

⁷⁴ *Ibid.*, s. 115.

⁷⁵ Haslam, *Observations on insanity with practical remarks on this disease*, Londra, 1798, zikr., Pinel, s. 253-254.

lanabilmiştir; tıbbi uygulaması uzun süre yalnızca Düzen'in, Otorite'nin ve Ceza'nın eski ayinlerini yorumlamaktan ibaret olarak kalmıştır. Ve Pinel hekimin modern tedavi yöntemlerinin dışında, bu kökeni hatırlanamayacak kadar eskilerde olan biçimleri devreye soktuğu zaman iyileştirebildiğini iyi bilmektedir.

Ebeveyninin "aşırı bir hoşgörü" içinde yetiştirdiği, onyediyetmiş yaşındaki bir genç kızın vakasını zikretmektedir; kız "nedeni belirlenemeyen neşeli ve çılgınca bir hezeyanın" içine düşmüştür; hastanede ona çok yumuşak davranılmıştır; ama kızın hep "kibirli bir hava"sı vardır ki, tımarhanede buna izin vermek söz konusu değildir; kız "ebeveyni için yalnızca acı sözler" söylemektedir. Onun katı bir otorite rejimine konulmasına karar verilir; "gözetmen bu eğilmez bükülmez karakteri terbiye etmek için banyo zamanını tercih etmiş ve ebeveyninin otoritesini tanımayan ve onların emirlerine karşı çıkmaya cüret eden bazı sapık kişiler hakkında sert sözler söylemiştir. Kızı, ona artık layık olduğu muamelenin gösterileceği konusunda uyarmıştır, çünkü tedavi olmaya karşı çıkmakta ve hastalığının ilk nedenini aşılamaz bir inatla gizlemektedir. Hasta bu yeni sertlik ve bu tehdit karşısında "derinlemesine düşünülmüştür...; sonunda hatalarını kabul etmiş ve umutsuz bir gönül olayından sonra bu duruma düştüğünü itiraf ederken, ilgili kişisini adını da vermiştir". Bu ilk itiraftan sonra tedavi kolaylaşmıştır: "Çok lehte gelişmeler oldu; ... artık rahatladı ve sürekli sıkıntılarının kesilmesine neden olan gözetmene karşı minnetini ifade edecek sözleri bulmakta çaresiz kaldı ve gönlüne sükûnet ve rahatlık geldi". Bu anlatının hiçbir anı yoktur ki, psikanaliz terimlerine aktarılmasın. Pinel'e göre tıp kişinin, hastalığın nesnel bir tanımından veya sınıflandırıcı bir teşhisten itibaren değil de, Aile, Otorite, Ceza ve Aşk'a ilişkin sırların içlerine kapatıldıkları bu saygın unsurlara dayanarak hareket etmek zorunda olduğu sürece; hekim Baba veya Adalet Dağıtıcı maskesinin altında bu saygınlıkları devreye soktuğu zaman, tıbbi uzmanlığını bir

yana bırakan ani bir kestirmeden geçerek, tedavinin adeta sihirli işlemcisi haline gelmekte ve büyü yoluyla tedavi eden bir kişinin çehresine bürünmektedir; gizli hataların su yüzüne çıkması, meczup iddiaların yokolması ve deliliğin aklın emrine girmesi için bakması ve konuşması yeterlidir. Mevcudiyeti ve sözü, hatayı aniden keşfeden ve ahlâk düzenini eski haline getiren şu yabancılaşmayı yoketme gücüne sahiptirler.

Zihin hastalığını tanıma çabasının bir pozitiflik anlamı kazanmaya uğraştığı bir sırada, tıbbi uygulamanın bu belirsiz ve adeta-mucize alanına girmesi ilginç bir paradoks oluşturmaktadır. Delilik bir yandan, akıl bozukluğunun tehtidinin yok olduğu nesnel bir alanda kendini belli bir uzaklığa koymaktadır; ama aynı anda deli, hekimle birlikte ve paylaşımı olmayan bir birliğin içinde, işbirliğinin çok eski mensubiyetlere göre kurulduğu bir cins çift oluşturmaktadır. Tuke ve Pinel'in oluşturdukları haliyle tımarhane hayatı, deliliğin esas hücresi olacak olan bu ince yapının doğmasına olanak vermiştir –burjuva toplumunun ve değerlerinin büyük kitlesel yapılarının simgeleştirildikleri mikrokozmos gibi olan yapı–: baba otoritesi teması çevresinde Aile-Çocuk ilişkisi; dolaysız adalet teması etrafında Hata-Ceza ilişkisi; toplumsal ve ahlâki düzen teması etrafında Delilik-Düzensizlik ilişkisi. Hekim işte buradan hareketle bir tedavi gücüne sahiptir; ve hekim hastayı iyileştirme konusundaki bu adeta-mucizevi gücüne, hastanın çok sayıdaki eski bağlantı nedeniyle hekim-hasta çifti içinde hekime karşı zaten yabancılaşmış olması ölçüsünde sahip olabilmektedir.

Pinel ve Tuke'un döneminde bu gücün hiçbir olağanüstü yanı yoktu; bir tek ahlâki tutumların etkinliği içinde açıklanıyor ve kanıtlanıyordu; XVIII. yüzyıl hekiminin siviların yoğunluğunu azaltır veya lifleri gevşetirken sahip olduğu güçten daha esrarlı bir yana sahip değildi. Fakat bu ahlâki uygulamanın anlamı, onun bilgisini pozitivizmin kuralları içine hapsedmesi ölçüsünde, hekimin elinden çabucak kaçmıştır: psikiyatr XIX. yüzyılın hemen başından itibaren artık,

büyük ıslahatçılardan miras aldığı ve etkinliği onun zihin hastalığı konusunda oluşturduğu fikre ve diğer bütün hekimlerin uygulamasına yabancı gözüken gücün doğasının ne olduğunu iyice bilemez hale gelmiştir.

Esrarı itibariyle incelenmiş ve onu uygulayanlar için bile karanlık hale gelmiş olan bu psikiyatrik uygulama, birçok kimse için delinin tıp alemi içindeki tuhaf konumundan kaynaklanmaktadır. Öncelikle, çünkü zihin hekimi Batı bilim tarihinde ilk kez, adeta tam bir özerklik kazanacaktır: bu tıbbal Eski Yunandan beri tıbbın bir bahsinden ibaretti ve Willis'in delilikleri "baş hastalıkları" başlığı altında incelendiğini gördük; psikiyatri Pinel ve Tuke'tan sonra özel tarzda bir tıp haline gelecektir: deliliğin kökenini organik nedenlerde veya ırsi yatkınlıklarda bulmaya inat edenler de bu tarzın dışında kalamayacaklardır. Üstelik bu özel tarz –giderek daha karanlık ahlâki güçlerin devreye sokulmasıyla– bir vicdan rahatsızlığının nedeni olduğu ölçüde, bu dışta kalamayıp daha da artacaktır; bunlar uygulamalarının dışta kaldığını hissettikçe, pozitivizmin içine o kadar fazla hapsolacaklardır.

Pozitivizm kendini tıbbı ve özel olarak da psikiyatriye dayattıkça, bu uygulama daha da karanlık, psikiyatrin gücü daha da mucizevi hale gelmiş ve hekim-hasta çifti tuhaf bir dünyanın içine daha fazla dalmıştır. Hekim hastanın gözünde sihirli iyileştirme güçlerine sahip biri haline gelmiştir; hekim eskiden düzenden, ahlâktan, aileden alıyora benzediği otoriteye, şimdi bizzat sahip hale gelmiştir; hekim olduğundan ötürü bu güçlerle yüklü olduğuna inanılmaktadır; ve Pinel ile Tuke'un onun ahlâki eyleminin bilimsel bilgisine zorunlu olarak bağlı olmadığına altını çizmiş olmalarına rağmen, en başta hasta olmak üzere, onun yabancılaşmayı kaldırma gücünün kendinden başka kimsenin anlayamayacağı bilgisinden, adeta şeytani bazı sırlardan aldığına inanılacaktır; ve hasta hem tanrısal, hem de şeytani bir hekime tes-

lim olmaya giderek daha fazla razı olacak, böylece onun bütün yüceliklerini önceden kabul ederek, büyüsel olarak hissettiği bir iradeye ve bilimöncesi ve kahinlik olarak saydığı bir bilime tabi olarak, hekime giderek daha fazla yabancılaşacak, bu durumda işin sonunda hekimin yansıttığı bütün bu güçlerin tam ve ideal bağlantısı haline gelecek ve Charcot'nun hekimin muhteşem gücünü yücelttiği şu histerik olmaya hazır duruma geçecektir. Eğer Pinel'den Freud'e XIX. yüzyıl psikiyatri uygulaması ve bilgisi içindeki derin nesnellik yapıları incelenmek istenirse⁷⁶, bu nesnelliğin daha kökenden itibaren, ancak bizzat hastanın işbirliğiyle ve yola çıkarken açık ve şeffaf olan, ama pozitivist bilimsel nesnellik efsanelerini dayatması ölçüsünde yavaş yavaş unutulmuş ahlâki bir uygulamadan itibaren tamamına erebilen, büyüsel düzlemdeki bir şeyleştirme olduğunu göstermek gerekir; bu uygulama kökenleri ve anlamı itibarıyla unutulmuştur; ama hep kullanılmıştır ve hep mevcut olmuştur. Psikiyatrik uygulama denilen şey, XVIII. yüzyılın sonuyla çağdaş olan, tımarhane hayatının ayinleri içinde korunan ve pozitivist efsaneleri tarafından yeniden içerilen belli bir ahlâki taktiktir.

Fakat hekim hasta için büyümlü tedavici güçlere sahip kimse haline çabucak gelmişse de, pozitivist hekim olarak kendi gözünde de böyle olması olanaksızdır. Kökenini bilmediği, hastanın işbirliğinin şifresini çözemediği ve onu meydana getiren, ama tanımayı kabul etmesinin mümkün olmadığı eski güçlerin yer aldığı bu karanlık iktidara bir statü vermesi gerekmektedir; ve pozitif ilgi içinde böylesine bir irade aktarımına veya böylesine mesafe gerektiren işlemlere izin veren hiçbir şey bulunmadığı için, deliliğin kendi anormalliklerinden sorumlu tutulacağı an çabuk gelecektir. Bu desteksiz iyileştirmeler –kabul etmek gerekirken, bunlar sahte iyileştirmeler değildir–, sahte hastalıkların hakiki tedavileri

76 Bu yapılar psikanalitik olmayan psikiyatride ve bizzat psikanalizin içinde birçok bakımdan varlıklarını hâlâ sürdürmektedirler.

haline geleceklerdir. Delilik ne sanıldığı, ne de kendinin iddia ettiği şeydir; kendinden çok daha az birşeydir: bir ikna ve aldatmalar bütünü. Babinski'nin ikna ve telkin yoluyla tedavi edilebilen sinir hastalıkları (*pithiatisme*) olacak şeyin resmolduğu görülmektedir. Ve tuhaf bir geri dönüşle, düşünce iki yüzyıl geriye giderek, delilik, sahte delilik ve delilik taklidi arasındaki sınırın pek iyi kurulamadığı döneme dönmüştür –hepsinin birden karışık bir şekilde hataya bağlı olmaları, onların birliğinin yerine geçmekteydi–; ve tıbbi düşünce zaman içinde daha da gerilere giderek, Batı düşüncesinin Yunan tıbbından beri tereddüt ettiği şeyi gerçekleştirmiştir: delilik ile deliliğin özdeşleştirilmesi –yani deliliğin tıbbi kavranışı ve eleştirel kavranışı–. XIX. yüzyılın sonunda, Babinski'nin çağdaşlarının düşüncesinde henüz hiçbir tıbbın formüle etmeye cüret edemediği muazzam bir postüla yer almaktadır: delilik herşeyin sonunda, delilikten başka birşey değildir.

Böylece zihin hastası, hekimin hakiki kişisi içinde tamamen yabancılaştırılırken, hekim de zihin hastalığının gerçeğini deliliğin eleştirel kavranışı içinde dağıtmaktadır. Öylesine ki, pozitivist düşüncenin boş biçimlerinin dışında tek bir somut hakikatten başka birşey kalmamaktadır: tüm yabancılaşmaların onda özetlendikleri, birbirlerine bağlandıkları ve birbirlerinden çözüldükleri hekim-hasta çifti. Ve tüm XIX. yüzyıl psikiyatrisi işte bu ölçü içinde Freud'e doğru akmaktadır. Hekim-hasta çiftinin gerçeğini tüm ciddiyeti içinde ilk kabul eden, bakışlarını ve araştırmasını bu çiftten ayırmayan, bunu tıbbi bilginin geri kalanıyla iyi kötü uyumlu hale getiren psikiyatrik bir teorinin içinde maskemeleye çalışmayan kişiye doğru; bunun sonuçlarını tüm katılığı içinde ilk izleyen kişiye doğru. Freud diğer bütün tımarhane yapılarının aldatmacalarını açığa çıkartmıştır: sessizlik ve bakışı iptal etmiş, deliliğin aynada kendini seyrederken kendi kendini tanımasını kaldırmış, mahkûmiyet davalarına son vermiştir. Ama buna karşılık tıp kişisini kuşatan yapıdan ya-

rarlanmıştır; büyü yoluyla iyileştirme gücünü genişleterek, ona adeta tanrısal bir statü vermiştir. Hekime, hastanın arkasında ve üstünde aynı zamanda tam bir mevcudiyet olan bu mevcut-olmama'ya, bir tek ona tımarhanenin ortaklaşa yaşayışı içinde dağılmış olan bütün güçleri yüklemiştir; onu mutlak Bakış, saf ve hep korunan Sessizlik, lutfedip de dili bile kabul etmeyen bir yargılamanın içinde ödül ve ceza veren Yargı haline getirmiştir; onu, deliliğin adeta hareketsiz bir hareket içinde kendine hayran olduğu ve kendinden kurtulduğu ayna haline getirmiştir.

Freud, Pinel ve Tuke'un kapatma uygulamasının içine aldıkları bütün yapıları hekime doğru kaydırmıştır. Hastayı, "kurtarıcıların" onu yabancılaştırdıkları bu tımarhane hayatından kurtarmıştır; ama onu bu varoluşun içindeki öze ilişkin şeylerden kurtarmamıştır; tımarhane hayatının güçlerini biraraya toplamış ve bunları hekimin elinde birbirlerine bağlayarak, en uç noktaya kadar germiştir; psikanalitik konumu yaratmıştır, burada yabancılaşma dahiyane bir kısa devreyle yabancılaşmayı kaldıran olmaktadır, çünkü hekimin elinde özne haline gelmektedir.

Hekim yabancılaştırıcı çehre olarak, psikanalizin anahtarı olarak kalmaktadır. Psikanaliz belki de bu en sonuncu yapıyı yok etmediği ve diğer hepsini buraya taşıdığı için akıl bozukluğunun sesini duyamamış ve meczubun işaretlerinin şifrelerini oldukları halleriyle çözememiştir. Psikanaliz delilik biçimlerinden bazılarını çözebilir; ama akıl bozukluğunun esas faaliyetine yabancı kalmaktadır. Bu faaliyetin içinde esas olanı ne özgürleştirebilir, ne aktarabilir ve tabii ne de açıklayabilir.

Akıl bozukluğu hayatı kendini XVIII. yüzyılın sonundan beri yalnızca Hölderlin, Nerval, Nietzsche veya Artaud'nunkiler gibi eserlerin ani parıltılarıyla dışa vurabilmektedir –bunları iyileşen şu yabancılaşmalara indirgemek mümkün değildir; bunlar herhalde tersine bir söyleyişle, meczupların Pinel ve Tuke tarafından kurtarılmaları olarak adlandırma

adetine sahip olunan şu devasa hapsetmeye karşı, kendi güçleriyle direnmektedirler-.

BEŞİNCİ AYIRIM

ANTROPOLOJİK DÖNGÜ

Sonuca varmak söz konusu değildir. Pinel ve Tuke'un eserleri varış noktaları değildir. Onlarda yalnızca kökeni klasik delilik deneyine içkin bir dengesizliğin içinde gizlenen bir yeniden yapılanma –aniden yeni bir biçim– açığa çıkmaktadır.

Delinin özgürlüğü Pinel ve Tuke'un deliye verdiklerini düşündükleri bu özgürlük uzun zamandan beri onun varoluş alanına ait bulunmaktaydı. Bu özgürlük hiç kuşkusuz, pozitif bir jestle ne verilmiş, ne de sunulmuştu. Fakat bazı uygulamaların ve bazı kavramların çerçevesinde sağır bir şekilde doluşmaktaydı –deliye ilişkin olarak söylenmiş, düşünülmüş ve yapılmış olanın sınırlarındaki belirsiz talep, ancak kapı aralığından görülebilen gerçek, kendinin tamamen kavranılmasına asla izin vermeyen inatçı mevcudiyet–.

Ancak bu özgürlük, eğer delilik kavramının sonuna kadar götürülmek istenseydi, bu kavramla sıkı bir ilişki içinde olmaz mıydı? Hep kendi kendinin suç ortağı olan bir tutkunun kötüye kullanılmasından, hezeyanın kesin mantığına kadar giden şu büyük yapıya zorunlu olarak bağlı değil miydi? Rüyanın imgesini ve hatanın varlık-olmama'sını dönüştürerek, deliliği *yapan* bu iddianın içinde, özgürlüğe ilişkin bir-

şeylerin olduğu nasıl reddedilebilir? Delilik tabanı itibariyle, ancak onun etrafında özneye kendi başına kendi deliliğinin dilini konuşma ve kendini deli olarak inşa etme olanağını veren şu aynı alanın, şu genişliğin varolması ölçüsünde mümkündü. Sauvages'ın harika bir verimliliği olan bir totolojinin saflığı içinde "gerçeği aramak ve yargımızı oluşturmak üzere gösterdiğimiz düşük özen"¹ dediği, delinin temel özgürlüğü.

Ya kapatma uygulamasının ortadan kaldırırken parmakla gösterdiği şu özgürlük nedir? Kapatma alemi bireyi sonsuz görevlerden ve sorumluluğunun sonuçlarından kurtarıken, onu herşeyin aynı belirleyiciliğin tekdüzeliği içinde aynı düzeye geldiği nötrleştirilmiş bir ortama yerleştirmemektedir. Kapatma yoluna çoğu zaman yargıdan kurtulmak için başvurulduğu doğrudur; fakat kötülüğün ve cezanın, ahlâk serbestisinin ve ahlâksızlığın, kefarete ve ıslahın söz konusu olduğu bir dünyanın içine kapatılmaktadır. Bu gölgelerin altında özgürlüğün kol gezdiği bir dünya.

Hekimler de bu özgürlüğün deneyini bizzat yapmışlardır; meczupla ilk kez bedeni imgelerin ve organik efsanelerin karma dünyasında iletişim kurarlarken, hatanın çok sayıda mekanizmanın içine angaje olmuş sağır mevcudiyetini keşfetmişlerdir: tutku, ayar bozukluğu, aylaklık, yozlaştırıcı kent hayatı, çok okuma, hayal gücünün suç ortaklığı, insanın hem kendinden tahrik olması, hem de kaygı duyması; bütün bunlar aklın adeta kendiliğinden delilik tehlikesinin içine girdiği, tehlikeli özgürlük oyunlarıdır.

Aynı anda hem inatçı, hem de narin özgürlük. Bu özgürlük hep deliliğin ufkunda yer almaktadır, ama kapatılmaya kalkışıldığında yok olmaktadır. Ancak pek yakında gerçekleşecek bir iptalin biçimi içinde mümkün ve mevcuttur. Deliliğin kendinden söz edildiği uç bölgelerde şöyle bir görülebilmektedir, ama bakış onun üzerinde sabitleştiğinde, zorlandığı

1 Boissier de Sauvages, *Nosologie méthodique*, VII, s. 4.

ve indirgendiği için artık bir daha ortaya çıkmamaktadır. Delinin özgürlüğü yalnızca bu anın içinde, ona özgürlüğünden vazgeçerek deliliğine zincirlenme özgürlüğü veren şu farke dilmeyen aralığın içindedir; kendimizi "özgürlüğümüzü kul lanma ve yanlışlarımızı düzeltme yetersizliği"nin² içine yer leştirmeye karar verdiğimiz şu potansiyel tercih noktasın dadır. Daha sonra bedenın mekanizmasından, fantazımların birbirlerine eklenmesinden, hezeyan gereklerinden başka birşey değildir. Ve bu özgürlüğü bizatihi kapatma jestinin içinde varsayan aziz Vincent de Paul gene de, "acının ço cukları... evlerinin felâketi" olan sorunlu ahlâk düşkünleriyle, "şefkate fazlasıyla lâıyk ..., iradelerine egemen olama yan, ne yargı yetenekleri, ne de özgürlükleri bulunan"³ deliler arasında ayırım yapmayı sektirmiyordu. Klasik deliliğin on dan itibaren mümkün olduğu özgürlük, bizzat bu deliliğin içinde boğulmakta ve kendi çelişkisini en gaddarca açık eden şeyin içine düşmektedir.

Bu kurucu özgürlüğün paradoksunun bu olması gerekmektedir: delinin deli haline gelmesine aracılık eden şey, yani delilik henüz verili değilken, delilik-olmayan'la iletişim kura bildiği şey. Daha kökenden itibaren kendinden ve kendi deli olma gerçeğinden kaçarak; ne gerçek, ne de masumiyet olan bir bölgede, hata, suç veya komedi tehlikesinin içine dalmak tadır. En baştaki çok karanlık, çok zor kavranabilen anda onu *gerçekten* vazgeçirttiren bu özgürlük, onu kendi *gerçeğinin* esiri olmasına neden olmaktadır. İşte bu nedenden ötürü, klasik dünyada delilik biraz *suç*, biraz *taklid*, biraz *ahlâksızlık*, bi raz da *akıldır*. Burada bir düşünce karışıklığı veya bir yargı lama yetersizliği söz konusu değildir; bu çok tutarlı bir yapı nın mantıki sonucundan başka birşey değildir: delilik ancak, kendi gerçek-olmama'sının özgür mekânı içinde kendinden ko parak, kendini gerçek olarak inşa ettiğı çok uzak, ama çok ge-

2 *Ibid.*, s. 4.

3 Abelly, *Vie de Saint Vincent de Paul*, Paris, 1813, II, ayırım XIII.

rekli bir andan itibaren mümkündür.

Pinel ve Tuke'un işlemleri klasik deneyin içine işte tam bu noktada katılmışlardır. Kavramların ve uygulamaların sabit ufku, kendiliğinden saklanan ve kendini sanki kendi hareketiyle iptal eden talep olan bu özgürlük; delinin varoluşunun kalbinde yer alan bu ikircikli özgürlük artık olguların içinde gerçek hayatın çerçevesi olarak ve delinin deli olma gerçeğinin ortaya çıkışının gerekli unsuru olarak talep edilmektedir. Onu nesnel bir yapının içinde yakalamak istemektedir. Fakat ele geçtiğinin sanıldığı anda, yalnızca çelişkilerin alayıyla karşılaşmaktadır:

- delinin özgürlüğüne alan bırakılmaktadır; ama bu alan kapatma uygulamasının hep biraz kararsız olan mekânından daha kapalı, daha katı ve daha az serbesttir;

- deli suç ve kötülükle olan akrabalığından kurtarılmaktadır, ama bu onu bir belirleyiciliğin katı mekanizmalarının içine kapatmak için yapılmaktadır. Deli ancak bir özgürlük olmama'nın mutlaklığı içinde tamamen masumdur;

- delinin serbest iradesini kullanmasını engelleyen zincirler çıkartılmakta, ama bu onu, hekimin iradesi içine aktarılan ve orada yabancılaştıran bu iradede arındırmak üzere yapılmaktadır.

Deli artık hem tamamen özgürdür, hem de özgürlükten tamamen dışlanmış. Eskiden, özgürlüğünü kaybetmeye koyulduğu incecik an esnasında özgürdü; şimdi ise özgürlüğünü çoktan kaybettiği geniş mekânın içinde özgürdür.

XVIII. yüzyılın sonunda delilerin *özgürleştirilmeleri* değil de, *onların özgürlüklerinin tamamen nesnelleştirilmesi* söz konusudur. Bu nesnelleştirmenin üç sonucu olmuştur.

Önce, artık deliliğe ilişkin olarak söz konusu olacak şey özgürlüktür. Bu, mümkünün ufkunda farkedilebilecek bir özgürlük değil de, izi şeylerin içinde sürülecek ve mekanizmaları boyunca aranacak olan bir özgürlüktür. Deliliğe ilişkin düşünme eyleminde ve ona yönelik tıbbi çözümlemeye varana kadar hata ve varlık-olmama değil de, hakiki belirlenimleri

içindeki özgürlük söz konusu olacaktır: arzu ve istek, kararlılık ve sorumluluk, otomatik ve kendiliğinden olan. XIX. yüzyıl deliliği Esquirol'den Janet'ye, Reil'den Freud'e veya Tuke'tan Jackson'a kadar, özgürlükte meydana gelen değişimleri bıkıp usanmadan anlatacaktır. Madem deliliğin gecesi artık imgelerin sahte gerçeğinin yükseldiği ve parıldadığı efsane gecesi değildir; kendiyle birlikte doğanın en az özgür olan bir isteme eyleminin olanaksız arzularını ve vahşetini taşıyan gecedir.

Nesnel olan bu özgürlük, olgular ve gözlemler düzeyinde, onu tamamen reddeden bir belirleyicilik ile onu yücelten belirlenim bir suçluluk arasında tam bir dağılıma uğramaktadır. Klasik düşüncenin hata ile deliliğin ilkeleri konusundaki ikircikliği şimdi çözülecektir; ve XIX. yüzyılın psikiyatrik düşüncesi hem belirleyiciliğin bütününe arayacak, hem de bir suçluluğun işe dahil olma noktasını tanımlamaya çalışacaktır; suçlu delilikler üzerindeki tartışmalar, genel felcin etkisi, büyük dejeneresans temaları, histerik olguların eleştirisi; Esquirol'den Freud'e kadar tıbbi araştırmaya can veren bütün bunlar bu çifte çabanın içinde yer almaktadırlar. XIX. yüzyıl delisi belirlenmiş ve suçlu olacaktır; onun özgür-olmama'sına, klasik delinin kendinden kaçtığı özgürlükten çok daha fazla hata sızmış durumdadır.

Özgürleşen deli şimdi kendiyle aynı düzeydedir; yani artık kendi gerçeğinden kaçamaz; bu gerçeğin içine atılmıştır ve onun tarafından tamamen müsadere edilmiştir. Klasik özgürlük deliyi hep onun deliliğine göre belirlemekteydi; bu ikircikli, istikrarsız, her zaman bozguna uğrayan, ama deliyi deliliğiyle tek ve aynı şey haline gelmekten alıkoyan bir ilişkiydi. Tuke ve Pinel'in deliye dayattıkları özgürlük onu, deliliğinden serbest bırakılmış olsa bile, ancak edilgin olarak kurtulabileceği belli bir delilik gerçeğinin içine kapatmıştır. Delilik bundan sonra artık insanla gerçek arasındaki belli bir ilişkiyi –sessizce olsa bile hep özgürlük gerektiren bir ilişki– değil de, insanla *kendi* gerçeği arasındaki bir ilişkiyi işaret

etmektedir. İnsan delilikte kendi gerçeğinin içine düşmektedir: bu tam özgürlük biçimi olduğu kadar, onu kaybetme biçimidir de. Delilik artık varlık-olmama'dan değil de, insanın olduğu şeyin içeriği ve bu içeriğin unutulmasının içindeki varlığından söz edecektir. Ve eskiden Varlık'a nazaran Yabancı'yken -hiçliğin, yanılısamanın insanı, *Fatuus* (varlık-olmama'nın boşluğu ve bu boşluğun paradoksal açığa çıkışı)- şimdi kendi gerçeğinin içinde tutulmakta ve bu yüzden kendinden uzaklaştırılmış olmaktadır. Kendine nazaran Yabancı, *Yabancılaşmış*.

Delilik şimdi antropolojik bir dil kullanmaktadır: modern dünyaya göre aynı anda ve tutunduğu bir anlam ikilisi içinde hem kaygı yaratan güçlerini, hem insanın gerçeğini, hem de bu gerçeğin kaybını ve buna bağlı olarak, *bu gerçeğin gerçeğini* hedeflemektedir. Zor dil: vaadleri itibariyle zengin ve indirgenişi içinde alaycı. Deliliğin Rönesanstan beri ilk kez yeniden bulunan dili.

Onun ilk sözlerini dinleyelim.

Klasik delilik sessizlik bölgelerine aitti. Kendi methiyesini yapan bu kendi hakkında kendiliğinden konuşan dil uzun zamandan beri susmuştur. Hiç kuşkusuz çok sayıdaki XVII. ve XVIII. yüzyıl metni deliliği ele almıştır; fakat delilik burarlarda tıbbi tür olarak, örnek olarak veya hatanın sağır gerçeğini gösterdiği için zikredilmiştir; ona negatif boyutu içinde, dolaylı olarak yaklaşılmaktadır, çünkü aklın pozitif doğası içinde olduğu şeyin *a contrario* bir kanıtıdır. Anlamı ancak hekim ve filozof tarafından, yani onun derin doğasını tanıyabilen, ona varlık-olmama'sı içinde egemen olabilen ve onu gerçeğe doğru açabilen kişiler tarafından anlaşılabilir. Sadece kendi olarak dilsiz bir nesnedir: klasik çağda, delilik için özerk bir dilin, kendi hakkında hakiki olan bir dil tutturma olanağının bulunmamasından ötürü, bir delilik edebiyatı

yoktur. Hezeyanın gizli dili tanınmaktaydı; onun üzerinde hakiki nutuklar çekiliyordu. Fakat hezeyanın kökensel bir hakla ve kendi yeteneğiyle, diliyle gerçek arasında sentez yapma gücü yoktu. Onun gerçeği ancak ona dış bir söylev tarafından kuşatılabilirdi. Ama "bunlar delidir"... Descartes gerçeğe doğru gittiği hareketin içinde, akıl bozukluğunun lirizmini olanaksız kılmıştır.

Daha *Rameau'nun Yeğeni*'nin ve ondan sonra da bütün bir edebi modanın işaret ettiği, deliliğin dil alanında yeniden ortaya çıktığıdır; bu dilin içinde onun birinci şahıstan konuşmasına ve bir sürü boş sözün arasında ve paradokslarının meczup gramerinin içinde, gerçeğe özsel bir bağlantısı olan bir şeyi söylemesine izin verilmiştir. Bu ilişki şimdi paçasını kurtarmakta ve aşamalı bir gelişmenin içine girmektedir. Deliliğin kendi hakkında söyledikleri, XIX. yüzyıl başı düşüncesi ve şiiri için, rüyanın imgelerinin düzensizliği içinde söylediklerinin aynısıdır; insanın çok eski ve çok yakın, çok sessiz ve çok tehtidkâr bir gerçeği: her gerçeğin üzerinde yer alan, özneliliğin doğuşuna en yakın ve şeylerin tabanına en yayılmış olan bir gerçek; insanın bireyselliğinin derin inzivası ve kozmosun başlangıç biçimi olan bir gerçek: "Rüya gören, Madde'nin içine indiği anda Ruh, ve Ruh'a kadar yükseldiği anda Madde'dir ... Rüya bizzat insanın özünün, hayatın en kendine özgü, en gizli sürecinin ifşasıdır"⁴. Böylece rüyanın ve hezeyanın ortak söylemlerinde, bir arzu lirizminin olabilirliği ile dünyanın bir şiirinin olabilirliği birleşmişlerdir; delilik ve rüya hem uç özellik anı, hem de alaycı nesnellik olduklarından, bunda bir çelişki yoktur: nihai yalnızlık içinde, lirizmini öfkelenen gönül şiiri, dolaysız bir alt üst oluşla şeylerin kökensel şarkısı olmaktadır; ve gönlün şamatası karşısında uzun zaman sessiz kalmış olan dünya, seslerini burada bulmaktadır: "yıldızları sorguluyorum, ama onlar susuyorlar; günü ve geceyi sorguya çekiyorum, ama onlar bana cevap ver-

4 Troxler, *Blicke in Wesen des Menschen*, zikr., Béguin, *L'Ame romantique et le rêve*, Paris, 1939, s. 93.

miyorlar. Kendimi sorguladığım zaman, kendi kendimin derinliklerinden ... açıklanamayan düşler geliyor"⁵.

Romantik şiirde deliliğin diline özgü olan şey, bunun nihai sonun ve mutlak yeniden başlayışın dili olmasıydı: gecenin içinde tükenen insanın sonu ve bu aynı insanın bu gecenin sonunda, ilk başlangıç olan şeylerin ışığı tarafından bulunması; "yavaş yavaş aydınlanan şey bulanık bir yeraltıdır ve burada vakur bir hareketsizlik içinde olan, vaftiz olmadan ölenlerin oturdukları yerde oturan soluk çehreler karanlıktan ve geceden sıyrılmaktadırlar. Sonra tablo şekillenmekte, yeni bir aydınlık ışık saçmaktadır..."⁶. Delilik büyük geri dönüşün dilini konuşmaktadır: hakiki'nin binlerce belirsiz yolundaki uzun yolculuklardan kahramanca geri dönüş değil de; tamamlanışın fırtınasının tek bir darbeye olgunlaştırarak onu aydınlatan ve yeniden bulunan kökenin içinde onu yatıştıran anlık bir fırtınanın lirik geri dönüşü. "Onüçüncü geri geliyor, bu hâlâ birincisi". Deliliğin gücü işte böyledir: insanın düşüşünün onun ilk sabahı olduğu, akşamın en yeni ışığının üzerinde sona erdiğini, sonun onda yeniden başlayış olduğu konusundaki şu meczup sırrı ilân etmektedir.

Demek ki delilik kendi dilini uzun klasik sessizliğin ötesinde bulmaktadır. Ama tamamen başka anlamlar taşıyan bir dil; Rönesans'ın dünyanın parça parça olmasının, zamanların sonunun, hayvansallık tarafından yutulan insanın söz konusu olduğu eski trajik söylevlerini unutmuştur. Deliliğin bu dili yeniden doğmaktadır, ama lirik patlama olarak: insanda için aynı zamanda dış olduğunun; uç özneliliğin nesnenin dolaysız büyülenmesiyle özdeşleştiğinin, her sona geri dönüşün inadını beklediğinin keşfidir: içinde artık dünyanın görülmez çehrelerinin değil de, insanın gizli gerçeklerinin ortaya çıktıkları dil.

Lirizmin söylediklerini, aşamalı düşünce öğretmektedir ve deliye ilişkin olarak bilinenler (bilimsel bilginin nesnel

5 Hölderlin, *Hypprion*, zikr., *ibid.*, s. 162.

6 Nerval, *Aurélia*, Paris, 1927, s. 25.

içeriği içindeki mümkün edinimlerden bağımsız olarak) tamamen yeni bir anlam kazanmaktadırlar. Deliye yöneltilen bakış –ve bu, tıbbi veya felsefi deneyin ondan itibaren yoğunlaşacağı somut deneydir– artık aynı olamaz. Bicêtre'e veya Bethleem'e yapılan ziyaretler döneminde deliye bakarken, insanı kendi hayvansallığından ayıran gerçeğin bütün mesafesi dıştan ölçülmekteydi. Şimdi deliye hem daha fazla tarafsızlık içinde, hem de daha büyük tutkuyla bakılmaktadır. Daha fazla tarafsızlık, çünkü insanın derin gerçekleri, onun olduğu şeyin doğduğu şu uykudaki biçimler onda keşfedilmek istenmektedir. Ve aynı zamanda daha büyük tutku, çünkü kendini tanımadan, aynı seslerin ve aynı güçlerin, aynı garip ışıkların kendinde de yükseldiklerini duymadan onu tanımak mümkün değildir. Kendine, insanın nihayet çıplak hale gelen gerçeğinin seyrini vaadedebilen bu bakış (Cabanis ideal bir tımarhaneden konuşurken, onun sözünü çoktan etmişti), artık kendine ait olan bir utanmazlığı seyretmekten kaçınmaz. Kendini görmeden görememektedir. Ve deli böylece çekicilik ve büyüleme gücünü iki katma çıkartmakta, kendininkilerden daha fazla gerçek taşımaktadır. Hoffmann'ın kahramanı Cyprien "Doğa tam da anormal olgularla bize onun en korkunç uçurumlarına ve delilerle ilişkide bulunduğumda beni çoğu zaman yakalamış olan şu korkuya bir bakabilme olanağı sağlamaktadır; zihnimizde çoğu kere aniden ortaya çıkan ilhamlar ve imgeler bu delilere bir hayat, bir güç ve kendine özgü bir atılım vermektedirler"⁷. Deli kendini tek ve aynı hareketin içinde, en dış belirlenmeler içinde sunulan bilgi nesnesi ve onu kavrayanı, bunun karşılığı olarak, ortak gerçeklerinin bütün kurnaz alışkanlıklarıyla donatan tanıma konusu olarak vermektedir.

Fakat düşünce bu tanımayı, lirik deneyin tersine, kabul etmeye hiç razı değildir. Zamanla artan bir ısrarla, delinin sadece şey ve tıbbi şey olduğunu iddia ederek, kendini ondan

7 Hoffmann, zikr., Béguin, s. 297.

korumaktadır. Ve bu tanımanın dolaysız içeriği böylece nesnelliğin yüzeyinde kurularak, sayısız antinomi halinde dağılmaktadır. Fakat bu durum bizi aldatmasın; spekülâtif ciddiyetlerinin altında bal gibi insanla deli arasındaki ilişki ve şimdi ayna olma meziyetine kavuşan şu garip –ve çok uzun zaman yabancı– çehre söz konusudur.

1° Deli insanın ilk gerçeğini ifşa etmektedir: onu ilkel arzularına, basit mekanizmalarına, bedeninin en aceleci belirlemelerine indirgemektedir. Delilik, insanın kronolojik ve toplumsal, psikolojik ve organik bir cins çocukluk halidir. Pinel "mecsupları yönetme sanatıyla, genç insanları yetiştirme sanatı arasında ne kadar da benzerlik var!" demektedir⁸.

– Fakat deli insanın son gerçeğini ifşa etmektedir: tutkuların, toplum hayatının, onu deliliği tanıyan ilkel bir doğadan uzaklaştıran herşeyin onu nerelere kadar itebildiklerini göstermektedir. Delilik her zaman bir uygarlığa ve onun verdiği rahatsızlıklara bağlıdır. "Seyyahların tanıklıklarına göre, vahşiler entelektüel işlevlerinin bozulmasıyla karşı karşıya kalmamaktadırlar"⁹. Delilik dünyanın ihtiyarlığıyla birlikte başlamaktadır; ve deliliğin zaman içinde büründüğü her çehre bu yozlaşmanın biçim ve gerçeğini bildir-mektedir.

2° Delilik insana bir cins zamandışı kesinti uygulamaktadır; zamanı değil de, mekânı bölümlere ayırmaktadır; insan özgürlüğünün sürecini ne ileriye, ne de geriye doğru katetmektedir; bu sürecin kesintiye uğramasını, bedeninin belirleyiciliğinin içine dalmasını göstermektedir. İnsanı nesnelleştirebilen ve bilimsel olarak algılanabilen yegâne gerçeği olan organik'e zafer kazandırtmaktadır. Delilik "beyin işlevlerinin bozulmasıdır ... Tıpkı ciğerlerin solunum güçlüğü'nün, miğdenin sindirim güçlüğü'nün mekanu olmaları gibi, beyin bölümleri de deliliğin makamlarıdır"¹⁰.

8 Pinel, zikr., *Sémelaigne, Ph. Pinel et son Oeuvre*, s. 106.

9 Matthey, *op. cit.*, s. 67

10 Spurzheim, *Observations sur la folie*, s. 141-142.

- Fakat delilik beden hastalıklarında, onlarda ortaya çıkmayan bir gerçeği açık etmesiyle ayrılmaktadır. O zamana kadar uykuda olan bu kötü içgüdüler, yozlaşma, acı çekme ve şiddet dünyasını şu yüzüne çıkartmaktadır. İnsan özgürlüğüne tam anlamını veren bir derinliğin görünür hale gelmesine olanak vermektedir; deliliğin içinde gün ışığına çıkan bu derinlik, vahşet durumundaki kötülüktür. "Dolaysız olarak doğal ve bencil olan kötülük kalpte bizatihi vardır. Delilik halinde insana kötü yanı egemen olmaktadır"¹¹. Ve Heinroth aynı yönde olmak üzere, deliliğin *das Böse überhaupt* olduğunu söylemiştir.

3° Delinin masumluluğu bu psikolojik içeriğin yoğunluğu ve gücü tarafından güvenceye alınmıştır. Tutkularının gücü tarafından zincire vurulan, arzularının ve imgelerinin şiddeti tarafından sürüklenen deli sorumsuz hale gelmektedir; ve sorumsuzluğu, bizatihi nesnel bir belirleyicilikten kaynaklandığı ölçüde, tıbbi değerlendirmenin konusu olmaktadır. Bir eylemin deliliği onu belirleyen nedenlerin sayısıyla ölçülmektedir.

- Fakat bir eylemin deliliği tam olarak, hiçbir nederrin onu asla tüketememesi olgusuyla yargılanmaktadır. Deliliğin gerçeği bağlantısız bir otomatikliğin içindedir; ve bir eylem akıldan ne kadar yoksunsa; deliliğin gerçeği insandaki akıldan yoksunluğun, Pinel'in dediği gibi ancak "düşüncesiz, çıkarsız, nedensiz bir belirlemeden" kaynaklanan şeyin gerçeği olduğu için, yalnızca deliliğin belirleyiciliği içinde doğma şansı o kadar fazla olacaktır.

4° Madem ki insan deliliğin içinde kendi gerçeğini keşfetmektedir, o halde bir iyileşme ancak kendi gerçeğinden ve kendi deliliğinin tabanından itibaren mümkündür. Deliliğin akıl-olmama'sında geri dönüşün aklı vardır ve eğer delinin kaybolduğu talihsiz nesnelliğin içinde hâlâ bir sır kaldıysa, bu iyileşmeyi mümkün kılan şeyin sırrıdır. Tıpkı hastalığın

11 Hegel, *op. cit.*, parag. 408 zusatz.

sağlığın tamamen kaybedilmesi olmaması gibi, delilik de "aklın soyut olarak kaybedilmesi" değil de, "hâlâ varolan akıldaki çelişki"dir, ve buna bağlı olarak "deliliğin insani, yani akla yakın olduğu kadar iyiliksever tedavisi... hastanın makul olduğunu ve onu bu yana çekebilmek için burada sağlam bir nokta bulunduğunu varsaymaktadır"¹².

– Fakat deliliği keşfeden insani gerçek, insanın ahlâki ve toplumsal gerçeği olan şeyle dolaysız çelişki içindedir. Öyleyse her tedavinin başlangıç anı bu kabul edilemez gerçeğin bastırılması, orada hüküm süren kötülüğün iptali, bu şiddetlerin ve bu arzuların unutulması olacaktır. Delinin iyileşmesi başkasının aklının içindedir –çünkü kendi akli deliliğin gerçeğinden başka birşey değildir–: "Sizin aklınız onların davranış kuralı olsun. Onlarda hâlâ bir tel, acının teli titreşiyor; ona dokunacak kadar cesaretiniz olsun"¹³. Demek ki insan kendi gerçeğinin doğrusunu ancak, onu kendi yabancılaşmış gerçeğinden insanın gerçeğine götürecek olan tedavinin içinde söyleyecektir: "En şiddetli ve en korkunç meczup, yumuşak ve uyum sağlayan yollardan en itaatkâr ve dokunaklı bir duyarlılıkla en ilgi çeken insan haline geldi"¹⁴.

Yorulmaksızın hep yeniden ele alman bu antinomiler, XIX. yüzyıl boyunca delilik üzerindeki düşünceye eşlik edeceklerdir. Bu antinomiler şiirsel deneyin dolaysız bütünlüğü ve deliliğin lirik tanınması içinde, kendiyle çoktan uzlaşmış bir ikiliğin bölünmez biçimi içindeydiler; bunlar işaret edilmişlerdi, ama bu işaret ediliş henüz parçalanmamış bir dilin kısa mutluluğunun içinde, dünya ile arzunun, anlam ile anlam olmama'nın, tamamlanış gecesi ile ilkel şafağın bağları gibiydi. Bunun tersine, bu antinomiler düşünce açısından kendilerini yalnızca çözülmenin en uç noktasında vereceklerdir; bunun üzerine ölçü ve mesafe kazanacaklardır; çelişkiler dilinin yavaşlığı içinde hissedileceklerdir. Deliliğin *temel ve kurucu*

12 *Ibid.*

13 Leuret, *Du traitement moral de la folie*, Paris, 1840.

14 Pinel, *Traité...*s. 214.

bir *deneyinin* çifte anlamlılığı olan şey, delilik olgularına ilişkin olarak getirilen *yorumlardaki teorik çatışmaların* içinde çabucak kaybolacaktır.

Deliliğin tarihsel, sosyolojik, göreceli bir kavranışıyla (Esquirol, Michea) ile zihin hastalığının türdeşlikten türdeş olmamaya bir geçiş, bir dejeneresans ve insan doğasının sıfır noktasına doğru tedrici bir kayma (Morel) olarak çözümleyen yapısal tarzdaki bir analiz arasındaki çatışma; deliliği zihnin kendi kendisiyle olan ilişkisinin bozulması olarak tanımlayan zihinci bir teori (Langermann, Heinroth) ile deliliği farklılaşmış organik bir mekâna yerleştirme konusundaki maddeci bir çaba (Spurzheim, Broussais) arasındaki çatışma; delinin sorumsuzluğunu onda rol oynayan mekanizmaların belirleme derecesine göre ölçecek olan tıbbi bir yargının talebi ile delinin davranışının dolaysız karakterinin değerlendirilmesi arasındaki çatışma (Elias Regnault ile Marc arasındaki polemik); tedavi yöntemleri konusunda Esquirol tarzında insancıl bir kavrayış ile kapatma uygulamasını tabi kılma ve baskı altına almanın başlıca aracı haline getiren ünlü "ahlâki tedavi" yöntemlerinin (Guislain ve Leuret) kullanımı arasındaki çatışma.

Bu antinomilerin ayrıntılı bir keşfini başka bir incelemeye bırakalım; bu iş ancak XIX. yüzyıldaki delilik deneyinin tümünün özenli bir envanteri içinde, yani şu bilimsel olarak açıklanan biçimlerin ve onların sessiz kalan veçhelerinin bütünü içinde gerçekleştirilebilir. Böylesine bir çözümleme hiç kuşkusuz, bu çelişkiler sisteminin gizli bir tutarlığa atıfta bulunduğunu, bu tutarlığın bilimsel formülasyonların çeşitliliği altında tedavül eden ve tutunan antropolojik bir düşüncenin tutarlığı olduğunu; bu tutarlığın Esquirol ve Broussais'den Janet, Bleuler ve Freud'e kadar olan kavramların gelişmesini mümkün kılan kurucu, ama tarihsel olarak değişken taban olduğu-

nu; ve bu üç terimli antropolojik yapının -insan, onun deliliği ve onun gerçeği- klasik akıl bozukluğunun ikili yapısının (gerçek ve hata, dünya ve fantazm, varlık ve varlık-olmama, Gün ve Gece) yerine geçtiğini kolayca gösterecektir.

Şu an için yalnızca bu yapıyı, ortaya çıktığı henüz iyice farklılaşmamış ufkun içinde tutmak, onu XIX. yüzyılın başındaki delilik deneyinin olabildiği şeyin açık ettiği birkaç hastalık örneği içinde kavramak söz konusudur. Genel felcin sağladığı olağanüstü itibar, XIX. yüzyılın tümü boyunca kazandığı model değerini ve ona psikopatolojik belirtilerin anlaşılması için verilmek istenilen genel yaygınlığı anlamak kolaydır; cinsel hata biçimi altındaki suçluluk burada çok açıkça işaret edilmişti, ve bıraktığı izler itham eyleminden kurtulunmasını tamamen engelliyordu, itham bizatihi bedenin içinde yer almaktaydı. Öte yandan, bu hatanın sağır çekim güçleri, onu teşhis edenlerin ruhuna saldıran bütün alışılmış dallanıp budaklanmalar bu tanımayı, yeniden tanımanın cansıkıcı ikircikliği haline getirmekteydi; hata kalbin derinlerinde, bütün bulaşmalardan önce hasta ile ailesi, hasta ile çevresi, hasta ile hekimleri arasında paylaşılmıştı; cinsler arasındaki büyük suç ortaklığı bu kötülüğü garip bir şekilde yakın kılıyor, ona suçluluk ve korku konusundaki bütün eski lirizmi atfediyordu. Fakat deli ile onu tanıyan, yargıç ile mahkûm arasındaki bu yeraltı iletişimi aynı zamanda, kötülüğün katı bir şekilde nesnelleştirilmesi, bir bedenin mekânı içinde resmedilmesi ve tamamen organik bir sürecin içine yerleştirilmesi ölçüsünde gerçekten tehtidkâr olan değerlerini kaybetmekteydi. Bizaihi bu durumdan ötürü, hekim hem bu lirik tanımayı kısa kesiyor, hem de ahlâki bir ithamı, bir farkına varışın nesnelliğinin içine saklıyordu. Ve dünya kadar eski olan bu hataın, insanların bu suç ortaklığının böylece açıkça dış mekâna yerleştirildiğini, şeylerin sessizliğine indirgenildiğini ve sadece başkalarının evinde cezalandırıldığını görmek, bilgiye dağıtılan adaletin içinde masumlaştırılmış, mesafeli ve serinkanlı bir gözlemin desteğiyle kendi ithamına

karşı korunmuş olmaktan ötürü bitmez tükenmez bir tatmin vermekteydi: XIX. yüzyılda genel felç, "iyi biçim"den söz edilirkenki anlamının içinde "iyi delilik"ti. Deliliğin algılanışının bütününe hükmeden büyük yapı, sinirsel frenginin psikiyatrik belirtilerinin çözümlenmesinde tamı tamına temsil edilmektedir¹⁵. Bir organik nesnelliğin içinde açık edildiği kadarıyla gözlenen hata, mahkûm edilmesi ve yeniden tanınması: bu XIX. yüzyılın deliliğe ilişkin olarak anladığı ve anlamak istediğinin en talihli ifadesiydi. Zihin hastalığı karşısındaki tutumun ne kadar "dar kafalı" kısmı varsa, bunların hepsi burada tamı tamına temsil edilmiştir ve Freud'e kadar veya hemen hemen ona varana kadar, tıbbın bu dar kafalı söylemi kendini deliliğin gerçeğine ulaşma konusundaki diğer bütün tarzlara karşı işte "genel felç"in adına savunacaktır.

Genel felcin bilimsel olarak keşfedilmesi, bundan yirmi yıl kadar önce oluşan bu antropoloji tarafından değil de; kazandığı çok yoğun anlam, yarım yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca sahip olacağı büyüleme gücü tarafından hazırlanmıştır.

Fakat genel felcin bir başka önemi daha vardır: hata kendinde olabilecek bütün iç ve saklanmış unsurlarıyla birlikte, cezasını ve nesnel cephesini organizmanın içinde bulmaktadır. Bu tema XIX. yüzyıl psikiyatrisi için çok önemlidir: delilik insanı nesnelliğin içine hapseder. Klasik dönemde hezeyanın aşkınlığı, ne kadar aşikâr olursa olsun, deliliğe asla dışa yayılmayan bir içsellik sağlıyordu ve bu içsellik onu kendi kendisiyle yok edilemez bir ilişki içinde tutuyordu. Şimdi deliliğin tümü ve deliliğe ilişkin herşeyin dış eşdeğerlileri olmak zo-

15 Histeri, genel felcin karşısında "kötü delilik"tir: düzeltilebilir hata, organik tahsis, mümkün iletişim yoktur. Genel felç-histeri ikiliği XX. yüzyılın psikiyatrik deney alanının uç noktalarını, çifte ve sürekli bir meşguliyetin nesnesini belirlemektedir. Histeri açıklamalarının Freud'e kadar felç modelinden, ama bu modelin saflaştırılmış, psikolojik hale getirilmiş, şeffaflaştırılmış biçiminden ödünç alındığı gösterilebilir, gösterilmelidir.

rundadır; veya daha iyi ifade edebilmek üzere, bizatihi deliliğin özü insanı nesnelleştirmek, onu kendi dışına kovmak, onu sonunda düpedüz bir doğa düzeyinde, şeylerin düzeyinde sergilemek olacaktır. Deliliğin böyle birşey olması, merkezi ve gizlenmiş bir hezeyan faaliyetiyle ilişkisi olmayan tam bir nesnellik olması XVIII. yüzyıl zihniyetine o kadar tersti ki, "hezeyansız delilikler" in veya "ahlâki delilikler" in varlığı kavramsal bir rezalet oluşturmaktaydı.

Pinel Salpêrière'de "hiçbir zaman anlama yeteneği zedelenmesine ilişkin belirti göstermeyen ve sanki yalnızca duygusal yetenekleri zedelenmişçesine, bir cins öfke içgüdüsünün egemenliği altında olan" birçok meczup kadın gözleyebilmiştir¹⁶. Esquirol "kısmi delilikler" in içinde "zekânın bozulması karakterine sahip olmayanlar" ına ve içlerinde "eylemlerdeki düzensizlik" ten başka birşey gizlemeyenlerine özel bir yer ayırmıştır¹⁷. Dubuisson'a göre, bu cins deliliğe tutulanlar "yargılamakta, akıl yürütmekte ve kendilerini iyi yönetmektedirler, ama çoğu zaman bir nedeni olmadan ve yalnızca ahlâki duygulardaki bir cins yozlaşmaya bağlı olan man-yaklığa, şiddete ve öfke patlamalarına yönelik dayanılmaz bir eğilimle, en küçük birşey tarafından bile sürüklenebilmektedir"¹⁸. İngiliz yazarlar Princhar'd'ın 1835'teki teriminin izinden giderek, işte bu kavrama *moral insanity* adını vereceklerdir¹⁹. Kavramın sonunda onunla birlikte nihai başarısını kazanacağı ad, yapısının garip ikircikliğine ilişkin yeterli tanıklık getirmektedir: bir yandan işaretlerinin hiçbirini akıl küresinde yer almayan bir delilik; bu anlamda tamamen gizlenmiştir –her tür akıl bozukluğu yokluğunu görünmez kılan delilik, delinin ruhunun içinde varolan ve hissedilemez bir şekilde dolaşan şeffaf ve renksiz delilik, içselliğin içinde

16 Pinel, *Traité...*, s.156.

17 Esquirol, *Des maladies mentales*, II, s. 335.

18 *Medico-psychological Association*, 1893'teki XXXV. yıllık kongresini hâlâ "Moral Insanity" sorunlarına ayıracaktır.

19 U. Trélat, *La Folie lucide*, Önsöz, s. X.

içsellik: "yüzeysel gözlem yapanlara hiç de meczupmuş gibi gözükmüyorlar... bu yüzden de daha fazla zararlı, daha fazla tehlikeli oluyorlar"-; ama öte yandan, bu çok gizli delilik ancak nesnellik içinde ortaya çıktığı için varolmaktadır: şiddet, jestlerin zincirlerinden boşanması, bazen cinayet. Bu delilik tabanı itibariyle, en görünür olana ve nesnelliklerin en betere, sorumsuz jestlerin mekanik bağlantısına doğru bir düşüşün farkedilemez olabilirliğinden başka birşey değildir; kendi kendinin dışına tamamen atılabilmenin ve hiç değilse bir süre yalnızca içsellikğin tam yokluğunun içinde varolmanın hep içsel olan olabilirliğidir.

Tıpkı genel felç gibi, *moral insanity* de bir örnek olma değerine sahiptir. XIX. yüzyıl süresince uzun ömürlü olması, bu başat temalar etrafındaki hep aynı tartışmaların yeni baştan ele alınması, bu kavramın deliliğin esas yapılarına karışmış olmasıyla açıklanmaktadır. *Moral insanity*, deliliği dışsallık biçimi altında bir içsellik unsuru haline getiren şu ilginç ikircikliği diğer bütün zihin hastalıklarından daha çok açığa çıkartmaktaydı. Bu anlamda, mümkün bütün psikolojiler için bir model gibidir: bedenlerin, tavırların, mekanizmaların ve nesnenin algılanabilir düzeyinde, özneliliğin ulaşılabilirliğini göstermektedir, ve bu öznel an bilgi için ancak nesnellik içinde somut varoluş kazanabileceği için, bu nesnellik de kendi hesabına ancak özneye ilişkin olarak ifade ettikleri açısından kabul edilebilir niteliktedir ve anlama sahiptir. Ahlâki deliliğin içinde özneliden nesnele geçişin tamamen meczup anılığı, bir psikolojinin umud edilebileceği herşeyi beklentilerin ötesinde gerçekleştirmektedir. Adeta insanın kendiliğinden bir psiko-mantıkileştirilmesini meydana getirmektedir. Fakat bu olgudan ötürü, insana ilişkin XIX. yüzyıl düşüncesinin tümüne egemen olmuş olan karanlık gerçeklerinden birini açık etmektedir: bu da insandaki nesnelleştirmenin esasının, deliliğe geçişle aynı şey olduğudur. Delilik, insanın gerçeğinin nesne cephesine geçtiği ve bilimsel bir algılama tarafından ulaşılır hale geldiği hareketin en saf biçimi, başat ve ilk biçim-

midir. İnsan kendi için ancak *delilik* yeteneğine sahip olduğu ölçüde *doğa* haline gelebilmektedir. Delilik nesnellığe kendiliğinden geçiş olarak, insanın oluş-nesne'si içindeki kurucu andır.

Burada klasik deneyin tam zıddında bulunuyoruz. Hatanın varlık-olmama'sı ile imgenin hiçliğinin anlık temasından başka birşey olmayan/delilik, sayesinde nesnel el konulmadan kurtulduğu bir boyutu hep korumaktaydı; ve onu en içlere çekilmiş özü içinde izleyerek, onu nihai yapısı içinde kuşatmak söz konusu olduğunda, onu formüle etmek üzere hezeyanın kusursuz mantığı içinde seferber edilen aklınkinden başka bir dile sahip olamıyordu: ve ona ulaşamayan akıl bu yüzden onu delilik olarak ıskalıyordu. Şimdi ise bunun tersine, insan kendi gözünde, aklının içinde bile ancak delilik boyunca somut ve nesnel gerçek haline gelebilecektir. *İnsan'*-dan *hakiki insan'*a giden yol *deli insan'*dan geçmektedir. Bu, tam coğrafyası XIX. yüzyıl düşüncesi tarafından kendi içinde asla çizilemeyecek olan, ama Cabanis'ten Ribet'ye ve Janet'ye varana kadar aralıksız katedilen bir yoldur. "Pozitif" psikolojinin XIX. yüzyıldaki paradoksu, ancak negatiflik anından itibaren mümkün olabilmiş olmasıdır: bir ikiye bölünme çözümlemesi yoluyla kişilik psikolojisi; hafıza kayıpları yoluyla bellek psikolojisi, konuşma yoksunluğu yoluyla dil psikolojisi, zihni budalalık yoluyla zekâ psikolojisi. İnsanın gerçeği kendini ancak yokoluşu anında dile getirmektedir; kendini ancak kendinden başka birşey haline geldikten sonra açık etmektedir.

Gene XIX. yüzyılın iyice başlarında ortaya çıkan üçüncü bir kavram, öneminin kökenini burada bulmaktadır. Yeri bu noktada bulunan ve hezeyanını yalnızca bir konu üzerinde geliştiren bir delilik fikri, klasik melankoli deneyinde zaten mevcuttur²⁰: bu tıb için bir çelişki değil de, hezeyanın bir özelliği idi. Buna karşılık *monomania* kavramı, tek bir noktada

20 Bkz. 2. Cilt, II. Bl., ayırım IV.

deli olan, ama diğer bütün noktalarda akli başında kalan bir bireyin temsil ettiği rezaletin etrafında inşa edilmiştir. Bu rezalet monomanyaklar tarafından işlenen suçlar ve onlara verilmesi gereken cezalar yüzünden artmaktadır. Diğer tüm noktalarda normal olan bir insan aniden ölçüsüz bir vahşilikte bir suç işler; jestine ne neden, ne de sebep bulmak mümkün olamaz; bu durumu açıklayacak ne çıkar, ne kazanç, ne de tutku vardır: suçlu suçunu işledikten sonra daha önceki haline geri dönmektedir²¹. Söz konusu olanın bir deli olduğunu söylemek mümkün müdür? Görünür belirlemelerin tam yokluğu, *nedenlerin* tam boşluğu, jesti gerçekleştirenin *akıl-olmama*'sına karar vermek için yeterli midirler? Sorumsuzluk, onun iradesini kullanabilme olanaksızlığıyla, yani bir belirleyicilikle özdeşleşmektedir. Oysa bu jest hiçbir şey tarafından belirlenmediği için, sorumsuz olarak kabul edilemez. Ama bunun tersine, bir eylemin onu güdüleyecek; bir çıkar için yararlı, bir tutku için vazgeçilmez kılacak herşeyin dışında, nedensiz olarak işlenmesi normal midir? Kötü bir belirlenişin içinde olmayan bir jest meczupçadır.

XIX. yüzyıl başının büyük cinayet davalarında ortaya çıkan ve hukuki ile tıbbi bilinç üzerinde çok derin yansımalar yaratan²² bu sorular herhalde oluşmakta olduğu haliyle delilik deneyinin tam tabanına temas etmektedirler. Daha önceki hukuk içtihadı yalnızca bunalımları ve aralıkları, yani kronolojik ardışıklıkları, belli bir hastalığın içindeki sorumluluk devrelerini tanımaktaydı. Sorun şimdi karmaşılaşmaktadır: yalnızca tek bir jestle açığa çıkan kronik bir hastalık olabilir mi –veya bir kimsenin aniden *başka* olduğu, ken-

21 Bu olayların çoğu devasa bir tıbbi ve adli edebiyata can vermiştir: Genç bir kızın kalbini yiyen Léger; hayatında ilk kez gördüğü iki çocuğu annelerinin gözü önünde boğazlayan Papavoine; kendine tamamen yabancı bir çocuğun kafasını kesen Henriette Cornier. İngiltere'de Bowler olayı; Almanya'da Sievert olayı.

22 Bkz. Elias Régnauld, *Du degré de compétence des médecins*, 1828; Fodéré, *Essai médico-légal*, 1832; Marc, *De la folie*, 1840; ayrıca bkz., Chauveau ve Hélie, *Théorie du code pénal* ve Voisin'in Tıp Akademisindeki bir dizi bildirisi, *Sur le sentiment du juste*, 1842; *Sur la peine de mort*, 1848.

dini tanımladığı özgürlüğünü kaybettiği ve bir an için kendi kendine yabancılaştığı kabul edilebilir mi?– Esquirol, canavarca suçu masumlaştıracak bu görülmez hastalığın ne olabileceğini tanımlamaya çalışmıştır: özne suç ortağı olmadan ve nedensiz olarak hareket etmektedir; suçu her zaman tanıdığı kişilere yönelik olmamaktadır; ve suçu bir kez işledikten sonra "onun için her şey bitmekte, amacına ulaşmış olmaktadır; cinayetten sonra sakinleşmekte ve artık saklanmayı düşünmemektedir"²³. "Katil *monomania*" böyle olacaktır. Fakat bu belirtiler ancak jestin tecridini, yalnız gerçekdışılığını işaret ettikleri ölçüde deliliğin işaretleridir; onun tarafından açıklanmak zorunda olunan bir şey hariç, her zaman akıl olan bir delilik olacaktır²⁴. Fakat eğer bu hastalık kabul edilmezse, eğer bu ani başkalaşma kabul edilmezse, eğer öznenin sorumlu olarak kabul edilmesi gerekiyorsa, bunun nedeni onunla jesti arasında bir sürekliliğin olmasıdır; onu temellendiren bir sürü karanlık neden onu açıklamakta ve sonunda masum kılmaktadır.

Kısacası, ya öznenin suçlu olması istenilmektedir: jestinin içinde ve kendinin dışında aynı olması gerekmektedir, böylece onunla suçu arasında belirleyicilikler tedavül edeceklerdir; ama bizatihi bu durumdan ötürü özgür olmadığı ve böylece kendinden başka olduğu varsayılmaktadır; ya da masum olması istenilmektedir: suçun özneye indirgenemez ve başka bir unsur olması gerekir; bu durumda yeterli bir belirleme meydana getiren kökensel bir yabancılaşma, yani bir süreklilik, yani öznenin kendiyle bir özdeşliği varsayılmaktadır²⁵.

23 Esquirol, *De la monomanie homicide, in, Des maladies mentales*, ayırım II.

24 Bu Elias Régnauld'nun "Cinayete yönelik monomania'da yalnızca öldürme isteği yasalara uyma isteğine üste gelmektedir" demesine yol açmıştır (s. 39). Bir yargıç Marc'a şöyle demiştir: "Eğer monomania bir hastalıksa, eğer idamlık suçlar söz konusu olursa, onu Grève meydanına götürmek gerekir", F, s. 226.

25 Sorunun ivediliğini ve tehlikesini anlamış olan Dupin, monomania hakkında, "hem suçluları yasaların katılığından kurtarma, hem de yurttaş özgürlüğünden yoksun bırakma konusunda çok uygun" olacağını söylemekteydi "suçlu denilemediğinde, deli olduğu söylenecek ve Bastille ye-

Böylece deli şimdi hep yeniden başlayan bir *Aynı* ve *Başka* diyalektiğinin içinde ortaya çıkmaktadır. Deli eskiden klasik deneyin içinde kendini hemen ve başka hiçbir söylem olmadan, varlık ile varlık-olmama'nın görünür paylaşımının içinde –aydınlık ve karanlık– bir tek mevcudiyetiyle belirtirken, şimdi artık bir dilin taşıyıcısı ve asla tükenmeyen, hep yeni baştan ele alınan ve kendi zıtlarının oyunuyla hep kendine geri gönderilen bir dil tarafından, insanın delilik içinde kendinden başka olarak ortaya çıktığı bir dil tarafından sarmalanmış olarak gözükmemektedir ama bu başka olma durumu içinde, kendi kendi olduğunun gerçeğini açık etmekte ve bunu *yabancılaşmanın* geveze hareketi içinde sonsuza kadar sürdürmektedir. Deli artık klasik akıl bozukluğunun paylaşılmış mekânının içinde *mezczup* değildir; hastalığın modern biçimi içinde *yabancılaşmış*'tır. İnsan bu deliliğin içinde artık gerçeğe nazaran mutlak olan bir cins geri çekilme içinde kabul edilmektedir; burada kendi gerçeği ve kendi gerçeğinin tersidir; kendidir ve kendinden başkadır; hakikinin nesnelliğinin içine alınmıştır, ama hakiki özneliktir; onu kaybedenin içine saplanmıştır, ama yalnızca vermek istediğini vermektedir; masumdur, çünkü olduğu şey değildir; ve olduğu şey olmamaktan ötürü suçludur.

Akıl bozukluğunun büyük eleştirel paylaşımının yerine şimdi, insan ile gerçeğinin hep kaybedilen ve hep yeniden bulunan yakınlığı geçmiştir.

Genel felç, ahlâki delilik ve *monomania* hiç kuşkusuz, XIX. yüzyılın ilk yarısındaki psikiyatri deneyinin tüm alanını doldurmamışlardır. Ancak bu alana geniş ölçüde yayılmışlardır²⁶.

rine Charenton'a tıklacaktır", zikr. Sémelaigne, *Aliénistes...*, Ek. s. 455.
26 XVIII. yüzyılın en sağlam patolojik biçimlerinde biri olan *mania* önemini çok kaybetmiştir. Pinel 1801-1805 arasında Salpêtrière'deki kadınların

Bunların yayılması yalnızca hastalık tasnif alanının yeni bir düzenlenişi değil, aynı zamanda tıbbi kavramların altında, yeni bir deney yapısının mevcudiyetini ve çabasını işaret etmektedir. Pinel ve Tuke'un çizdikleri kurumsal biçim, delinin kendi suçluluğunu kabul edeceği ve ondan kurtulacağı, hastalığının gerçeğinin ortaya çıkmasına izin vereceği ve onu yok edeceği, özgürlüğünü hekimin iradesinin içinde yabancılaştırırken onunla yeniden bağ kuracağı bir tımarhane hacminin delinin etrafında oluşturulması; bütün bunlar şimdi tıbbi algılaşmanın bir *a priori*'si haline gelmektedir. Deli XIX. yüzyılın tümü boyunca artık yalnızca, aynı suçluluktan, aynı gerçekten ve aynı yabancılaşmadan söz edecek olan açıklayıcı bir antropolojinin tabanı üzerinde tanınacak ve yeniden tanınacaktır.

Fakat, şimdi insani gerçek problematiği içine yerleştirilen delinin, hakiki insanı kendiyile birlikte sürüklemesi ve onu yeni talihine bağlaması gerekiyordu. Eğer delilik modern dünya açısından gerçeğin günü karşısında gece olmaktan başka bir anlama sahipse, eğer tutturduğu dilin en gizli yanı itibarıyla insanın gerçeği söz konusuysa, ondan eski bir gerçeğin onu kurması, ama iptal etmek üzere kurması söz konusuysa, bu gerçek insana ancak delilik felâketi içinde açılmakta ve uyuşmanın daha ilk ışıklarından itibaren ondan kaçmaktadır. Işık, dağıttığı karanlık yokolunca kaybolan ışık deliliğin gecesi içinde mümkün değildir. İnsan ve deli modern dünyada, Bosch'un eskiden yanmış değirmenlerinin aydınlattığı güçlü hayvansal başkalaşımarda olduğundan daha sağlam bir şekilde birbirlerinde bağlanmışlardır: birbirlerine karşılıklı ve uyuşmaz bir gerçeğin şu ele gelmeyen bağıyla bağlanmış-

hâlâ % 60'ının manyak olduğunu hesaplamıştır; Esquirol 1815-1826 arasında Charenton'da 1557 yeni kabulden 545'inin manyak olduğunu (% 35) saymıştır; Calmeil 1856-1866 arasında aynı hastanede bunların ancak %25 olduklarını (2.524 kabulden 624'ü) görmüştür; Marcel aynı dönemde Salpêtrière ve Bicêtre'de 5.481 hasta üzerinden 779 manyak bulmuştur (%14) ve Achille Fouille biraz daha sonraki bir tarihte Charenton'da bu oranı % 7 olarak hesaplayacaktır.

lardır; özlerinin biri tarafından ötekine söylenmekten ötürü yok olan bu gerçeğini birbirlerine söylemektedirler. Her ışık ortaya çıkarttığı günün içinde sönmekte ve böylece parçalamış olduğu –ama bu gece onu davet etmişti– ve içinde çok gaddarca açığa çıktığı geceye teslim olmaktadır. Günümüz insanı gerçeğe yalnızca, olduğu ve olmadığı delinin esrarı içinde sahiptir: her deli insanlığının serpintisi altında cıvılcıplak ortaya koyduğu şu insanın gerçeğini kendinde taşır ve taşımaz.

Pinel'in titizliği sayesinde kurulan tımarhane hiçbir şeye yaramadı ve çağdaş dünyayı deliliğin yeniden yükselişine karşı koruyamadı. Veya işe yaradı, hem de çok yaradı. Deliyi zincirlerinin insanlık dışılığından kurtardıysa da, deliye insanı ve onun gerçeğini zincirledi. O günden beri insan kendine hakiki varlık olarak ulaşabilmektedir; ama bu hakiki varlık ona sadece yabancılaşma biçimi altında verilmiştir.

Psikolojik bir tipi, deliyi tarihinin yüz elli yılı boyunca herhalde tasvir ettiğimizi safça hayal ediyoruz. Delinin tarihini yaparken –hiç kuşkusuz keşiflerin bir kroniği veya bir fikirler tarihi düzeyinde değil de, deneyin temel yapılarının bağlantısını izleyerek–, bir psikolojinin ortaya çıkmasını mümkün kılan şeyin tarihini yaptığımızı farketmek zorundayız. Bundan, Batı dünyasına XIX. yüzyıldan beri özgü olan kültürel bir olguyu anlıyoruz: modern insan tarafından tanımlanan, ama onu ona teslim eden şu kitlesel postüla: *insani varlık gerçeikle olan belli bir ilişki içinde belirlenemez; fakat hem sunulmuş, hem de gizli bir gerçeği kendine aitmiş gibi elinde tutar.*

Delinin kendi yokuşunu tırmanmasına izin verelim: *Homo psychologicus, homo mente captus*'tan türemiştir.

Öyleyse, psikoloji yalnızca yabancılaşmanın dilini konuşabildiği için, yalnızca insanın eleştirisi veya kendi kendinin eleştirisi içinde mümkündür. Doğası gereği her zaman yol kavşağındadır: insanın negatifliğini aşk ile ölümün, gece ile gündüzün, şeylerin zamandışı tekrarı ile koşuşturan mevsimlerin acelesinin birbirlerine paylaşımsız bir şekilde ait olduk-

ları uç noktaya kadar derinleştirmek –ve çekiç darbeleriyle felsefe yaparak bitirmek–. Veya bitmez tükenmez yeniden ele alışlar; özne ile nesnenin, iç ile dışın, yaşanmış ile bilginin uyarlanması oyununa hazırlanmak.

Psikolojinin bizatihi kökeninden ötürü, böyle olduğunu hep inkâr ederek böyle olması gerekliydi. Kendi gerçeğine yakalanmış olan modern insanın diyalektiğinin bir parçasıdır, yani hakiki bilgiler düzeyinde olduğu şeyleri hiçbir zaman tüketemeyecektir.

Fakat diyalektiğin bu geveze angajmanlarının içinde akıl bozukluğu dilsiz kalmakta ve unutmaya insanın büyük sessiz parçalanmalarından gelmektedir.

Oysa başkaları "yollarını kaybederken, bunu ebediyen kaybetmeyi temenni etmektedirler". Akıl bozukluğunun başka yerlerdeki bu konu, yüz ifadesinin değişmesidir.

Akıl bozukluğunun adeta sessizliği, klasik aşikârlığın nur içinde tuttuğu şu gizliliğin mırıltısını terkettiği bir bölge vardır; bunu, yasaklamaların, gözetimin ve intikamın sessizliği içinde, çığlıklarla bölünen bir sessizliğin içinde kendini yeniden oluşturmak için yapmaktadır. *Deliler Avlusu*'nu resmeden Goya herhalde etin bu boşluk içindeki kaynaşmasının, çıplak duvarlar boyunca uzanan bu çıplaklıkların karşısında çağdaş patetikle akrabalığı olan birşeyler hissetmekteydi: meczup kralların başlarındaki simgesel ve sahte parlaklıkları olan nesneler, çehrelerin hezeyanının bu yoksunluklarının sefaletinden çok, bu dokunulmamış tende tamamen açığa çıkan insani gerçek aracılığıyla reddeden acı çeken bedenleri, zincirlere ve kamçılara sunulmuş bedenleri görünür hale getirmekteydiler. Üç boynuzlu adam bu pılı pırtıyı çıplaklığının üzerine geçirmiş olmasından ötürü deli değildir; bu şapkalı delide, kaslı bedeninin, bağlarından muhteşem bir şekilde kurtulmuş vahşi gençliğinin dilsiz meziyeti sayesinde, çoktan

serbest kalmış ve zamanların başından beri doğumundan getirdiği hakla özgür olan insani bir mevcudiyet zuhur etmektedir. *Deliler Avlusu* başka yerlerde, *Caprices*'de görülen delilikler ve şu garip çehrelerden daha çok, bu güçleri içinde günışığına çıkartılmış olan ve jestleri düşlerinin doğrultusunda özellikle karanlık özgürlüklerini dile getiren şu yeni bedenlerin büyük tekdüzeliğinden söz etmektedir: bu tablonun dili Pinel'in dünyasının diline yakındır.

Disparates'in ve *Sağırın Evi*'nin Goya'sı başka bir deliliğe hitap etmektedir. Hapishaneye atılmış delininkine değil de, kendi gecesinin içine atılmış insaninkine. Belleğin ötesinde, büyülenmelerin, fantastik karıştırmaların, kuru dallar üzerine tünemiş cadı kadınların eski dünyalarıyla yeniden bağ kurmakta değil midir? Sırlarını *Keşiş*'in kulağına fısıldayan canavar, Bosch'un *Aziz Antonius*'unu büyüleyen çirkin cücenin akrabası değil midir? Goya bir bakıma deliliğin bu unutulmuş büyük imgelerini yeniden keşfetmektedir. Fakat bunlar onun için başkadır ve bunların onun bütün son eserlerini kaplayan prestijleri başka bir güçten türemektedirler. Bu güçler Bosch ve Breugel'de bizzat dünyanın kendinden doğmaktadır; bu güçler tuhaf bir şiirin yarıklarından taşlar ve bitkiler fıskırtmakta, bu güçler bir hayvanın esnemesinden fırlamaktaydılar; doğanın tümü onların rondolarının oluşması için suç ortaklığı yapmaktaydı. Goya'nın güçleri hiçbir şeyden doğmaktadırlar: bunların tabanı yoktur, yani bunlar gecelerin en tekdüzesinin içinde kendilerinden kopmakta ve hiçbir şey bunların kökenini, sonunu ve doğasını kavrayamamaktadır. *Disparates* manzarasız, duvarsız, dekorsuzdurlar –bu da *Caprices*'le olan farklardan biridir–; *Uçma Biçimi*'nde görülen insan kılıklı büyük yarasaların gecesinde tek bir yıldız bile yoktur. Cadıların tünedikleri dallar hangi ağaca bağlıdırlar? Bu cadılar uçmakta mıdırlar? Hangi büyücü toplantısına, hangi orman boşluğuna doğru? Bütün bunların içinde hiçbir şey ne bu dünyadan, ne de ötekinden söz etmektedir. Goya'nın daha 1797'de "evrensel dil" haline getirdiği şu

Akılın Uykusu söz konusudur; hiç kuşkusuz klasik akıl bozukluğununki olan, Oreste'in içine kapandığı şu üçlü gece söz konusudur. Fakat insan bu gecenin içinde kendinde en derin ve yalnız ne varsa onunla iletişim kurmaktadır. Bosch'un *Aziz Antonius*'unun çölü sonsuz derecede daha kalabalıktır; ve *Deli Margot*'nun içinden geçtiği manzara onun hayal gücünden çıkmış olsa bile, gene de insani bir dilin izlerini taşıyordu. Goya'nın *Keşiş*'i ayaklarını omuzuna koşmuş ve kulağına doğru nefes alıp veren şu sırtındaki hayvanla birlikte tek başınadır; hiçbir sır söylenmemiştir. Yalnızca en iç olan ve aynı zamanda güçlerden en vahşice boşanmış olan mevcuttur: bedenleri *Büyük Disparate* içinde parçalara ayıran, *Çılgın Delilik*'te zincirlerinden boşanan ve gözleri oyan güç. Buradan itibaren yüzlerin kendileri de dağılmaktadır: ve artık söz konusu olan maskeleri çehrelerin gerçeğinden daha hakiki kılan *Caprices*'deki delilik değildir; söz konusu olan maskelerin altındaki bir delilik, çehreleri ısırın, çizgileri kemiren bir deliliktir; artık ne göz, ne de ağız vradır, yalnızca hiçten gelen ve hiçbir şeyin üzerinde sabitleşmeyen bakışlar vardır (*Cadılar Toplantısı*'nda olduğu gibi); veya kara deliklerden çıkan çılgınlıklar vardır (*San Isidro'nun Hac Ziyareti*'nde olduğu gibi). Delilik insanda hem insanı, hem de dünyayı –ve hatta dünyayı reddeden ve insanın şeklini bozan şu imgeleri– iptal etme olanağı haline gelmiştir. Rüyanın iyice altında, hayvansallık kâbusunun iyice altındaki şu başvuru yeridir: herşeyin sonu ve başı. Bunun nedeni, Alman lirizminde olduğu gibi vaad olması değil de, kaos ve mahşerin çifte anlamlılığı olmasıdır: Haykıran ve onu hapseden hiçlikten kurtulmak için omuzunu büken *Budala* acaba ilk insanın doğuşu ve onun özgürlüğe doğru ilk hareketi midir, yoksa son ölenin sonuncu kasılması mıdır?

Zamanı bağlayan ve paylaştıran, dünyayı ve gecenin hal-kası içinde eğen bu delilik, kendiyle çağdaş olan devreye çok yabancı olan bu delilik, onu kabul etmeye hazır olanlar için –Nietzsche ve Artaud– klasik aklın, hiçliğin ve gecenin söz

konusu olduğu şu ancak duyulabilen sözlerini aktarmakta değil midir, ama bu sözleri çığlık ve öfke olana kadar yükselterek, ama onlara ilkel vahşiliklerini geri vererek, bütün itirazların ve toplam itirazın oralardan itibaren mümkün hale geldiği bir ifade, bir varolma hakkı ve Batı kültürünü kuşatma olanağı vererek aktarmakta değil midir?

Sade'in sakin, sabırlı dili de aklın bozukluğunun sonuncu kelimelerini derlemekte ve bu dil de bu kelimelere gelecek için daha uzak bir anlam vermektedir. Goya'nın kırık resmiyle, dikliği *Justine*'in birinci cildinden *Juliette*'in onuncu cildine kadar uzayıp giden şu kesintisiz hat arasında, çağdaş lirizmin akış yolunu geriye doğru çıkıp, kaynaklarını kurutarak akıl bozukluğunun hiçliğinin sırrını yeniden keşfeden belli bir hareket hariç, kuşkusuz hiçbir ortak yan yoktur.

Doğa ilk bakışta Sade'in kahramanının içine kapandığı şatoda; manastırlarda, ormanlarda ve kurbanlarının can çekişmelerinin sonsuza kadar sürdüğu yeraltlarında tüm serbestlik içinde yayılabilmisse benzemektedir. İnsan burada, aşıkâr olmasına rağmen unuttuğu bir gerçeği yeniden bulmaktır: hangi arzu doğaya karşı olabilir, çünkü insana bizzat doğa tarafından verilmiş ve dünyanın tekrarlamaya hiç ara vermediği büyük ölüm ve hayat dersi içinde ona öğretilmiştir? Arzudan çıldırma, meczupça cinayetler, tutkuların en akıldan yoksun olanları bilgelik ve akıldırılar, çünkü doğanın düzeninin içindedirler. Ahlâkın ve dinin, kötü kurulmuş bir toplumun insanda boğabildiği herşey cinayetler şatosunda yeniden hayata kavuşmaktadır. İnsan orada sonunda doğasına uyumlu hale gelmiştir; veya daha doğrusu bu garip kapanmaya özgü bir etikle, insan doğaya sadakatini sapma olmadan sürdürmek zorundadır: "Eğer herşeyi tanımadıysan hiçbir şey tanımayacaksın; ve doğayla ilişkinde duraksayacak kadar çekingensen, o da senin elinden ebediyen kaçacaktır"²⁷. Bunun tersine, insan doğayı yaraladığında veya bozduğuında,

27 *Cent vingt Journées de Sodome*, zikr., Blanchot, *Lautréamont et Sade*, Paris, 1949, s. 235.

yüce bir intikamın hesabıyla kötülüğü telâfi işi insana düşmektedir: "Doğa hepimizin eşit doğmamızı sağladı; eğer bu genel yasalar bozulursa, bunu düzeltmek ve meydana gelen kötülükleri gidermek bize düşer"²⁸. İntikamın yavaşlığı, tıpkı arzunun küstahlığı gibi doğaya aittir. İnsanların deliliğinin icadettiği hiçbir şey yoktur ki, ya açığa çıkan doğa, ya da ihya edilen doğa olmasın.

Fakat bu Sade'in düşüncesinde yalnızca ilk anı meydana getirmektedir: rasyonel ve lirik alaycı meşrulaştırma, Rousseau'nun devasa naziresi. Çağdaş felsefenin ve insan ile doğa üzerindeki bütün lâf kalabalığının yararsızlığının bu saçmaya indirgeme yoluyla kanıtlanmasından hareketle, gerçek kararlar alınacaktır: insanın doğal varlığıyla olan bağının iptal edildiği bir o kadar kopuş²⁹. Ünlü *Suç Dostları Derneği*, İsveç için anayasa taslağı, *Toplumsal Sözleşme*'ye ve Polonya ile Korsika için olan anayasa tasarılarına yaptıkları delici atıflardan arındırıldıklarında, nesnelliğin yüce katılığını her tür özgürlüğün ve her cins doğal eşitliğin reddi içinde ortaya koymaktan başka birşey yapmamaktadırlar: birinin diğeri tarafından denetimsiz olarak kullanılması, şiddetin ölçsüz kullanımı, öldürme hakkının sonsuz uygulanması –tek bağı bizi zatihi bağın reddi olan bu toplum bütünü itibariyle doğayı kovma olarak ortaya çıkmaktadır–, grup bireylerinden istenilen yegâne beraberliğin doğal bir varoluşun korunması değil de, doğanın üzerinde ve karşısında olan bir egemenliğin serbest uygulanması olması³⁰. Rousseau tarafından kurulmuş olan ilişki tamamen tersine çevrilmiştir; egemenlik artık doğal varoluşun yerini tutmamaktadır; bu doğal varoluş egemen için bir nesneden, ona kendi tam özgürlüğünün ölçüsünü belirleme

28 Zikr., *ibid.*, s. 225.

29 Alçaklık "doğayı parçalamak ve evreni çözmek"e kadar gidebilir, *Cent vingt Journées*, s. 369.

30 *Socii*'ye dayatılan bu tutarlık fiili olarak aralarında ölüm hakkının geçerliğinin olmamasının kabulüne dayanmaktadır. Bu hakkı başkalarının üzerinde kullanabilirler, ama kendi aralarında herbiri başkasına ait olabilir.

olanağı veren bir nesneden ibarettir. Mantiğının sonuna kadar izlenen arzu, doğanın yeniden keşfine ancak görünüşte götürmektedir. Fiili durumda, Sade'da doğulan toprağa yeniden dönüş yoktur, toplumsalın ilk reddinin mutluluğun düzenlenmiş düzeni haline yeniden belli belirsiz gelmesinden başka umut yoktur –kendi kendinden vazgeçen ve böylece kendini teyid eden bir doğa diyalektiği aracılığıyla-. XVIII. yüzyıl filozofları için olduğu gibi, Hegel için de hâlâ insanı doğal bir dünyaya daldıran ve oradan hemen toplumsal dünyaya taşıyan arzu çılgınlığı, Sade'a göre insanı yalnızca doğaya tam bir orantı ve cennet yokluğu, hep yeni baştan başlayan bir tabii olma yokluğu içinde uzaktan egemen olan bir boşluğun içine atmaktan başka birşey yapmamaktadır. Deliliğin gecesi bu durumda sınırsızdır; insanın şiddetli doğası olarak kabul edilebilecek şey, aslında doğa-olmayan'ın sonsuzluğundan başka birşey değildir.

Sade'in büyük tekdüzeliği kaynağını buradan almaktadır: o ilerledikçe dekorlar yok olmakta; sürprizler, kazalar, sahnelerin patetik veya dramatik bağları silinmektedir. *Justine*'de henüz kader değişikliği olan şey –maruz kalınan olay, yani yeni olay–, *Juliette*'te hep zafer kazanan, negatifliği olmayan ve mükemmelliği en yüksek noktada olduğu için yeniliği ancak kendiyle benzerlik olabilen egemen oyun halin gelmektedir. Tıpkı Goya'da olduğu gibi, bu özenli *Disparates*'in arka planı yoktur. Ama, tam gece kadar mutlak gündüz de olabilen bir dekor yokluğunun içinde (Sade'da gölge yoktur), bir sona doğru yavaşça ilerlenilmektedir: *Justine*'in ölümü. Masumiyetine, onu hiçe saydıracak kadar bıkkınlık yaratmıştır. Suçun onun erdemine üste gelemediği söylenemez; bunun tersine onun doğal erdeminin onu suç için nesne olmasının tüm mümkün biçimlerine kadar tükettiği söylenilebilir. Bu noktada ve suç onu artık ancak onun egemenlik alanından kovabildiğinde (*Juliette* kız kardeşini *Noirceuil* şatosundan kovar), işte bu anda çok uzun zamandan beri egemen olunan, alay edilen, saygısız

davranılan³¹ doğa da kendi hesabına onun zıddını söyleyen şeye tabi olur: o da kendi hesabına delirir ve burada yalnızca bir an için tüm-gücüne kavuşur. Patlayan fırtına, Justine'e çarpan ve onu yok eden yıldırım, suçlu öznellik haline gelmiş olan doğadır. Juliette'in meczup saltanatından kurtuluyorsa benzeyen bu ölümü, ona diğer hepsinden daha derinlemesine aittir; fırtına gecesi, şimşek ve yıldırım doğanın parçalandığını, uyuşmazlığın en uç noktasına geldiğini ve bu altın çizginin içinde bizzat kendi olan ve kendinden tamamen başka olan bir egemenliğin gözükmesine izin verdiğini yeterince vurgulamaktadırlar: bu egemenlik, onu parçalayan, onu kendine karşı döndüren ve ona çok iyi egemen olduğu için kendiyle özdeşleşebilme hakkını verdiği anda onu ilga eden dünyanın sınırlarına yalnızlığı içinde ulaşan deli bir kalbinki. Doğanın Justine'i vurmak için kendinden çıkardığı bir anlık yıldırım, o da iz ve ceset, ve doğanın haklarını geri alacağı herhangi birşey bırakmadan kendiliğinden ölen Juliette'in uzun varoluşuyla bir ve aynı şeydir. Doğanın dilinin ebediyen sustuğu akıl bozukluğunun hiçliği, doğanın şiddet ve doğa karşıtı haline gelmiştir ve bu kendini yüce bir şekilde iptal edene kadar sürecektir³².

Akıl bozukluğu Goya'da olduğu gibi Sade'da da gecesinin içinde uyanık kalmaya devam etmektedir; ama bu uyanık kalmayla taze güçler edinmektedir. Varlık-olmayan iken yok etme gücü haline gelmektedir. Batı dünyası Sade ve Goya ile aklını şiddet içinde aşabilme ve trajik deneyi diyalektiğin vaadlerinin ötesinde yeniden bulabilme olanağını devşirmiştir.

31 Bkz., *Juliette*'in sonundaki yanardağ bölümü, yay. Pauvert, Sceaux, 1954, C. VI, s. 31-33.

32 "Kendi eserlerinden bıkan doğanın, onları yeni biçimlere zorlamamak üzere bütün unsurları karıştırmaya hazır olduğu söylenebilir", *ibid.*, s. 270.

Akıl bozukluğu modern dünya için Sade ve Goya'dan sonra ve onlardan beri, her eserde en belirleyici olan ne varsa ona aittir: yani her eserin caniyane ve zorlayıcı olarak içerdiğine.

Tasso'nun deliliği, Swift'in melankolisi, Rousseau'nun hezeyanı tıpkı bu eserlerin onlara ait oldukları gibi, bu eserlere aittirler. Aynı şiddet veya aynı acı duygusu şurada metinlerde, burada insan hayatlarında birbirlerine karışmaktaydı; hiç kuşkusuz bakış açıları değiş tokuş edilmekte, dil ile hezeyan birbirlerine dolanmaktaydı. Ama daha fazlası da vardır: klasik deneyde eser ve delilik başka bir düzeyde daha derinlemesine bağlanmışlardı: paradoksal olarak, birbirlerini sınırlandırdıkları yerde. Çünkü deliliğin esere itiraz ettiği, onu alaycı bir şekilde indirgediği, onun hayali manzarasını patolojik bir fantazmlar dünyası haline getirdiği bir bölge vardı; bu dil, hezeyan olan eser asla değildi. Ve bunun tersine hezeyan eser olarak tanındığında, zayıf delilik gerçeğinden kurtuluyordu. Fakat bizzat bu itirazın içinde birinin diğeri tarafından indirgenmesi değil de (Montaigne'i hatırlayalım) eserin gerçekten eser olmak için doğmaya son verdiği anda doğduğu merkezi emin olamamanın keşfi vardı. Lucrezia'dan sonra Tasso veya Swift'in tanıdığı oldukları –ve berrak fası-lalar ve bunalımlar halinde paylaştırılmaya boşuna uğraş-ılan– bu çarpışmanın içinde, bizatihi eserin gerçeğinin sorun yarattığı bir mesafe keşfedilmekteydi: bu delilik midir, yoksa eser midir; ilham mıdır, yoksa fantazm mıdır; kelimelerin kendiliğinden gevezeliği midir, yoksa bir dilin saf kökeni midir? Gerçek tam da doğumundan önce, insanların fakir gerçeği üzerinden mi elde edilmelidir; yoksa kökeninin iyice uzağında, varsaydığı varlığın içinde mi keşfedilmelidir? Yazarın deliliği başkaları için, eserin gerçeğinin tekrarının ve hastalığın cesaret kırıklıklarının içinde doğduğunu, aralıksız olarak yeniden doğduğunu görme şansıydı.

Nietzsche'nin deliliği, Van Gogh'un deliliği ve Artaud'nunki, tamamen başka bir dünyadan olan eserlere aittir. Bu delilik içinde patlayan eserlerin modern dünyadaki sıklığı bu

dünyanın akli, bu eserlerin anlamı, hatta hakiki dünya ile eserleri üreten sanatçılar arasında kurulan ve çözülen ilişkiler hakkında kuşkusuz hiçbir şey kanıtlamamaktadırlar. Ancak bu sıklığı, tıpkı ısrarlı bir soru gibi ciddiye almak gerekir; deliliğe düşen yazar, ressam, müzisyen sayısı Hölderlin ve Nerval'den beri artmıştır; ama bu bizi yanıltmasın; delilik ile eser arasında uyum, sabit alış veriş veya dil aktarımı olmamıştır; bunların çarpışması eskisinden daha tehlikelidir, ve şimdi birbirlerine itiraz ettiklerinde, burada bağışlama olmamaktadır, bir hayat ve ölüm oyunu oynamaktadırlar. Artaud'nun deliliği eserin yarıklarına süzölmektedir; bu delilik tam olarak *eser yokluğu*'dur, bu yokluğun ıçığı cıçığı çıkarılmış mevcudiyeti, onun hissedilen ve hiç bitmeyen tüm boyutları içinde ölçülen merkezi boşluğudur. Nietzsche'nin kendini hem İsa, hem de Dionysos ilân ettiği sonuncu çılgılığı akılla akıl bozukluğunun sınırlarında, eserin kaçış hattında, "Akadya çobanları ile Tiberias balıkçıları"nın nihayet temas edilen ve hemen kaybolan ortak düşleri üzerindeki uzlaşmada değildir; bu bizatihi eserin yok olması, ondan itibaren olanaksız olduğu ve susmak zorunda olduğu yerdir; filozof çekici elinden düşürmüştür. Ve Van Gogh eseri ile deliliğinin uyuşmaz olduklarını biliyordu, çünkü "o hekimlerden tablo yapmak için izin almak" istemiyordu.

Delilik eserin mutlak kopuşudur; zaman içinde eserin gerçeğini kuran bir ilga eyleminin kurucu anını meydana getirir; onun dış çerçevesini, çöküş hattını, boşluk karşısındaki profilini çizer. Artaud'nun eseri kendi mevcut-olmamasını deliliğin içinde hissetmektedir; ama bu sınav, bu sınavın yenisinden başlayan cesareti, dilin temel bir mevcut-olmama'sına karşı fırlatılan bütün bu kelimeler, boşluğu çevreleyen veya daha doğrusu onunla rastlaşan bütün bu fizik acı ve dehşet mekânı, işte eserin kendisi: eserin mevcut-olmamasının uçuşumu üzerindeki sarplık. Delilik artık, eserin kökensel gerçeğinin gözükme tehlikesini taşıdığı kararsızlık mekânı değil, ondan itibaren sona erdiği ve tarihi ebediyen aştığı karar-

dır. Nietzsche'nin kesin olarak delirdiği günün, artık eserlerinin felsefeyi değil de, psikiyatriyi ilgilendirir hale geldiği 1888 sonbaharının tam hangi günü olduğu hiç önemli değildir: Strindberg'e yolladığı posta kartı da dahil, bu eserlerin hepsi Nietzsche'ye attır ve hepsi de *Trajedinin Kökeni*'yle akra-badır. Fakat bu devamlılığı bir sistem, bir tematik, hatta bir varoluş düzeyinde düşünmemek gerekir. Nietzsche'nin deliliği, yani düşüncesinin yerle bir olması, bu düşüncenin dünyaya onun aracılığıyla açıldığı şeydir. Onu olanaksız kılan, onu bizim için şu ana mensup hale getirmektedir; onu Nietzsche'den kopartan şey, onu bize sunmaktadır. Bunun anlamı deliliğin eser ve modern dünyanın tek dili olduğu değil de (lânetlerin patetiğinin tehlikeleri, psikanalizlerin ters ve simetrik tehlikesi), delilik aracılığıyla dünyanın içine dalıyormuş, anlam-olmama'sını orada açık ediyormuş ve burada yalnızca patolojinin çizgileri altında gözüküyormuş havasında olan bir eserin aslında dünyanın zamanına angaje olduğu, ona egemen olduğu ve onu yönettiğidir; bir eser kendini kesintiye uğratan deliliğin sayesinde bir boşluk, bir sessizlik zamanı, cevapsız bir soru açmakta, dünyanın onun içinde kendini sorgulamak zorunda kaldığı uyuşması olmayan bir parçalanmayı harekete geçirmektedir. Bir eserde zorunlu olarak kutsala saygısızlık eden ne varsa oraya geri dönmekte, ve deliliğin içinde yerle bir olan bu eserin zamanı içinde, dünya suçluluğunu hissetmektedir. Bundan sonra ve deliliğin aracılığıyla, esere karşı suçlu hale gelen dünyadır (Batı dünyasında ilk kez); işte onun tarafından ele geçirilmiş olarak, onun diline uymak zorundadır; onun tarafından bir yeniden tanıma, onarım ödevine, bu akıl bozukluğundan ve bu akıl bozukluğuna hak verme ödevine bağlanmıştır. Eserin içinde uçurumuna yuvarlandığı delilik, sona varmak için katedilmesi gereken sonuz yol, bizim havari ve yorumcu yanlarımızın karmasıdır. İşte bu nedenden ötürü deliliğin Nietzsche'nin gururuna, Van Gogh'un alçak gönüllülüğüne ne zaman sızdığını bilmek önem taşımaktadır. Delilik ancak eserin sonuncu anı olarak vardır –eser deliliği

hep kendi sınırlarına, *eserin olup, deliliğin olmadığı* yere iter-; ama delilik eserle çağdaştır, çünkü onun gerçeğinin zamanını başlatır. Delilik ile eserin birlikte doğdukları ve geliştikleri an, dünyanın bu eser tarafından kuşatıldığı ve onun karşısında olduğu şeyden sorumlu hale geldiği zamanın başlangıcıdır.

Deliliğin hilesi ve yeni zaferi: onu psikoloji aracılığıyla ölçtüğünü, meşrulaştırdığını sanan bu dünya onun karşısında kendini meşrulaştırmak zorundadır, çünkü harcadığı çaba ve tartışmalarının içinde kendini Nietzsche'nin, Van Gogh'un, Artaud'nun eserleri gibi eserlerin ölçsüzlüğüne göre ölçmektedir. Ve onda hiçbir şey, özellikle de delilik hakkında bilebilecekleri, ona bu delilik eserlerinin onun meşrulaştırdığına dair güvence vermemektedir.

EKLER

Çok sayıdaki tedbire rağmen, "dilencilerin geri kalanı Paris kentinin ve dış mahallelerinin tümünde tamamen serbest kaldılar, buralara krallığın bütün illerinden ve Avrupa'nın bütün ülkelerinden geliyorlardı, sayıları hergün artıyordu ve bunlar ne yasa, ne din, ne amir, ne polis tanıyan bağımsız bir halkmışçasına davranıyorlardı; imansızlık, zevk düşkünlüğü, ahlâk tanımazlık onların arasında hüküm süren yegâne kurallardı; gece ve gündüz işlenen cinayetlerin, hırsızlıkların, şiddet hareketlerinin çoğu bunların elinden çıkma eserlerdi ve fakirliklerinden ötürü müminlerin acıma duygularını uyandıran bu insanlar yozlaşmış adetleri, kutsal şeylere saygısızlıkları ve terbiyesiz söylevleri nedeniyle kamu yardımını en hak etmeyen kişilerdi.

"Bütün bu muazzam düzensizlik 1640 yılına kadar sürdü ve bu arada üzerinde fazla düşünülmedi. Fakat bu yıl gelince bazı çok erdemli kişiler bu talihsiz zavallı hıristiyanların ruhlarının içinde bulunduğu iğrenç durumdan etkilendiler. Bedenlerine bakınca ne kadar kötü bir durumda gözüksünlerse gözüksünler, bunlar acınmayı gerçekten haketmemektedirler; çünkü halkın verdiği sadakalar ihtiyaçlarını ve hatta sefahatlerini karşılamaya fazlasıyla yetiyordu ve artıyordu; ama dinimizin sırlarının tamamen cahili olmalarına ve adetlerinin tamamen yozlaşmış olmasından ötürü zedelenmiş olan ruhları, bu sefillerin selâmeti uğrunda çalışma hevesinde olan kişilere büyük acılar vermektedir" (s. 2).

İlk girişimler ve bunların başlangıçta elde ettikleri başarılar (1651'de icad edilen hayır depoları) "asla hiç bir kurala bağlı olmamış ahlâk düşkünü ve tembel bir halkın kapatılması ve ödev kuralları içinde tutulması için gerekenlerin bulunmasının olanaksız olmadığı"na inanılmasını sağlamışlardır (s. 3).

"Bütün Paris kiliselerinin pazar vaazlarında, Genel Hastanenin buraya kendi istekleriyle girmek isteyen fakirler için 7 Mayıs 1657'de açılacağı duyuruldu ve yargıçlar dilencilerin Paris'te dilenmelerinin yasaklandığını tellallarla duyurdular; şimdiye kadar hiçbir emir bu kadar iyi uygulanmamıştır.

"Aynı 13'ünde Pitié kilisesinde bir Saint-Esprit (Ruhül Kudüs) ayini düzenlendi ve 14'ünde de fakirlerin kapatılması fazla bir heyecan yaratmadan gerçekleştirildi.

"Paris'in tüm çehresi o gün değişti, dilencilerin büyük bölümü taşraya çekildi, içlerinden en bilge olanları kendiliklerinden gittiler. Bu hiç kuşkusuz, bu büyük eserin Tanrı tarafından esirgenmesinin sonucuydu, çünkü bu sonuca bu kadar mutlu bir şekilde ulaşılacağına asla inanılamazdı.

"... Müdürlerin uzgörürlükleri o kadar aydınlık ve doğruduydu ki, kapatılanların sayısı neredeyse onların tasarısındaki sayının aynı oldu, 40.000 dilenci hastanede barınak bulmaktan mutlu olan 4-5 bine indi; ama bu sayı o zamandan beri artmaktadır; çoğu zaman 6.000'i geçmiştir ve şu anda 10.000'den fazladır; bu da yeni binalar yapılmasını zorunlu kılmıştır, çünkü fakirlerin odalarında ve yataklarında sıkışık olduklarında meydana gelecek aşırı rahatsızlıkları önlemek gerekmektedir" (s.5).

*Hôpital Général, 1676 tarihli
anonim broşürden*

**PARİS KENTİ VE DIŞ MAHALLELERİNDEKİ
FAKİR DİLENCİLERİN KAPATILMASI İÇİN
GENEL HASTANE KURULMASINA İLİŞKİN
KRAL FERMANI**

1657 Nisanında Paris'te yayınlanmış,
izleyen Eylülde Parlamentoda
görülmüştür.

Paris, Krallık Matbaası, 1661.

Tanrının inayetiyle Fransa ve Navarre kralı Louis, şimdi ve gelecekte herkese selâm eder. Atalarımız krallar geçen yüzyıldan beri güzel Paris kentimizdeki fakirlerin asayiş konusunda birçok kararname çıkardılar ve dilencilik ile aylaklığı önleme ve bunların kaynaklarını kurutma konusunda tüm heves ve otoritelerini kullanarak çalıştılar. Ve krallığımızın birlikleri bu kararnamelerin uygulanmasını özenle destekledilerse de, ya bu kadar büyük bir amacın gerçekleştirilmesi için gereken kaynakların eksikliğinden, ya da iş yapma konusunda deneyim kazanmış bir yönetimin uzaklaştırılmasından ötürü verimsiz ve sonuçsuz dönemler de olmuştur. Öylesine ki, son zamanlarda ve çok sevgili Senyörümüz ve Babamız, mutlu anılar bırakmış olan müteveffa kralın saltanatı döneminde, halkın aldırmaazlığı ve adetlerdeki bozulma yüzünden kötülük daha da arttığından, bu asayiş tedbirlerinin uygulanmasındaki en büyük hatanın dilencilerin her yerde mendil açma özgürlüğüne sahip olmalarından ve sağlanan yardımların gizli dilenciliği engellemekten ve aylaklığı yok etmekten aciz kalmalarından kaynaklandığı kabul edilmiştir. Bu saptamadan hareketle, bunların Maison de la Pitié'ye ve ona bağlı yerlere kapatılmaları konusundaki alkışlanacak

amaç tasarı haline getirilmiş ve uygulanmıştır, buna ilişkin yetki mektupları 1612'de verilmiş, bizim Paris parlamento-sunda tescil edilmiştir; bu belgelere göre Fakirler kapatılmışlardır; ve yönetimi iyi ve önde gelen Burjuvalara verilmiş, bunlar birbirlerini izleyerek, bu amacı başarıya ulaştırma konusunda gayret ve iyi davranışlarıyla katkıda bulunmuşlardır. Ve herşeye rağmen bazı çabalarda bulunulmuş olmasına rağmen, bunların etkileri beş veya altı yıl sürmüş ve üstelik kamu işlerinde ve manüfaktürlerde Fakirlerin istihdam edilme derecesinin düşüklüğü kadar, müdürler iktidarın desteğini ve girişimin cesametine uygun gerekli otoriteyi sağlayamadıkları ve ayrıca savaşların yol açtığı felâketler ve düzensizliklerin fakirlerin sayısını olağan olarak dayanılabilecek miktarın üzerinde arttırdıklarından ve buna bağlı olarak felâketin devayı aşmasından ötürü de bu önlemler fazla başarılı olamamışlardır. Böylece dilencilerin ahlâksızlıkları büyük boyutlara ulaşmış ve cezalandırılmadan kalan, Tanrının lânetlediği bütün suçlar kendi hallerine terkedilmişlerdir. Bu hayır işlerinde çalışan insanların deneyle öğrendikleri üzere, bu fakirlerin her iki cinsten olan bir çoğu, çocuklarının büyük çoğunluğu vaftiz olmamıştır ve bunlar din hakkında adeta tamamen cahildirler, kutsal şeyleri küçümsemektedirler ve her tür günahı alışkanlık haline getirmişlerdir. Ve işte bu nedenden ötürü, tanrısal merhamet karşısında birçok yükümlülüğümüzün olmasından ve bize saltanatımız sırasında sağladığı silahlı ve silahsız başarılardan ötürü, onun şanına yakışan hizmetlerde bulunmayı krallığımızın bir ödevi sayıyoruz; bu fakir dilencileri devletin yararsız unsurları değil de, İsa'nın yaşayan organları sayıyoruz. Ve böylesine büyük bir işe asayiş kaygılarıyla değil de, yalnızca Hayır yapma kastıyla girişiyoruz.

I

... Her iki cinsten sağlam ve sakat fakir dilencilerin ima-

lat ve diğ er işlerde g   lerine oranlı olarak çalışmak üzere bir hastanede istihdam edilmelerini istiyor ve emrediyoruz...

IV

Ve karnamameye g  re kapatılacak durumda olan fakirleri kapatmak üzere La Maison'u ve H  pital'i, ayrıca k    k ve b    k Piti 'yi Saint-Victor mahallesindeki Refuge' , Scipion Maison ve H  pital'ini, b    n ba lantılarıyla birlikte Savonnerie'yi ve Bic  tre'i veriyoruz...

VI

Bu Genel Hastanenin ve bağlı mek nlarının, bizim krallık vakfımız olarak koruyucusu ve savunucusuyuz; buraları hiçbir şekilde bizim dinsel ve sivil memurlarımıza ba lı olmamakla birlikte, b    n memurlarımıza buraları üzerinde otorite kullanmayı yasaklıyoruz.

IX

Her cins yaş ve yerden insanlara hangi soydan ve hangi nitelikten olurlarsa olsunlar, sağlam veya sakat, hasta veya iyileşmiş, tedavi edilebilir veya edilemez herkese Paris kentinde ve dış mahallelerinde, kiliselerde, bu kiliselerin kapılarında, evlerin kapılarında, sokak ve caddelerde ve diğer yerlerde açıkça veya gizlice, gece veya g nd  z dilenmelerini, bayramları, af ve geçit t  renlerini, Toplantı, Fuar ve pazar kurulma günlerini, ne de herhangi başka bir nedeni dışarıda bırakmadan yasaklıyoruz. Buna uymayanlar ilk seferinde kam ılanacak, ikincisinde ise erkekler ve o lan çocukları prangaya vurulacaklar, kadınlar ve kızlar kentten kovulacaklardır.

XVII

Hangi durum ve nitelikte olursa olsun, herkesin dilencilere sokakta ve yukarıda sayılan yerlerde elden sadaka vermesini acıma, şiddetli ihtiyaç veya başka hangi nedene bağlı olursa olsun yasaklıyorum. Buna uymayanlardan 4 lira ceza alınacak, bu da Hôpital'e gelir kaydedilecektir.

XXIII

Kapatılması gereken fakirlerin selâmetini ve onlara ayrılan bina ve kurumların bakımını üstlendiğimiz için, Saint-Lazare misyonerleri tarikatına mensup rahiplerin Genel Hastane'deki fakirlerin manevi eğitimi yüklenmelerini ve bunların Paris Başpiskoposunun yetkisi altında çalışmalarını istiyoruz.

LIII

Müdürlere adigeçen Hastane alanı ve ona bağlı yerlerde her tür imalat işi yaptırmalarına ve bunları buradaki fakirlerin yararına olmak üzere piyasaya sürmelerine ve satmalarına izin ve yetki veriyoruz.

KRALIN PARİS GENEL HASTANESİNDE UYULMASINI İSTEDİĞİ YÖNETMELİK

XIX- Kapatılan fakirleri manüfaktürlerde daha büyük gayret ve istekle çalışmaya teşvik etmek üzere, her iki cinsten 16 yaşına gelmiş olanlar, emeklerinden elde edilen kârın üçte birini hiçbir kesinti yapılmadan alacaklardır.

XXII- Müdürler adıgeçen Genel Hastanede ve ona bağlı olan yerlerde kendilerine verilen emirlere uymayan veya eşyalara zarar veren veyahut itaatsizlik, saygısızlık veya diğer kabul edilemez şeyler yapan fakirlere her tür cezayı verebilir ve onları dilenme yasağı koyarak kurumdan atabilirler.

**KRAL IX. CHARLES'IN VE III. HENRİ'NİN
KARARNAMELERİNE GÖRE KRALLIĞIN
BÜTÜN KENT VE BÜYÜK KASABALARINDA
BİR GENEL HASTANE KURULMASINA İLİŞKİN
KRAL EMRİ**

... Hristiyanlığın hükümlerini yerine getirme ve selâmetlerini sağlama konusunda en çok terkedilmiş insanlar olan dilencilerin ihtiyaçlarını karşılama ve onların çocuklarını yetenekli oldukları meslek dallarında yetiştirerek dilenciliği ve aylaklığı yok etme konusunda sahip olduğumuz büyük istek bize, güzel Paris kentimizde Genel Hastane'yi kurdurttu...

Ancak, krallığımızın çeşitli illerinden gelen dilencilerin yükü öylesine aşırı boyutlara ulaştı ki, adıgeçen Müdürler 4-5 bin fakirin olağan ihtiyaçlarının karşılanması için gereken gelirlerin yarısına bile sahip değillerken, bir de kentin altı ayrı yerindeki 3.000 evli fakirle uğraşmak zorunda kaldılar. Bu kentte bunların dışında daha birçok dilenci görülüyor...

Krallığımızı henüz Genel Hastane kurulmamış olan bütün kentlerinde ve büyük kasabalarında hemen bir Hastane yapımına girişilmesini ve ora doğumlu veya dilenci ana babadan olma fakir, sakat dilencilerin burada kapalı tutulmaları, barındırılmaları ve beslenmeleri için yönetmelik çıkartılmasını istiyor ve emrediyoruz. Bütün bu dilenciler hristiyan iman ve dini konularında eğitilecekler ve onlara yapabildikleri meslekler öğretilecektir.

1662 Haziranında Saint-Germain-en-Laye'da
düzenlenmiştir.

**SAİNT-LOUIS DE LA SÂLPÊTRİERE
KURUMUNDA HERGÜN YAPILMASI
GEREKENLERE DAİR YÖNETMELİK**

1° Kalkış çanı saat beşte çalınacaktır, hastalar ve 5 yaşından küçük çocuklar hariç, bütün erkek ve kadın memurlar, hizmetliler ve bütün fakirler kalkacaklardır.

2° Saat beşi çeyrek gece yatakhanelerde dua edilecek, görevliler fakirleri zaptetmek ve gereken düzeni sağlamak için buralarda dolaşacaklardır.

3° Saat beş buçukta fakirler yataklarını yapacaklar, taranacaklar ve saat altıya kadar temizlik konusunda bütün gerekenleri yapacaklardır.

4° Her görevli saat altında kendi yatakhanesine gidecek, saat yediye kadar birgün din, diğer gün diğer bilgiler üzerinde olmak üzere ders verecektir... Diğer görevliler kendi bakımlarına verilmiş fakirleri sıraya sokacak ve bunları kâhya kadınlarla birlikte kilişeye götürecekler ve burada ilahi dinlenecektir.

6° Çocuklar ve ayine gidebilecek durumda olan hastalar saat yedide bu törene katılacaklardır...

8° Kurumda yapılan işleri yöneten görevli saat sekizde, herkesin çalışma yerini alması için zil çalacaktır. Bundan sonra görevliler çalışmaları denetleyecekler ve bütün fakirlerin iş yapıyor olmasına ve kendilerini gereksiz hissetmemelerine dikkat edeceklerdir.

13° Saat dokuzda bütün yatakhanelerde *Veni Creator* ilahisi söylenecek, çocukların yatakhanesinde buna Tanrı ile

Kilisenin emirleri ve olağan iman kuralları eklenecektir, sonra bütün kurumda sessizliğe uyulacaktır. Başyönetici her yatakhane aralıksız olarak *Initiation de Jésus-Christ* kitabını veya başka bir din kitabını onbeş dakika süreyle okutturacaktır.

14° Saat onda *Ave Maria stella* ve *Saint-Nom de Jésus* duasının okunması için sessizlik bozulacaktır, perşembeleri *Pange Ingua* ilahisi ve dualar okunacaktır.

[15°-16°-17°-18°, öğlen yemeği]

19° Saat bir buçukta çalışmaya yeniden başlanır, eğer yöneticiler bazı fakirleri asi bulurlarsa, başyöneticinin izniyle, diğerlerini bu örnekle kural içinde tutmak üzere, bunları üç veya dört saatliğine kapatacaklardır.

20° Saat ikide bütün yatakhane ve işliklerde, tıpkı sabah olduğu gibi işe ara vermeden sessizliğe uyulacaktır.

21° Saat üçte kadınlar yatakhanesinde beş çeyrek (1 saat 15 dakika) süreyle okuma ve dini bilgiler aktarımı uygulanacaktır.

22° Saat dördü çeyrek gece Bakire Meryem duaları yapılacaktır; bundan sonra fakirler saat altıya kadar yataktan çıkmadan ve işe ara vermeden, aralarında konuşmakta serbest olacaklardır.

26° Saat beş buçukta kadınların akşam yemeği (işliklerde çalışanlar için saat altıda).

27° Saat altıda her yatakhane akşam duası... Dua bittikten sonra, fakirler avluya çıkabilir veya kiliseye gidebilirler, hastaların yatmalarına da izin verilir.

29° Saat sekizde görevliler bütün fakirlerin yatağa girmediğini anlamak üzere dolaşırlar.

32° Pazar ve bayram günleri tüm görevliler ve fakirler, diğer günlerde olduğu gibi saat altıda söylenecek ilk ilahiyi dinledikten sonra, vaazı dinlemek üzere kilisede bir çeyrek daha kalacaklardır.

33° Üç görevli fakirleri düzen içinde yerleştirmek ve onları büyük bir tevazu içinde tutmakla yükümlüdürler.

36° Fakirler, işçiler hizmetçiler ayda en az bir kere ve büyük bayramlarda günah çıkartacaklardır.

38° Saat dokuz buçukta bütün fakirler büyük ayine katılmak üzere kiliseye döneceklerdir.

39° Saat onbirde öğle yemeği ve gezinti.

41° Fakirler saat birde kiliseye giderek vaaz ve ilahi dinleyeceklerdir, herşey saat dörtte bitmiş olacaktır.

[42°-44° Teneffüs veya gezinti, akşam yemeği ve boş zaman]

Aslına uygundur, 8 Ağustos 1721.

Arsenal, ms. 2566, varak 54-70.

DOUBLETYE GÖRE DÖRT ZİHİN HASTALIĞI SINIFI

1° *Çılgınlık*: "Çılgınlık öfkeli ve sürekli, ateşin eşlik ettiği bir hezeyandır; bazen sivri hastalıklarda gelişen korkutucu bir belirtidir; bazen beyinde meydana gelen bir hastalıktan kaynaklanır ve kendi başma esas bir hastalık oluşturur. Ama hangi türden olursa olsun, çoğunlukla başı etkileyen hastalıkların kaynağı olmaktadır, örneğin onun ardından sıklıkla gelen *mania* ve budalalık gibi (s. 552-553).

2° *Mania*: "*Mania* ateşsiz ve sürekli bir hezeyandır; çünkü manyaklarda bazen ateş görülüyorsa da, bu beyin hastalığından değil de, rastlantısal başka nedenlerden kaynaklanmaktadır. Manyaklardaki hastalık belirtileri şaşırtıcı bir beden gücü; açlığa, uykusuzluğa, soğuğa sağlıklı veya hasta diğer insanlardan daha uzun dayanabilme yeteneğidir; bakışları tehtidkâr, çehreleri kararmış, kurumuş ve açlık çeken insanlarınki gibidir; bacaklarında sıklıkla yara olur; dışkıları çoğu zaman azalır; nadiren, ama derin uyurlar; uyanırken çalkantılı, karmaşık, hayallerle dolu, düzensiz hareketler gösterirler ve çevrelerindeki için çoğu zaman tehlikelidirler. Bazıları arada sırada sakinleşirler, diğerleri ise sürekli aynı durumdadırlar veya diğer bazılarının tehlikeleri iki katına çıkar.

Manyakların beyinleri kuru, katı ve gevşektir; bazen *cortex* bölümü sarı olur; bazen de burada abse görülür; nihayet kan damarları kara bir kanla şişkinleşmiştir, bu kan bazı

bölgelerde inatçı, bazı yerlerde çözülmüş durumdadır (s. 558-559).

3° *Melankoli*: "Melankoli *mania*'dan iki noktada ayrılan sürekli bir hezeyandır; birinci fark melankolik hezeyanın *melankolik nokta* denilen tek bir konuyla sınırlı olmasıdır; ikincisi ise, hezeyan ister neşeli, ister ciddi olsun, her zaman zararsızdır; böylece melankoli *mania*'dan ancak biraz farklılaşmaktadır ve birçok melankolik manyak olmakta ve yarı iyileşmiş birçok manyak da melankolik hale gelmektedir (s. 575).

4° *Budalalık*: "Budalalık deliliğin görünüşte en az korkutucu ve en az tehlikeli derecesi olmasına rağmen, eğer sağlıklı bir şekilde değerlendirilecek olursa, zihin durumlarının en cansıkıcısıdır, çünkü iyileştirilmesi en güç olanıdır. Budalalar ne çalkantı, ne de öfke içindedilerler; nadiren içlerine kapanırlar; alıkça neşeli bir çehreleri olur ve ister zevk alsınlar, ister acı çeksinler hemen hemen aynıdırlar. Budalalık aşırı uzun süren çılgınlığın, *mania*'nın, melankolinin ardından ortaya çıkar. İhtiyarlarda bu duruma beynin kuruluşu yol açar, çocuklarda ise bunun nedeni bu organın gevşekliği veya geçirimsizliğidir; darbeler, düşmeler, alkollü içkilerin aşırı kullanımı, mastürbasyon, bir virüs yansıması buna olağan olarak yol açar ve inmenin ardından genellikle bu durum ortaya çıkar" (s. 580).

*Intruction sur la manière de gouverner
les insensés et de travailler à leur
guérison dans les asiles que leur sont
destinés.*

Journal de Médecine, 1785, s. 529-583.

MECZUPLAR İÇİN İDEAL BİR TUTUKEVİ PLANI

"1° Binaların içindeki havanın temiz ve suların sağlıklı olması gerekir; meczupların çoğu çok az katı gıda aldığı ve eğer deyim yerindeyse, yalnızca hava ve suyla beslendiği için, bu önlemler daha da önem kazanmaktadırlar.

"2° Burada, onlara temiz bir hava solumanın tatlılığı ve özgürlüğünü sağlayacak gezintiler düzenlenmelidir" (s. 542).

"3° Bina, herbirinin kendi avlusu olan bölümlere ayrılacaktır.

"Her bölüm, merkezi avludan meydana gelen bir kare biçiminde olacaktır ve her bir kenar tek katlı bir binadan meydana gelecektir. Binanın dört cephesi üstü kapalı bir galeriyle bağlanacaktır; ve bu galeri ile binalar düzayak, ama avludan üç ayak daha yüksekte olacaklardır.

"Karenin dört köşesine, meczupların gün boyu toplanacakları odalar veya yatakhaneler yerleştirilecektir; ve binaların geri kalan kısımları, tavana konulan kafes içindeki bir kandil tarafından aydınlatılan, 8 ayak kare büyüklüğündeki localara ayrılacaktır.

"Her locada, duvara tutturulmuş sağlam bir kuşeti, arpa samanı doldurulmuş bir şiltesi aynı türden bir yorganı olan bir yatak bulunacaktır; gerektiği durumlarda yatağa birkaç demir halka bağlanacaktır.

"Loca kapısının yanında taştan bir sıra, bir de locanın içinde daha küçük bir tanesi daha olacaktır.

"Avlunun ortasında, içine sıcak ve soğuk su gelen taş kurnaların kurulduğu bir bina olacaktır" (s. 542-544).

"Budalalar için bir bölüm veya barınaklar bütünü olacaktır, bir ikincisi zırdeliler, bir üçüncüsü şiddete yatkın deliler, bir dördüncüsü akılları belli aralıklarla başlarına gelen ve iyileşme yolundaymışa benzeyenler için düzenlenecektir (s. 544).

*Instruction sur la manière de gouverner
les insensés et de travailler à leur
guérison dans les asiles qui leur sont
destinés.*

Journal de Médecine, 1785, s. 529-585.

ÇEŞİTLİ ZİHİN HASTALIKLARINDA ÖNERİLEN DEVALAR

1° *Çılgınlık*: "Bu korkunç hastalık, beyin rahatsızlıkları içinde iyileştirilmesi en zor olanıdır...

"Önce büyük hacamatlarla başlamak ve bu işi de, iki üç kere tekrarlamak üzere, ayaktan başlatmak gerekir; sonra diğer damarlara geçilecek ve her seferinde daha fazla kan alınacaktır" (s. 555).

"Bol soğuk içecek verilecektir. Her kan alımı sırasında, eğer mümkünse biri söktürücü, diğeri yumuşatıcı iki lavman yapılacaktır.

"Hastalık ortaya çıkar çıkmaz baş kazınacak veya saçlar kesilecektir; sonra buraya Hippokrates külahı denilen bir bandaj uygulanacak ve buranın soğuk su ve sirke karışımına batırılmış süngerlerle ıslatılarak, hep nemli tutulmasına dikkat edilecektir" (s. 556).

2° *Mania*: "*Mania*'da hacamata cesaretle başvurulmasının gerekmesine karşılık, çok sivri ve başlangıç düzeyinde bir hastalık olan çılgınlıktakinden daha ılımlı davranmak gerekir; hastalık ne kadar eskiyse, o kadar ılımlı olunacaktır" (s. 560).

"Söktürücü kullanımı hacamattan daha da önemlidir, çünkü kan alınmadan da iyileşebilen bir çok *mania*'nın olmasına karşılık, söktürücülere ihtiyaç göstermeyi çok azdır; hatta bu söktürücülerinkan azalmasını önlemek ve kalınlanmış buharları kovmak için de kullanılmaları gerekir" (s. 561).

"Manyaklara banyo ve duş uzun süre uygulanacaktır; bunları etkin kullanmanın yolu, onları söktürücülerle alterantifli olarak uygulamaktır; yani bir gün söktürmek, ertesi gün yıkmak" (s. 564).

3° *Melankoli*: "Aşırılıklar şiddetli hale geldiğinde veya hastanın kanı yükseldiğinde... cesaretle hacamat yapmak gerekir... Fakan kan aldıktan hemen sonra söktürücülere geçmekten kaçınmak gerekir. Önce nemlendirmek gerekir, daha sonra bitki özü, sabunlu çanak, fitil gibi usullere, son olarak da söktürücü uygulamaya geçilecektir" (s. 577-579).

4° *Budalalık*: "Bu hastalık başka bir hastalığın devamı veya sonuncu devresiyse, fazla bir umut yoktur... Yapılması gereken ilk iş, iyi gıdalarla toparlanmasını sağlamaktır; sonra onları ılıcaya göndermek uygun olur; burada söktürücüler uygulanacak; ayrıca soğuk banyo ve duşla yapılabilecek herşey denenecektir" (s. 580-581).

"Mastürbasyonun yol açtığı budalalıkla ancak analeptik ilaçlar, tonikler, ılıcalar, kuru ovmalarla mücadele edilebilir" (s. 581).

"Eğer budalalığın nedeninin yansıyan bir virüs olduğundan kuşku duyulursa, uyuz aşılamaktan daha iyi bir çare yoktur, ve hatta en başta en etkin sanılan yöntemler bir sonuç verdiğinde, bu usul bütün budalalara uygulanabilir." (s. 582)

*Instruction sur la manière de gouverner
les insensés et de travailler à leur
guérison dans les asiles qui leur sont
destinés.*

Journal de Médecine, 1785, s. 529-585.

**PARİSTE DEVRİM ÖNCESİNDE
"ZORLA TUTULAN PANSİYONERLER"İN
DURUMU**

Montrouge'deki *Bay Mussé'nin pansiyonu*

7 meczup erkek

9 zihni zayıf erkek

2 zihni zayıf kadın

2 aşırı deli kadın

Toplam: 20. Bu kurumda çılgın yoktur.

Neuve Sainte-Geneviève caddesinde *bay Bardot'nun pansiyonu*

4 deli kadın

5 deli erkek

Toplam: 9. Bu pansiyonda çılgın yoktur.

Villejuif yolunda *Roland kadının pansiyonu*

8 zihni zayıf kadın

4 zihni zayıf erkek

Toplam: 12. Bu kurumda çılgın yoktur.

Cul-de-Sac des Vignes'de *Demoiselle Laiguel'in pansiyonu*

29 deli kadın

7 zihni zayıf kadın

Toplam: 36. Bu kurumda çılgın yoktur.

Vieille Notre-Dame caddesinde *Bey de Guerroy's'nın*
pansiyonu

17 bunak kadın.

Bu pansiyonda çılgın kadın yoktur.

Coppeau caddesinde *Bay Teinon'un pansiyonu*

1 zihni zayıf kadın

3 zihni zayıf erkek

2 deli erkek

Toplam: 16. Bu pansiyonda çılgın yoktur.

Picpus caddesi, Trône meydanında *Bayan Marie de*
Sainte-Colombe'unevi

28 bunak veya budala erkek pansiyoner, kadın yok,
çılgın yok.

Chemin-Vert caddesinde *Bay Esquinos'nun evi*

23 bunak erkek

9 bunak kadın

1'i hastalığı yüzünden bunaklık haline geçen
iki saralı

Küçük Charonne'da *Dul Boquillon kadının evi*

10 bunak erkek

20 bunak kadın

3 çılgın kadın

Charonne caddesinde *Bay Belhomme'un evi*

15 bunak erkek

16 bunak kadın

2 çılgın erkek

Küçük Bercy'de *Bay Picquenot'nun evi*

5 bunak erkek

1 çılgın kadın

1 çılgın erkek

Küçük Bercy'de *Marcel kadının evi*

2 bunak erkek

2 bunak kadın

1 saralı

Hiç çılgın yok.

Küçük Bercy'de *Bay Bertaux'nun evi*

2 bunak erkek

2 bunak kadın

3 çılgın

Picpus'de *Picpus din adamları evi*

3 bunak erkek

Charonne'da *Bay Cornillaux'nun evi*

1 bunak erkek

1 bunak kadın

Charonne caddesinde *Bay Lasmezas'nın evi*

Yalnızca pansiyonerler var ve hiç deli yok.

Saint-Denis mahallesinde *Saint-Lazare evi*

17 deli kadın

Belleförd caddesinde *Demoiselle Douay'nin pansiyonu*

15 deli kadın

5 çılgın kadın

Martyrs caddesinde *Bay Huguet'nin evi*

6 deli erkek

3 deli kadın

Tenon, *Papiers sur les Hôpitaux*,

c. II, varak 70-72 ve 91.

Bu rakamlar Tenon tarafından, komiser Gaillet'nin Saint-

Jacques, Sanit-Marcel ve Enfer mahalleleri; komiser Joron'un Saint-Antoine mahallesi ve komiser Huguet'nin Montmartre mahallesine ilişkin raporlarında derlenmiştir.

Hastane ıslahatına ilişkin hem ilk, hem de en karakteristik metinlerden biri 1765'te Baudeau tarafından yazılmıştır. Burada, hastalara evde yapılması gereken ve bu nedenle özel hayır faaliyetine ait olan yardım ile ceza olarak uygulanan kapatma arasındaki kopuş saf haliyle görülmektedir. Baudeau ölüm ile çalışma arasında adeta matematik katılıkta bir denge önermektedir.

"Artık kamu bakımevlerini yasaklamakta tereddüt etmiyoruz. Bunların gelirleri, her bölgede Evrensel Sadaka İçin Ortak Kese hesabında toplanacak, bunlar Genel Hayır Bürosunun yönetiminde olacaklardır. Ve fakirler artık alçaltıcı, acı verici ve çoğu zaman iğrenç yardımları edinebilmek için buralara gelmek zorunda kalmayacaklardır; vatansever yardım onlara evlerinde, yakınlarının kolları arasındayken ulaşacaktır. Bu da hastanelere nazaran binlerce nedenden ötürü tercih edilen hayır büroları sistemiyle yapılacaktır".

İslahevleri için "Hollandalılar mükemmel bir yöntem icad ettiler: bu (usul) çalışmaya alıştırmak istedikleri kişiyi pompaya bağlamaktır; (böylece) onlarda toprak işleme arzusu uyandırılıyor, ve daha zor, ama ihtiyaçtan yapılan işlere hazırlanıyorlar.

"Çalışmaya alıştırılacak kişi kanallardan boğacak kadar su akan bir aralığa tek başına kapatılıyor; eğer pompanın

manivelasını aralıksız hareket ettirmezse boğulur. İlk günlerde gücünün kaldırabileceği süre çalıştırılmaktadır; bu süre daha sonra tedricen artırılmalıdır.

"İşte ıslahevimize kapatılan suçlulara uyguladığımız ilk çalıştırma budur. Hep aynı döndürme işini yapmaktan ve bu kadar çalışmaktan sıkılmaları doğaldır; bahçeyi hep birlikte çapalayacaklarını bildiklerinden, diğerleriyle birlikte çalışabilmeyi isteyeceklerdir. Bu onları hata işleme ve hazır olma durumlarına göre er veya geç tanınacak bir lütuftur".

Baudeau, *Idées d'un citoyen sur les besoins, les droits et les devoirs des Vrais pauvres*, Amsterdam ve Paris, 1765, c. I, s. 64-65 ve c. II, s. 129-130.

CEZA OLARAK DELİLERİN ARASINA KAPATILMA

Ceza kanununun ıslahatı tasarısı üzerindeki tartışmalar sırasında, Le Peletier de Saint-Fargeau düello yapan herkesin iki saat süreyle, üzerinde tam bir zırh donanımı olduğu halde halka teşhir edilmesini ve iki yıl süreyle de bir deliler evine kapatılmasını önerdi.

"Düello şövalyenin hakkını kötüye kullanmasıydı, tıpkı gezgin şövalyenin bu tabakanın gülünç unsuru olması gibi. Bu gülünç unsuru bu kötüye kullanmanın cezası haline getirmek üzere almak, cinayete karşı boşuna verilen idam cezalarından daha etkilidir; idam cinayeti bir kere bile önlememiştir ve zaten çok nadiren uygulanmıştır.

*Anayasa ve Ceza kanunu komiteleri
tarafından Ulusal Meclise sunulan
Ceza Kanunu tasarısı raporu,
s. 150.*

BİBLİYOGRAFYA

Genel İncelemeler

- BERNIER, J., *Histoire chronologique de la médecine*, Paris, 1717.
BRETT, G.S., *A History of Psychology*, Londra, 1912.
FLEMMING, C., *Geschichte der Psychiatrie*, Leipzig, 1859.
KIRCHHOFF, T., *Geschichte der Psychiatrie*, Leipzig, 1912.
LECLERC, D., *Histoire de la médecine*, Amsterdam, 1723.
NEUBURGER ve PAGEL, *Handbuch der Geschichte der Medizin*, Iena, 1902.

BİRİNCİ BÖLÜM

- ABELLY, L., *Vie du vénérable Vincent de Paul*, Paris, 1664.
ADNÈS, A., *Shakespeare et la folie*, Paris, 1935.
ALBOIZE ve MAQUET, *Histoire des prisons de Paris*, 8 cilt, Paris, 1846.
ARGENSON, R.-L. D', *Journal et Mémoires*, 9 cilt, Paris, 1867.
ARGENSON, R. D', *Notes de René d'Argenson*, Paris, 1891.
BERGHAUSER, *Die Darstellung des Wahnsinns im englischen Drama bis zum Ende des 18 ten Jahrhunderts*, Frankfurt, 1863.
BÉZARD, L. ve CHAPON, J., *Histoire de la prison de Saint-Lazare du Moyen Age à nos jours*, Paris, 1925.
BLÉGNY, N. DE, *La Doctrine des rapports*, Paris, 1684.
BOISLISLE, A. DE, *Lettres de Monsieur de Maréville, lieutenant général de police au ministre Maurepas*, Paris, 1896.
BONNAFOUS-SÉRIEUX, H., *La Charité de Senlis*, Paris, 1936.
BOUCHER, L., *La Salpêtrière*, Paris, 1883.

- BRIÈLE, L., *Collection de documents pour servir à l'histoire des hôpitaux de Paris*, 4 cilt, Paris, 1881-1887.
- BRU, P., *Histoire de Bicêtre*, Paris, 1882.
- BRUN DE LA ROCHETTE, *Les Procès civils et criminels*, Rouen, 1663.
- BRUNET, E., *La Charité paroissiale à Paris sous l'Ancien Régime et sous la Révolution*, Paris, 1897.
- BURDETT, H.C., *Hospitals and Asylums of the World*, Londra, 1891.
- BURNS, J., *History of the Poor Law*, Londra, 1764.
- CAMUS, J.-P., *De la mendicité légitime des pauvres*, Douai, 1634.
- CHASSAIGNE, M., *La Lieutenence de police à Paris*, Paris, 1906.
- CHATELAIN, P., *Le Régime des aliénés et des anormaux au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Paris, 1921.
- CHEVALIER, J.-U., *Notice historique sur la maladrerie de Voley-près-Romans*, Romans, 1870.
- COLLET, *Vie de Saint Vincent de Paul*, 3 cilt, Paris, 1818.
- COSTE, P., *Les Détenus de Saint-Lazare aux XVIIe et XVIIIe siècles* (Revue des Études historiques, 1926).
- DELAMARE, *Traité de police*, 4 cilt, Paris, 1738.
- DELANNOY, A., *Note historique sur les hôpitaux de Tournay*, 1880.
- DELAUNAY, P., *Le Monde médical parisien au XVIIIe siècle*, Paris, 1906.
- DEVAUX, J., *L'Art de faire des rapports en chirurgie*, Paris, 1703.
- EDEN, F., *State of the Poor*, 2 cilt, Londra, 1797.
- ESCHENBURG, *Geschichte unserer Irrenanstalten*, Lubeck, 1844.
- ESQUIROL, J., *Des établissements consacrés aux aliénés en France*, 1818.
- , *Mémoire historique et statistique sur la Maison Royale de Charenton* (1824); in *Des maladies mentales*, C II, Paris, 1838.
- FAY, H.-M., *Lépreux et cagots du Sud-Ouest*, Paris, 1910.
- FERRIÈRE, Cl.-J. DE, *Dictionnaire de droit de le pratique*, Paris, 1769.
- FOSSEYEUX, M., *L'Hôtel-Dieu à Paris au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Paris, 1912.
- FREGUIER, H.-A., *Histoire de l'administration de la police à Paris depuis Philippe-Aguste jusqu'aux États généraux de 1780*, 2 cilt, Paris, 1850.
- FUNCK-BRENTANO, F., *Les Lettres de cachet*, Paris, 1903.

- GAZONI, T., *L'Ospital des fols incurables*, Fra. çev. Paris, 1620.
- GENDRY, R., *Les Moyens de bien rapporter en justice*, Angers, 1650.
- GERNET, H.B., *Mitteilungen aus alterer Medizin-Geschichte Hamburgs*, Hamburg, 1882.
- GOLHAHN, R., *Spital und Arzt von Einst bis Jetzt*.
- GUEVARRE, Dom, *De la Mendicité provenuta*, Aix, 1693.
- HENRY, M., *La Salpêtrière sous l'Ancien Régime*, Paris, 1922.
- HILDENFINGER, P.-A., *Les Léproseries de Reims du XIIe au XVIIe siècle*, Reims, 1906.
- _____, *Histoire de l'Hôpital général*, An., Paris, 1676.
- _____, *Hôpital général (L')*, An., Paris, 1682.
- HOWARD, J., *État des prisons, hôpitaux et maisons de force*, Fra. çev., 2 cilt, Paris, 1788.
- Institutions et réglemens de Charité aux XVIe et XVIIe siècles*, Bien-eourt tarafından yeni bası, Paris, 1903.
- JACOBÉ, P., *Un internement sous le Grand Roi: H. Loménie de Brienne*, Paris, 1929.
- JOLY, A., *L'Internement des fous sous l'Ancien Régime dans la généralité de Basse-Mormandie*, Caen, 1868.
- KRIEGK, G., *Heilanstalten und Geistkranke ins mittelalterliche Frankfurt am Main*, Frankfurt, 1863.
- LALLEMAND, L., *Histoire de la Charité*, 5 cilt, Paris, 1902-1912.
- LANGLOIS, C.V., *La Connaissance de la nature et du monde au Moyen Age*, Paris, 1911.
- LAUTARD, J.-B., *La Maison de fous de Marseille*, Marsilya, 1840.
- LEGIER-DESGRANGES, H., *Hospitaliers d'autrefois; Hôpital général*, Paris, 1952.
- LEGRAND, L., "Les Maisons-Dieu et léproseries du diocèse de Paris au milieu du XIVe siècle", *Mémoires de la société d'histoire de Paris*, t. XXIV, 1897 et XXV, 1898.
- LEONARD, E.M., *The Early Story of English Poor Relief*, Cambridge, 1900.
- LOCARD, E., *La Médecine judiciaire en France au XVIIe siècle*.
- LOUIS, "Questions de jurisprudence du suicide", *Journal de médecine*, t. XIX, p. 442.
- LOYAC, J. DE, *Le Triomphe de la Charité ou la vie da bienheureux Jean de Dieu*, Paris, 1661.
- MUYART DE VOUGLANS, *Les Lois criminelles de France dans leur*

- ordre naturel*, 2 cilt, Paris, 1781.
- NICHOLLS, G., *History of the English Poor Law*, 2. cilt, Londra, 1898.
- O'DONOGHUE, E.G., *The Story of Bethlehem Hospital*, New York, 1915.
- PARTURIER, L., *L'Assistance à Paris sous l'Ancien Régime et sous la Révolution*, Paris, 1897.
- PAULTRE, Chr., *De la répression de la mendicité et du vagabondage en France sous l'Ancien Régime*, Paris, 1906.
- PETIT, "Consultation médico-légale sur un homme qui s'était pendu", *Journal de médecine*, t. XXVII, s. 515.
- PEUGHET, *Collections de lois, ordonnances et règlements de police depuis le XIIIe jusqu'au XVIIIe siècle*, 2. dizi, Paris, 1818-1819.
- PINTARD, R., *Le Libertinage érudit*, Paris, 1943.
- PIGNOT, L., *Les Origines de l'hôpital du Midi*, Paris, 1885.
- PORTES, J., *Dictionnaire des cas de conscience*, Paris, 1741.
- RAVAISSON, Fr., *Les Archives de la Bastille*, 19 cilt, Paris, 1806-1904.
- Règlement de l'hôpital des insensés de la ville d'Aix*, Aix, 1695.
- Règlements et statuts de l'Hôpital général d'Orléans*, Orléans, 1692.
- ROCHER, J., *Notice, historique sur la maladrerie de Saint Hilaire-Saint-Mesmin*, Orléans, 1866.
- SAINTE-BEUVE, J., *Resolution de quelques cas de conscience* (Paris, 1680).
- SÉRIEUX, P., *L'Internement par ordre de justice des aliénés et des correctionnaires*, Paris, 1932.
- SÉRIEUX ve LIBERT, L., *Le Régime des aliénés en France au XVIIIe siècle*, Paris, 1914.
- SÉRIEUX ET TRÉNEL, M., *L'Internement des aliénés par voie judiciaire*, Recueil Sirey, 1931.
- TUKE, D.H., *Chapters on the history of the Insane*, Londra, 1882.
- Statuts et règlements de l'Hôpital général de la Charité de Lyon*, Lyon, 1742.
- VERDIER, F., *La Jurisprudence de la médecine en France*, 2 cilt, Paris, 1723.
- VIÉ, J., *Les Aliénés et correctionnaires à Saint-Lazare aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, 1830.
- VIVES, J.-L., *L'Aumônerie*, Fra. çev., Lyon, 1583.
- VINCENT DE PAUL, *Correspondance et Sermons*, yay. Coste, 12 cilt, Paris, 1920-1924.

İKİNCİ BÖLÜM

- ANDRY, C.-L., *Recherches sur la mélancolie*, Paris, 1785.
———, *Apologie pour Monsieur Duncan*. (Yıl.)
- ARNOLD, Th., *Observations on the Nature, Kinds, Causes and Preventions of Insanity, Lunacy and Madness*, 2 cilt, Leicester, 1782-1786.
———, *Observations on the Management of the Insane*, Londra, 1792.
- BAGLIVI, G., *Tractatus de fibra motrice*, Perugia, 1700.
- BAYLE, F. ve GRANGEON, H., *Relation de l'état de quelques personnes prétendues possédées*, Toulouse, 1682.
- BEAUCHENE, E.-P. Ch., *De l'influence des affections de l'âme sur les maladies des femmes*, Paris, 1781.
- BIENVILLE, J.-D.-T., *De la Nymphomanie*, Amsterdam, 1771.
- BOERHAAVE, H., *Aphorismes*, Fra. çev., Paris, 1745.
- BLACKMORE, A., *A treatise of the spleen and vapours*, Londra, 1726.
- BOISSIER DE SAUVAGES, F., *Nosologie méthodique*, Fra. çev., 10 cilt, Lyon, 1772.
- BOISSIEU, B.-C., *Mémoire sur les méthodes rafraîchissante et échauffante*, Dijon, 1772.
- BONET, Th., *Sepulchretum anatomicum*, 3 cilt, Paris, 1700.
- BRISSEAU, P., *Traité des mouvements sympathiques*, Paris, 1692.
- CHAMDON DE MONTAUX, *Des maladies des femmes*, 2 cilt, Paris, 1784.
———, *Des maladies des filles*, 2 cilt, Paris, 1785.
- CHESNEAU, N., *Observationum medicarum libri quinque*, Paris, 1672.
- CHEYNE, G., *The English malady, or a Treatise on Nervous Diseases of all kinds*, Londra, 1733.
———, *Méthode naturelle de guérir les maladies du corps et les dérèglements de l'esprit*, Fra. çev., 2 cilt, Paris, 1749.
- CLERC, N.-G., *Histoire naturelle de l'homme dans l'état de maladie*, 2 cilt, Paris, 1767.
- COX, J.-M., *Practical observations on insanity*, Londra, 1804.
- CRUGERI, *Casus medicus de morbo litteratorum*, Zittiviae, 1703.
- CULLEN, W., *Institutions de médecine pratique*, Fra. çev., 2 cilt, Paris, 1785.

- DAQUIN, J., *Philosophie de la folie*, Paris, 1792.
- DIEMERBROEK, I., *Opera omnia anatomica et medica*, Utrecht, 1685.
- DIONIS, P., *Dissertation sur la mort subite*, Paris, 1710.
- DUFOUR, J.-F., *Essai sur les opérations de l'entendement et sur les maladies qui le dérangent*, Amsterdam ve Paris, 1770.
- DUMOULIN, J., *Nouveau Traité du rhumatisme et des vapeurs*, Paris, 1710.
- ETTMÜLLER, M., *Opera medica*, Frankfurt, 1696.
- Examen de la prétendue possession des filles de la paroisse de Laudes*, an. 1735.
- FALLOWES, S., *The best method for the cure of lunatics*, Londra, 1705.
- FAUCETT, H., *Ueber Melancholie*, Leipzig, 1785.
- FERNEL, J., *Universa Medica*, Frankfurt, 1607.
- FERRAND, J., *De la maladie d'amour ou mélancolie érotique*, Paris, 1623.
- FLEMYNG, M., *Nevropathia sive de morbis hypochondriacis et hystericis*, Amsterdam, 1741.
- FORESTUS, P., *Observationes et curationes*, Rotterdam, 3 cilt, 1653.
- FOUQUET, F., *Recueil de remèdes faciles et domestiques*, Paris, 1678.
- FREIDREICH, N., *Historisch-kritische Darstellung der Theorien über das Wesen u.den Sitz der psychischen Krankheiten*, 1836.
- GAUBIES, D., *Institutiones pathologiæ medicinales*, Leyden, 1758.
- HALLER, Alb. VON, *Éléments de physiologie*, Fra. çev., Paris, 1769.
- HASLAM, J., *Observations on insanity*, Londra, 1794.
- HECQUET, P., *Réflexion sur l'usage de l'opium, des calmants, des narcotiques*, Paris, 1726.
- HIGHMORE, N., *Exercitationes duæ, prius de passione hystERICA, altera de affectione hypochondriaca*, Oxford, 1660.
- _____, *De passione hystERICA, responsio epistolaris ad Willisium*, Londra, 1670.
- HOFFMANN, F., *Disserlationes medicæ selectiores*, Halle, 1702.
- _____, *De motuum convulsivorum vera sede et indole*, Halle, 1702.
- _____, *De morbi hystERICI vera indole*, Halle, 1733.
- _____, *De affectu spasmodico-hypochondriaco-inveterato*, Halle,

1734.

- HUNAUD, P., *Dissertation sur les vapeurs et les pertes du sang*, Paris, 1716.
- JAMES, R., *Dictionnaire universel de médecine*, Fra. çev., 6 cilt, 1746-1748.
- JONSTON, D., *Idée universelle de la médecine*, Fra. çev., Paris, 1644.
- LACAZE, L., *Idée de l'homme physique et moral*, Paris, 1755.
- LANCISIUS, J.-M., *Opera omnia*, 2 cilt, Cenevre, 1748.
- LANGE, *Traité des vapeurs*, Paris, 1689.
- LAURENS, Du, *Opera omnia*, Fra. çev., Rouen, 1660.
- LA CAMUS, A., *La Médecine de l'esprit*, 2 cilt, Paris, 1769.
- LEMERY, J., *Dictionnaire universel des drogues*, Paris, 1769.
- LIÉBAUT, J., *Trois livres sur les maladies des femmes*, Paris, 1649.
- LIEUTAUD, J., *Traité de médecine pratique*, 2 cilt, Paris, 1759.
- LINNÉ, K., *Genera morborum*, Uppsala, 1763.
- LORRY, A.C., *De melancholia et morbis melancholicis*, 2 cilt, Paris, 1765.
- MEAD, R., *A treatise concerning the influence of the sun and the moon*, Londra, 1748.
- MECKEL, J.-F., *Recherches anatomo-physiologiques sur les causes de la folie*, Mémoire académique, Berlin, c. XX, 1764, s. 65.
- MESNARDIÈRE, H.-J. LA, *Traité de la Mélancolie*, La Flèche, 1635.
- MORGAGNI, J.B., *De sedibus et causis morborum*, 2 cilt, Venedik, 1761.
- MOURRE, M., *Observations sur les insensés*, Toulon, 1791.
- MURILLO, T.A., *Novissima hypochondriacæ melancholiæ curatio*, Lyon, 1672.
- PERFECT, W., *Methods of cure in some particular cases of insanity*, Londra, 1778.
- La Philosophie des vapeurs, ou lettres raisonnées d'une jolie femme sur l'usage des symptômes vaporeux*, Paris, 1774.
- PINEL, P., *Nosographie philosophique*, 2 cilt, Paris, Yıl VI.
- PISO, C., *Selectiorum observationum et consiliorum liber singularis*, Lugdunum, 1650.
- PITCAIRN, A., *The Whole Works*, Londra, 1777.
- PLATER, F., *Praxeos medicæ tres tomi*, Bâle, 1609.
- PRESSAVIN, J.-B., *Nouveau Traité des vapeurs*, Lyon, 1770.
- RAULIN, J., *Traité des affections vaporeuses*, Paris, 1758.

- RENOU, J. DE, *Œuvres pharmaceutiques*, Fra. çev., Lyon, 1638.
- REVILLON, C., *Recherches sur la cause des affections hypochondri-
aques*, Paris, 1779.
- ROCHE, D. DE LA, *Analyse des fonctions du système nerveux*, 2 cilt,
Cenevre, 1770.
- ROSTAING, A., *Réflexions sur les affections vaporeuses*, Paris, 1778.
- POMME, P., *Traité des affections vaporeuses des deux sexes*, Paris,
1760.
- SCHEIDENMANTEL, F. C. G., *Die Leidenschaften als Heilmittel be-
trachtet*, Hildburg, 1787.
- SCHENKIUS A GRAFENBERG, J., *Observationes medicorum varior-
um libri VII*, Frankfurt, 1665.
- SCHWARZ, A., *Dissertation sur les dangers de l'onanisme et les
maladies qui en résultent*, Strasburg, 1815.
- SPENGLER, L., *Briefe, welche einige Erfahrungen der elektrischen
Wirkung in Krankheiten enthalten*, Kopenhag, 1754.
- STAHL, G.E., *Dissertatio de spasmis*, Halle, 1702.
_____, *Theoria medica vera*, 2 cilt, Halle, 1708.
- SWIETEN, G. VAN, *Commentaria Boerhaavi Aphorismos*, Paris,
1753.
- SYDENHAM, T., *Médecine pratique*, Fra. çev., Paris, 1784.
- TISSOT, S.-A., *Avis aux gens de lettres sur leur santé*, Lozan, 1767.
_____, *Observations sur la santé des gens du monde*, Lozan, 1770.
_____, *Traité des nerfs et de leurs maladies*, Paris, 1778-1780.
- VENEL, *Essai sur la santé et l'éducation médicale des filles desti-
nées au mariage*, Yverdon, 1776.
- VIEUSSENS, R., *Traité nouveau des liqueurs du corps humain*, Tou-
louse, 1715.
- VIRIDET, *Dissertation sur les vapeurs*, Yverdon, 1726.
- WHYTT, R., *Traité des maladies nerveuses*, Fra. çev., 2. cilt, Paris,
1777.
- WEICKARD, M. A., *Der philosophische Arzt*, 3 cilt., Frankfurt, 1790.
- WILLS, T., *Opera omnia*, 2 cilt, Lyon, 1681.
- ZACCHIAS, P., *Quæstiones medico-legales*, 2 cilt, Avignon, 1660-
1661.
- ZACUTUS LUSITANUS, *Opera omnia*, 2 cilt, Lyon, 1657.
- ZILBOORG, G., *The medical man and the witch during the Renais-
sance*, Baltimor, 1935.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- ALLETZ, P.-A., *Tableau de l'humanité et de la bienfaisance*, Paris, 1769.
- ARIÈS, Ph., *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, 1960.
- BAUDEAU, N., *Idées d'un citoyen sur les devoirs et les droits d'un vrai pauvre*, Paris, 1765.
- BELLART, N.-F., *Œuvres*, 6 cilt, Paris, 1827.
- BIXLER, E., *A forerunner of psychiatric nursing: Passin (Annals of medical history, 1936, s. 518).*
- BLOCH, C., *L'Assistance et l'État à la veille de la Révolution*, Paris, 1908.
- BRISOT DE WARVILLE, J.-P., *Théorie des lois criminelles*, 2 cilt, Paris, 1781.
- CABANIS, P.J.G., *Œuvres philosophiques*, 2 cilt, Paris, 1956.
- CLAVAREAU, N.-M., *Mémoires sur les hôpitaux civils de Paris*, Paris, 1805.
- COQUEAU, C.-P., *Essai sur l'établissement des hôpitaux dans les grandes villes*, Paris, 1787.
- DAIGNAN, G., *Réflexions sur la Hollande, où l'on considère principalement les hôpitaux*, Paris, 1778.
- DESMONCEAUX, A., *De la bienfaisance nationale*, Paris, 1789.
- Détails sur l'établissement du Docteur Willis pour la guérison des aliénés*, Bibliothèque britannique, I, s. 759.
- DOUBLET, F., ve COLOMBIER, J., "Instruction sur la manière de gouverner et de traiter les insensés", *Journal de médecine*, août 1785, s. 529.
- DULAURENT, J., *Essai sur les établissements nécessaires et les moins dispendieux pour rendre le service dans les hôpitaux vraiment utile à l'humanité*, Paris, 1787.
- DUPONT DE NEMOURS, P.-S., *Idées sur les secours à donner aux pauvres malades dans une grande ville*, Philadelphia ve Paris, 1786.
- DREYFUS, F., *L'Assistance sous la Législative et la Convention*, Paris, 1905.
- ESSARTS, N. DES, *Dictionnaire universel de police*, 7 cilt, Paris, 1785-1787.

- FRANCKE, A.-H., "Précis historique sur la vie des établissements de bienfaisance", *Recueil de mémoires sur les établissements d'humanité*, n° 39, Paris, 1804.
- GENNETÉ, L., *Purification de l'air dans les hôpitaux*, Nancy, 1767.
- GENÎL-PERRIN, G., "La psychiatrie dans l'œuvre de Cabanis", *Revue de psychiatrie*, Ekim 1910.
- GRUNER, J.-C., "Essai sur les vices et les améliorations des établissements de sûreté publique", *Recueil de Mémoires sur les établissements d'humanité*, n° 39, Paris, 1804.
- HALES, S., *A Description of Ventilators*, Londra, 1743.
- IMBERT, J., *Le Droit hospitalier de la Révolution et de l'Empire*, Paris, 1954.
- MAC AULIFFE, L., *La Révolution et les hôpitaux*, Paris, 1901.
- MARSILLAC, J., *Les Hôpitaux remplacés par des sociétés civiles*, Paris, 1792.
- MATTHEY, A., *Nouvelles recherches sur les maladies de l'esprit*, Paris, 1816.
- MIRABEAU, H., *Observations d'un voyageur anglais*, Paris, 1788.
- MIRABEAU, V., *L'Ami des hommes*, 6 cilt, Paris, 1759.
- MOERSEN, J.C.N., *Geschichte des Wissenschaften in der Mark Brandenburg*, Berlin ve Leipzig, 1781.
- MOHEAU, *Recherches sur la population de la France*, Paris, 1778.
- MOREL, A., *Traité des dégénérescences*, Paris, 1857.
- MUSQUINET DE LA PAGNE, *Bicêtre réformé*, Paris, 1790.
- MERCIER, J.-S., *Tableaux de Paris*, 12 cilt, Amsterdam, 1782-88.
- PINÉL, P., *Traité médico-philosophique*, Paris, Yıl IX.
- PINEL, S., *Traité complet du régime sanitaire des aliénés*, Paris, 1836.
- Plaidoyer pour l'héritage du pauvre à faire devant les représentants de la nation*, Paris, 1790.
- Précis de vues générales en faveur de ceux qui n'ont rien*, Lons-le-Saulnier, 1789.
- Rapports du comité de mendicité. Procès-verbaux de l'Assemblée nationale*, 1790, C. XXI, XXII, XLIV.
- RÉCALDE, DE, *Traité sur les abus qui subsistent dans les hôpitaux du royaume*, Paris, 1786.
- RÉGNAULD, E., *Du degré de compétence des médecins*, Paris, 1828.
- RIVE, DE LA, "Lettre sur un nouvel établissement pour la guérison des aliénés" (*Bibliothèque britannique*, C. VIII, s. 308).

- ROBIN, A., *Du traitement des insensés dans l'hôpital de Bethléem*, suivi d'observations sur les insensés de Bicêtre et de la Salpêtrière, Amsterdam, 1787.
- RUMFORD, "Principes fondamentaux pour le soulagement des pauvres" (Bibliothèque britannique, I, s. 499 ve II, s. 137).
- RUSH, B., *Medical inquiries*, 4 cilt, Philadelphia, 1809.
- SÉMELAIGNE, R., *Philippe Pinel et son œuvre*, Paris, 1927.
- _____, *Aliénistes et philanthropes*, Paris, 1912.
- SPURZHEIM, J.-G., *Observations sur la folie*, Paris, 1818.
- Table alphabétique, chronologique et analytique des règlements relatifs à l'administration des hôpitaux*, Paris, 1815.
- TENON, J., *Mémoires sur les hôpitaux de Paris*, Paris, 1788.
- TURTEY, A., *L'Assistance publique à Paris pendant la Révolution*, 4 cilt, Paris, 1895-1897.
- TURE, S., *Description of the Retreat*, York, 1813.
- TURGOT, A.J., *Œuvres* (éd. Schelle), 5 cilt, Paris, 1913-1919.
- WAGNITZ, H.B., *Historische Nachrichten und Bemerkungen Zuchthäuser in Deutschland*, 2 cilt, Halle, 1791-1792.
- WOOD, "Quelques détails sur la maison d'industrie de Shrewsburg" (Bibliothèque britannique, VIII, s. 273).

XV.-XVIII. yüzyıllar arasında, zihin hastalıklarına tahsis edilmiş olan tıbbi metinlerin tam bir kaynakçası LAEHR, H., *Die Literatur der Psychiatrie von 1459 bis 1799*, 4 cilt, Berlin, 1900'de bulunmaktadır. Aynı yazar, *Gedenktage der Psychiatrie* (Berlin, 1893), adı altında, takvim biçiminde bir kronoloji yayınlamıştır, ama buna tam olarak güvenmek mümkün değildir.

Michel Foucault

DELİLİĞİN TARİHİ

3

Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay

"Tımarhanenin Tarihi" olarak da adlandırılabilir nitelikte olan bu sonuncu bölümde, delilerin kapatıldıkları (hapsedildikleri değil, çünkü bu kapatma bir mahkûmiyet kararının sonucu değildir; daha doğrusu, mahkûmiyet belli kişiler ve belli peşin hükümler tarafından, önceden verilmiş bir kararın doğrultusunda olmaktadır), hem de artık tek başlarına kapatıldıkları bu kurum, bir anti-toplum manzarası sunmaktadır (aynı zamanda tüm baskı unsurlarıyla birlikte), çünkü Aydınlanma insanı kendini "akıl"ın işlevinde simgeleştirmekte ve kendi hayalini, idealini bu simgenin doğrultusunda kurmaktadır. O halde toplum akıldan, cisimleşmiş akıldan başka birşey değildir. Akıl bozukluğu ise, tanım gereği toplumun zıddı, onun varlık-olmayan tersidir; yani akıllı ve dolayısıyla toplumu tehdit eden unsurdur; o halde kapatılması, ama bunun da hasta statüsü verilerek yapılması gerekir. Çünkü hasta statüsü vermek, delinin ıslah olabilir bir ters varlık olduğu anlamına gelmektedir. Tedavi, deliyi topluma geri vermek için vardır. Ama bu modelde akıl asla tanımlanmamaktadır. Veya daha doğrusu, akıl kendini ancak deliliğin zıddında, deliliğin zıddı olarak tanımlayabilmektedir. Öyleyse delilik toplum düzeninin varlığı için gereklidir; çünkü bu düzen kendine ancak negatifinin aynasında kimlik verebilmektedir.

ISBN 975-533-040-2 (Tk. No.)

ISBN 975-533-052-6 (3. Cilt)

